

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

N.N.AZIZOV

SPORT MENEJMENTI

DARSLIK

Ta‘lim yo‘nalishi 5610500 – sport faoliyati faoliyat turlari bo‘yicha

**TOSHKENT – 2023
ILMIY TEXNIKA AXBOROTI-PRESS NASHRIYOTI**

UDC 37.091.33 :796.332.4(075.8)

A 92

KBK 74.267.5

N.N.Azizov “Sport menejmenti” darslik. – T.: Ilmiy-texnika axboroti-press nashriyoti 2023. 346 b.

Ushbu darslikda sport menejmentining asosiy tushunchalari, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning nazariy asoslari, sport tashkilotlarida menejment madaniyati va rahbarlik uslublari, O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tuzilishi, O‘zbekiston Respublikasi viloyat jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining tarkibiy tuzilishi, Jismoniy tarbiya va sport sohasining me‘yoriy huquqiy asoslar, Sport menejmentida axborot ta‘minoti va boshqaruv qarorlari, sport turlarini rivojlantirishda sport menejmentning roli, jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot va tashviqot ishlari, Professional sport menejmenti, Sport menejmentida axborot va kommunikatsiya, Jismoniy tarbiya va sport boshqarishning davlat idoralari, O‘zbekistonda Olimpiya harakatini boshqarish kabilar yoritilgan.

Darslikda murabbiylar, sportchilar, jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar hamda malaka oshirish kurslari tinglovchilari uchun mo‘ljallangan.

Darslik O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Fan va texnologiyalarni rivojlantirishni muvofiqlashtirish qo‘mitasining Innovatsion tadqiqotlar dasturi asosida tayyorlangan.

Taqrizchilar:

F.A.Kerimov - pedagogika fanlari doktori professor

A.N.Soliyev - Iqtisod kafedrasida dotsenti

KIRISH

Iqtisodiyotning izchil va barqaror rivojlanishini ta'minlashda kelgusi davr uchun puxta va har tomonlama asoslangan chora-tadbirlar, muhim vazifa va yo'nalishlar, turli darajalardagi iqtisodiy taraqqiyot dasturlarining ishlab chiqilishi va aniq belgilab olinishi muvaffaqiyat garovi hisoblanadi. Ayni paytda, bosib o'tilgan yo'l - oldingi davrdagi erishilgan yutuq va natijalarni tanqidiy baholash orqali tegishli xulosalar chiqarish, ular asosida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini yanada takomillashtirib borish ham muhim prinsipial ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda chuqur o'zgarishlar, siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotning barcha tomonlarini izchil isloh etish va liberallashtirish, jamiyatimizni demokratik yangilash va modernizatsiya qilish jarayonlari jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Bunda kuchli fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida belgilab olingan va izchil ravishda amalga oshirilayotgan ulkan vazifalar mustahkam zamin yaratmoqda. Jumladan, barkamol avlod Davlat dasturida yoshlarning jismoniy jihatdan sog'lom bo'lib yetishlariga katta e'tibor berilgan. Ushbu vazifani amalga oshirish jismoniy tarbiya tashkilotlariga, ayniqsa, shu soha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlariga juda katta mas'uliyatlarni yuklaydi. Shuning uchun jismoniy tarbiya va sport jarayonlariga rahbarlik qilish, soha uchun yetuk mutaxassis - kadrlar tayyorlash, ularni o'qitish, qayta o'qitish, kerak bo'lsa, malakasini oshirib borish o'ta muhim masalalardan hisoblanadi. Hozirgi kunda butun dunyoda yuqorida qayd etilgan masalalarni hal etishda menejment fani, jumladan, "Sport menejmenti" fani aynan qo'l kelishi hech kimda shubha tug'dira olmaydi.

O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, boshqa oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarining jismoniy tarbiya va sport fakultet va kafedralari, Olimpiya o'rinbosarlari bilim yurtlari va pedagogika bilim yurtlarining jismoniy tarbiya bo'limlarida katta miqdorda malakali sport mutaxassislari tayyorlanmoqda. Yuqorida nomlari qayd etilgan barcha o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya va sport menejmenti har xil hajmda va har xil ko'rinishda o'qitilmoqda. Menejment, xalq xo'jaligining barcha sohalarida bo'lganidek, jismoniy tarbiya va sport sohasida ham nisbatan yangi soha hisoblanadi. Shuning uchun hozirgi kunda jismoniy tarbiya va

sport menejmenti fanini rivojlantirish, ayniqsa, yurtimizda birinchilar qatorida Davlat tili - o'zbek tilida darslik yaratilishi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Ushbu darslik "Sport menejmenti" fani bo'yicha Davlat standarti va namunaviy dasturga mos ravishda yaratilgan bo'lib, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya va sport sohasida menejerlar tayyorlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotining, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari rahbarlari, murabbiy, menejer, maktab direktori, klub prezidentlari menejment fanini o'zlashtirmaganlaricha, ularning faoliyati to'laqonli ravishda amalga oshadi deyish qiyin.

Ushbu predmetning bosh maqsadi sifatida yurtimizda va xorijda rivojlanib kelayotgan menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentining asosiy kategoriyalari, uning prinsiplari, funksiyalari, usullari, axborot texnologiyasi va tashkiliy tizimlarini nazariy va amaliy tomondan chuqur o'rganish tavsiya etiladi.

"Sport menejmenti" fani O'zbekiston sport tashkilotlarida ish yuritishda zarur bo'ladigan ijtimoiy boshqaruvning nazariy asoslarini egallash, bozor iqtisodiyoti sharoitiga mos keladigan menejmentning amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, xo'jalik mexanizmini takomillashtirish, moliyaviy, moddiy, mehnat zaxiralaridan unumli foydalanishda asosli qarorlar qabul qila olishini ta'minlaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, sport tashkilotlari o'z oldilariga ***qo'ygan ommaviy jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirishni rivojlantirish va sportda yuksak natijalarga erishishda faqatgina asosli boshqaruv qarorlarigina umumiy va aniq maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish imkonini yarata oladi.***

Sport menejmenti fanining nazariy va amaliy yutuqlarini zamonaviy bozor iqtisodiyoti va jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi sharoitida soha mutaxassislari faoliyatiga ilmiy boshqarish, o'z-o'zini boshqarish elementlari tarkibiga kiritish hamda sport biznesi va tadbirkorligini rivojlantirishga yo'naltirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Sport menejmenti fani o'zining rivojida falsafa, boshqaruv nazariyasi va amaliyoti, kibernetika, psixologiya, shifokorlik, politologiya, marketing, iqtisodiyot, iqtisodiyot nazariyasi, iqtisodiyot ta'limi tarixi,

ekonometriya, iqtisodiy - matematik modellar va usullar, matematika, operatsiyalar tahlili va boshqa fanlarga asoslanadi.

Sport sohasiga menejerlar tayyorlashda, eng avvalo, bitiruvchilar qanday sifat belgilarini o'zlarida mujassamlashtirgan bo'lishlari lozim, degan savolni hal etishga to'g'ri keladi. Shundan kelib chiqqan holda, menejment mutaxassisligini bitiruvchilar, birinchi navbatda, jismonan va aqlan sog'lom bo'lishlari, menejment va unga aloqador boshqa fanlarni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishlari hamda mustaqil fikrlay oladigan va o'z fikrlarini erkin holda, har xil ko'rinish (yozma, og'zaki va boshqa)larda ifodalay oladigan bo'lishlari shart. Ayniqsa, mustaqillik, ijodiy va mantiqiy fikrlash, oqillik, sezgirlikning rivojlangan bo'lishi kabi sifatlar menejer xususiyatlarining ajralmas qismi bo'lishi lozim.

Sport menejmenti darsligi quyidagi aniq masalalarni hal etishga mo'ljallangan:

1. Sport tarmog'ini boshqarish tizimining bozor tashkiliy tizimlarini yaxlit holda ta'minlab berish.

2. Ijtimoiy - iqtisodiy sohalarni, sport sohasini samarali o'rganib, boshqarish to'g'risida birlamchi tushunchalarni shakllantirish.

3. Mustaqil dunyoqarash va boshqaruv madaniyatini shakllantirish, sport faoliyatida to'g'ri va samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish.

4. O'zbekiston sporti zamonaviy boshqaruv organlari *tizimi haqida tasavvurga ega bo'lish, tarmoq boshqaruvi* yutuqlari to'g'risidagi axborotni umumlashtirish va undan to'g'ri foydalanish.

5. Zamonaviy axborot texnologiyalari haqida chuqur tasavvurga ega bo'lish va ularni sport tashkilotlarida to'g'ri qo'llash, boshqaruv qarorlarini tayyorlash va qabul qilish, hamda ularning bajarilishini tashkil etish.

6. Bozor iqtisodiyoti sharoitida faoliyat ko'rsatayotgan yurtimiz va xorijdagi sport tashkilotlarining zamonaviy boshqaruv tajribasini o'rganish.

Sport menejerining vazifasi ishchi xodimning muhim sifat ko'rsatkichlari haqida tasavvurga ega bo'lish, ulardan sport rivoji uchun unumli foydalanishdan iboratdir.

Bugungi kunda respublikamizning ko'pchilik iqtisodiyot va biznes bilan bog'liq kadrlar tayyorlashga mas'ul oliy dargohlarida marketing kafedralari tashkil etilib, marketing yo'nalishi bo'yicha ham bakalavriatlar va magistrlar tayyorlanib, marketing muammolari bo'yicha dissertatsiyalar himoya qilinmoqda. Lekin hamon O'zbekiston sharoitiga mos, o'zbekcha ruh bilan sug'orilgan darsliklar va o'quv qo'llanmalari yetishmaydi.

Ushbu darslik O'zbekiston sharoitida birinchi marotaba yaratilgan bo'lib, u oliy o'quv yurti va kollejlarda talabalari, magistrlar hamda mutaxassislariga mo'ljallangan bo'lib, unda mustaqil ishlash bo'yicha mavzular, tayanch iboralar va ularning mazmuni, nazorat qiluvchi savollari keltirilgan.

I-BOB. SPORT MENEJMENTINING ASOSIY TUSHUNCHALARI

Tayanch soʻz va iboralar: Prinsip, boshlanish, asos, yetakchi gʻoya, ilmiylik prinsipi, markazlashgan boshqaruv prinsipi, demokratlashgan boshqaruv prinsipi, birlik, yaxlitlik prinsipi, tizimli boshqaruv prinsipi. Jismoniy harakat, faoliyat, boshqarish, jarayon, uzluksizlik, mehnat faoliyati, boshqarish usuli, faoliyat uslubi, qaror qabul qilish, maqsadlar, vazifalar, roʻyobga chiqarish, kategoriyalar, umumlashgan nazariya, abstraktsiya, abstrakt holat, rahbar, pogʻona, harakat yoʻnalishi, taʼsir koʻrsatish yoʻli, kuchsiz taʼsir.

1.1. Sport menejmentining boshqaruv prinsiplari

Prinsip tushunchasi lotincha “princium” soʻzidan olingan boʻlib, “boshlanish”, “asos” degan maʼnoni bildiradi. Hozirgacha bu soʻzning maʼnosi har xil talqin qilib kelinmoqda, jumladan, baʼzi manbalarda asosiy yoki qandaydir nazariya va fanning boshlanish nuqtasi sifatida izohlanmoqda, boshqa manbalarda esa ishchi xodim, xodimlar xulqining boshlangʻich yoki asosiy qoidasi sifatida va guruh aʼzolarining oʻzaro munosabatlariga qoʻyilgan asosiy talab sifatida ifodalangan. Demak, *prinsip - bu faoliyat yuritish, boshqaruvning asosiy qoidasi, yetakchi gʻoyadir.* Ilmiy adabiyotlarda, odatda, boshqaruv prinsiplari deganda iqtisodiyotga rahbarlik qilishda asoslaniladigan asosiy qoida, yoʻl-yoʻriq, xulq meʼyorlari tushuniladi. Boshqaruv prinsiplari iqtisodiyot qonunlari taʼsiri natijasida boshqaruv usullariga bogʻliq hodisalar mohiyatini aks ettiradi.

Jismoniy tarbiya va sport menejmentida boshqaruv mexanizmi sxemasini quyidagicha ifodalash mumkin:

Prinsiplar → usullar → uslublar → hodisalar

Sport menejmentining boshqaruv prinsiplari oʻzaro bogʻliq va birgalikda qoʻllanilishi lozim.

Oʻzbekistonda menejment prinsiplari yurtimizdagi barcha sohalarda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport sohalarida amalga oshirilayotgan ijtimoiy - iqtisodiy va siyosiy tub oʻzgarishlarni aks ettiradi. Ular davlat tizimi, mulkchilik formalari, infratuzilma, huquqiy normalarni aks ettirgan holda ijtimoiy-iqtisodiy

yoʻnalishga egadir. Menejmentda, xususan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida rahbarlar oʻzlarining amaliy faoliyatlarida umumiy prinsiplardan koʻp foydalanadilar. Menejment prinsiplari rahbarlar oʻzlarining boshqaruv faoliyatlari va xoʻjalik masalalarini yechishlarida foydalaniladigan asosiy qoida va yoʻriqnomalar majmuasidan iboratdir.

Menejmentda mavjud har bir prinsipning nazariy asoslarini birma - bir oʻrganib, ulardan alohida foydalanish mumkin, lekin amalda ular yagona, butun bir majmua sifatida qoʻllanilib va rivojlanib boryapti. Jismoniy tarbiya va sport menejmenti prinsiplarining majmuasi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi amaliyoti bilan bevosita aloqadordir. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining menejment prinsiplariga mos boʻlmagan harakatlari amaldagi sistema qonuniyatlariga zid keladi va boshqaruvda uzulishlarga olib keladi, pirovardida uning samaradorligi pasayadi.

Sport menejmenti prinsiplari majmuasi oʻz tabiatiga koʻra yaxlit boʻlsada, ahamiyat darajasiga koʻra, har xildir. Ular qoʻllanayotgan joyiga, tizim, tashkiliy va funksional koʻrinishiga qarab bir-biridan farq qiladi. Iqtisodiy munosabatlarning har xilligi prinsiplarning turli tumanligini taqozo etadi.

Menejment prinsiplari sport boshqaruvidagi loyihalash jarayoni, joriy etish, ishlash, rivojlantirish va boshqarish tizimini takomillashtirishning ajralmas qismidir. Ishlab chiqarish munosabatlari, iqtisodiy munosabatlar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentini rivojlanib borishi, ularning boshqaruv tizimini ham shakllanib, rivojlanib, takomillashib borishini taqozo etadi. Shuning uchun amaldagi barcha oʻzgarishlar, sharoitlarni hisobga olgan holda, menejment boshqaruvining uzluksiz jarayonda doimiy joriy etishi, bevosita ishtirokini taʼminlab, prinsiplar haqidagi tasavvurga ham shunga yarasha tizimli ravishda yangiliklar va aniqlik kiritilib va chuqurlashtirib borish lozim.

Prinsiplar umumlashgan xarakterga ega boʻladi, shuning uchun sport menejmentidagi oʻzgarishlar va rivojlanib borishlarni har doim ham toʻliq hisobga ololmaydi. Ularning roʻyxati optimal boʻlishi, bir tomondan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishda erkinlik yaratib, ijodiy tashabbus muhitini yaratib berishi, ikkinchi tomondan, sohani boshqarish

faoliyatidagi barcha o'zgarishlarni mujassamlashtirib borishi maqsadga muvofiqdir.

Sport menejmentining eng muhim, birlamchi va ish yuritishda asosiy hisoblanadigan kategoriyalaridan biri uning boshqaruv prinsiplaridir. Prinsiplar asosida menejmentning navbatdagi kategoriyalari, ya'ni uning funksiyalari, usullari, texnologiyasi va boshqaruv tizimlari shakllanib, rivojlanib boradi.

Sport menejmentining an'anaviy ravishda shakllangan va hozirgi zamon mutaxassis-olimlari tomonidan tan olinib, rivojlantirib kelinayotgan boshqaruv prinsiplari quyidagilardan iborat:

1. Menejment xizmati o'zining mohiyatiga ko'ra, jismoniy tarbiya va sport faoliyatidagi ko'pgina umumiy prinsiplarga amal qilgan holda rivojlanib boradi. Ulardan eng muhimi ilmiylik prinsipidir, u har doim nazariyaning amaliyotdan ilgarilab borishini hisobga olgan holda, jismoniy tarbiya va sport menejmentini boshqaruvdagi zamon talablariga javob bera oladigan bo'lishiga xizmat qiladi. Ilmiylik prinsipi jamiyatdagi ijtimoiy - siyosiy siljishlarni oldindan ilmiy ko'ra bilgan holda, amaldagi aniq sharoitga qarab boshqarish tizimini to'liq nazoratda ushlab tura oladigan darajada menejmentning asosiy nuqtasini topa olishga xizmat qiladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ilmiylik prinsipining ahamiyati yanada ortib boradi, chunki u iqtisodni, xalq xo'jaligining boshqa tarmoqlarini, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni isloh qilishga asos bo'ladi. Boshqacha so'z bilan aytganda, O'zbekistonning xususiyatlarini hisobga olganda, jismoniy tarbiya va sport menejmenti nazariyasini ijodiy rivojlantirib borish susaymaydi, qaytanga yanada kuchayib, dolzarb masalaga aylanib boradi.

O'z faoliyatida ilmiylik prinsipiga rioya qilib, valyuntarizmni inkor qila oladigan har bir rahbar iqtisodiy qonunlar, jamiyat rivojlanishining obyektiv yo'nalishlari va boshqaruv prinsiplari orasida o'z sohasiga taalluqli barcha milliy va jahon tajribasi yutuqlarini qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ilmiylik prinsipi birinchi, navbatda, iqtisodiyotning umumiy nazariyasi, boshqaruv nazariyasi va amaliyotidan foydalanishni taqozo etadi. U har bir ierarxik bosqichda menejment obykti sifatida boshqarish

jarayonining kompleks elementi, subyekt sifatida esa mas'uliyat va huquq bilan qurollangan boshqaruv organlari, zvenolari va bo'g'inlar majmuasidan iborat ekanligini aks ettiruvchi muhim element sifatida namoyon bo'ladi. Personal, insonlar, xodimlar va ularning amaliy faoliyatlari orqali jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining barcha tarkibiy qismlarida ilmiylik prinsipi boshqaruv tizimining faol elementiga aylanadi:

Sport menejmentining ilmiylik prinsipi menejmentda har qanday tavsiya, qabul qilinadigan boshqaruv qarorlarini ilmiy tomondan asoslangan bo'lishini taqozo etadi. Jismoniy tarbiya va sport menejmentining ilmiy asosini boshqaruv nazariyasi va amaliyoti, sport nazariyasi va amaliyoti, menejment, psixologiya, tibbiyot, biologiya, iqtisod nazariyasi, iqtisodiy ta'lim tarixi, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot, tarmoq iqtisodiyoti, jumladan, sport iqtisodiyoti, bozor iqtisodiyoti, kibernetika, iqtisodiy – matematik usullar, ekonometriya, ergonomika, operatsiyalar tahlili kabi fanlar tashkil etadi.

Sport menejmentida boshqaruvning barcha ierarxik pog'onalarida, ya'ni, davlat, tarmoqlararo, tarmoq va korxonalar doiralarida boshqaruvning birlik (yaxlitlik) prinsipi doimiy ravishda qo'llanib kelinadi. Ushbu prinsip yurtimizda ma'muriy-boshqaruv subyektlari, har xil ijtimoiy hayot va xalq xo'jaligi tarmoqlari, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari doirasidagi tizimlar mavjudligiga asoslangan. Menejmentning yaxlitlik prinsipi iqtisodni, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishdagi tarmoq va hududiy yaxlitlik prinsipi bilan chambarchas bog'lanib ketgan.

Menejment, jumladan, sport menejmenti jarayonlari har doim murakkab sharoitlarda amalga oshiriladi, u ichki va tashqi omillar, bozor iqtisodiyoti talablarining o'zgarishi, hatto, tabiat hodisalari, siyosiy voqealar, urushlar, ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlari va boshqalar ta'sirida amalga oshiriladi. Hozirgi kunda menejmentga ta'sir qiluvchi omillarni ko'pligi boshqaruv masalalarida ularning yaxlitligini ta'minlashni o'ta murakkablashtirib yuboradi, shuning uchun ushbu muammoni yechimini kibernetik usullar, elektron hisoblash mashinalari va axborot texnologiyalari yordamida har xil modellarni joriy etish orqali qidirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yurtimizda sportning barcha turlarini jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotganiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularning boshqaruvida menejment nuqtai nazaridan barcha umumiy qonunlar, prinsiplar, funksiyalar, usullar va tizimlar asosida, hamda ularning yaxlitligi ta'minlangan holda ish yuritilayotganini ko'rish mumkin.

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutida axborot texnologiyalari, elektron hisoblash mashinalarini dars jarayoniga va jismoniy tarbiya sport mashg'ulotlariga keng ko'lamda joriy etilayotgani fikrimizning dalili bo'lishi bilan bir qatorda kelajakda ushbu yo'nalishning yana ham rivojlanishiga umid bog'laydi.

3. Jismoniy tarbiya va sportda markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yaxlitlik prinsipi. Markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yutuq kamchiliklari menejmentda yorqin namoyon bo'lib turadi. Shuning uchun ulardan rahbarlar o'z davrida, o'z foydalarini ko'zlagan holda juda unumli foydalanib kelganlar. Masalan, sobiq ittifoq rahbarlari uchun markazlashgan boshqaruv qo'l kelgan bo'lsa, O'zbekistonda mustaqillik, bozor iqtisodiyoti sharoitida aksincha, demokratik boshqaruvning o'rni kengayib borayotganini ko'rayapmiz. Lekin, hayot shuni ko'rsatdiki, bozor iqtisodiyoti talablariga sof ravishda, alohida na markazlashgan boshqaruv, na demokratik boshqaruvi to'liq javob bera oladi. Sportda markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yaxlitlik prinsipi, masalan, jamoa, guruhlarning mashg'uloti yoki musobaqalar vaqtida murabbiyning topshiriqlarini (markazlashgan boshqaruv) sardor orqali o'yinchilar tomonidan, sharoitga qarab, ijodiy ravishda ijro etilishida (demokratik boshqaruv) namoyon bo'ladi.

O'zbekistonda mustaqillik bozor iqtisodiyoti sharoitida butun iqtisodiyotimizda, ayniqsa, jismoniy tarbiya va sportda markazlashgan boshqaruv bilan demokratik boshqaruvning yaxlitlik prinsipini rivojlanishiga Prezidentimiz tomonidan keng yo'l ochib berilgan. Haqiqatan ham Birinchi prezident I.Karimovning O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi (Xalq so'zi, 2010-yil 28-yanvar) "Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish – ustuvor maqsadimizdir" mavzuidagi ma'ruzasida va 2009 yilning asosiy

yakunlari va 2010 yilda O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi “Asosiy vazifamiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir” ma‘ruzasida (Xalq so‘zi, 2010-yil 30-yanvar) ushbu masalani hal etishning yo‘llari aniq ko‘rsatilgan.

4. Sport menejmentining muhim elementlaridan biri **tizimli boshqarish prinsipidir**. Menejmentning tizimli boshqarish prinsipi ko‘rilayotgan har qanday muammoda masalalar yechimini optimizatsiyalashga qodir, har tomonlama, ko‘p qirrali yondashuvni ko‘zda tutadi. Tizimli yondashuv qator-qator ilmiy-texnik, ijtimoiy-siyosiy, ruhiy masalalarni oqilona (kompromiss) yechimini o‘z ichiga oladi. U boshqaruv jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi ichki va tashqi bog‘lanishlarni, barcha omillar majmuasini inobatga olishni talab qiladi.

Sportni boshqarishda tizimli yondashuvga erishish ayni muddaodir, chunki ushbu jarayon doimiy ravishda o‘z ta’sirini ko‘rsatib turadigan juda ko‘p ichki va tashqi omillar ta’sirida rivojlanib boradi. Katta hajmdagi, o‘zgarib turadigan barcha omillarning birortasini ham e’tibordan qoldirmasdan, menejmentda boshqaruv jarayonini ta’minlab borish, albatta, tizimli yondashuv orqali amalga oshiriladi.

Sport menejmentining tizimli boshqarish prinsipini shakllantirish, ilmiy asoslash va rivojlantirish ustida yuqorida nomlari zikr etilgan ko‘pgina dunyoga tanilgan olim va mutaxassislar izlanishlar olib borishgan. O‘zbekistonda menejmentning tizimli boshqarish prinsiplari ustida zamonaviy elektron hisoblash mashinalari va axborot texnologiyalari yordamida har xil matematik modellar va usullarni joriy etish bo‘yicha ilmiy izlanishlarga akademik V.Q.Qobulov asos solgan.

5. Sportni boshqarishda standartlashtirish prinsipi bosh rolni o‘ynaydi. Uning amalga oshirilishi sport inshootlarini qurish, sport inventarlarini yaratishda samaradorlikka erishish masalalarini hal etishda qulayliklar tug‘diradi. U jismoniy tarbiya va sportda o‘zaro bog‘liq standartlar va boshqa me’yoriy xujjalarni ishlab chiqish va joriy etishda yagona davlat siyosatini olib borishni ko‘zda tutadi. Standartlashtirish prinsipining joriy etilishi barcha standartlarning nisbatan mo‘tadilligini

optimal ta'minlagan holda, texnik shartlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni o'z vaqtida, tegishli me'yor darajasida o'zgartirib borishga xizmat qiladi.

Standartlar menejment tizimining tashkiliy-texnik asosiga aylangan. Ular amaldagi asoslanmagan ko'pchilik qarorlar, qoida, yo'l-yo'riq va boshqalarni minimallashtirishga imkon beradi. Standartlar texnik, iqtisodiy va ijtimoiy taraddudlarni o'zaro bog'laydi va muvofiqlashtiradi, ular o'z navbatida, menejment tizimi shakllanishining barcha bosqichlariga yanada faol va samarali ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

6. O'zbekistonda ko'p millatli aholi yashaydigan sharoitda, bozor munosabatlarining hozirgi zamon bosqichida barcha tarmoqlardagi kabi sport menejmentida ham boshqaruvning baynalminal va milliy xususiyatlarini muvofiqlashtirish prinsipi qo'l keladi. Menejment, umuman olganda, millat tanlamaydigan soha hisoblanadi, O'zbekiston sharoitida an'anaviy ravishda yuzdan ortiq millatlar yashab kelayotgan holatda biron-bir millat vakilining kamsitilmasligi ayni haqiqat, ularning barchasiga hukumatimiz, xalqimiz tomonidan teng sharoit yaratib berilgan. Lekin biz quyida ko'rmoqchi bo'lgan boblarimizda menejmentdagi milliy xususiyatlarning zamonaviy boshqaruv tizimida juda katta ahamiyat kasb etishiga e'tibor qilmoqchimiz. Menejment nazariyasi va amaliyotida katta o'rin egallagan Yevromenejment, AQSH, Yaponiya menejmentining xususiyatlari, qolaversa, sharqoniy menejmentning alohidagilini aynan boshqaruvning baynalminal usullari orqali birlashtirish mumkin.

Hozirda yurtimizda turli xil musobaqalarda ayniqsa, jahon birinchiliklarida katta-katta yutuqlarga erishayotgan sportchilarimiz orasida turli millat vakillarini ko'ramiz. Kelajakda ulardan yana ham ulkan natijalarni kutishimizda menejmentning baynalminal usullari bilan milliylikni muvofiqlashtirib olib borish prinsipini keng joriy etilishi qo'shimcha katta omil hisoblanadi.

7. Jismoniy tarbiya va sportda eng oqil prinsiplardan biri ishchi xodimning moddiy va ma'naviy rag'batlantirish prinsipi bo'lib, u juda katta ahamiyatga egadir. U shuni ko'rsatadiki, jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlar, eng avvalo, manfaatlar ko'rinishida yuzaga keladi, bu esa bozor iqtisodiyotiga o'tish buyruq bilan emas, balki xizmatchilarning

shaxsiy qiziqishlari orqali amalga oshiriladi. Jismoniy tarbiya va sportda ham menejmentning motivatsiyalash modellari orqali juda ko‘p rag‘batlantirish usullarini topish mumkin. Yuqorida keltirganimizdek, motivatsion modellar kam xarajatsiz, yoki umuman, xarajatsiz insonlarni o‘z ich-ichlaridan misli ko‘rilmagan intilishlarga olib kelishi mumkin. Jismoniy tarbiya va sportda albatta, moddiy rag‘batlantirish o‘z samarasini ko‘rsatib kelayapti, lekin hali oxirigacha to‘liq o‘rganilmagan va mavjud motivatsiyalash modellaridan foydalanish hamda ularning yangilarini yaratish orqali misli ko‘rilmagan natijalarga erishish mumkin.

8. Xalq xo‘jaligida, jumladan, jismoniy tarbiya va sportda ham iqtisodning birlamchilik, siyosatning ikkilamchilik prinsipi katta ahamiyatga ega. Tarixdan siyosatni birinchi o‘ringa qo‘yib, iqtisodni unga bo‘ysindirilganda qanday salbiy oqibatlariga, iqtisodiyot qonunlarini buzilishiga olib borgani barchamizga ma‘lum. Respublikamiz iqtisodiyoti rivojini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish maqsadida birinchi prezidentimiz I.A.Karimov “Iqtisod boshqaruvini isloh qilish” ning beshta prinsipidan eng birinchi o‘ringa iqtisod ustuvorligini qo‘ydi. Yuqoridagi A.Maslouning “Inson ehtiyojlari modeli”da keltirilgandek, jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanuvchilarning ehtiyojlarini bosqichma-bosqich qondirishda iqtisodning birinchi o‘rinda turishi ayni haqiqatdir. Aslini olganda, motivatsion modillardagi har qanday omildan foydalanishni tashkil etishning o‘zi birinchi navbatda, katta iqtisodiy masaladir.

9. Sportda amaldagi mashg‘ulotlar, natijalarning so‘nggi yutuqqa qaratilgan bo‘lishi prinsipi. A.Maslouning “Inson ehtiyojlari modeli”ning so‘nggi bosqichlarida keltirilgan, “Hurmat va o‘z imkoniyatlarini namoyish qilish” ehtiyojlariga ko‘ra, jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanuvchilarning maqsadlari tor doiradagi masalalar bilan cheklanmagan bo‘lmog‘i lozim. Har bir sportchi o‘zining jismoniy tayyorgarligida ma‘lum ko‘rsatkichlarga erishgach, kelajakda ulardan unumli foydalanishni ham o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yishi musobaqalarda yuksak marralarga erishishga undaydi. Ushbu masalalarni hal etishda A.Maslouning “Inson ehtiyojlari modeli”da keltirilgandek, jismoniy tarbiya va sport menejmenti ham katta imkoniyatlarga ega, jumladan, quyida biz batafsil tahlil qiladigan motivatsiyadagi “Kutish nazariyasi”

modeli va boshqalar misol bo'la oladi. Sportda birgina "Kutish nazariyasi"ni joriy qilish orqali sportchilarni kelajakdagi yutuqlariga ishon tirish orqali amalda ularni katta yutuqlarga undash va eng yuqori shohsupaga olib chiqish mumkin.

10. Sport menejmentida mo'tadillik prinsipi. Sport bilan shug'ullanuvchilarning uzoq muddat davomida jismoniy va ruhiy holatlarini tegishli darajada ta'minlab borish menejment oldida turgan dolzarb masalalardan hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilar uchun doimo "Yuksak sport forma"sida bo'lish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi, ushbu masalani hal etishda menejment ortiqcha xarajatlarsiz, kerak bo'lsa, katta mablag' talab qiladigan texnik-texnologik vositalarsiz o'zining kategoriyalari, usullari va motivatsion modellari yordamida katta hissa qo'shishi mumkin.

Sportchilarning yuksak ko'rsatkichlarga intilishlarini ta'minlashda ularning jismoniy va ruhiy holatlarini talab darajasida shakllantirib, yuksaltirib borishda, ayniqsa, ushbu masalada mo'tadillikka erishishda menejment o'zining mavjud barcha motivatsion modellarini, kerak bo'lsa, maxsus yaratilgan modellarni ishga solib, misli ko'rilmagan imkoniyatlar yarata oladi. Ushbu jarayonni amalga oshirishda menejmentning boshqa mavjud kategoriyalari, ya'ni uning funksiyalari, usullari, texnologiyalari va tizimlari o'z vazifalarini amalga oshirishlari lozim bo'ladi. Boshqacha so'z bilan aytganda, guruh rahbarlari va murabbiylar menejmentning barcha nazariy va amaliy sirlarini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishlari va ularni amalda qo'llay olishlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

11. Ishchi jamoalarida, jumladan, jismoniy tarbiya va sport jamoalarida guruh hamkorligini ta'minlash prinsipi. Jismoniy tarbiya va sport guruhlarida, ya'ni guruhlarda tarkibni ishtirokchilarning bir-birlariga mos kelishlarini hisobga olgan holda shakllantirilmasa, kerakli ruhiy muhitga erishib bo'lmaydi va guruhda hamkorlik yuzaga kelmaydi. Biz yuqorida qayd qilganimizdek, har bir shaxs turli xildagi shijoatga mansub bo'lgan holda, turlicha ruhiy holatda, kayfiyatda bo'ladi. Bunday insonlarni guruh jamoalarida o'z o'rinlarini topishlari, hamjihat bo'lib ishlay olishlari va boshqa guruhlar bilan hamkorligini ta'minlash uchun menejerlar o'ta murakkab, katta masalalarni hal etishlariga to'g'ri keladi.

Menejment nazariyasi va amaliyotida har qanday guruh a'zolarini bir-birlariga mos ravishda oldindan tanlay bilish masalasi katta o'rin olgan va ularni hal etishning ma'lum yechimlari ham mavjud.

Sport menejmentida guruh hamkorligini ta'minlash o'ta muhim masala hisoblanadi, chunki jamoaga birlashgan sportchilar musobaqa vaqtida qanchalik bir-birlarini yaxshi tushungan holda, yakdillik va yaxlitlikni tashkil qilsalar, musobaqa natijalari ham shunchalik samarali bo'ladi. Hozircha kitobimizning quyi boblarida ushbu masalalarga alohida o'rin berilganini qayd etishimiz darkor.

Rejalilik prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarishni, jismoniy tarbiya va sportni rejali boshqarish - biznes va strategik rejasini tuzish iqtisodiy siyosatlarni amalga oshirishning muhim shartidir. Bu prinsip ishlab chiqarish rivojlanishining uzoq muddatga mo'ljallangan yo'nalishlari, sur'atlari va nisbatlarini belgilashni ifodalaydi.

Ishlab chiqarishni rejalashtirish boshqarishning asosiy vazifalaridan biridir. U iqtisodiy qonun, ishlab chiqarishning hozirgi holatini ilmiy tahlil etish, ehtiyojlarni istiqbolini aniqlash, texnikaviy va tashkiliy qarorlarni qabul qilish asosida amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ayniqsa, strategik rejalashtirish u yoki bu tarmoq rivojlanishining maqbul nisbatlarini, eng muhimi resurslardan samarali foydalanish yo'llarini belgilovchi iqtisodiy rivojlanish parametrlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

12. Boshqaruv shakl va usullarini takomillashtirib borish prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruvning uch shakli mavjud: xususiy, jamoa, davlat boshqaruvi. Boshqaruvning xususiy shaklida mulkdor yakka o'zi qaror qabul qiladi va butun ish uchun javobgar bo'ladi. Boshqaruv xususiy shaklining ijobiy tomoni mulk egasi ishlar borishini o'zi to'liq nazorat qilish imkoniyatiga egaligi. Kamchiligi esa, boshqaruv tizimining uncha katta bo'lmasligi va bir kishi boshqaruvning turli vazifalarini bajarishga majburligidir. Mulkdor boshqaruvning barcha vazifalarini amalga oshirishi: rejalashtirish, tashkil etish, rag'batlantirish, yo'qotish, zarar ko'rish va boshqa shunga o'xshash holatlarga shaxsan javobgar bo'lishdadir. Kuchli raqobat sharoitida mulkdor sinmasligi uchun doimo o'z bilimlarini ko'paytirib, boshqaruv usullarini takomillashtirib, ya'ni

ishchilarga ta'sir etish yo'llarini bozorda mavjud holatga mos ravishda o'zgartirib borishi kerak.

Ish yuritishning jamoa shaklida ikki yoki undan ko'p jismoniy va huquqiy shaxslar boshqaruv qarorlarini birgalikda qabul qiladilar va korxonalar yoki aksionerlar jamiyati faoliyati uchun javobgar bo'ladilar. Sherikchilik nisbatan malakali boshqaruv qarorlarini qabul qilish, boshqaruvning xususiy shakli kamchiliklarini bartaraf etishga imkon yaratadi. Boshqaruvning jamoa shaklining afzalligi sheriklar aktsiya sotish yo'li bilan qo'shimcha sarmoya jalb qilish imkoniyatiga ega bo'lishidadir. Boshqaruvning jamoa shakli direktorlar kengashi tomonidan amalga oshirilib, u asosiy boshqaruv siyosatini va boshqaruvning mavjud vaziyatga mos iqtisodiy, tashkiliy-boshqaruvchilik, ijtimoiy-ruhiy, huquqiy usullarini tanlaydilar. Boshqaruvning jamoa shaklining asosiy kamchiligi barcha sheriklar aktsiya egalari boshqaruvda va korxonalar faoliyatini nazorat qilishda to'liq qatnasha olmaydi. Uning yana bir kamchiligi - korporatsiya, aksionerlar jamiyati yoki korxonalar aksionerlaridan "ikki yoqlama" soliq olinishidadir, chunki korxonalar foydadan, aksionerlar esa qo'shimcha ravishda dividenddan soliq to'laydilar.

Davlat boshqaruv shakli asosan, davlat yoki mahalliy mulk bo'lgan korxonalarda amalga oshiriladi. Davlat bu korxonalar faoliyati uchun to'liq javob beradi.

Xodimlar (ishchi xodim)ni tanlash va joylashtirish prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo'yish prinsipi muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor munosabatlari boshqaruv kadrlariga qat'iy talablar qo'yadi, ularning ishbilarmonlik sifatleri, ishlab chiqarish oldida turgan masalalarni belgilaydi. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ushbu masala o'ta dolzarb hisoblanadi.

Agentlar mustaqillik va erkinligi prinsipi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida agentlarsiz ish yuritishni tasavvur qilish qiyin, shuning uchun bozorda agentlar faoliyati iqtisodiy javobgarlik bilan bog'langan holda, birgalikda amalga oshishi kerak. Keyingi yillarda jismoniy tarbiya va sport sohasida ham agentlarning o'rni kengayib borayapti.

Shaxsiy tashabbus prinsipi. Bozorda ishbilarmon, omilkor, shaxsiy foyda uchun harakat qiluvchi, tadbirkor kishilar faoliyat yuritishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sportda jamoa va jamiyat manfaatlariga shaxsiy manfaat va shaxsiy tashabbusiz erishib bo'lmashligini esdan chiqarmaslik lozim.

Javobgarlik va tavakkalchilik prinsipi. Tadbirkor o'z faoliyati uchun javobgar bo'lishi, bunda ma'lum tavakkalchilik ham hisobga olinishi, ya'ni tadbirkorning o'z huquq va majburiyatlari bo'lishi kerak. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ushbu masala har qadamda uchraydigan o'ta dolzarb mas'uliyat hisoblanadi.

1.2. Sportda menejmentning vazifalari

“Funksiya” – bu lotincha so'z bo'lib, biror kimsa yoki predmet, narsa (ish quroli)ning mehnat, faoliyat doirasi, vazifasi degan ma'nolarni bildiradi. Menejment funksiyasi faqat o'z boshqaruv faoliyat doirasidagi vazifalarni o'z ichiga oladi.

“Vazifa” esa menejment boshqaruv faoliyati doirasida bo'lgan va uning doirasidan tashqarida ham uchraydigan, amalga oshirilishi, hal qilinishi lozim bo'lgan masala, erishilishi lozim bo'lgan maqsadni ko'zda tutadi.

Shuning uchun boshqarish funksiyasi deganda, u yoki bu obyektning boshqarishga oid aniq vazifalarni hal etishga qaratilgan bir turdagi ishlar majmui tushuniladi. Demak, boshqaruv muayyan funksiyalar orqali amalga oshiriladi. Masalan, ishlab chiqarish jarayonini boshlash, uni uzluksiz davom ettirish va ko'zlangan natijaga erishish uchun: ishchi xodim (xodim)lar; ishlab chiqarish vositalari, texnika; xom ashyo; energiya; transport kabi ishlab chiqarishning boshqa moddiy ta'minot vositalari zurrur bo'ladi.

Korxonadagi barcha turdagi zaxiralarni bir-birlariga bog'lab, ularni harakatga keltirib, maqsadga yo'naltirish jarayonida menejmentning funksiyalari kelib chiqadi.

Funksiyalar faoliyat turlarini, subyektning boshqarish obyektiga aniq ta'sir qilish yo'nalishlarini aks ettiradi.

Boshqaruv funksiyalari – ko'p qirrali tushunchadir. Shu sababli ularni muhim belgilar bo'yicha turkumlarga ajratib o'rganish zaruriyati tug'iladi.

Boshqaruv funksiyalarini quyidagicha turkumlash mumkin:

1. Qo‘llanish va foydalanish miqyosiga qarab: umumiy (asosiy) funksiyalar; aniq funksiyalar.

2. Boshqarish faoliyati turlariga qarab:

1.2.1 - jadval

Sport menejmenti funksiyalarining asosiy mazmuni

№	Asosiy funksiyalar	Funksiyalarning mazmuni va o‘rni
1.	Rejalashtirish	<p>1. Boshqarishning asosiy va dastlabki funksiyasidir. Har qanday boshqarish reja tuzishdan boshlanadi.</p> <p>2. Boshqaruv maqsadlari va vazifalari, ularni amalga oshirish muddatlari belgilanadi.</p> <p>3. Vazifalarni amalga oshirish usullari ishlab chiqiladi.</p> <p>4. Bo‘g‘inlarda o‘zaro aloqalar o‘rnatiladi. Rejalashtirishning umumiylik xususiyati shundaki, bunda har bir boshqaruv xodimi o‘zining shaxsiy ishini rejalashtiradi, o‘z ish joyidagi faoliyati ko‘rsatkichlarini ishlab chiqadi, rejalarni qanday bajarayotganini nazorat qilishni uyushtiradi.</p>
2.	Tashkil qilish	<p>Bu funksiya boshqaruv obyekti doirasida barcha boshqariluvchi va boshqaruvchi jarayonlarning uyushqoqligini ta‘minlaydi. Shu nuqtai nazardan tashkil qilish ichki va tashqi shart-sharoitlarning o‘zgarib turishiga qarab, amaldagi tizim tarkibini takomillashtirish yoki yangisini tuzish demakdir. Bu funksiya joriy va strategik rejalarning ijrosini ta‘minlash bo‘yicha birinchi qadamdir.</p>
3.	Muvofiqlashtirish va tartibga solish (motivatsiya)	<p>1. Rejalashtirish boshqarishning strategiyasi hisoblansa, muvofiqlashtirish boshqarishning taktik masalalarini hal qiladi.</p> <p>2. Bu funksiyaning asosiy vazifasi oqilona aloqalar o‘rnatish yo‘li bilan boshqariladigan tizimning turli qismlari o‘rtasida kelishib ish olib borishni ta‘minlashdir.</p> <p>3. Tartibga solish muvofiqlashtirishning davomi bo‘lib, u sodir bo‘lib turadigan og‘ishlarni bartaraf qiladi. Uning yordami bilan vujudga kelishi ehtimol</p>

		tutilgan og‘ishlarning oldi olinadi.
4.	Nazorat	<p>1. Bu funktsiyaning maqsadi “tutib olish”, “aybini ochish”, “ilintirish” emas, balki boshqaruv obyektida sodir bo‘layotgan jarayonlarni hisobga olish, tekshirish, tahlil qilish va ma’lum tartibda shu obyekt faoliyatini o‘z vaqtida sozlab turishdir.</p> <p>2. Nazorat o‘rnatilgan me‘yoriy hujjatlardan, rejalaridan og‘ishlari, ularning joyi, vaqti, sababi va xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.</p> <p>3. Ta’sirchan nazoratni tashkil qilish har bir rahbarning funksional ishidir. Muntazam nazorat yo‘q joyda u ko‘zlangan pirovard natijalarga erishib bo‘lmaydi.</p>

- iqtisodiy funktsiyalar;
- ijtimoiy funktsiyalar;
- ma’naviy – ma’rifiy funktsiyalar;
- tashkiliy funktsiyalar.

3. Obyektni qamrab olishiga qarab:

- hududiy funktsiyalar;
- tarmoq funktsiyalari.

4. Mehnat taqsimoti belgisiga qarab:

- rahbarning funktsiyalari;
- ijrochining funktsiyalari.

Demak, boshqarish rejalashtirishdan boshlanib, faoliyatni tashkil qilish, uni rag‘batlantirish bilan davom ettirilib, nazorat bilan tugaydi. Bu yerda muvofiqlashtirish barcha funktsiyalar jarayonida o‘z aksini topadi.

Bu funktsiyalar boshqaruvning hamma bosqichlariga xos bo‘lgan umumiy xususiyatlarga ega bo‘lib, boshqaruv apparatining barcha rahbarlari va mutaxassislari faoliyatida mavjud bo‘ladi.

Boshqarish faoliyatining turlariga ko‘ra, funktsiyalar quyidagicha bo‘ladi:

Boshqarishning iqtisodiy funktsiyalari, ya’ni mablag‘larning doiraviy aylanishini amalga oshirish, mahsulot ishlab chiqarish xizmatlar ko‘rsatish marketing xizmatini uyushtirish va h.k.

Boshqaruv funksiyalarining mohiyati, tasnifi va mazmunini o'rganish boshqaruvning butun jarayonini tartibga solib turish uchun zarurdir, chunki yuqorida ta'kidlaganimizdek, boshqaruv mazmuni jarayon sifatida uning funksiyalarida namoyon bo'ladi. Menejmentda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida ham quyidagi asosiy (umumiy) funksiyalarga ustuvorlik beriladi: rejalashtirish; tashkil etish; muvofiqlashtirish va tartibga solish, yoki ishchi xodimni o'z xohishi bilan faoliyatga uyg'otish; nazorat.

Boshqarishning ijtimoiy funksiyalari, mehnat sharoitini yaxshilash, xodimlarning uy-joyga ehtiyojini qondirishga yordam berish, moddiy rag'batlantirishni ta'minlash, ijtimoiy himoyani ta'minlash va h.k.

Boshqarishning ma'naviy ma'rifiy funksiyalari: xodimlarni insoniylik, yaxshilik, mehr-shafqatli va o'zaro munosabatlarda sabr-toqatli bo'lish ruhida tarbiyalash va h.k.

Boshqarishning tashkiliy funksiyalari, ya'ni ta'lim jarayonini tashkil qilish, o'zaro aloqalarni o'rnatish va muvofiqlashtirish, vazifalar taqsimlash, boshqarish apparati xodimlari o'rtasida masuliyatlarini belgilash va h.k.

Qayd qilingan funksiyalar bir-biri bilan bog'liq va ma'lum darajada tartibga solingan ko'p elementlardan, tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular yaxlitlikka ega, shuning uchun ham boshqarish jarayonida ularning birortasini e'tibordan chetda qoldirilsa, menejmentda to'laqonlik ta'minlanmaydi.

Boshqarishning funksiyalaridan yana biri – bu tarmoqli boshqarish bilan hududiy boshqarishning mutanosibligini ta'minlashdir. Har qanday korxonaga xalq xo'jaligining qandaydir bir tarmog'i tarkibida bo'ladi, ayni vaqtda u bir tuman hududida joylashgan bo'lib, o'sha hududga xos, mahalliy sharoitlarni inobatga olgan ishlab chiqarish – hududiy majmuiga kiradi. Boshqarish jarayonida bu funksiya ham hududiy, ham tarmoq manfaatini ko'zda tutish lozim. Tarmoqqa doir bo'lgan boshqaruv funksiyalari uning soha xususiyatlarini ta'minlaydi, masalan, sanoat ishlab chiqarishi, sport tovarlari ishlab chiqarish, sport o'yinlarini uning turlari bo'yicha tashkil qilish va h.k. Har bir xo'jalikning o'z xususiyatlariga mos ravishda ish yuritilmasa tarmoq “yo'qoladi”, ya'ni yagona texnik va

texnologiya siyosatini amalga oshirish va butun tarmoqqa taalluqli boshqa xususiy masalalarini hal etish qiyin bo'ladi.

Boshqarishning hududiy funksiyalari ham zarur. Bu funktsiya muayyan tuman, viloyat hududida joylashgan turli-tuman tarmoqlarga qarashli korxonalar faoliyatini mahalliy sharoitga muvofiqlashtiradi, ratsional aloqalarning o'rnatilishini ta'minlaydi.

Qayd qilingan funksiyalardan tashqari boshqarishning o'ziga xos aniq funksiyalari ham bor. Boshqarishning o'ziga xos aniq funksiyalari deganda, muayyan organiga va uning boshqaruvchisiga aniq biriktirilgan ishlar mas'uliyat, maqsad va unga erishish vositalari majmui tushuniladi.

Tegishli funksiyalarning to'la - to'kis va sifatli bajarilishiga umumiy rahbarlar: direktor, uning o'rinbosarlari, bo'g'im va bo'limlar boshliqlari, shuningdek, xizmat ko'rsatish bo'limlari rahbarlari va boshqalar mas'uldirlar.

Menejment, sport menejmentida har qanday boshqaruvning mohiyati uning funksiyalari (vazifalari)da namoyon bo'ladi. Jismoniy tarbiya va sport sistemasida boshqaruv funksiyalarisiz menejmentning jarayon va mazmun – mohiyatini tasavvur qilib bo'lmaydi. Jismoniy tarbiya va sportning rivojlanib va takomillashib borishi, uning ixtisoslashuvi hamda umumiydashuvi (kooperirovanie) so'zsiz ravishda boshqaruv funksiyalarining mohiyatini yuksalishiga olib keladi, keyinchalik ular borgan sari murakkablashib boradi va mutaxassislarning maxsus ilmiy faoliyatiga aylanadi.

Sport menejmenti tizimida ishlarning funksiyalar bo'yicha maxsus guruhlarga bo'linishi va ixtisoslashib borishi – bu obyektiv jarayondir. U bozor munosabatlari hamda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanib borayotgani va ushbu jarayonni boshqarishning murakkabligi bilan bog'liq. Sport menejmenti funksiyalarining mohiyati jamoadagi asosiy zaxiralarning unumli shakllanishida, individual ishchi xodim orasidagi hamjihatlikda namoyon bo'ladi. Ular har xil texnik va tashkiliy omillar yordamida bevosita ishchi xodim tomonidan amalga oshiriladi.

Sportda boshqaruv funksiyalarining har tomonlama, batafsil tahlili menejmentning har bir elementini unumli shakllantirishga, ularning kompetentlik darajasini aniqlash va konkretlashtirishga imkon beradi. SHu

bilan bir qatorda, obyektlarga yana ham mazmunli ta'sir o'tkazish, ilmiy – texnik taraqqiyot yutuqlaridan to'liq foydalanish va bozorning omillarini hisobga olish maqsadida menejment faoliyat doirasini to'g'ri belgilashga imkon beradi.

Sportda har bir boshqaruv funksiyalarining mohiyati to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lmasdan turib, ishchi xodimni to'g'ri tanlash, uni o'qitish, qayta o'qitish va malakasini oshirishni yaxshi tashkil etish mumkin emas. Personal, ijrochilar orasida funksiyalarini amalga oshirish har doim maxsus kvalifikatsiyani talab etadi.

Menejment bilan shug'ullanadigan olim – mutaxassislar uchun jahonda taniqli tadqiqotchilar F.Teylor, G.Gerch va A.Fayol asarlari katta qiziqish tug'diradi. Amalda "Ilmiy menejment"ning turli xil konsepsiyalari, aynan shu tadqiqotchilarning boshqaruvning funksional tahlillari asosida yuzaga kelgan. Fransuz muhandisi Anri Fayol menejmentda ishlab chiqarish birlashmasi funksiyalari nazariyasiga katta hissa qo'shgan. Uning ilmiy qarashlari menejment amaliyotida o'z aksini topdi va korxonalaridagi zaxiralardan samarali foydalanish masalalarini hal etishdagi ma'muriy ishlarni yaxshilanishiga hissa ko'shdi. A.Fayolning "Boshqarish haqida ta'limot" kitobchasida birinchi marotaba ma'muriy doktrina e'lon qilindi. Aniqrog'i, u korxonani boshqarish – bu o'rnatilgan menejment funksiyalarining to'g'ri bajarilishini ta'minlash ekanligini tasdiqladi.

Boshqaruvda har xil funksiyalarning alohidaligini o'rganish va ularning tahlili, so'zsiz, menejment muammolarini ilmiy tadqiq etishda muhim bosqich bo'ldi. F.Teylor, G.Gerch va A.Fayol davridan boshlab, funksiyalar muammosi menejmentdagi eng dolzarb va eng qarama-qarshi masalalardan bo'lib kelmokda.

Amerikalik G.Gerch menejmentning funksional asoslarini o'rganib, uning funksiyalari obyektiv xarakterga ega ekanligini ta'kidladi. U, xususan, shunday yozadi: "Ma'lum tushunchalarni boshqachasiga aytadigan bo'lsak, insonlar keladi va ketadi, lekin funksiyalar o'zgarimasdan qolaveradi". Funksiyalar menejment maqsadlarining tarkibiy qismini tashkil etganligi sababli, haqiqatan ham boshqaruvning ma'lum darajadagi mo'tadilligi, ularning eng asosiy belgilaridan

hisoblanadi. Lekin, shuni ham esda tutish lozimki, menejment funksiyalari o'zgaruvchanlikka moyildir, hatto vaqt o'tishi bilan ba'zilar yo'qolishi ham mumkin. Bunday hollarda ularning o'rniga yangi boshqaruv "funksiya"lari keladi.

Har qanday menejment funksiyalari boshqaruv ishchi xodimining o'ziga xos faoliyat turini ifodalaydi. Ushbu faoliyatning xususiyati shundan iboratki, har bir funksiya o'sha maqsadni amalga oshirishga yo'naltirilgan, shuning uchun u o'zining aniq rolini o'ynaydi va umumiy boshqarish faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Sportda menejment funksiyalarining mazmuni mashg'ulot, musobaqa turlari, ulardagi turli jarayonlarining u yoki bu masalalari bilan belgilanadi. Ushbu jarayon uzluksiz harakatda bo'lganligi tufayli, uning sifat o'zgarishlari boshqaruv usullarining sifat o'zgarishlarini taqozo etadi va ular asosida menejment funksiyalarini ham o'zgartirishga olib keladi.

Sport menejmentining funksiyalari boshqaruvchi va boshqariladigan tizimiga chambarchas bog'langan bo'lib, aniq vazifalar bilan xarakterlanadi. Ularni bajarmasdan turib menejmentda samaradorlikka erishish mumkin emas, yoki erishilganda ham natija past bo'ladi. Ushbu jarayon aniq maqsadlarga erishish borasida boshqaruv subyektining boshqaruv obyektiga yo'naltirilganini ifodalaydi. Aynan menejment funksiyalari jismoniy tarbiya va sportni boshqarish uchun nimalar qilish kerak degan savolga javob berishi lozim.

Amalda sportni boshqaruv tizim bo'linmalarining tarkib va funksiyalarining hajmi ko'p jihatdan menejment funksiyalarining o'z hajm va mazmuniga bog'liq bo'ladi.

Odatda ushbu holat quyidagi obyektiv va subyektiv xarakterga ega bo'lgan omillarga bog'liq bo'ladi:

- sport mashg'ulotlari va musobaqalarning hajmi va qay darajada qamrab olinganligi;
- sportdagi bir-biriga yaqin sohalarining ixtisoslashganlik darajasi va masshtabi;
- sport mashg'ulotlarini tashkil qilish usullari, boshqaruv texnikasi bilan jihozlanganligi va avtomatlashtirilganlik darajasi;
- ishchi xodim (xodimlar)ning malakasi, ularning mustaqilligi;

- darajasi, mavjud ijtimoiy mehnat taqsimoti tizimida tutgan o‘rni;
- xorijdagi jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari bilan o‘rnatilgan aloqalarining hajmi.

Shunday qilib, sport boshqaruvining funksiyalari mashg‘ulotlar va musobaqalarni boshqaradigan va boshqariladigan tizimlarini chambarchas bog‘laydigan aniq mas‘uliyatlar bilan xarakterlanadi. Ushbu tizimlarsiz jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari hamda musobaqalaridagi menejment jarayoni samarasiz yoki o‘ta past samarada bo‘ladi.

Yuqorida qayd etilgan sport menejmenti funksiyalarining xususiyatlarini inobatga olgan holda, O‘zbekiston sharoitida yuzaga kelgan sohani boshqarish funksiyalarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- sportda ishchi xodim faoliyatini rejalashtirish va istiqbol rejalar tuzish;
- sportda ishchi xodim faoliyatini tashkillash va uyushtirish;
- sportda ishchi xodim faoliyatini motivatsiyalash (jonlantirish);
- sportda ishchi xodim faoliyatini nazorat qilish.
- sportda atrof-muhitni o‘rganish va bozor dinamikasini tahlil qilish.
- sport mahsulining talabgorlarini taklif va talab nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning ehtiyojlarini qondirish.
- sportda tovarlar ishlab chiqarishni rejalashtirish.
- sportda tovarlar ishlab chiqarishni tashkil qilish.

Demak, menejment jarayoni mazmuni uning funksiyalarda ko‘rinadi. Menejment funksiyasi deyilganda, boshqaruvga doir ma‘lum masalalarni yechishga yo‘naltirilgan bir turli ishlar yig‘indisi tushuniladi. Boshqaruv organlari va ijrochilar mas‘uliyatli boshqarish funksiyasini belgilaydi. Bu vazifalar funksional bo‘lim to‘g‘risidagi Nizom va mansabdor boshqaruvchilar uchun ko‘rsatmalarda o‘z ifodasini topadi. Boshqaruv jarayonining funksional tahlili har bir funksiya uchun ish hajmi asoslarini tashkil etadi, boshqaruvchilar sonini belgilaydi va boshqaruv tizimini loyihalashtiradi.

Menejmentda korxonalarining boshqaruv organlari ularning asosiy va aniq funksiyalarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Asosiy funksiyalar ham moddiy ishlab chiqarish jarayonida, ham xizmat, muomala va nomoddiy ishlab chiqarishda amalga oshiriladi.

Keyingi yillarda menejment funksiyalariga kuchli ta'sir o'tkazayotgan omillardan boshqaruvning muhim yangi funksional yo'nalishi bo'lgan marketing xizmati ham katta o'rin egallamoqda. Marketing - bu inson ehtiyoji va talablarini ta'minlash va foyda olish maqsadida bozor bilan amalga oshadigan, tovarlar sotilishini ta'minlash, ayriboshlashni tezlashtirishga qaratilgan faoliyat. Masalan, marketing korxonaning asosiy funksional tizimi sifatida tovarni qayta ishlash, bozorni tahlil etish, kommunikatsiyani yo'lga qo'yishni, taqsimlashni tashkil etish, baholarni belgilash, servis xizmatini rivojlantirish bilan shug'ullanadi, bular o'z navbatida, albatta, boshqaruv funksiyalariga ta'sir etadi.

Menejmentning rejalashtirish funksiyasi - bu ijodiy loyihalashtirish, korxonaning istiqbolini, iqtisodiy tizimini belgilash hamda barcha zaxiralarni bir-biriga bog'lagan holda ish tartibini aniqlash. Rejalashtirish barcha xo'jalik subyektlari strategiyasida o'z aksini topadi.

Menejmentning tashkil etish funksiyasi - bu texnik, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqarish tizimlarini tartibga va harakatga keltirish. Menejmentda tashkil etish funksiyasi, avvalo, eng maqbul tashkiliy tuzilmalar qurish, moddiy, mehnat, moliyaviy zaxiralardan samarali foydalanish, boshqarish tizimlari orasidagi munosabatlarni uyushtirish.

Menejmentning muvofiqashtirish funksiyasi – ishchi xodim, texnik, iqtisodiy, ijtimoiy masalalarni hal etishda barcha boshqaruv funksiyalarining birga mos kelishini ta'minlash. Muvofiqlashtirishning eng yuksak omili rag'batlantirish bo'lib, u inson omilini keng demokratiya asosida faollashtirish, uning manfaatlari yo'lida g'amxo'rlik qilishni bildiradi.

Menejmentning hisob va nazorat funksiyasi - bu boshqariluvchi tizimi holatining nazorat qilish va hisobga olish, ishni bir me'yorda ta'minlashni amalga oshirish.

Agar boshqariluvchi obyekt o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lsa, boshqaruv funksiyalari ham ularga moslashib boraveradi. Biroq korxonada timsolida quyidagi xususiy funksiyalarni ajratish mumkin:

- a) asosiy ishlab chiqarishni boshqarish;
- b) yordamchi ishlab chiqarishni boshqarish;
- v) mahsulot sifatini boshqarish;
- g) mehnat va ish haqini boshqarish va boshqalar.

Har bir aniq funksiya menejment umumiy funksiyalarining tarkibiy qismi bo'lib, ular o'z navbatida, yana bir necha tegishli qismga bo'linishi mumkin. Masalan, asosiy ishlab chiqarishning umumiy funksiyalari menejment boshqaruvi, marketing, rejalashtirish, rag'batlantirish va kerak bo'lsa, boshqa funksional ta'minlashlarni ham o'z ichiga oladi. Lekin bir vaqtning o'zida hamma funksiyalar va funksional ta'minotlar o'zaro aloqada bo'ladi.

Bozor muhitining tez o'zgarishi, ya'ni aholi daromadining o'sishi yoki pasayishi, harid qilish qobiliyatining ortishi yoki kamayishi, mahsulot va xizmatlarga bo'lgan talabning o'sishi yoki pasayishi, demografik sharoitning barqarorligi yoki o'zgaruvchanligi korxonalar oldiga doim "yangi muammolar" keltirib turadi.

Masalan, aholi turmush darajasining o'sishi qimmat tovarlarga ehtiyojni oshiradi. Shunday tovarlarga talabni qondirgan korxonalar katta foyda oladi. Bozor munosabatlarining o'zgarishi ishlab chiqarish va boshqarishning o'zgarishini talab etadi, menejment funksiyalarini o'zgartirishga ehtiyoj tug'iladi.

Bozor munosabatlarining rivojlanib, takomillashib borishi, barcha nizom, yo'riqnomalar, eskirgan qonunga zid me'yoriy huquqiy hujjatlarni qayta ko'rishni talab etadi. Boshqarish, lizing, moliya va kredit, narx belgilash va rejalashtirishda yangi nizomlar qabul qilinadi. Quyi va yuqori tashkilotlar o'rtasida oshkoralik kengayadi, boshqaruv organlari funksiyasi o'zgaradi. Menejment funksiyasining "boshqarish" roli ham tubdan o'zgaradi. Xalq xo'jaligining barcha bo'g'inlari, jumladan, huquqiy boshqarish tizimlari boshqatdan ko'riladi.

Asosiy e'tibor ishlab chiqarish va iste'mol o'rtasidagi zaruriy munosabatni o'rnatishga qaratiladi. Ishlab chiqarish va ta'minot, mehnat va ish haqi, ishchi o'rni, soni va mehnat zaxiralari, talab va taklif o'rtasidagi ziddiyatlar bartaraf etiladi.

Boshqaruv organlarining nihoyatda samarali ishlashi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va unga erishish vositalarini muvofiqlashtirishni ko'zda tutadi. Pirovard natijasiga qarab, xodimlarni mehnatiga yarasha rag'batlantirish ko'ndalang turadi. Bunda moddiy rag'batlantirish bilan

birga xodimlarni ma'naviy rag'batlantirish usuli qo'llaniladiki, aksariyat hollarda u katta samara beradi.

Shunday qilib, menejment funksiyalari hech qachon so'nmaydi, u doimo bozor muhitini, aholining harid qila olish darajasini va boshqa holatlarni ayniqsa, ularning iqtisodiy-ijtimoiy intilishlari va ruhiy holatlarini hisobga olgan holda o'zgaradi, rivojlanadi va takomillashadi.

O'zbekistonda amalga oshiralayotgan bozor iqtisodiyoti munosobatlari sharoitida, qayd etilgan funksiyalar, maqsadlar va vazifalarni tijorat va tadbirkorlik sohasidagi faoliyatga qiyoslash, ularni muhit sharoitiga qarab tahlil qilish hamda qo'llash yo'llarini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sport sohasida ham katta tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilayotganini ko'rish mumkin. Demak, O'zbekistonda izchillik bilan amalga oshiralayotgan bozor iqtisodiyoti munosobatlari asosida futbol, kurash, tennis, sharqona yakka kurash kabi sportning boshqa barcha turlari bo'yicha jismoniy tarbiya va sport menejmentini shakllantirib borib, uning funksiyalarini takomillashtirib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

1.3. Menejment usullarining mazmuni, mohiyati

Menejment usullarining mazmuni, mohiyati Boshqaruv usullari bu boshqaruv subyektining boshqaruv obyektiga maqsadli yo'naltirilgan ta'sir o'tkazishning usullari, ya'ni boshqaruvchining u boshqarayotgan ishlab chiqarish jamoatchiligiga qo'yilgan maqsadlarga erishish jarayonida uning faoliyati koordinatsiyasini ta'minlashdir.

Boshqaruv usullari vositasida iqtisodiy jarayonlarga va ishlab chiqarish qatnashchilariga moddiy, moliyaviy, energiya, mehnat resurslarini imkoni boricha kam sarf qilib yuqori natijalarga erishish maqsadida ta'sir etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv usullari mukammalligi va to'g'ri shakllanganligi bilan uzviy bog'liqdir.

Boshqaruv usullari boshqaruv fanida muhim o'rinni egallab, boshqaruv qonun va tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir. Mehnat jamoasiga ta'sir etish usullari orasida boshqaruv mexanizmi uchun bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruv obyektiv qonunlari talablariga muvofiq keluvchilarigina eng maqbul va maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Buning mohiyati shundaki, boshqaruv usullari bozor iqtisodiyotiga mansub qonunlar tizimi bilan uzviy bog'liqdir.

Boshqaruv usullari tashqi va ichki omillar ta'sirida o'zgaradi. Tashqi omillarga: tashqi va ichki sharoit o'zgarishi, iqtisodiyotni boshqarishda tub islohatlarni amalga oshirish, xalq xo'jaligining texnikaviy qurollanganlik darajasini boshqarish tizimida o'zgarishlar (iqtisodiy islohotlar, iqtisodiyotni boshqarishning tarmoq tizimidan hududiy tizimiga o'tish va h.k.) kiradi. Ichki omillarga: yirik ishlab chiqarish birlashmalarini tashkil etish asosida ishlab konsentratsiyasini amalga oshirish; korxonalar kattaligi o'zgarishi natijasida uning bir guruhdan ikkinchisiga o'tkazilishi; ishlab chiqarish ixtisoslashish darajasi o'zgarishi; mehnatning texnika bilan ta'minlanish darajasi yaxshilanishi; ishlab chiqarishni rejalashtirish va jadal tartibga solishning mavjud usullarini takomillashtirish va yangilarini joriy qilish (tarmoqli rejalashtirish va boshqarish; ishlab chiqarishni uzluksiz tezkor rejalashtirish, ishlab chiqarishni boshqarishni avtomatlashtirilgan tizimini qo'llash va h.k.) kiritish mumkin.

Boshqaruv usullari bevosita ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga ta'sir etuvchi ishlab chiqarish usuli rivojlanishi va jamiyat ishlab chiqarish kuchlari usishi bilan o'zgarib boradi. Iqtisodiyot muvaffaqiyatli rivojlanishda boshqaruv usullarini to'g'ri tanlash ham muhim ahamiyatga ega.

Boshqaruv usullarini iqtisodiyotning ma'lum aniq sohalarida amal qilishning turli yo'llari orasidagi umumiy hodisa sifatida ajratish mumkin. Masalan, boshqaruv darajalari bo'yicha boshqaruv usullari (davlat sektorini boshqarish usullari, tsex, korxonalar, birlashmalar, mintaqani boshqarish usullari), yoki tarmoqlarni boshqarish usullari (sanoat, transport, qishloq xo'jaligini boshqarish usullari) haqida so'z yuritish mumkin. SHuningdek, turli subyektlari tomonidan qo'llaniladigan boshqaruv usullarini ajratib ko'rsatish mumkin. Davlat boshqaruv usullari jamoat tashkilotlarini boshqarish usullari. Yoki iqtisodiyotning ayrim sohalarida qo'llaniladigan boshqaruv usullarini (ishlab chiqarishni, moliyaviy sohani, fan va maorifni boshqarish usullari)ni ham ko'zda tutish lozim.

Boshqaruv tashkilotlari tizimi bilan turli-tumanligi bu tashkilotlar faoliyati usullarini ajratish uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Bu yerda soʻz vazirliklar, assotsiatsiyalar, aksionerlar jamiyati, davlat qoʻmitalarini boshqarish usullari haqida soʻz boradi.

Va nihoyat, turli turkumga kiruvchi ishlovchilar boshqaruv faoliyatida menejerlar, direktorlar, boʻlim boshliqlari tomonidan qoʻllaniladigan boshqaruv usullarini ajratib koʻrsatish mumkin.

Demak, boshqaruv nazariya va amaliyotida turli boshqaruv usullari mavjuddir. Ular boshqaruv usullarining har bir guruhi oʻz xususiyatlariga ega boʻlgan tizimni tashkil etgan.

Xalq xoʻjaligini boshqarishda quyidagi usullardan foydalaniladi: iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy, ruhiy va huquqiy. Boshqaruvning bu usullari oʻzaro uzviy bogʻliqdir, shu sababli ularning birortasiga ortiqcha ahamiyat berish butun ishlab chiqarishning normal borishi buzilishiga olib keladi. Hozirgi davrda bozor iqtisodiyotini boshqarishning iqtisodiy usullari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yuqorida qayd etilgandek, sport menejmenti – bu eng avvalo, jismoniy harakat faoliyatini boshqarish uchun zarur hisoblangan, ongli ravishda amalga oshiriladigan, faol, uzluksiz, mujassamlashgan mehnat faoliyatidir. Ularning hamjihatlik va maqsadli faoliyatini taʼminlash tegishli usullar orqali amalga oshiriladi. Menejment usullarining muammosi jismoniy tarbiya va sportni boshqaruv nazariyasining bir qismi hisoblanadi. “Boshqarish usuli” tushunchasi hozirgi davrda amaliy faoliyat uslubi, qaror qabul qilish, maqsad va vazifalarni roʻyobga chiqarish kabi kategoriyalar orqali ifodalanadi.

Menejmentni boshqaruvning umumlashgan nazariyasi deb qaraydigan boʻlsak, usul tushunchasi ham uning ajralmas qismi ekanligini, yaʼni abstraktsiya ekanligini koʻramiz. Demak, menejment usuli va u sport boshqaruvi nazariyasida uchraydigan abstrakt holat va rahbar faoliyatining turli tomonlarini ifodalaydi. Ierarxik pogʻonaning yuqori qismidan pastki pogʻonalarga tushgan sari menejment usullariga aniqlik kirib boradi.

Koʻpchilik mutaxassislarning fikricha, menejment usullari – bu eng avvalo, maʼlum harakat uslubi (yoʻnalishi)dir.

Menejment usuli eng avvalo, ma'lum ta'sir ko'rsatish yo'li bo'lganligi uchun kuchsiz ta'sir ko'rsatayotganini albatta ko'rsatish lozim bo'ladi. Har qanday ta'sir, birinchi navbatda, qo'yilgan maqsadga erishish yo'lidir. Menejmentning maqsadi tegishli usullarni tanlashga aniqlik kiritadi.

Demak, menejment usuli, albatta, ta'sir o'tkazishning asosiy maqsadini ifodalashi lozim. Ushbu maqsadning mohiyati bozor iqtisodiyoti sharoitida sportchilarning sport tovarlariga va xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini qondira oladigan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining aniq masalalari bilan belgilanadi.

Menejment prinsiplari amalda mustahkam o'rin egallagan usullar bo'lib, ular boshqaruvning barcha qism va bo'g'inlarida amal qiladi. Obyekt faoliyatidagi boshqaruv sharoitlarining o'zgarib borishi qo'llaniladigan usullarni yangilab borish ehtiyojini tug'diradi. Boshqacha aytganda, menejment usullari uning prinsiplariga qaraganda ko'proq o'zgaruvchidir.

Bir tomondan, menejment prinsiplari o'zining boshqaruv masalalariga kirib borishida, mustahkam o'rin egallashida tegishli usullar orqali harakat qiladi, ikkinchi tomondan, ularning o'zi shu usullarning obyektiv asosini tashkil qiladi. Har qanday menejment prinsipining samaradorligi usulning to'g'ri tanlanganligi, undan qanday foydalanish va ularni doimiy ravishda takomillashtirib borishga bog'liq. Lekin menejment usullari prinsiplarga qaraganda, amaldagi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi bilan yaqinroq bog'langandir. Ular jismoniy tarbiya va sport boshqaruvidagi o'zgarishlarga har doim tezroq va jadalroq ta'sir ko'rsata oladilar.

Sport menejmentining har xil usullari prinsiplarga o'xshab har doim rivojlanish va o'zgarishda bo'ladi, natijada obyektga nisbatan ta'sir o'tkazish imkoniyatlarining variantlari paydo bo'ladi. Bunday imkoniyatlarning ko'payish darajasi menejmentning har xil usullari shakllanib borishini tavsiflaydi. Menejment usullarining variantlari kamayib borgan sari, ularning ta'sir omili hukmronlik darajasida yuksalib boraveradi. Pirovard natijada, menejment usuli yagona va asosiy bo'lib qolishi ham mumkin.

Menejment usullarining dinamikasi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvidagi rivojlanish va o'zgarishlar bilan chamcharchas bog'langandir. Menejment usullarining samaradorlik darajasi bozor sharoitida jismoniy tarbiya va sport boshqaruvidagi rivojlanish va o'zgarishlarning aniq shartlariga qanchalik mos kelishiga bog'liq.

Shunday qilib, bozor iqtisodiyoti hukmronlik qiladigan, borgan sari murakkab maqsad va vazifalarni nazariya va amaliyotda foydalaniladigan menejment usullarining tan olingan, faol, uzluksiz, jamlangan ko'rinishidagi insonlarning mehnat faoliyati tasavvur qilinadi.

Nazariya va amaliyotda foydalanib kelinayotgan jismoniy tarbiya va sport menejment usullari o'zining ko'p qirraligi bilan ajralib turadi, chop etilgan manbalarda o'nlab boshqaruv usullari keltirilgan. Boshqaruv usullari qanchalik ko'p bo'lmasin, ularning ro'yxati to'liq bo'ldi, deyishga asos yo'q. Masalan, iqtisodiy adabiyotlarda menejment usullarining quyidagi nomlarini uchratish mumkin: ma'muriy, ma'muriy – buyruqbozlik, tashkiliy – buyruqbozlik, direktiv, buyruqbozlik va hokazo. Ko'pincha sanab o'tilgan usullar ma'muriy usullarning sinonimi sifatida talqin qilinadi.

Ko'pchilik mualliflar menejmentning, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentning har xil usullari orasida ularni ma'muriy va tashkiliy usullarga bog'lagan holda, birinchi navbatda, iqtisodiy usullarga e'tiborlarini qaratadilar, lekin shu yerda ularning birligi tugaydi deyish mumkin. Agarda, masalan, ba'zilar menejmentning iqtisodiy usullarini ma'muriy (ma'muriy – buyruqbozlik va ijtimoiy–ruhiy) bilan bog'lasalar, boshqalari ma'muriy, tarbiyaviy va ijtimoiy-ruhiy va uchinchilari ijtimoiy, huquqiy va tashkiliy (ma'muriy) usullar bilan bog'laydilar.

Menejment usullari nomlarining bunday turlicha bo'lishi, ba'zi usullarning boshqa usullarga qarshi qo'yilishi va ularda aniq, bir xil tushunchalarning mavjud emasligi, shunday xulosaga olib keladiki, hozircha ularning klassifikatsion belgilari shakllanmagan. Bu, o'z navbatida, menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti muammolarini, ayniqsa, boshqaruvni tashkil etishning uslubiy asoslarini hal etishda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi.

Ko‘rilayotgan menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti usullarining ko‘p qirrali va ko‘p aspektli bo‘lishi sababli, ularni biron-bir turkumlash yo‘li bilan qamrab olish juda qiyin masaladir. Shunig uchun ularni ma’lum belgilar asosida turkumlashga intilish maqsadga muvofiqdir.

Agarda menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti usullarini eng umumlashgan ko‘rinishda tizimlashtiradigan bo‘lsak, ya’ni boshqaruv faoliyatining masshtabiga qarab, unda ularni ikki katta sinfga taqsimlash mumkin: umumiy va xususiy. Ishlab chiqarishni, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqarishda umumiy usullar birinchi navbatdagi ahamiyatga ega bo‘lib, ular yordamida butun boshqaruv tizimining olamshumul va takomillashtirish masalalarini hal etish mumkin. Aynan menejment nazariyasi asosan, shunday usullarni o‘rganishga, tahlil etishga va yangilarini ishlab chiqishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.

Xususiy usullar tizimning ayrim qismiga tegishli bo‘lgan holda menejmentning, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentining umumiy usullari doirasida amalga oshiriladi. Odatda, ular kundalik amaliyotdagi, hayotimizdagi yanada ham aniqroq masalalarni hal etishda foydalaniladi.

Menejmentning, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti usullarini turkumlashdagi hisobga olinishi lozim bo‘lgan eng muhim belgilarga ularning mazmuni va ta’sir yo‘nalishi kiradi. Real sharoitda qayd etilgan jismoniy tarbiya va sport menejmentini usullarining har bir aniq belgilari juda yaqin jipslashgan o‘zaro birlashgan harakatda bo‘ladilar, shuning uchun ularni alohida-alohida o‘rganish ma’lum qiyinchiliklar tug‘diradi.

Menejment, jumladan, sport menejmenti usullarining mazmuni - uni turkumlashdagi asosiy mezon hisoblanadi. Ishlab chiqarish tizimi, jumladan, jismoniy tarbiya va sportda menejment – bu bozor iqtisodiyoti sharoitidagi axborotdan ongli ravishda foydalanadigan mehnat faoliyatining ko‘rinishi hisoblanadi.

Menejment, jumladan, sport menejmentining boshqaruv usullarini ularning yoʻnaltirilganligi nuqtayi nazaridan oʻrganish turkumlashning boshlangʻich holati hisoblanadi.

Koʻpgina mualliflar menejment boshqaruvida, jumladan, jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvida iqtisodiy usullarning asosida narx, foyda, ish haqi, ragʻbatlantirish, sanatsiya kabi iqtisodiy toifalardan foydalanishni koʻradilar.

Bu yerda shuni eslash kerakki, masalan, rejalashtirish, biznes reja tuzish kabi faoliyat turlari menejment boshqaruvining, jumladan, jismoniy tarbiya va sport boshqaruvining usuli boʻlib qololmaydi, aksincha, uning funksiyasi boʻlib qoladi. Menejment boshqaruvining, jumladan, jismoniy tarbiya va sport boshqaruvining usullari bu faqatgina pirovard natijaga iqtisodiy koʻrsatkichlar tizimi, hamda foyda, narx va kredit kabi iqtisodiy instrumentlar vositasida taʼsir etishning mumkin variantlaridir.

1.4. Sport menejmenti asosiy usullarining tavsifi

Sport menejmenti asosiy usullarining tavsifi Boshqaruv usullari, samaradorligini oshirish, iqtisodiy usullar, jamoa, individual, ragʻbatlantirish, suyanish, moddiy va maʼnaviy ehtiyoj, qondirish, intilish, inobatga olish, taʼsir oʻtkazish, zaruriyat, yuksak daraja, kamaytirish, tafovutlar, boshqaruv boʻlinmalari, xizmat tizimlari, jamoalar, uslublar, namoyon boʻlishi, maʼmuriy usullar, toʻldirish, bir xil toifa, boshqaruv nazariyasi, amaliyot, tabiati, tashkiliy-maʼmuriy usullar, ijtimoiy-ruhiy usullar.

Menejmentda, jumladan, sport menejmentida yechiladigan masalalarning samarasini oshirishda iqtisodiy usullar jamoa va individual ragʻbatlantirishga suyanadi. Ular har bir ijrochini oʻzining borgan sari ortib borayotgan moddiy va maʼnaviy ehtiyojini qondirishga intilishini eng katta aniqlik bilan inobatga oladi. Ulardan foydalanish ishlab chiqarishning zaxiralarini aniqlash va foydalanishdagi ishchilarning taashabbusini oshiradi. Shu bilan bir qatorda ishlab chiqarish topshiriqlarini bajarishda maʼmuriy formada taʼsir oʻtkazish zaruriyati yuksak darajada kamayadi.

Menejmentning iqtisodiy usullari mazmuni ma'muriy shakldagi ijro bilan birligi tufayli, ularni takomillashtirish nafaqat iqtisodiy mafaatlar talablarini to'liq hisobga olish, balki ma'muriy qarorlarni bajarilishi bilan bog'liq. Bir so'z bilan aytganda, amalda menejmentning iqtisodiy usullari bilan ma'muriy usullarining ijrosi bir-birlari bilan o'zaro jipslashib ketgan bo'ladi, chunki ular har doim yagona bir boshqaruv masalasini hal etadilar. Lekin ushbu usullar orasidagi asosiy tafovutlar har xil boshqaruv bo'linmalarining va shunga o'xshash xizmat tizimlarining jamoalarga ta'sir ko'rsatish uslublarida namoyon bo'ladi.

Menejmentning iqtisodiy usullari ishlab chiqarish samaradorligi muammolarini hal etishda yordam qiluvchi butun iqtisodiy mexanizmning alohida bo'g'ini sifatida tasavvur qilinadi. Ushbu usullar insonlarni iqtisodiy rag'batlantirish asosida ma'lum muhitni yaratish orqali menejmentga ta'sir ko'rsatadi. Lekin ular odamlarga har xil usullar bilan ta'sir ko'rsatish orqali ma'muriy usullarni to'ldiradilar.

Bir xil toifadagi masalalarni yechish bilan bir qatorda, menejmentning iqtisodiy usullari ma'muriy usullardan ajralib turadi:

birinchidan, amaliy ta'sir ko'rsatish shakllarida katta erkinlik darajasi;

ikkinchidan, qaror qabul qilish va uning oqibatlari mas'uliyatining jiddiy darajada ortishi.

Menejmentning ma'muriy usullari boshqaruv nazariyasi va amaliyotining tabiatidan kelib chiqadi. Boshqaruvda pastki bo'g'inni xo'jalikning hamma bosqichlaridagi boshqaruvning mas'uliyat va huquqlari bilan qurollangan yuqori bo'g'inga bo'ysunishi. Ushbu qoidasiz hech qanday menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti bo'lishi mumkin emas.

Shuni ta'kidlash muhimki, menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida ma'muriy usullarning ta'sir doirasiga aniqlik kiritish, ularni bozor iqtisodiyotining har bir bosqichida foydalanishning majburiy shartlaridan hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport menejmentida ma'muriy usullardan foydalanishni kengaytirish, joriy etilayotgan iqtisodiy usullarning ahamiyatini kuchaytiradi.

Ushbu usullar har doim bozor iqtisodiyoti sharoitida xo‘jalik masalalari yechimiga umumiy munosabatning har tomoni sifatida, bir-birini to‘ldirgan holda birgalikda joriy etib kelingan. Bir-birlaridan farq qilgan holda, menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentining yagona maqsadga erishishiga yo‘naltirilgan.

Hozirgi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida menejment samaradorligi ma‘muriy va iqtisodiy usullarning kompleks ravishda joriy etilish zarurligini ko‘zda tutar ekan, ishlab chiqarishni boshqarishning har bir pog‘onasida aniq sharoitlarni hisobga olgan holda ularni optimal birlashtirish ehtiyoji tug‘iladi. Ushbu dolzarb masalaning yechimi menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti nazariyasi va amaliyoti uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqarishni boshqarishda ma‘muriy usullarning ahamiyati qanchalik yuksak bo‘lmasin, ular boshqariladigan tizimning harakatiga faqatgina birinchi turtkinigina bera olishini doimo ko‘zda tutish lozim. Ushbu harakat keyinchalik iqtisodiy usullar bilan qo‘llanadi va kuchaytiriladi, hal qiluvchi bosqichda esa, yuqori tashkilotlar ko‘rsatmalarini bajarilishini rag‘batlantiradi.

Hozirgi zamon xo‘jalik yurgazishda menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmenti ijtimoiy-ruhiy usullarining mohiyati oshib bormoqda. Ular ushbu jamoaning ham butun guruhlariga, ham har bir ishchi xodimiga ta’sir ko‘rsatib boradi. Ularga ishontirish, tarbiya, ma‘naviy rag‘batlantirish, ishchi xodimning maishiy ehtiyojlarini qondirib borish, ijrochilarning mansabga intilishlarini inobatga olish, o‘zlarining ijtimoiy mavqelarini ko‘tarish va hokazolarni kiritadilar.

Menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentining ijtimoiy-ruhiy usullari asosan, jamoada yaxshi ijtimoiy va ruhiy muhit yaratishga yo‘naltirilgan. Bu usullar asosan, eng avvalo, ishchi xodimning malakaviy – professional tizimiga, ularning mehnat sharoiti, psixologiyasi kabi belgilari va xususiyatlariga ta’sir ko‘rsatadi. Ular har bir ishchi xodimning uddaburonligi, manfaati, tavsifining xususiyatlari, hurmati va hokazolarga ta’sir ko‘rsatadi.

Hozirgi zamon sharoitida menejment, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentining butun usullar tizimida takomillashtirish jarayoni

davom etmoqda. Endi boshqaruvning an'anaviy ma'muriy usullaridan iqtisodiyiga o'tish jarayonida birinchi o'ringa muammolarni, hamda ijtimoiy-iqtisodiy usullarni bashorat qilish chiqib borayapti. Lekin qayd etilayotgan usullardan birortasi ham yakka holda foydalanilishi mumkin emasligini nazarda tutish lozim. Usullar alohida, boshqalaridan ajralgan holda faqatgina nazariy ko'rinishda mavjud bo'lishi mumkin, amalda, ya'ni tijora, ishlab chiqarish, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida usullar bir-birlari bilan aloqador va bir-birini to'ldirgan holda bo'ladilar. Demak, amalda qo'llanilayotgan menejment usullari har doim kompleks ravishda ishlatiladi, unda bir vaqtning o'zida ma'muriy, iqtisodiy, ruhiy, tashkiliy va boshqa usullar optimal ravishda o'z o'rnini topib boradi.

Sport menejmenti usullarini tanlash san'ati – bu murakkab muammodir. Ular eng avvalo, alohida ijrochilarning xususiyatlarini hisobga olgan holda, butun jamoa manfaatlarining optimal usullarini tanlay bilishdan iboratdir. Bu yerda har xil toifadagi ishchi xodim xulqinning motivlarini topib, ularni hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Menejment san'ati faqat ishchi xodim xulqinning motivlarini topib, ularni hisobga olish muhimligini ta'minlashdan iborat bo'lmay, balki ijrochilarning tanlangan usullar majmuasiga ma'lum munosabatlarini oldindan ko'ra bilishni talab qiladi.

Har bir rahbarning jismoniy tarbiya va sport menejmentining barcha usullari bilan qurollanishi va ulardan amalda foydalanishi jamoaning hamjihatlik bilan harakat qilishini yaxshi tashkil eta oladi va kuchaytiradi, jamoa faoliyatida yangidan – yangi marralarni egallashga imkon beradi.

Sport menejmentining mavjud barcha usullaridan foydalanishning samarasini oshirish uchun quyidagi tavsiyalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- menejment usullari boshqaruv mexanizmining barcha muhim elementlarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi;
- menejment amaliyotida boshqaruv usullarining faqat to'plam – yig'indisidan foydalaniladi.

Usul – bu tadqiqot qilish yoki ta'sir ko'rsatish yo'lidir. Tadqiqot qilish nuqtai nazaridan uslub deganda boshqaruv obyektini o'rganish

jarayonida qo'llaniladigan usullar, yani: sport menejmentiga tizimli yondashuv; sport menejmentiga kompleks yondashuv; sport menejmentiga tarkibiy yondashuv; sport menejmentiga integratsion yondashuv; sport menejmentida modellashtirish; sport menejmentiga iqtisodiy - matematik usullar orqali yondashuv; sport menejmentida kuzatishni tashkil etish; sport menejmentida eksperimentlardan foydalanish; jismoniy tarbiya va sport menejmentida ijtimoiy - kuzatuv kabi tahlil - ilmiy usullardan foydalanish.

Ta'sir ko'rsatish nuqtayi nazardan esa uslub deganda boshqarish funksiyalarini amalga oshirish uchun boshqaruv obyektiga ta'sir o'tkazish usullari tushuniladi. Bunday usullarga quyidagilar kiradi: funksional tizim osti obyektlarini boshqarish usuli; boshqarish funksiyalarini bajarish usullari; boshqaruv qarorlarini qabul qilish usullari.

Har xil yondashuvlar, yo'sinlar, yo'llar yordamida amalga oshiriladigan turli-tuman boshqaruv ishlarining mvjmui – boshqaruvning aniq va o'ziga xos usullari deb yuritiladi. SHunday qilib:

Boshqaruv usullari – bu xodimlarga va umuman, ishlab chiqarish jamoalariga ta'sir ko'rsatish usullari bo'lib, ular qo'yilgan maqsadlarga erishish jarayonida mazkur xodimlar va jamoalarning faoliyatini uyg'unlashtirishni nazarda tutadi.

Boshqarish usullari obyektiv tarzda ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonidagi mavjud munosabatlardan kelib chiqadi. Funksional tizim osti obyektlarini boshqarish usuli boshqariladigan obyektning tuzilishi bilan bog'liq bo'lib, uning tarkibidagi bo'limlarni boshqarishda qo'llaniladigan o'ziga xos usullarni o'z ichiga oladi. Menejment boshqaruvida ishlab chiqarishning funksional ta'minoti asosida shakllangan tizim osti bo'limlar o'ziga xos funksiyalarni bajaradi. Demak, menejment faoliyatida uning barcha toifalari (qonunlar, prinsiplar, funksiyalar, texnologiyalar, tizimlar va ishlab chiqarish jarayonining funksional yo'nalishlari) har doim bir-birlari bilan bog'liq holda bo'lib, umumiy maqsadga xizmat qiladilar.

Sport menejmentining boshqaruv tizimlari, tizim osti bo'limlari ham o'z faoliyatlarida mavjud barcha kategoriyalardan har doim bir-birlari bilan bog'liq holda umumiy maqsadga xizmat qiladilar. Ko'rinib turibdiki,

usullarni qo'llash yordamida boshqariladigan obyekt tarkibidagi bo'limlarning maqsadlari va ularni yechimi bo'yicha zarur tadbirlar aniqlab olinadi. Haqiqatan ham, menejment usullarini uning funksiyalaridan ajratish mumkin emas, chunki har qanday usul mavjud funksiyalarni va funksional taminlash jarayonini amalga oshirishga xizmat qiladi. Boshqarishning rejalashtirish, tashkil qilish, motivatsiyalash va nazorat qilish funksiyalarining har birining ijrosiga o'ziga xos usullardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Menejmentdagi, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentidagi hakr xil tizim osti bo'limlarning xususiyatlarini quyida keltirilgan jadvaldan ko'rish mumkin:

1.4.1- jadval.

Menejmentda tizim osti bo'limlarning xususiyatlari

	Tizim osti bo'limlar	Boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari
1.	Ishlab chiqarish bo'limi Sport tovarlari ishlab chiqarish	Mahsulotning ishonchligini tahlil qilish; Mahsulot sifatini nazorat qilish; Umumiy tahlil; Funksional tahlil; Ishchi kuchi, uskuna va materiallardan foydalanishni nazorat qilish; Ishlab chiqarish operatsiyalarini o'rganish. Ishlab chiqarishni dasturlash, rejalashtirish va nazorat qilish; Xarajatlarni hisob kitob qilish va boshqalar. Sport tovarlarini ishonchligini tahlil qilish; Sport tovarlari sifatini nazorat qilish; Umumiy tahlil; Funksional tahlil; Ishchi kuchi, uskuna va materiallardan foydalanishni nazorat qilish; Ishlab chiqarish operatsiyalarini o'rganish. Ishlab chiqarishni dasturlash, rejalashtirish va nazorat qilish; Xarajatlarni hisob - kitob qilish va boshqalar.
2.	Marketing bo'limi Jismoniy tarbiya	Tovarlar bozorida korxonaning mavqeini diagnostika qilish; Korxonaning bozorga chiqish imkoniyatlarini tahlil qilish; Yangi mahsulot va yangi bozorga chiqish bo'yicha talab va ehtiyojlarni aniqlash; Marketing kontseptsiyasini ishlab chiqish va h. k. Sport tovarlari bozorida korxonaning mavqeini diagnostika qilish; Sport tovarlari korxonasining bozorga chiqish imkoniyatlarini tahlil qilish; Yangi sport tovarlari va yangi bozorga chiqish bo'yicha talab va ehtiyojlarni aniqlash; Marketing

		kontseptsiyasini ishlab chiqish va h. k.
3.	Xodimlar bo'limi.	Ishchi kuchini rivojlantirish; Xodimlar mehnatini va ish haqini tashkil qilish;
	Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida	Xodimlar va ularni martabalarini boshqarish; Xodimlarni boshqarish tizimini shakllantirish, tahlil qilish va boshqalar.
	Xodimlar bo'limi	Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida ishchi kuchini rivojlantirish, ularning mehnatini va ish hakini tashkil qilish; Xodimlar va ularning martabalarini boshqarish; Xodimlarni boshqarish tizimini shakllantirish, tahlil qilish va boshqalar.

Yuqorida keltirilgan tushunchalardan shunday natija kutish mumkinki, masalan, rejalashtirish funksiyalarini amalga oshirishda mutaxassislar quyidagi usullardan foydalanadilar: bashorat qilish; ekstrapolyatsiya va interpolyatsiya, regression tahlil, modellashtirish, hujum, delfa, omilli tahlil, maqsadlar shajarasi va uni yechish kabilar.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida har qanday faoliyat rejalashtirishdan boshlanadi, shuning uchun rejalashtirish o'ta mas'uliyatli bosqich hisoblanadi. Reja qanchalik aniq va puxta tuzilgan bo'lsa menejment funksiyalarining keyingi bosqichlarini ham shunchalik muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyati yaratilgan bo'ladi. Rejalashtirish funksiyasini amalga oshirishda menejmentning ma'muriy buyruqbozlik, iqtisodiy va huquqiy usullari qo'l keladi.

Tashkil qilish funksiyasini bajarishda qo'llaniladigan boshqaruv usullarini ishlab chiqarishdagi mavjud munosabatlarni va xodimlarning faoliyat motivlarini hisobga olish zarur. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida ushbu funksiyani amalga oshirish, ya'ni mashg'ulotlarni, musobaqalarni tashkil etish murabbiy va rahbarlardan alohida mahorat talab qiladi, shuning uchun menejmentning mavjud barcha usullaridan *mahorat bilan foydalanish maqsadga muvofiqdir.*

Motivatsiya funksiyasi ishlab chiqarish korxonalaridagi ishchi xodim (xodimlar)ni vajlar, isbotlar keltirish, kelajakka ishontirish kabi usullardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Sport tashkilotlarida esa sportchilarni, murabbiylarni va barcha ishchi xodimni mehnatga, mashg'ulotlarga va yutuqlarga undaydigan

barcha usullarni sharoitga qarab qo'llashni taqozo qiladi, yani: personal (murabbiy, sportchi va boshqalar)ning o'z faoliyatiga maksimal darajada qiziqish uyg'otish, ish haqi to'lashni tashkil qilish, rag'batlantirish tizimini yaratish, foyda taqsimotida jamoaning qatnashishi va oqillikka erishish, manaviy rag'batlantirishni motivatsiya modellari asosida kuchaytirish, lavozim ierarxik pog'onalariga ko'tarib turish, personalning malakasini muntazam ravishda oshirish kabilarni o'z ichiga oladi.

Boshqarishning nazorat funksiyasini bajarishda qo'llaniladigan usullar tezkor buxgalteriya hisobi, statistika holatiga bog'liq va ayniqsa, operativ ko'rsatkichlarga asoslanadi. Ushbu bosqichda aniq axborotga tayanish katta ahamiyat kasb etadi.

Sport tashkilotlarida boshqaruv qarorlarini qabul qilish axborot texnologiyalari asosida axborotni topib, yig'ib, saralab, qayta ishlab, uzatib va saqlagan holda quyidagi uslublarga asoslanib amalga oshiriladi: muammoni aniqlash, tahlil qilish va qo'yish; muammoni hal qilish yo'llarini qidirish va boshqaruv qarorlari bo'yicha alternativ variantlar tayyorlash; alternativ variantlardan tegishli, asoslangan qarorni tanlash; qabul qilingan qarorlarning bajarilishini ta'minlash.

Muammoni qo'yish bosqichida qo'llaniladigan uslublar ularni batafsil yoritish, muammoga ta'sir qiluvchi ichki va tashqi omillarni aniqlash, vaziyatni baholash va shu asosda muammoli vaziyatni ifodalashga imkon yaratadi. Bu usullar tarkibiga: malumotlarni yig'ish, saqlash, ularni qayta ishlash, saralash, uzatish va tahlil qilish hamda boshqarish qarorlarini tanlash kabi texnologik jarayonlar amalga oshiriladi.

Ushbu jarayonlarni amalga oshirishda quyidagi usullardan foydalaniladi: muhim voqealarni qayd qilish usullari, qiyoslash usullari, dekompozitsiya va modellashtirish usullariga muhim o'rin beriladi.

Muammolarni hal qilish, ya'ni yechim variantlarini tanlab, ishlab chiqish bosqichida ham axborot texnologiyasi usullaridan foydalaniladi. Ammo bu usullarni qo'llashga "nima sabab bo'ldi" va "qaysi sabab yoki omil ta'siri ostida bo'ldi" degan savolga javob qidirish bilan bir qatorda, "muammoni qay tarzda hal qilish, qanday boshqaruv qarorini qo'llash

lozim va qanday boshqaruv usullari samarali bo‘ladi” degan savolga javob topish lozim bo‘ladi.

Qarorni tanlash bosqichida eng avvalo, tanlash me‘yorlarini tanlash va shakllantirishga e‘tibor beriladi. Bu yerda so‘z ko‘pincha, maksimum-lashtiradigan yoki minimallashtiradigan maqsadli funksiya to‘g‘risida boradi. Odatda, bunday tanlovni optimallashtirish deb ataladi. Optimallashtirish me‘yorlariga quyidagilar misol bo‘la oladi: ortiqcha xarajatni, zaxiralardan unumsiz foydalanishni bartaraf qilish, ish vaqtdan unumli foydalanish, foyda, daromad, mehnat unumdorligi, samaradorlikni maksimumlashtirish. Qabul qilingan qarorlarning bajarilishini ta‘minlash tadbirlar qabul qilinib, tasdiqlangandan so‘ng amalga oshiriladi. Bu bosqichda qarorlar shajarasi tuzilib, unda maqsadga erishishning barcha yo‘nalish va yo‘llari ikir-chikirigacha aniqlab olinadi.

Delfa usuli aksariyat hollarda qaror qabul qilish jarayonida qatnashuvchi a‘zolari to‘plash imkoniyati bo‘lmagan hollarda, yani boshqaruvning markaziy apparatidan uzoqda yashaydigan, filial va bo‘limlarda ishlayotgan xodimlarni yig‘ish maqsadga muvofiq bo‘lmagan hollarda qo‘llaniladi. Bu usulga binoan, yechilishi lozim bo‘lgan muammo bo‘yicha qaror qabul qilish jarayonida qatnashuvchi guruh a‘zolariga bir-biri bilan uchrashish va fikr almashishga ruxsat etilmaydi.

Delfa usulini qo‘llash quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

- muammo yuzasidan tuzilgan savollarga javob berilishi uchun qatnashchilarga tarqatiladi;

- har bir qatnashchi savollarga mustaqil va maxfiy tarzda javob beradi;

- javoblar markaziy apparatda yig‘iladi va ulardagi takliflar asosida umumlashgan hujjat tayyorlanadi;

- tayyorlangan hujjatning nusxasi har bir qatnashchiga jo‘natiladi;

- har bir qatnashchining umumlashgan hujjatga nisbatan bildirgan fikri yana markaziy apparatda to‘planadi. U ko‘rilayotgan muammo yechimiga o‘zgartirish kiritishga asos bo‘lishi mumkin.

Shunday qilib, ushbu jarayon qoniqish hosil qilib, umumiy qarorga kelinmaguncha takrorlanaveradi. Bu usulning o‘ziga xos xususiyati

shundaki, unda har bir qatnashchi fikrining mustaqilligi va qabul qilinadigan qarorning oqilonaligi ta'minlanadi.

1.5. Sport menejmentida ma'muriy – buyruqbozlik usullari

Tayanch tushunchalar: Sport menejmenti, ma'muriy-buyruqbozlik, boshqaruv usullari, boshqarish apparati, tizim, tuzilma, tuzish, bo'g'in, funksiyalar, belgilash, ishchi xodim, tanlash, buyruq, farmoyish, qo'llanma, nazorat, topshiriq, direktiv ko'rsatmalar, choralar, hokimiyat, quyi organlar, bo'ysunish, ma'muriy organlar, obyekt, boshqarish tizimi, barqarorlik, intizomlilik, muvofiqlik, uzluksizlik, fors-major holatlar, Ichki ishlar vazirligi, Mudofaa vazirligi.

Sport menejmentida ma'muriy-buyruqbozlik usullari boshqa usullar ichida alohida o'rin tutadi. Ushbu usullarni joriy etishda quyidagi amallarni bajarish tavsiya etiladi: boshqarish apparatining muayyan tizimini tuzish, har bir boshqaruv bo'g'inining funksiyalarini belgilash, personal (xodim)larni to'g'ri tanlash, buyruqlar, farmoyishlar hamda qo'llanmalar chiqarish va ularning bajarilishini nazorat qilish, topshiriqlar va direktiv ko'rsatmalarni bajarmayotgan bo'linma va shaxslarga nisbatan majburiy choralarni qo'llash kiradi.

Ma'muriy-buyruqbozlik usullari yuqori organlar hokimiyatiga va quyi organlarning bo'ysunishiga asoslanadi. Shuning uchun ularni ko'pincha ma'muriy usullar deb yuritiladi. Yuqori ma'muriy organlar boshqariluvchi obyektning bajarishi majburiy bo'lgan tartib qoidalarni ishlab chiqadi, shuningdek, bo'ysunuvchi organlarga farmoyishlar beradi.

Ma'muriy - buyruqbozlik usullar shu yo'l bilan boshqarish tizimida ichki ongli aloqalarning tarkib topishiga yordam beradi. Bu usullar ham biz yuqorida ta'kidlaganimizdek, boshqarishning asosiy funksiyalaridan tashkiliy barqarorlikni, intizomlilikni, muvofiqlikni va uzluksizlikni bajarilishini taminlaydi.

Ma'muriy usullar boshqaruv organlarining o'zaro aloqada ishlashini, boshqaruv munosabatlarini aks ettirib, boshqariluvchi obyektlarga ma'muriy ta'sir ko'rsatishning butun mexanizmini ifodalaydi. Shu bilan bir qatorda, ma'muriy yoki to'g'ridan - to'g'ri buyruqbozlik usuli xo'jalik yurituvchi subyektning tanlash erkinligini cheklab qo'yadi, muayyan

huquqiy chegaralarini belgilaydi. O‘z mohiyatiga ko‘ra, ma‘muriy boshqarish bozorga xos bo‘lgan erkin tartibga solish harakatiga to‘sqinlik qiladi. Ma‘muriy – buyruqbozlik usullarining fors - major holatlarida, Ichki ishlar vazirligi, Mudofaa vazirligi va shunga o‘xshash davlat tomonidan boshqariladigan ba‘zi tizimlardagi yutug‘ini hech kim inkor eta olmasa kerak.

Biroq rivojlangan bozor sharoitida ham boshqarishning ma‘muriy - buyruqbozlik usullari o‘z ahamiyatini saqlab qoladi va zarur bo‘lganda ulardan samarali foydalaniladi. Xususan, bozor iqtisodiyoti rivojlangan hamma mamlakatlarda ham ma‘muriy usullar vositasida monopoliyaga qarshi siyosat amalga oshiriladi. Davlat bozorning monopoliyashtirilishiga to‘sqinlik qiladigan ma‘muriy cheklovlar tizimini belgilaydi, monopol kompaniyalar faoliyatini samarali boshqarishga harakat qilinadi.

O‘zbekistonda amaldagi rivojlangan bozor iqtisodiyoti sharoitida ma‘muriy-buyruqbozlik usullaridan: iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish, xavfli texnologiyalardan foydalanish, zararli ishlab chiqarish chiqitlarini tabiat qo‘yniga, aholi yashaydigan joylarga chiqarib tashlashni ta‘qiqlash, insonlar sog‘lig‘iga zararli mahsulotni reklama qilishni taqiqlash kabi sohalarda faol foydalaniladi.

Menejmentning ma‘muriy-buyruqbozlik usullarining ijrosi ikki shaklda namoyon bo‘ladi: ma‘muriy ta‘sir ko‘rsatish orqali va farmoyish berish shakllarida.

Menejment ma‘muriy-buyruqbozlik usullarida bu ikki shaklning birgalikda qo‘llanilishidan ularni bir - birlarini to‘ldirishga va rivojlantirishga erishiladi. Har ikkala shaklning uyg‘unlashuvi ishlab chiqarish sharoitlarini hisobga olgan holda, menejment boshqaruvini optimallashtirish imkonini beradi.

Ma‘muriy-buyruqbozlik usullarida boshqarish orqali menejmentning quyidagi muhim vazifalarini amalga oshirish imkoni tug‘iladi:

- ishlab chiqarish va boshqarishning tashkiliy tizimini belgilash;
- ichki tartib-qoidalarini o‘rnatish;
- boshqariluvchi va boshqaruv tizimlar o‘rtasida optimallik va oqilona nisbatni o‘rnatish va boshqalar.

Farmoyish, buyruq berish yo‘li bilan ta’sir ko‘rsatish orqali barcha boshqaruv bo‘limlari va organlarining uyg‘un ishlashi ta’minlab turiladi. Tegishli buyruq va farmoyishlarning to‘g‘ri tayyorlanishi va ularning ijrosida menejerlarning roli katta bo‘ladi.

Sportda ham ma’muriy - buyruqbozlik usullarining ahamiyati katta ekanligini tan olish lozim, bozor iqtisodiyoti sharoitida qanchalik demokratik boshqaruv usullari rivojlanib bormasin, ushbu tarmoqning asosiy qismini yana ko‘p yillar davomida davlat tasavvurida qolish ehtiyoji markazlashgan boshqaruvni taqozo etadi. Lekin hech qachon jismoniy tarbiya va sport davlat tasavvurida qolib ketadi va unda ma’muriy - buyruqbozlik usullari hukm suradi, degan fikrga bormaslik lozim, soha jarayonlarida doimo tez -tez uchraydigan o‘zgaruvchanlikni kuzatish mumkin. Bulardan tashqari yurtimizda mulkchilikning barcha turlari (davlat, shaxsiy, jamoatchilik va boshqalar)ning teng huquqligi allaqachon qonun doirasida tan olinganligi, yildan-yilga jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining turli zamonaviy boshqaruv shakllarini ko‘payib borayotgani fikrimizning dalili bo‘la oladi.

Ma’muriy-buyruqbozlik usullarining joriy etilishi boshqariladigan obyekt va subyekt tizimlarini loyihalashdan boshlanadi, so‘ngra reglamentlash, me‘yorlashlash va boshqa hujjatlarni tayyorlash ishlari olib boriladi.

Loyihalash, reglamentlash va me‘yorlash tadbirlari yaxshi tashkil etilgan bo‘lsa, boshqarishga juda katta yordam beradi, buning uchun, eng avvalo, menejment boshqaruv tizimida, uning barcha tizimlarida muntazamlilik, obyektivlik, reglamentlash, me‘yorlash va barcha boshqaruv qarorlari asoslangan bo‘lishi lozim. Me‘yor hujjatlar boshqaruvning mavjud tizimlarida, bo‘limlarida ishchi xodim (shaxslar) faoliyatini amaliy jihatdan tushunib olishga, motivatsiyaga, nuqson va kamchiliklarni bartaraf qilishga yordam beradi.

Umuman olganda, korxonalaridagi reglamentlash va me‘yorlash ishlarining holati va ularning mukammalligi menejmentdagi boshqarish madaniyatini belgilaydi.

Ma’muriy-buyruqbozlik usullarini joriy etilishi asosan, farmoyishlar vositasida olib boriladi. Ma’lumki, har qanday mehnat jarayoni xoh u

kichik doirada, xoh u katta doirada bo‘lsin, boshqaruvni taqozo qiladi va ma‘muriy ko‘rsatmalar bo‘lishiga ehtiyoj sezadi.

“Yakka skripkachi musiqa nota asosida chalganda, o‘zini-o‘zi idora qila oladi va kuyni aniq, yaxshi chalishga erishadi”, lekin skripkachilar guruhi birgalikda kuy chalmoqchi bo‘lsalar, aniqlikni yo‘qotib, notadagi kuyni bir xilda ijro eta olmaydilar, orkestr uchun dirijyor zarur bo‘lib qoladi. Shunga o‘xshash holat insonlar jamoa bo‘lib faoliyat olib boradigan har qanday tashkilotda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida ham uchraydi va biz yuqorida qayd etganimizdek, menejmentning yakkaboshlik prinsipiga binoan, rahbar kerak bo‘lib qoladi. Ushbu faoliyatni boshqarib borishda yakka rahbar tomonidan farmoyishli ta‘sir ko‘rsatish vositasi qo‘l keladi.

1.5.1. – jadval

Tashkiliy ta‘sir ko‘rsatish shakllarining bosqichlari va ularni amalga oshirish yo‘llari

	Tashkiliy ta‘sir ko‘rsatish shakllari	Izoh
1	Loyihalash: boshqarish tuzilmasini loyihalash, Boshqarish jarayonini loyihalash, boshqarish apparati xodimlari mehnatini uyushtrishni loyihalash, hujjatlashtirish va hujjat aylanishini loyihalash, boshqarish texnikasini jihozlashni loyihalash,	Boshqarish apparat tizimli; Shtatlar jadvali, bo‘limlar to‘g‘risida Nizom; Lavozimlar to‘g‘risida Nizom; Binolarning joylashuvi; Ish o‘rinlarini jihozlash; Ish sharoitini yaratish; Nazortni tashkil qilish; Hujjatlarni qayta ishlash. Nusxalar ko‘paytirish; Joylarga yetkazish; Hujjatlarni saqlash; Aloqa tizimi; Boshqarish ishlarini mexanizatsiyalash va kompyuterlash.
2	Reglamentlash	Bu boshqarish organlari faoliyatini yo‘lga solib turuvchi va tartib-qoidalarni belgilashdir. Masalan, korxonalar to‘g‘risida Nizom, mehnat to‘g‘risida qonun, Sudlar to‘g‘risida qonun va h.k. Tashkiliy reglamentlash hujjatlari huquqiy me‘yorlari xususiyatini kasb etadi va ijrochilar uchun

		majburiy hisoblanadi.
3	Normalash	Boshqarishda malum jarayonlarning amal qilish chegaralari (tsenz)ni aniqlash uchun zarur. Masalan: standartlar, normalar, chizmalar, shuningdek, texnologik normativlar ishlab chiqiladi; bular mahsulot tayyorlash, ularga ishlov berish usuli va rejimlarni hamda operatsiyalar davomiyligini belgilab beradi; Mehnatni tashkil etish uchun turli toifadagi xodimlar nisbatini, tarif razryadlarini rag‘batlantirish tizimi, mehnat va dam olish rejimini belgilaydigan me‘yorlarni talab etadi va h.k.
4	Qo‘llanma tayyorlash	Qo‘llanmalarda ishni bajarish yo‘llari ko‘rsatiladi va tushuntiriladi. Sir reglamentlash nima qilish mumkin, nimani qilish mumkin emasligini belgilab oladi, qo‘llanma aniq bir operatsiya (ish)ni qanday izchillikda bajarish lozimligini ko‘rsatadi. Qo‘llanma normativ hujjat kuchiga eta bo‘lmaydi. Uning yordamida umumiy tartib va qoidalar belgilanadi. Qo‘llanmalar: mahalliy; Tarmoq; Lavoziy; Uslubiy va ish qo‘llanmalariga bo‘linadi.

Shunday qilib, boshqarishning farmoyishli ta’sir o‘tkazish usuli yakkaboshchilik munosabatlari intizom va mas’uliyatga asoslanadi. Mantiqan bu usulni quyidagi ibora bilan izohlash mumkin: “Rahbar buyrug‘i uning qo‘l ostida ishlayotganlar uchun qonundir”. Farmoyishli ta’sir ko‘rsatish tartibi 1.5.2.- jadvalda keltirildi.

Ma'muriy - buyruqbozlik usullarining ta'sir o'tkazish shakllari

T/R	Farmoyishli ta'sir o'tkazish shakllari	Izoh
1.	Direktiva	Bu usul har bir rahbar, ijrochi va boshqaruvchi organning burchlari, huquqlari va mas'uliyatini aniq belgilashga asoslanadi. Bular lavozim qo'llanmalari turli boshqarish bo'g'inlarining funksiyalari va vazifalari to'g'risidagi nizomlar bilan qonunlashtiriladi. Direktivalar ishlab chiqarish jarayonida qatnashuvchilarining yuqori boshqaruv organlarining qarorlari, buyruqlari, farmoyishlarini bajarish uchun shaxsan javobgar bo'lishini ta'minlaydi.
2.	Buyruq	Bu korxonah rahbari, u bo'lmaganda uning o'rinbosari chiqaradigan davlat boshqaruvi hujjatidir. Buyruq mazkur tashkilot vakolati doirasida, amaldagi qonunlar, yuqori organlar qaror va farmoyishlari asosida shu qaror va farmoyishlarni ijro etish uchun chiqariladi. Buyruq yuridik hujjat bo'lib, uni ijro etish majburiydir. Agar buyruq umumiy qoidalarni belgilasa, me'yoriy xarakterda bo'lsa, unga asoslanib lavozimiga tayinlansa, tashakkur e'lon qilinsa, u holda buyruq individual xarakterda bo'ladi.
3.	Ko'rsatma	Aniq ijrochilarga yoki aniq ish yuzasidan beriladigan boshqarish qarorlarining tashkiliy huquqiy shaklidir. Ko'rsatmalarda shaxsga buyruqni amalga oshirish uchun qanday olib borish, qanday natijalarga erishish zarurligi tushuntiriladi va maslahat beriladi.
4.	Farmoyish	Bu barcha boshqaruv organlari ma'muriyati tomonidan tezkor joriy masalalar bo'yicha beriladigan boshqaruv hujjatidir. Farmoyishning buyruqlardan farqi shundaki, u xususiy masalalarni hal etishga qaratiladi va direktor, uning o'rinbosarlari, bo'lim boshlig'i, usta, funksional xizmatlar boshliqlari tomonidan o'z vakolati doirasida chiqariladi.

5.	Rezlyutsiya	Bu yig'ilish, majlis, konferentsiya va hokazolarda muhokama qilingan masalalar yuzasidan qabul qilingan qarordir. Hujjatga mansabdor shaxs tomonidan ijro etish yoki ijro etmaslik to'g'risida yozilgan yozuv xam rezolyutsiya hisoblanadi va boshqaruvning quyi bo'g'inlari tomonidan bajarilishi majburiydir.
6.	Yo'l-yo'riq	Bu me'yoriy huquqiy hujjat bo'lib, u tashkilot va fuqorolarga ularning funksional vazifalarini kelib chiqadigan xatti-harakatlarini tayinlab beradi.

Farmoyishli ta'sir o'tkazish usulidan foydalanish ma'lum talablarga javob berishi kerak, buyruqlar, farmoyishlar va boshqa hujjatlar xoh yozma, xoh og'zaki tarzda berilgan bo'lishidan qat'i nazar ular quyidagi talablarga javob berishlari lozim:

Birinchidan, farmoyish nimaga asoslanib chiqarilganligi aniq ko'rsatilishi shart.

Ikkinchidan, qabul qilingan qaror mohiyati qisqa va ravshan bayon etilishi lozim;

Uchinchidan, ijroni nazorat qilish shakli, farmoyishning kuchga kirish va bajarilish muddati ko'rsatilishi lozim.

To'rtinchidan, buyruq va farmoyishlar qisqa, tushunarli va aniq bo'lishi kerak. Mo'ljal topshiriqlar ijrochilarning buyruq bandlarini to'liq va o'z muddatida bajarishga da'vat eta olmaydi.

Beshinchidan, buyruq va farmoyishlarni eng qulay muddatlarga chiqarish va ijrochilarga yetkazish kerak. Kechikish ijrochilarga buyruq mazmunini to'liq anglata olmaydi, uni bajarish uchun zarur bo'lgan hamma ishlarni qilish imkonini bermaydi, bunday holatda ijroning sifati puxta bo'lmaydi va aksincha, buyruqni juda barvaqt chiqarish ham maqsadga muvofiq kelmaydi. Chunki uni bajarish muddati yetib kelguncha ijrochining mas'uliyati, ishtiyoqi pasayishi mumkin.

Oltinchidan, buyruq va farmoyishlar imkon qadar kamroq bo'lishi kerak. Buyruqbozlik, bo'lar-bo'lmasga buyruq, farmoyish va ko'rsatmalar chiqara berish ishga naf keltirmaydi. Boshqarish sifati buyruqlarning ko'pligi bilan belgilanmaydi. Yaxshi tashkil etilgan boshqaruv jarayonlari

oʻrnatilgan tartib va anʼanalar tufayli normal kechadi. Shuni taʼkidlash joizki, buyruq va farmoyishlar bajarish uchun chiqariladi, bu esa ularning bajarilishini nazorat qilishni talab qiladi. Ijroni tekshirish boʻyicha nazorat tizimi yoʻlga qoʻyilmasa, har qanday buyruqlarning bajarilishi, hatto u yaxshi ijrochilar zimmasiga yuklangan boʻlsa ham, orzu istak boʻlib qolaveradi, bajarilganda ham sifatsiz va kechiktirib bajariladi.

Maʼmuriy - buyruqbozlik usullarini joriy etishdagi farmoyishli taʼsir oʻtkazish maʼlum qonun, qoida va huquqiy vositalarga asoslangan boʻlishi lozim. Boshqarishning huquqiy vositalari deganda, ijtimoiy munosabatlarga yuridik, qonuniy taʼsir oʻtkazish jarayonida qoʻllaniladigan huquqiy meʼyorlar majmui tushuniladi. Huquqiy meʼyorlar davlat (turli tashkilotlar orqali) yoki jamoat tashkilotlari tomonidan chiqariladi va tasdiqlanadi, ularga turli qonuniy hujjatlar, nizomlar, buyruqlar kiradi.

Boshqarish amaliyotida teng huquqli boshqaruv subyektlari oʻrtasida, masalan, korxonalar, birlashmalar oʻrtasida vujudga keladigan munosabatlar huquqiy boʻladi. Bunday hollarda huquqiy muvofiqlashtiruvchi (koordinatsion) hujjatlar yoki boshqa hujjatlardan foydalaniladi. Teng huquqli tomonlarning xoʻjalik sohasidagi oʻzaro aloqalari xoʻjalik shartnomalarini tuzish yoʻli bilan tartibga solib turiladi. Huquqiy meʼyorlar muayyan sanksiyalarni nazarda tutadi. Qoʻllaniladigan taʼsir choralari xarakteriga qarab, ular moddiy, ijtimoiy, jinoiy-huquqiy sanksiyalarga boʻlinadi. Maʼmuriy – buyruqbozlik usullarini joriy etishda farmoyishli taʼsir oʻtkazish toʻliq ravishda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga ham taalluqlidir.

Maʼmuriy - buyruqbozlik usullarini joriy etishdagi farmoyishli taʼsir oʻtkazish korxonalaridagi moddiy javobgarlikni taʼminlashda ham katta rol oʻynaydi. Moddiy javobgarlik bu korxonalar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarning, shuningdek, ayrim mansabdor shaxslarning zimmasidagi xoʻjalik faoliyatining natijalari uchun yuklatilgan maʼsuliyatdir.

Maʼmuriy - buyruqbozlik usullarini joriy etishdagi farmoyishli taʼsir oʻtkazish korxonalaridagi, jumladan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlaridagi intizomiy javobgarlikni taʼminlashda ham katta rol oʻynaydi. Intizomiy javobgarlik bu xizmat burchlarini buzish, suistemol

qilish natijasida kelib chiqadigan holat. Intizomiy javobgarlik quyidagi jazo choralarini koʻzda tutadi: tanbeh, hayfsan, muayyan muhlatga maoshi pastroq ishga oʻtkazish, muayyan muhlatga pastroq lavozimli vazifaga oʻtkazish va hokazolar.

Maʼmuriy javobgarlik - bu yuridik javobgarlik turi boʻlib, vakil qilingan organ yoki mansabdor shaxsning qonunbuzarlik qilgan shaxsga nisbatan majburiy jazo chorasini qoʻllashda ifodalanadi. Bunday jazolar turli-tuman sanksiyalarda - nachetlar (qaytarib olinishi lozim boʻlgan xarajat), jarimalar va hokazolar koʻrinishida boʻladi.

Shunday qilib, menejmentning maʼmuriy - buyruqbozlik usullarini joriy etishdagi farmoyishli taʼsir oʻtkazish korxonalaridagi, jumladan, jismoniy tarbiya va sport **tashkilotlarida boshqaruvning turli tuman usullaridan foydalanishdan bir qatorda**, javobgarlikni ham taʼminlab beruvchi chora tadbirlarni koʻzda tutgan boʻladi.

Menejmentda maʼmuriy-buyruqbozlik usullarining tashkiliy farmoyishli shakllari korxonalarda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport **tashkilotlarida keng qoʻllaniladi**. Xoʻjalik tashkilotlarining ishlab chiqarishni boshqarish boʻyicha faoliyati menejmentning turli tashkiliy-farmoyishli usullarini qoʻllash orqali amalga oshiriladi. Menejmentning tashkiliy-farmoyish usullari boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlarning samarali faoliyat yuritishini taʼminlovchi taʼsir boshqaruv tizimidan iboratdir. Boshqaruvning tashkiliy-farmoyish usullari iqtisodiy usullarni toʻldirib, bozor iqtisodiyoti konunlari, huquqiy aktlarni hisobga olish va bajarishga asoslanadi.

Davlat maxsus tuzilgan boshqaruv apparatlari vositasida boshqariladigan barcha tizimlarga maʼmuriy va tashkiliy jihatdan taʼsir oʻtkazadi. Menejment tizimida tashkiliy usullar umumiy maqsadga erishish uchun ishlab chiqaruvchilarning hamkorlikdagi harakatini tartibga solib turadigan maʼmuriy hujjatlar asosida amalga oshadi. Menejmentda, jumladan jismoniy tarbiya va sport menejmentida tashkiliy-farmoyish usulini qoʻllash asosini boshqaruvning barcha tamoyillariga amal qilish tashkil etadi.

“Nima sababdan boshqaruvning maʼmuriy-farmoyish usullari maʼmuriy shakllar bilan qoʻshib olib boriladi?” - degan savol tugʻiladi. Bu

ko‘p hollarda tashkiliy ta‘sir, ma‘muriy huquqni qo‘llash, ya‘ni qaror va farmoyishlarni amalga oshirishga asoslanadi. Lekin “boshqaruvning tashkiliy-farmoyish usuli” tushunchasi “ma‘muriy boshqaruv usuli” tushunchasidan bir muncha kengroqdir, chunki tashkiliy-farmoyish usullari boshqaruvning turli darajalariga turli ko‘lamda va shaklda tashkiliy ta‘sir eta oladi, uning ishini doimiy ravishda o‘rganib borishni, kerakli o‘zgarishlar kiritish masalalarini ham qamrab oladi. Tashkiliy-farmoyish usullari tashkiliy aniqlikni ta‘minlaydilar, tashkiliy tizim, boshqaruvning har bir amaldagi vazifalarini belgilab beradi, boshqaruv apparati intizomni va faoliyat samaradorligini ta‘minlaydi, ishda tartib o‘rnatadi va tegishli qarorlarni qabul qilishga imkon yaratadi. Farmoyishlarni bajaradi, ishchi xodim (xodimlar)ni tanlaydi va joy-joyiga qo‘yadi va h.k. Boshqaruvning tashkiliy farmoyish usullari ularning ishlab chiqaruvchilarga ta‘sir etish manbalari va yo‘nalishlari bo‘yicha turlarga ajratiladi. Bunga bog‘liq holda ta‘sir etishning tashkiliy-farmoyish usullari uch guruhga bo‘linadi: tashkiliy-barqarorlashtiruvchi, farmoyish va intizom usullari.

Ta‘sir etishning tashkiliy - barqarorlashtirish usullarining asosiy maqsadi hamkorlikda ishlash uchun tashkiliy asos yaratishdir, ya‘ni vazifa, majburiyatga aniqlik kiritib, ularni amalda qo‘llab borish. Javobgarlik va vakolatlarni taqsimlash, tartib o‘rnatish va h.k. Ma‘muriy ta‘sirning tashkiliy shakllarining ikki tashkiliy reglamentlash va tashkiliy me‘yorlash turlari mavjud. Tashkiliy reglamentlash vositasida davlat boshqaruvchi va boshqariladigan tizimga ularning maqbul nisbatini, tashkiliy tizimini va har bir darajada boshqaruv chegaralarini aniqlash maqsadida ta‘sir etadi. Tashkiliy reglamentlashga misol qilib lavozimlar haqidagi Nizomni ko‘rsatish mumkin. Tashkiliy me‘yorlash hujjatlari vositasida xomashyo, materiallar sarfini me‘yorlash, mahsulotlar ishlab chiqarishga mehnat sarfi, ishlab chiqarish fondlaridan foydalanish, texnikaviy va texnologik me‘yorlar (standartlar, me‘yorlar, qayta ishlov berish usuli, tartibi va h.k.) ishlab chiqarishini tashkil etish me‘yorlari (maqbul ishlanma ko‘lami).

Ta‘sir etishning farmoyish usullari cheklovchi hujjatlarda ko‘zda tutilmagan mavjud vaziyatdan kelib chiqqan holda, kundalik jadal boshqarish maqsadida qo‘llaniladi. Farmoyish ta‘sirining asosiy maqsadi boshqaruv apparatining aniq harakati, boshqaruvning barcha bo‘linma va

xizmatlari barqaror ishlashini ta'minlab berishdan iborat. Ta'sir etishning farmoyish usullari buyruq, farmoyish, ko'rsatma va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida amalga oshiriladi.

Buyruq - bu rahbarning qo'l ostidagi xodimlardan ma'lum vazifani bajarishni yozma yoki og'zaki ravishda talab qilishidir. Buyruq faqat chiziqli boshqaruv tizimi rahbari tomonidan beriladi. Farmoyish, esa xodimlardan ayrim ishlab chiqarish va xo'jalik masalalarini hal etishni talab qilishdir. Farmoyish boshliq o'rinbosarlari, xizmatlar boshliqlari, ular ega bo'lgan vakolatlari doirasida beriladi. Boshqaruv amaliyotida qo'llaniladigan ta'sir qilish usullaridan biri - og'zaki ko'rsatmadir. Ta'sir etishning bunday shaklini, odatda, barcha darajadagi rahbarlar, lekin ko'pincha quyi darajadagi guruh rahbarlari, jamoa boshliqlari, ustalar qo'llaydilar.

Farmoyish vositasida ta'sir etish topshiriqlarni bajarish muddatlari bilan farq qiladi, buyruq va farmoyishlar uzoq yoki qisqa muddatga mo'ljallangan bo'ladi.

Har bir buyruq yoki farmoyishda qanday vazifa bajarilishi, qachon bajarilishi kerakligi belgilanadi. Ta'sir etishning farmoyish usuli tashkiliy ta'sirga nisbatan uning bajarilishini nazorat qilishni ko'prok talab etadi. Ijro etishning borishi nazorat qilingandan so'ng yana farmoyish bilan ta'sir etishga ehtiyoj tug'iladi. Farmoyish usulining qo'llanish ko'lami boshqaruv xodimlari malakasi, tashabbuskorligi va qobiliyatiga bog'liqdir.

Korxonani boshqarishda farmoyish bilan ta'sir etish faqat qonunga zid bo'lmagan holdagina bajarilishi qat'iy bo'lgan huquqiy kuchga ega bo'ladi. Shu sababli barcha tizimdagi tashkiliy-farmoyish faoliyati mavjud qonunchilikka bo'ysungan holda amalga oshishi lozim. Intizomiy ta'sir usullari tashkiliy barqarorlashtiruvchi va farmoyish vositasida ta'sir etish usullarini to'ldirib, intizomiy talablar va majburiyatlar tizimi vositasida tashkiliy aloqalar barqarorligini ta'minlashga qaratilgandir.

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan usullarning barchasi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvida katta ahamiyat kasb etadi, chunki jismoniy tarbiya mashqlarini tashkil etishmi yoki sport musobaqalarini o'tkazishmi, ularning barchasida ma'muriy – buyruqbozlik usulidan tortib, buyruqli,

farmoyishli va tashkiliy vositalarsiz to'laqonlik menejment faoliyatini tasavvur etib bo'lmaydi.

1.6. Sport menejmentida iqtisodiy usullar

Sport menejmentida iqtisodiy vositalar, boshqarish usullari, sotsiologiya, psixologiya, tarbiyaviy usullar, huquqiy usullar, litsenziya, nomarkazlashtirish prinsipi, ijtimoiy javobgarlik, nizo, asabni buzish, kredit qo'yilmasi, soliq va soliqqa tortish, boj to'lovlari, subsidiya va sanatsiya, transport to'lovlari, narx- navo, boshqaruv organlarining sarf xarajatlari.

Menejment boshqaruvining iqtisodiy usullari insonlarning iqtisodiy, ijtimoiy manfaatlarini ko'zlab ish yuritishga asoslanadi. Zero, jamiyat a'zolarining iqtisodiy manfaatlari eng avvalo ularning o'zaro iqtisodiy munosabatlarida namoyon bo'ladi. Har qanday jamiyatda manfaatlarni o'zaro bir-biri bilan bevosita bog'liq bo'lgan uch ierarxik pog'onalarda ko'rish mumkin:

- yuqori pog'onadagi umumjamiyat manfaatlari;
- o'rta pog'onadagi jamoa manfaatlari;
- pastki pog'onadagi shaxsiy manfaatlar.

Bu manfaatlarni uyg'un sur'atda o'zaro bog'liq ravishda amalda bo'lishi doimo bir qator muammolarni hal etib borishni taqozo qiladi, chunki har bir davr sharoitlariga muvofiq keladigan ichki va tashqi omillar ta'sirida munosabatlar o'ziga xos ravishda shakllangan bo'ladi.

Masalan, bozor iqtisodiyoti sharoitida umumjamiyat manfaatlarini ro'yobga chiqarish maqsadida quyidagi iqtisodiy boshqaruv usullariga, ya'ni:

- korxonalar va xo'jaliklarga, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga faoliyat yurgazishlarida erkinlik va mustaqillik berish.

- xo'jaliklarni, sport tashkilotlarining pirovard natijalariga binoan moddiy rag'batlantirish, soliq imtiyozlarini berish.

- korxonalar va xo'jaliklar, shu jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro shartnomalarning bajarilish intizomini mustahkamlash va ularning rolini oshirish.

- moliya va kredit munosabatlarida oqillikka erishish va uni doimo takomillashtirib borish.

Bozor munosabatlari mexanizmlaridan narx – navo, baho, daromad, foyda, soliq, rentabellik, raqobat va hokazolarga katta e'tibor berish.

Iqtisodiy boshqaruv usullarining asosiy vazifasi ishlab chiqariladigan mahsulot (xizmat) birligiga sarflanadigan xarajatni kamaytirishga imkon beruvchi xo'jalik mexanizmlarining yangi usullarini, manfaatdorlik muhitini vujudga keltirish va ulardan samarali foydalanishdir.

Bu usulda kishilarning shaxsiy va guruhviy manfaatlarini yuzaga chiqarish orqali ularning samarali ishlashi ta'minlanadi. Ushbu maqsad yo'lida qo'shimcha ish haki to'lash, mukofotlar berish, bir yo'la katta pul bilan taqdirlash kabilar muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy usullar boshqarishning barcha kategoriyalari ichida yetakchi o'rinni egallaydi. Har qanday darajadagi rahbar bu usulning mazmun, mohiyatini yaxshi bilishi va ulardan samarali foydalana olishi lozim. Korxonalarda, jumladan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida boshqariluvchi obyektlarga iqtisodiy usullar orqali ta'sir ko'rsatilinganda quyidagi natijalarga erishishga imkon tug'iladi:

- jiddiy istiqbol rejalar qabul qilishga;
- mehnat va moliya zaxiralaridan yanada unumliroq foydalanishga;
- yangi texnologiyalarni joriy qilishga;
- mehnat unumdorligini oshirishga;
- raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarishga rag'batlantiruvchi omillarni kuchaytiradi.

Shu bilan bir qatorda, iqtisodiy usullar shunday tanlanishi va qo'llanilishi kerakki, bunda jamoalar va har bir xodimning manfaatlarini qondirgan holda, butun jamiyat manfaatlariga zid kelmaydigan, hatto ularni to'laqonlik darajasida qoniqtiradigan natijalarga intilish lozim bo'ladi, bir korxonaga uchun foydali bo'lgan tadbir davlatga, jamiyatga ham naf keltirishi lozim.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida menejment boshqaruvining iqtisodiy usullari quyidagi vositalar yordamida amalga oshiriladi: kredit stavkasi, soliq va soliqqa tortish, boj to'lovlari, subsidiya va sanatsiya, litsenziya, transport to'lovlari, narx- navo va hokazolar.

Boshqaruv organlarining sarf xarajatlari. Xususan, davlat ushbu vositalardan foydalangan holda, bozorni shakllantirish chog'ida ham, uning o'zini-o'zi boshqarish bosqichiga o'tish davrida ham ushbu jarayonga o'zining rahbarlik, nazorat va bosh boshqaruvchilik funksiyalarini saqlab turadi.

Agar menejmentdagi ma'muriy boshqaruv usullari o'zini o'zi boshqaradigan bozor mexanizmlariga ma'lum darajada to'siq hisoblansa, iqtisodiy usullar esa aksincha, ulardan foydalanishga tayanadi, xo'jalikni boshqarishga davlatning ta'siri ham tubdan o'zgaradi. Binobarin, ma'muriy boshqarish usulida davlat korxonalariga, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga o'z ta'sirini katiy belgilangan reja va ma'muriy tizimlar orqali o'tkazadi, menejmentning iqtisodiy usullari esa, bozor yordamida ta'sir o'tkazadi. Natijada bozor korxonalar va jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatini davlat bozorning konun - qoidalaridan kelib chiqqan holda makroiqtisodiyot boshqaruvini amalga oshiradi, demak bozor sharoitida korxonalar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari faoliyatiga davlatning aralashuvi minimal darajaga tushadi.

Davlatning bozor iqtisodiyotga faol ta'sir etuvchi vositalaridan biri kredit mexanizmidir, davlat korxonalar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlariga qarzga beradigan pul miqdorini o'zgartirishi uchun qaytim foiz stavkasidan foydalaniladi. Bozor qoidasiga ko'ra, qaytim foizi kamaysa, qarzga pul olish imkoniyati ortadi, binobarin, kredit ko'proq olinadi va ishlab chiqarishga keladigan investitsiya hajmi ortadi.

Kreditning korxonalar, jumladan, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining iqtisodiy o'sishiga aloqadorligini hisobga olgan holda davlat doimo uni arzonlashtirish choralarini ko'radi. Davlatning ixtiyoridagi katta hajmdagi pul mablag'i banklarda saqlanadi va ishlatilishiga qadar kredit zaxiralarini tashkil etadi. Shu tariqa davlat bo'sh turgan pul mablag'i tarkibini o'zgartirish orqali bozordagi pulga bo'lgan talab va taklifni sharoitga qarab, doimiy ravishda o'zgartirish va boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi:

Banklardagi zaxirada mablag'ining kamayishi bozorga taklif etilgan pulning ko'payganini bildiradi va aksincha, uning banklardagi zaxirasini

ortib borishi bozorga nisbatan pul taklifini kamayganini bildiradi Davlat bosh boshqaruvchi sifatida ushbu nisbatga o'z ta'sirini o'tkazib turadi. U pul zaxirasini qisqartirish hisobidan uning kredit qismini, kredit taklifini oshirib borishi mumkin, natijada kredit foizi pasayib, mijozlarga arzonlashgan kreditni ko'proq sotib olish imkoniyati tug'iladi, investitsiyani o'sishiga qulay sharoit tug'iladi va iqtisodiy rivojlanish kuchayadi. Kredit foizning ko'tarilishi uning qimmatlashtiradi, unta qiziqish pasayadi, binobarin, investitsiyaning hajmi qisqarishi mumkin, natijada iqtisodiy o'sish ham sustlashadi.

Davlat soliq tizimi orqali iqtisodiyotga ta'sir o'tkazadi va boshqarish jarayonida qatnashadi. Soliqlar hamma mamlakatlarda mavjud bo'lib, majburiy to'lov shaklida formalar, tashkilotlar va aholi tomonidan faqat davlatga to'lanadi. Davlat jamiyat a'zolariga ular kim bo'lishidan qati nazar, ijtimoiy xizmatlar ko'rsatadi. Bu xizmatlar jumlasiga: mudofaa, tinchlik xotirjamlikni, ijtimoiy tartibni taminlash, obodonchilik va sanitariya- gigiena ishlarini bajarish, davlatni idora qilish, davlat xavfsizligi ta'minlash, ekologik muhitni asrash, tabiiy boyliklarni himoya qilish, ommaviy savodxonlikni ta'minlash, nochorlarga yordam berish, ularni ijtimoiy himoya qilish kabi ishlar kiradi.

Shunday qilib, soliqlar davlatning ijtimoiy xizmatlari haqi bo'lib, uni firmalar, kompaniyalar, jamoat tashkilotlari va aholi to'laydi. Demak, soliqlar tekinga berilmaydi, ular davlat ko'rsatgan xizmatlar sarf xarajatini qoplash uchun to'lanadi.

Soliqlar boshqarish jarayoniga quyidagi uch vazifani bajarish orqali o'z ta'sirini ko'rsatadi: fiskal vazifa, yani davlat xazinasini (byudjet)ga pul tushirish; iqtisodiy faollikni rag'batlantirish. Aholining ayrim toifalariga imtiyoz berib, ularni ijtimoiy himoyalash;

Undirilgan soliq summasining obyektga summasi (hajmi)ga nisbatan hisoblangan miqdori soliq yuki (stavkasi) deyiladi. Qat'iy, progressiv, regressiv, mutanosib soliq stavkalari mavjud. Undiriladigan boj stavkasining me'yori bor. Shu sababli uni cheksiz oshirib bo'lmaydi.

Masalan, optimal variantga muvofiq bo'lmasin progressiv soliqqa tortish: yuqori daromad olishga qiziqishni; yuqori sur'atda unum bilan mehnat qilishni; investitsiyalarga bo'lgan intilishni yo'qqa chiqaradi.

Daromadlarni soliqlardan yashirin usullarini izlash yo‘llari muqarrar sur’atda paydo bo‘lib, bunday vaziyatda ular jamiyatda salbiy baholanmaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, iqtisodiyoti bozorga yo‘naltirilgan davlatlarda daromadlar xaddan tashqari yuqori progressiv soliqqa tortilishi bilan kapitallar chet elga chiqib keta boshlaydi.

Sohibqiron Amir Temur o‘z davrida soliq undirishda adolatni talab qilgan, chunki uning kelajakka ta’sirini ko‘ra bilgan. Uning yozishicha: “Jamiyatdan mol - xiroj yig‘ishga ularni og‘ir ahvolga solishdan yoki mamlakatni qashshoqlikka tushirib qo‘yishdan saqlash kerak. Negaki, raiyatni xonavayron qilish (davlat) xazinasining kambag‘allashishiga olib keladi”.

Haddan tashqari, katta soliq to‘lovchini og‘ir ahvolga soladi, natijada u bo‘lg‘usi soliqni to‘lay olmaydi, oqibatda byudjetga pul tushishi qisqaradi.

Iqtisodiyot bir me’yorda rivojlanib borishi uchun soliqlar firma topgan foydaning 40 foizidan oshmasligi kerak. Aks holda firma rivojlana olmaydi.

Subsidiya va sanatsiya davlatning iqtisodiyotini boshqarishdagi kuchli moliyaviy vositalaridan hisoblanadi.

Subsidiya – bu davlat tomonidan aniq maqad yo‘lida ishlatish uchun qaytarib olmaslik sharti bilan ajratiladigan pul mablag‘i.

Subsidiyalar:

- iqtisodiyotni diversifeksiyalash (tarkiban o‘zgartirish);
- eksport- importni muvozanatlashtirib turish;
- novatsiya (yangilikni o‘zgartirish) ishlarini yo‘lga qo‘yish;
- ayrim hududlarga yordam berish;

Konversiya (harbiy ishlab chiqarishdan xalqqa kerakli tovar ishlab chiqarishga o‘tish) maqsadida ajratiladi.

Qayd qilingan ishlar serxarajat bo‘lganidan subsidiya xarajatlarni butunlay yoki qisman qoplash uchun beriladi. Subsidiya davlatning moliyaviy yordam berib, byudjetga qaytarib berilmaydi.

Subsidiya:

- jahon bozoridan milliy manfaatni himoya qilish;

- dunyo bozorida narx pasaygan sharoitda tovar eksporti to'xtatib turgan firmalarga madad berish;
- zarur ish bilan shug'ullanuvchi, lekin yangi, hali moliyaviy zaif firmalarni qo'llab-quvvatlash;

Davlat dasturlari va tavsiyalariga binoan, ish yuritayotgan firmalarni siylash uchun beriladi. Xullas, subsidiya iqtisodiyotni tartiblashga boshqarishga xizmat qiluvchi kuchli iqtisodiy usuldir.

Davlat tomonidan iqtisodiyotning boshqarishning tartiblashning yana bir muhim vositasi – bu moliyaviy sanatsiya (qayta o'rnatish)dir.

Sanatsiya - iqtisodiyot uchun ahamiyati katta korxonalarni tang holatidan chiqarib, ularning normal ishlab turishini ta'minlash hamda korxonalarni ommaviy bankrot bo'lishiga alohida yo'l bermasdan, raqobatchi korxonalar soni me'yorda saqlab turish maqsadida amalga oshiriladi.

Sanatsiyalash quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- korxonaga qarzni kechikib yuborish yoki uni o'zgaralar hisobidan to'lash;
- qarzni to'lash muddatini kechiktirish;
- qarz uchun beriladigan foizni kamaytirish yoki umuman foiz olmaslik;
- korxonaga soliqdan yengillik berish;
- soliqni kreditga aylantirish;
- korxonaga buyurtma berib uning xaqqini oldindan to'lash;
- subsidiya ajratish;
- korxonaga eksport yuzasidan imtiyozlar berish;

Davlatning sanatsiyadagi ishtiroki ikki shartni hisobga olgan.

Birinchi, korxonaning milliy yoki hududiy iqtisodiyot uchun ahamiyati katta bo'lishi kerak;

Ikkinchidan, korxonaning tang ahvolga tushib qolishiga uning o'ziga bog'liq bo'lmagan boshqa obyektiv sabablar bo'lishi lozim.

Davlatning korxonaga yordami bozor talabiga zid kelmagan taqdirdagina unga qo'l uradi. Yomon ishlagan bozor talabiga moslasha olmasdan moliyaviy inqirozga yuz tutgan korxonaga davlat yordam bermaydi, chunki u bozor qoidalariga zid keladi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish daromadlarning keskin farqlanishi, aholining turmush darajasi bo'yicha tabaqalashuvi bilan birga yuz beradi.

Jamiyatning haddan tashqari boylari va haddan tashqari kambag'allaridan iborat qutblariga ajralishiga yo'l qo'ymaslik uchun davlat daromadlarni qayta taqsimlash vazifasini o'z zimmasiga olishga majbur bo'ladi.

Bunday taqsimlash shaxsiy daromadlarni progressiv soliqqa tortishga va tranfert to'lovlar orqali amalga oshiriladi.

Transfert to'lovlar – bu o'tkazma to'lovlar, davlat byudjeti vositalarini qayta taqsimlash shakllaridan biri.

- bu to'lovlar:
- xususiy tadbirkorlarga subsidiyalar berish;
- davlat qarzlari bo'yicha foiz to'lovlari;
- ijtimoiy ehtiyojlarga davlat tomonidan to'lanadigan pul mablag'lari ko'rinishida bo'lishi mumkin;

Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratilgan transfert to'lovlar kam ta'minlangan aholi guruhlariga, nogironlarga, qariyalar va bironing boquvidagi kishilarga hamda ishsizlarga nafaqa to'lash ko'rinishida bo'ladi.

Boshqaruvning iqtisodiy usullari kishilarga iqtisodiy manfaatlar orqali ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy usullarning mohiyati xodimlar va ishlab chiqarish jamoasiga ular manfaati bo'lishini ta'minlovchi iqtisodiy sharoit yaratishdan iboratdir. Boshqaruv usullari tizimida iqtisodiy usullar yetakchi o'rinni egalaydi.

Iqtisodiy usullar iqtisodiy ta'sir vositalari yig'indisidan (narx, kredit, biznes-reja, foyda, soliqlar, ish haqi, iqtisodiy rag'batlantirish va h.k.), ya'ni xo'jalik faoliyatiga ta'sir etishning har bir jamoa mos xo'jalik bo'g'ini bilan uzviy aloqada amal qilishini ta'minlovchi tadbirlaridan iboratdir.

Bozor mexanizmining muhim vazifalaridan biri biznes reja va bozorning uzviy bog'liq bo'lishiga imkon yaratuvchi pul va tovar resurslari to'g'ri nisbatini ta'minlashdir.

Bozor - bu tovar-pul munosabatlarining doimo saqlanuvchi balansidir. Bozor munosabatlari sharoitida rejali iqtisodiyotga nisbatan qat'iy boshqaruv tizimi o'rnatiladi. Bozor tamoyillari xo'jalik rahbarlaridan tashabbuskorlik, korxonalar faoliyati masalalari bo'yicha yuqori natijalarga erishish maqsadida qayishqoqlik, tavakkalchilikni talab etadi.

Bozor iqtisodiyoti ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga nisbatan qarama-qarshi tizim bo'lib, bozorda narx, soliq, kredit vositasida tartibga solish eng avvalo ijtimoiy maqsadda amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida narx va ish haqi o'zgarishni qat'iy tartibga solmay barqarorlikka erishib bo'lmaydi.

Shunday qilib, boshqaruvning iqtisodiy usullari juda keng imkoniyatlarga ega bo'lib, ular mohirona va o'z vaqtida tashkiliy-farmoyish, ijtimoiy-ruhiy va huquqiy usullar bilan qo'shib olib borilgan taqdirda yaxshi natijalarga erishish mumkin.

Korxonalar, aksionerlik jamiyatlari, firmalarda muhim boshqaruv usullaridan biri - biznes-rejalardir. U iqtisodiy jarayonlarni umummilliy manfaatlarni ko'zlab, xo'jalik amaliyotida obyektiv iqtisodiy qonunlardan foydalanish asosida, ongli ravishda, bir maqsadga intilgan holda boshqarishning o'zaro uzviy bog'liq tizimidan iboratdir.

Biznes-reja vositasida hal etiladigan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat: iqtisodiyot rivojlanishi yo'nalishlari va maqsadlarni amalga oshirish yo'llarini ko'rsatish, iqtisodiyotning barqaror, mutanosib o'sishini ta'minlash, moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarni tarmoqlar va ishlab chiqarishlar o'rtasida taqsimlash va qayta taqsimlash, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlarini joriy etishni ta'minlash; tarmoqlararo integratsiya, tarmoq ichida ixtisoslashuv va sanoat kooperatsiyasini chuqurlashtirish; xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini tezkor tartibga solish va koordinatsiya qilish.

Biznes-reja korxonalar, aksionerlar jamiyati, kontsernlar faoliyatining hamma tomonlarini: mahsulot ishlab chiqarish va sotish; moddiy-texnikaviy ta'minot va ishlab chiqarish fondlaridan foydalanish, mehnat va ish haqi, jamoada ijtimoiy jarayonlar va h.k.larni qamrab oladi. Bozor munosabatlari sharoitida ularga rejalashtirish borasida keng huquqlar beriladi.

Shunday qilib, boshqaruvning iqtisodiy usullari juda keng imkoniyatlarga ega bo'lib, ular mohirona va o'z vaqtida tashkiliy-farmoyish, ijtimoiy-ruhiy va huquqiy usullar bilan qo'shib olib borilgan taqdirda yaxshi natijalarga erishish mumkin.

Menejment ijtimoiy - ruhiy usullar Ijtimoiy-ruhiy usullar, ishchi xodim, ijtimoiy ehtiyojlar, ruhiy xususiyatlar, ta'sir etish, ijtimoiy hodisalar, chuqur o'rganish, ishchi xodim, kayfiyat, ruhiy omillar, sotsiologiya, ijtimoiy aloqa, ijtimoiy tizimlar, qonuniyatlar, turli qatlam, xulq-atvor, qonuniyat, guruh, omma ruhiyati, xususiyatlar, ong, xulq ta'siri, omillar, kayfiyat, ijtimoiy fikr, inson temperamenti, xarakteri, irodasi, qobiliyati, hissiyoti, xotirasi, anglash va his etish qobiliyati, fikrlash, ijtimoiy mexanizm, ijtimoiy tartib, maqbul ruhiy holat, kichik guruh, ish, mehnatni insoniylashtirish, maqbul miqdoriy-sifat nisbatini aniqlash.

Menejment boshqaruvining ijtimoiy-ruhiy usullari - bu ishlab chiqaruvchi va ayrim shaxslarga ularning ijtimoiy ehtiyojlari va ruhiy xususiyatlariga ta'sir etish bilan boshqarish vositasidir. Boshqaruvning ijtimoiy-ruhiy usullarini qo'llash korxonada yuz berayotgan ijtimoiy hodisalarni chuqur o'rganish xodimlar nerv tizimi kayfiyatiga ta'sir etuvchi ruhiy omillarni bilishni talab etadi.

Ishlab chiqarish sharoitida ijtimoiy kishilar ijtimoiy aloqasi shakllanishining asosi bo'lgan mehnat omillarini o'rganadi, ijtimoiy tizimlar, shu jumladan, ishlab chiqarish tizimi rivojlanishi va amal qilish qonuniyatlari, kishilarning jamiyatning turli qatlamidagi xulq-atvori qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Ijtimoiy ruhiy guruh va omma ruhiyatning xususiyatlari, ularning shaxsning ongi va xulqiga ta'siri, kishilar faoliyatini rag'batlantiruvchi omillar, kayfiyat, ijtimoiy fikrni shakllantiruvchi omillarni o'rganadi. SHaxs psixologiyasi oliy nerv faoliyati turlari va inson temperamenti, xarakteri, shaxsning irodasi, qobiliyati, hissiyoti, xotirasi, anglash va his etish qobiliyatini o'rganadi, mehnat psixologiyasi mehnat faoliyatlari, shu jumladan, rahbar va mutaxassislar (kasbiy xususiyat va qobiliyatlari, kadrlarni o'qitish usullari, ish va dam olish tartibi, kadrlarni tanlash va baholash usullari, mehnat jarayonining ruhiy jihatlari) faoliyatini o'rganadi.

Kishilar fikrlash usulida o'zgarish yuz berishi va ular madaniy hamda bilim darajasi ortib borishi bilan ijtimoiy-ruhiy usullar ahamiyati ham ortib boradi. Bunday sharoitda shaxsning ehtiyoj va manfaatlari ma'naviy soha tomon o'zgarib boradi. O'z mehnatidan qoniqishning

muhim omili bo'lib, ishlab chiqaruvchilarning rahbar bilan o'zaro yaxshi munosabati ishlab chiqarishdagi qulay ijtimoiy-ruhiy vaziyat xizmat qiladi.

Boshqaruvning ijtimoiy-ruhiy usullari ishlab chiqarishda mavjud ijtimoiy mexanizmni (o'zaro munosabat tizimi, ijtimoiy ehtiyojlar) qo'llashga asoslanadi. Boshqaruvning ijtimoiy usullari ijtimoiy tartibga solish vositasida amalga oshiriladi.

Ijtimoiy tartibga solish usullari turli guruhlar va shaxslar maqsadi va manfaatlarini aniqlash va rostlash yo'li bilan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va uyg'unlashtirish maqsadida qo'llaniladi. Ular jumlasiga ijtimoiy tashkilotlar nizomlari, shartnomalar, o'zaro majburiyatlar, ishchilarni tanlash, taqsimlash va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish tizimi kiradi. Ijtimoiy tartibga solish usullari inson omili faolligini oshirish, boshqaruvni demokratlashtirish maqsadida ham qo'llaniladi.

Boshqaruvning ruhiy usullari jamoada maqbul ruhiy holat tashkil etish yo'li bilan kishilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilganidir. Psixologik usullarga kichik guruh va jamoalarni tashkil etish, mehnatni insoniylashtirish, malakali kadrlar tanlash va ularni o'qitish va h.k.lar kiradi.

Kichik guruh va jamoalarni tashkil etish usulini qo'llash kichik guruhdagi ishchilar o'rtasidagi maqbul miqdoriy-sifat nisbatini aniqlash imkonini beradi.

Mehnat faoliyatini insoniylashtirish deganda, ranglar, musiqaning ruhiy ta'siridan foydalanish, bir xil, o'zgarmas mehnatni bartaraf etish, ijodiy yondashuvni kengaytirish tushuniladi.

Kasbiy tanlashning mohiyati - kishilarning ruhiy xususiyatlari ular bajaruvchi ishlariga eng mos bo'ladigan qilib tanlashdan iborat. SHaxsning ruhiy xususiyatlari jumlasiga uning qiziqish va mayllari, qobiliyati, temperament va xarakteri kiradi. SHu sababli, rahbar shaxsga rahbarlik qilganda, o'z oldiga inson ruhiy xususiyatlari shakllanishi va rivojlanishini o'rganishi, uning qiziqish va qobiliyati, temperament va fe'lini bilish vazifasini qo'yishi kerak.

Shaxsning ruhiy xususiyatlarini inson faoliyatida ajratib tushunib bo'lmaydi, chunki kishi qobiliyati va fe'li xususiyatlari uning faoliyati va xulqida namoyon bo'ladi. Inson hayoti va ommaviy faoliyati uning ruhiy

holatini shakllantiradi. Insonning qanday hayot kechirishi, nima bilan shug'ulanishini bilmay vujudga kelganligi, u yoki bu narsaga qobiliyat rivojlanganligi, fe'li shakllanganligini anglab bo'lmaydi.

Inson avvalo, o'zini ijodiy shaxs sifatida baholaydi. Ishchi mehnatga bunday nuqtai nazardan qarashga darrov kelmaydi: moddiy ehtiyojlar birlamchi bo'lib, ular qoniqqandan so'ng nisbatan yuksak insoniy ehtiyojlar ilgari suriladi.

Inson faoliyati ma'lum rag'batlantiruvchi omillarga asoslangan bo'lib, ma'lum maqsadga erishishga qaratilgandir. Rag'batlantiruvchi omil - maqsad munosabati inson faoliyati o'zagidir. Umumiy ma'noda rag'batlantiruvchi omil - bu insonni faoliyat yuritish uchun undovchi omil bo'lib, maqsad esa inson uni amalga oshirish natijasida erishishni xohlagan narsadir. Rag'batlantiruvchi omil kishi xulqining ichki kuchidir. Psixologiyada uzoq va qisqa rag'batlantiruvchi omil ajratiladi. Agar inson faoliyatini rag'batlantiruvchi omil va o'z oldiga qo'ygan maqsad yaqin kelajakka mo'ljallangan bo'lsa, u qisqa muddatli, agar ular uzoq istiqbolni qamrab olsa, uzoq muddatli deyiladi. Rag'batlantiruvchi omil darajasi bilan insonning mehnatga, yutuq va muvaffaqiyatsizlikka nisbatan bo'lgan munosabati uzviy bog'liqdir. Faqat uzoq muddatli rag'batlantiruvchi omil mehnatga ijodiy munosabatda bo'lish manbaidir.

Rahbarga xos bo'lgan muhim xususiyat kishilar faoliyatini rag'batlantiruvchi omillarni yaxshi bilish, har bir kishini u yoki bu vazifani bajarishga qiziqтира olishdir. Bu ayniqsa, u yoki bu korxonaga ishga kirib, ularni kelajakda nima kutishini bilish lozim bo'lgan yoshlar bilan ishlashda muhimdir. Rahbar ishini kim va qachon qaysi skripkani chalishi, qaysi asbobda musiqa chalishini o'rgangan, kim noto'g'ri chalishi mumkinligi, kimni qaysi yerga qo'yish kerakligini bilishi lozim bo'lgan dirijyor mehnati bilan solishtirish mumkin.

Kishi ruhiy xususiyatlarning u bajaruvchi ish talablariga mos kelmasligi o'z kasbidan qoniqmaslik uni o'zgartirishga harakat qilishga, xato qilish ehtimoli ortishiga va natijada mehnat unumdorligi pasayishiga olib keladi, aksincha, agar inson o'z qobiliyatini to'liq namoyon qila oluvchi ish bilan band bo'lsa, u o'z mehnatidan mamnun bo'ladi, kasbni tez egallaydi va mehnat unumdorligi yuqori bo'ladi.

Inson uchun faqat moddiy ragʻbat muhim deb hisoblash notoʻgʻri. Unga juda koʻp narsa katta umumiy ishda oʻz hissasi borligini his etish, oʻzini mehnat orqali namoyon etish, oʻz malakasi bilan gʻururlanishi, oʻrtoqlari hurmatiga sazovor boʻlish va h.k.lar ham muhimdir. Koʻpchilik kishilar shaxsiy farovonlikka boshqalar hisobiga erishilgan shaxsiy muvaffaqiyat orqali emas, mamlakat iqtisodiyotiga qoʻshgan mehnati hisobiga erishish lozimligini taʼkidlaydilar.

Izlanishlar mehnat, mehnatga nisbatan munosabatga taʼsir etuvchi ragʻbatlantiruvchi omillar quyidagi tartibda taqsimlanishini koʻrsatdi: mehnat mohiyati, ish haqi, yuqori lavozimga ega boʻlish imkoniyati, ishning tashkil etish, maʼmuriyatning ishchiga nisbatan munosabati.

Psixologiya insonning ruhiyatini oʻrganuvchi fandır. Inson ruhiyatiga esa sezish, idrok qilish, tasavvur, tafakkur, taassuf jarayonlari xotira, diqqat, eʼtibor, iroda shuningdek, inson shaxsning ruhiy xususiyatlari, chunonchi, qiziqish, qobiliyat, xarakter va mijoz kiradi.

Boshqarishning ijtimoiy-ruhiy usullari quyidagi muammolarini hal qilishga qaratilgan:

Sportchilarning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari, chunonchi, qobiliyatlari, mijozlari harakatlari va hokazolarni hisobga olgan holda mehnat jamoalarini tashkil toptirish. Buning natijasida jamoani rivojlantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish maqsadida hamkorlikda ishlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratiladi.

Ijtimoiy yurish-turish meʼyorlarini oʻrnatish va rivojlantirishga yaxshi va namunali ananalarni qoʻllab-quvvatlash va milliy urf-odatlarini joriy etish va hamda jamoa ongini oʻstirishga yordam beradi.

Ijtimoiy rivojlantirish va kishilarning intilishini, tashabbusini ragʻbatlantirish, umumiy taʼlim darajasini oshirish, madaniy, maʼnaviy va maʼrifiy oʻsish, malaka oshirish, estetik ravnaq va mehnatga ijodiy munosabatni taʼminlaydi.

Kishilarning madaniy va ijtimoiy - maishiy ehtiyojlarini qondirish, chunonchi, uy-joylar, bolalar bogʻchalari, klublar, profilaktoriyalar, sport inshootlari va hokazolarni koʻrishga sharoit

tugʻdirish.

Mehnat jamolarida talabchanlik oʻzaro yordam intzomni buzuvchilarga murosasizlikdan iborat sogʻlom ijtimoiy-ruhiy muhitni vujudga keltirish va uni qoʻllab-quvvatlashga sharoit tugʻdiradi.

Odamlarning oʻz mehnatidan, tanlagan mutaxassisligi va kasbidan qoniqishlari uchun, ishlab chiqarish samaradorligi va ish sifatini oshirish uchun shart - sharoitlarini vujudga keltiradi.

Bu muammolarning yechimi boshqalarning yanada uyushqoq, samarali boʻlganini talab qiladi.

Amaliy boshqarishda ijtimoiy-ruhiy metodlardan samarali foydalanish uchun boshqarish obyektining holati toʻgʻrisida keng axborotga eta boʻlishi kerak. Bunday axborot olish uchun jamoada bevosita ijtimoiy tadqiqotlar oʻtkazish lozim.

Ijtimoiy tadqiqotlar juda xilma-xil axborotlar olish imkonini beradi, chunonchi: jamoa aʼzolarining mehnat va rahbarlarga munosabati; boshqarish usullarining bir-biri bilan oʻzaro munosabati; jamoaning ehtiyojlari va qiziqishlari; xodimlarning shaxsiyati;

Transfert toʻlovlarga toʻlashning ham optimal chegaralari mavjud. Gap faqat ushbu maqsadlar yoʻlida foydalanish mumkin boʻlgan byudjet mablagʻlarining mavjudligida emas.

Agar jamiyatda oʻrta hollar salmogʻi kichik boʻlib, badavlat kishilar salmogʻi katta boʻlsa, salbiy ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar ham yuz berishi muqarrardir. Davlat bunday tabaqalarni qarshi transfert qurishi zarurdir.

Ikkinchi tomondan, nafaqalarning aholining koʻp sonli toifalarga katta miqdorda va xilma-xil shakllarda berilishi bozor iqtisodiyotiga xos boʻlgan mehnat qilishga undashni barbod etishga, oldingi davlat – tekischilik taqsimotidan qolib kelayotgan tayyorgarlik psixologiyasini mustahkamlab, uni yangi bozor sharoitlariga moslashtirishga olib kelishi mumkin.

Shunday qilib, bu oʻrinda ham transfert boshqaruvi amalga oshirilayotgan konkret sharoitlarni hisobga olib optimal variantni izlash zarur.

Boshqarishning ko‘rib chiqilgan iqtisodiy usullari o‘zaro bog‘liqlik qismlar tizimidir. Xo‘jalik mexanizmining optimal ishlashi uchun bu qismlarning boshqaruv obyektiga bo‘lgan ta‘sirini doimo oshirib borish va faollashtirish lozim bo‘ladi.

1.7. Menejmentning ijtimoiy - ruhiy usullari

Ijtimoiy – ruhiy usullarning asosiy maqsadi jamoalarda sog‘lom ijtimoiy-ruhiy muhitni yaratishdir. Bu usul ijtimoiy-ma‘naviy vaziyatga ta‘sir etish yo‘li bilan kishilarning fe‘l-atvori, ruhiyatini hisobga olib ularning ijtimoiy talablarini qondirish orqali boshqarishni bildiradi.

Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy-ruhiy usullar bu ishlab chiqarish jamoalarini, ulardagi “ruhiy vaziyatni, har bir xodimning shaxsiy xususiyatlarini o‘rganishga asoslangan usullardir. O‘z mohiyatiga ko‘ra, boshqarish usullarining bu guruhi jamoaning shakllanish va yuksalish jarayoniga, kishilarning ongiga, ma‘naviy manfaatlariga hisobga olgan holda ta‘sir qiluvchi vositalarning majmuidir.

Ijtimoiy-ruhiy usullar “boshqarish sotsiologiya”si va “boshqarish psixologiyasi”ga asoslanadi.

Boshqarish ijtimoiy insonning ishlab chiqarish omillari bilan o‘zaro aloqasi jamoaning ijtimoiy rivojlanishini rejalashtirish, mehnat jamoasini tarkib toptirish xodimlarning tashabbusini va ijodiy faolligini oshirish kabi muhim muammolarni ko‘rib chiqadi.

Boshqarish psixologiyasi sportchilarning boshqarish faoliyatlarini va natijalarni aniqlashga xizmat qiladigan hodisalarni o‘rganadi. U funksiyalarni taqsimlashda xodimlarni rag‘batlantirishda, intizomni mustahkamlashda va hakazolarda qo‘llaniladi.

Jamoa a‘zolarining manaviy va jismoniy ravnaqi; ehtiyojlarining qondirilish darajasi va hokazo to‘g‘risidagi axborotlar.

Bu axborotlar jamoalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga va xilma-xil ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan tadbirlar ishlab chiqish uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy tadqiqotlar olib borishga jamoaning o‘z sotsiologik xizmatlari, shuningdek, xo‘jalik shartnomasi asosida ilmiy muassasalar va o‘quv yurtlarining xodimlari jalb qilinishi mumkin.

Ijtimoiy tadqiqotlarni uyushtirish yo‘llari

	Usullar	Izoh
1.	Hujjatli usul	Bunda zarur malumotlar statistik to‘xtamlardan, boshlang‘ich hisobga olish hujjatlaridan olinadi.
	SHaxsiy xarakterdagi hujjatlar dan foydalanish usuli	Turli masalalar yuzasidan kishilarning o‘z qo‘llari bilan yozilgan narsalar: ariza shikoyat, qarindosh-urug‘ va tanishlarga yozilgan xatlar, tarjimai xol tushuntirish xatlari va hakazolar; Turli guruhdagi kishilarning hayotiy maqsadi, yurish-turish sabablari, talablari, ehtiyojlari, tashvishlari to‘g‘risidagi fikr yuritish imkoniyatini beruvchi muhim sotsiologik axborot bo‘lishi mumkin.
	Ilmiy Konferen tsiyalar o‘tkazish usuli	Bunday konferentsiyalar tayyorlash va uni o‘tkazishda odatda ayrim masalalar yuzasidan material to‘planadi. Amaliy tavsiyanomalar ishlab chiquvchi bir qancha xodimlar ishggirok etadi. Bu metodning ijobiy tomoni shundaki, muammolarni o‘rganishga keng jamoatchilik jalb etiladi va jamoa fikridan foydalaniladi.
4.	Anketali usul	Oldindan tayyorlangan dastur bo‘yicha yozma ravishda savollar beriladi va yozma javoblar olinadi.
5.	Intervyu olish usuli	Bunda muammoni o‘rganish uchun xodim bilan bevosita suhbat o‘tkaziladi. Rahbar yoki tadqiqotchi suhbat davomida masalalarni aniqlashlari, chuqurlashtirishlari va shu yo‘l bilan ishonchli va mukammal ma‘lumotlar olishlari mumkin.
6.	Kuzatish usuli	Jamoa faoliyatini shaxsan kuzatish, odamlar bilan uchrashish va muloqatda bo‘lib, obyektiv va batafsil axborot yig‘ish, shuningdek har bir jamoa rolini baholash imkonini beradi.
7.	Ijtimoiy eksperiment o‘tkazish usuli	Bir usulda sun‘iy ravishda ijtimoiy vaziyatni vujudga keltirish yo‘li bilan ijtimoiy hodisalar to‘g‘risidagi ilmiy xulosalar va mavjud bilimlar tekshirib ko‘riladi. Buning uchun maxsus guruh uyushtirib, shu guruh faoliyati umumlashtiriladi va amaliy xulosalar chiqariladi.

Qayd qilingan ijtimoiy tadqiqotlarining ham ijobiy jihatlari, ham kamchiliklari bor. Shuni hisobga olgan holda, u yoki bu usulni voqeilikni real aks ettirishi va ko‘proq samara berishiga qarab tanlash lozim. Tajribalar esa bu usullarini ma’lum darajada birga qo‘shib qo‘llanishi maqsadga muvofiq ekanligini ko‘rsatadi.

Mehnat jamoalaridagi ijtimoiy-ruhiy vaziyat yuzaga kelgan nizolar soni bilan belgilanadi. Nizo-bu rahbar, ishchi va boshqa xodimlar orasida muayyon masalalarni hal qilishda tomonlarning bir-biri bilan bir yechimga kela olmaganligini bildiradi.

Takrorlash uchun savollar:

1. Sport menejmentining ijtimoiy-ruhiy usullari nima?
2. Sport menejmentining ijtimoiy-ruhiy guruh va omma psixologiyasiga ta’siri qanday?
3. Sportchiilar faoliyatini rag‘batlantiruvchi omillar, kayfiyat, ijti-moiy fikrni shakllantirishda sport menejmentining roli qanday?
4. Sport menejmentining sportchi psixologiyasi, uning shijoati, xarakteri, irodasiga ta’siri qanday?

II-BOB. JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI

Tayanch soʻz va iboralar: Tizim, vaziyat, egiluvchan tizim, boshqarishga yondashish, tizimli yondashish, vaziyatli yondashish, strategik yondashish, ishlab chiqarish vaziyatlari, tizim konsepsiyalari, boshqaruv tizimlari, klassifikatsiya, ijtimoiy-iqtisodiy tizim, vaziyatli yondashuv, nazariya, amaliyot, tashkiliy tizimlar, tik chiziqli tizim, gorizontalar (funktional) tizim, tik chiziqli-gorizontalar (funktional) tizim, yutuq va kamchiliklar, aloqa, faoliyat, maʼmuriy taʼsir, universal tizim, texnikaviy tizim, texnologik tizim, qonun-qoida, meʼyor, standartlar, marketing, tashkiliy tizimlar, ijtimoiy-iqtisodiy tizim. Zamonaviy tizim, omil, tizimlar nazariyasi, sport tashkiloti (firma, korporatsiya), element, samarali menejment, “Tizimli fikr yuritish”, “Vaziyatli fikr yuritish, yondosh fanlar, vaziyat taʼlimi, shakllanish, samarali boshqaruv, inkor etish, tarmoq, vaziyat oʻzgarishlari, farqlar, ichki oʻzgarish, ichki muhit, vertikal, gorizontalar, mehnat taqsimoti, tashqi oʻzgarishlar, muhit omillari, tashqi muhit, tashqi oʻzgarishlar, boshqaruv qarorlari, turli tuman vaziyat, integratsiya, zamonaviy boshqaruv tizimlari, tizimli yondashish, vaziyatli yondashish, strategik yondashish, ishlab chiqarish vaziyatlari, tizim konsepsiyalari.

2.1. Sportda hozirgi zamon boshqaruv tizimining shakllanishi.

Sportda boshqaruv tizimi oddiy sportchi bilan shu sohadagi eng yuqori lavozimdagi rahbar orasidagi mavjud barcha elementlarning bir-biri bilan majmuasi tushiniladi.

Boshqaruv tizimlari oʻzlarining mohiyati, vazifasiga koʻra, turli shakllarga ega boʻladi, ularni shartli ravishda quyidagi turlarga ajratish mumkin: texnikaviy, texnologik, biologik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, mashgʻulot, musobaqa va boshqa tizimlar.

Tizimning har bir turi oʻzining aniq vazifalariga ega:

Boshqaruv tizimlari ichida asosiy va tayanch tizim vazifasini oʻtab kelayotgan tarkib-tashkiliy tizim hisoblanadi, u ishlab chiqarish jarayonini amalga oshirish, mehnat zaxiralaridan maqbul ravishda foydalanish, boshqaruvning turli-tuman tizimlarini yaratish uchun imkon beradi.

Jismoniy tarbiya va sportda boshqaruvning tashkiliy tizimlari sport turiga, boshqaruvning ierarxik pogʻonasiga qarab shakllangan boʻladi.

1. Respublikada jismoniy tarbiya va sportni boshqarish shakllari, umumiy va maxsus vakolatli organlar.

2. Oʻzbekiston Respublikasi Milliy Olimpiya Qoʻmitasi boshqaruv tashkilotlari tizimida.

3. Oʻzbekiston Respublikasida sport sanoatini rivojlantirishning maqsadli kompleks dasturi.

4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida mehnat munosabatlari.

5. Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha faoliyatning moddiy texnik taʼminoti.

6. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari xodimlarini moddiy va maʼnaviy ragʻbatlantirish shakllari.

Menejmentning boshqaruv tizimlari orqali Oʻzbekistonda, uning yirik shaharlari, viloyatlarining markazlarida sport majmualari, stadionlar, tennis kortlari, suv havzalari, oʻtkazilayotgan rasmiy musobaqa jarayonida turli xil reklamalar tashkil etilgan, televidenie-radio orqali sport sohasidagi yangiliklar, sport jihozlari va boshqalarni targʻib qilish odat tusiga aylangan. Bunday faoliyatlar sport menejmentining yurtimizda dadil qadamlar bilan rivojlanib borayotganidan darak beradi. Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni targʻib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotidagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda.

Sport menejmenti faoliyatlarini rejalashtirishning, asosan, ikki yoʻlini koʻrish mumkin, yaʼni sport tovarlarini ishlab chiqarish rejasi va sport faoliyatlarini harakatga solish rejasi. Ularning tarkibida oʻta murakkab ish faoliyatlari, xizmatlar va boshqa sohalar mazmun topadi. Bunga oddiy bir misol qilib quyidagini keltirish mumkin.

Sportchilar oyoq kiyimini (keta, butsi, botinka va boshqalar) tayyorlash, teri yoki sunʼiy terini tanlash, ranglarni belgilash turli hajmlarda bichish-tikish, belgi qoʻyish, bogʻich yoki oyoqqa mahkamlovchi moslamalarni joylashtirish, maxsus joylarda ularni saqlash, joʻnatishga tayyorlash, markalar qoʻyish, narxlarni belgilash va h.k. Boshqa sport asbob uskunalari, buyumlari, jihozlarini ham shu tarzda tayyorlashning xayolan tasavvur qilishning oʻzi menejment haqidagi

tushunchalarni to'ldiradi. Bundan holatlarni avvaldan belgilab olish ishning aniq maqsad yo'lida borishi va yaxshi samaralarga erishishini ta'minlaydi.

Ishlab chiqarilgan sport mahsulotlarini xaridorlarga yetkazish maxsus "sport marketingi" tizimi orqali amalga oshirilinadi, ya'ni bozor iqtisodiyoti sharoitidagi talab va taklif qoidalari ishga tushadi. Bu jihatlarni ham avvaldan maqsad yo'lida rejalashtirish talab etiladi, boshqaruv tizimini shakllantiruvchi quyidagi eng muhim bo'lgan omillar va shakllar ishtirok etishi mumkin:

- sport tovarlari korxonasiغا murojaat qilish;
- iste'molchiga xabar qilish;
- iste'molchini ishontirish;
- sport mahsulotlari haqida ma'lumotlar berish;
- marketing xizmat turlarini amalga oshirish;
- yangi marketing g'oyalari ni taklif etish va h.k.

Mahsulotlarni o'tkazish (sotish) uchun ehtiyojlarni kuchaytirish rag'batlantirish hamda tashkilotlar, kompaniyalar ramzini yaxshilash maqsadlari qo'yiladi.

Sport menejmentidagi asosiy maqsad, vazifalar va g'oyalarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan tadbirlar asosida quyidagi faoliyatlarni o'tkazish lozim bo'ladi.

Faoliyatarni harakatlanturuvchi targ'ibot manbalari (matbuot, teleradio, sport inshootlari, ko'rgazma reklama, uchrashuv, xatlar yuborish va h.k).

Doimiy nashr etiladigan vositalarda (jurnal, serial qo'llanmalar, xabarlar va h.k.) nashr qilish.

Matbuot anjumanlar, prezentatsiyalar.

Maxsus nashrlar.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, mahsulotlarni o'tkazish (sotish) faoliyati shaxsiy sotish yo'li bilan ham amalga oshiriladi. Bunda sotuvchi va boshqa xizmatchilarning qiyofalari, kiyinishlari, zeb-ziynatlari (taroq, atir-upa va hokazolar), o'zini tutishi (ochiq chehra) qo'llar bilan ko'rsatish kabi harakatlar muhim ahamiyatga ega.

Menejment faolitada turli-tuman qiyinchiliklar sun'iy to'siqlar uchrashi mumkin. Ayniqsa, "qiyin" xaridorlar bilan muomala qilish san'ati ancha ustun turishi lozim.

Menejment faoliyatida mahsulotlarini baholash bir muncha ustuvor mas'uliyat hamda tadbirlardan biridir. Mahsulotlarga narx qo'yishning umumiy strategiyasi mavjud bo'lib, ular juda ko'p omillardan iboratdir. Bunda quyidagi jihatlarni ko'rish mumkin:

- Narx-navo talabgorlik aloqasi. Bu asosan, ehtiyoj va uning o'zgarib turuvchi qonuniyatlarini belgilovchi iqtisodiy holatlardir. Talabgorlik (ehhtiyoj) qonuni narx o'rnatadi (belgilaydi), xaridorlar esa ularni eng arzon narxda oladi.

- Narx iqtisodiy vosita sifatida tez-tez o'zgarib turadi. Ishlab chiqaruvchilar (sotuvchilar) ham, istemolchilar (xaridorlar) ham narxni mo'ljalga olib ish ko'radilar.

- Narxlarning shakllanishi bosqichma-bosqich, g'oyat murakkab kechadi. Uning o'z qonun-qoidalari mavjud. Asosiy omillarga tovarning qiymati, tovarga talab va taklif, tovarning nafligi va nihoyat, raqobatni kiritish mumkin.

- Narxni yuzaga keltiruvchi eng muhim omil talab va taklifning nisbati hisoblanadi. Agar talab taklifdan ustun kelsa, narx oshadi, agar taklif talabdan ko'p bo'lsa, aksincha, narx pasayadi. Talab narxni oshirgan chog'da unga javoban taklif ko'payadi, chunki yuqori narx sharoitida foydani ko'proq olish mumkin.

Bu holatlar narxlarning bir zayilda turishi va mahsulot xaridorlarining ko'payishi bilan bog'lanib ketadi. Natijada, menejment faoliyati to'g'ri ekanligi ayon bo'ladi.

Sport menejmenti faoliyatida izlanish, tadqiqot ishlari muhim rol o'ynaydi, ya'ni mahsulot turlarini tanlash, talabgorlarni topish, narx-navolarni me'yorida saqlash qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirishning asosiy omilidir. Bu ish usullari aholining, ayniqsa,, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning talab va ehtiyojlarini qondirishda asosiy tadbirdir. Shu jihatdan olganda, O'zbekiston sharoitida mavjud bo'lgan sport buyumlari va jihozlarini ishlab chiqaruvchi korxonalar, eng avvalo, aholining ehtiyojini e'tiborga

olishlari zarur. Iste'mol uchun zarur bo'lgan Mahsulotlarning sifatini yaxshilash, ularni xorijdan keltirayotgan sport mahsulotlari darajasidan oshirish yo'llarini izlash va maqsadga erishish kerak. Shunda mahalliy menejment faoliyati sport jamoalari orasida ham keng yoyilishiga erishgan bo'lamiz.

Sport menejmenti nazariyasi va amaliyoti nuqtai nazaridan boshqaruvning tashkiliy tizimlari asosan quyidagi ko'rinishlarda bo'ladi:

Tik chiziqli tizim.

Gorizontal (funksional) tizim.

Tik chiziqli-gorizontal (funksional) tizim.

Sport boshqaruvining ushbu tashkiliy tizimlari asosan, menejment nazariyasining rivojlanib borishi va amaliyot tajribasi orqali yuzaga kelgan, ularning har biri ma'lum yutuq va kamchiliklarga ega. Masalan, tik chiziqli tizimning yutuqli tomonini ko'radigan bo'lsak, u rahbar topshiriqlarini aniq va jadal sur'atlarda ijrochilarga yetkazib berish imkoniyatiga ega, xuddi shu yo'sinda nazorat ham amalga oshiriladi. Ushbu tizimning kamchiliklari ijrochilarning ijodiy izlanishlariga, tashabbus ko'rsatishlariga imkon bermaydi, demak boshqaruvda demokratik usulga yo'l to'siladi.

Tik chiziqli tizimning kamchiliklarini bartaraf etish maqsadida funksional shakldagi tizim joriy etilgan va gorizontal yo'nalishdagi aloqalar orqali ijrochilarga o'z faoliyatlarida ijodiy izlanish va tashabbuskorlikka imkon yaratilgan, ya'ni boshqaruvda demokratiyaga erishilgan. Lekin boshqaruvdagi rahbar tomonidan ijrochilarga nisbatan qo'llaniladigan ma'muriy ta'sir o'z kuchini susaytirgan, natijada boshqaruv jilovi qo'ldan ketgan deyish mumkin.

Ko'rinib turibdiki, sport boshqaruv tizimining ushbu ikki shakllarida birinchisining (ya'ni, chiziqli tizimning) yutuqlari ikkinchi shaklda (funksional tizimda) kamchilikka aylanyapti va aksincha, kamchiliklari yutuqqa aylanyapti. Xuddi shuning aksi sifatida ikkinchisining (ya'ni, funksional tizimning) yutuqlari birinchi shaklda (chiziqli tizimda) kamchilikka aylanyapti va aksincha, kamchiliklari yutuqqa aylanyapti.

Yuzaga kelgan nomutanosiblikni bartaraf etishning qulay yo'li ikki shaklni birlashtirib, universal tizim yaratish bo'ldi, ya'ni boshqaruvda

chiziqli – funksional tizim paydo bo‘ldi. Ushbu tizim orqali birinchi va ikkinchi shakllardagi boshqaruvning yutuqlari o‘z o‘rnida qoldi va kamchiliklari yo‘qolib, yutuq darajasiga ko‘tarildi. Hozirgi kunda xalq xo‘jaligining barcha sohalarida, jumladan, jismoniy tarbiya va sport boshqaruvlarida ham chiziqli – funksional tizimlardan keng foydalanildi, deyish mumkin.

Masalan, O‘zbekistonda ot sportini boshqaruviga nazar tashlasak, har qanday boshqaruvdagi kabi, ot sportini boshqaruvida ham texnikaviy tizim mavjud bo‘lib, u uskunalar majmuining o‘zaro yig‘indisidan, shu jumladan, orgtexnika, EHM dan iborat (bu korxonaning ishlab chiqarish quvvatidir).

Texnikaviy, texnologik va tashkiliy tizimlar birgalikda jismoniy tarbiya va sportda tashkilotlarining iqtisodiyotni boshqarishning tashkiliy-texnikaviy jihatlarini ta‘minlaydi.

Ot sportida ham, boshqa sport turlariga o‘xshab, birinchidan, davlat tomonidan, ikkinchidan, jamoatchilik asosida boshqarilishini ko‘rish mumkin, boshqaruv tizimida bir vaqtning o‘zida tik va gorizontal chiziqlarning mavjudligi, hozirgi kunda jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida eng ommalashgan chiziqli – funksional tizimlardan keng foydalanilayotganini ko‘rish mumkin:

Iqtisodiyotdagi kabi, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining iqtisodiy tizimi ham ishlab chiqarish, ham ayriboshlashda yuz beruvchi barcha xo‘jalik, moliyaviy, tashkiliy jarayonlar birligini ifodalaydi. Iqtisodiy tizim boshqaruv tizimini qayta qurishda uzluksiz va maqsadli jarayonni aks ettirib, barcha boshqa tizimlar faoliyati samaradorligiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. SHu bilan bir qatorda, boshqa tizimlar ham iqtisodiy tizimga o‘z ta‘sirini o‘tkazish mumkin. (masalan, ijtimoiy tizim).

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida ijtimoiy tizim iqtisodiy tizim bilan birga iqtisodiyot maqsadlarini belgilaydi, boshqaruvning tamoyil va uslublarini shakllantiradi, ya‘ni iqtisodiyotni boshqarishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini ifodalaydi. Hozirgi davrda iqtisodiyotda ijtimoiy o‘zgarishlar amalga oshishi, boshqaruvda demokratiyaning asoslarini kengayishi, hamkorlikning yangi shakllari yaratilishi, bozor

munosabatlariga o'tish, butun xalq xo'jaligi tarkibini qayta qurish bilan bog'liq ravishda ijtimoiy tizim ahamiyati ortib bormoqda.

Ijtimoiy-iqtisodiy tizimi ikki mustaqil funksional tizimlardan tashkil topgan bo'ladi, ular boshqariladigan va boshqariluvchi tizimlardir.

Funksional tizim - bu umumiy tizimning aniq belgilari bo'yicha ajralib turuvchi, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan holda, ijtimoiy – iqtisodiy tizimning boshqa elementlari bilan bog'liq qismidir. Funksional tizimni butun tizim qo'lami va tarkibiga bog'liq ravishda mustaqil tizim sifatida ham o'rganish mumkin. Demak, biz yuqorida obyekt va subyektlar orasidagi munosabatlarni qayd etganimizdek, boshqariladigan tizim bir vaqtning o'zida boshqaruvchi tizim ham bo'la olishini doimo e'tiborda tutish lozim bo'ladi.

Boshqaruvchi tizimga korxonalar, kontsernlar, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining boshqaruv jarayonini, ya'ni kishilar jamoasida ochiq maqsadga qaratilgan ta'sir etish jarayonini ta'minlovchi element va kichik tizimlar kiradi. Boshqariladigan tizimga korxonalar, kontsernlar, jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining bevosita moddiy boyliklar yaratish va xizmat ko'rsatish jarayonini ta'minlovchi elementlari va kichik tizimlari kiradi.

Moddiy tizim sifatida o'rganiladigan ishlab chiqarish vositalari, shuningdek, mehnat predmetlarini tayyor mahsulotga aylantiruvchi ishlab chiqarish jarayonlari yig'indisidan iborat. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini, uning iqtisodiyotni boshqarish tizimi boshqaruv obyekti va subyektidan iborat yaxlit tizimni ifodalaydi.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlaridagi menejment tizimida subyekt boshqaruv maqsadlarini aniqlaydi va boshqaruv obyektiga bir maqsadga yo'naltirilgan ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, o'zaro ta'sir natijalariga baho beradi (boshqaruvchi ta'sir). Obyekt o'ziga o'tkazilgan boshqaruvchi ta'sirini qabul qiladi va boshqaruv subyektiga natijalar haqida axborot beradi (aks ta'sir). Iqtisodiyotni boshqarishda boshqaruv obyektlari – bevosita ishlab chiqarish jamoalari va alohida ishlovchi ishchi xodimdir. Ular mehnat faoliyati natijasida ishlab chiqarish moddiy elementlari, mehnat qurollari va predmetlariga ta'sir ko'rsatadi.

Tizimli boshqaruvning ahamiyati yana shundaki, menejment toifalaridan uning prinsiplari, funksiyalari, usullari va texnologiyalarining har birini alohida uchraydigan kamchiliklarini yo‘qotib, ularning yagona tizimga mujassamlashgan holda samaradorligini oshirishga imkon yaratdi. Hozirgi kunda zamondoshlarimiz tizimli yondashuvni menejmentni tashkil qilish sxemasi va boshqaruvga nisbatan fikr yuritish usulim deb baholamoqdalar.

Tizimli boshqaruv tarafdorlarining fikrlaricha, uning asosiy va umumiy tushunchalari, atamalari va mazmuni quyidagilardan iboratdir:

1. Tizim – bu qandaydir butunlik bo‘lib, bir-biri bilan bog‘liq elementlar (qism)lardan tashkil topgan. Tizimning har bir elementi bir butun sistemaning tavsifiga o‘z hissasini qo‘shadi.

2. Tashkilot (korxonalar, firma, korporatsiya) yuridik shaxs sifatida o‘zining boshqaruv tizimiga ega. Biologik organizm kabi tashkilotda xam uning barcha elementlari (qismlari) o‘zaro bir-biri bilan chambarchas bog‘langandir.

3. Menejment boshqaruvdagi eng muhim tushuncha–boshqaruv tizimidir. Tashkilotda (korxonalar, firmalar, korporatsiyalar) uning kichik tizimlari bo‘limlardan iborat bo‘ladi. Kengroq ma’nodagi esa, kichik tizim–bu ishlab chiqarish va ijtimoiy qo‘shilmalardan iboratdir.

4. Tashkilot (korxonalar, firma, korporatsiya)ni ochiq tizim deb hisoblash mumkin, chunki u har doim tashqi muhit bilan bog‘langan bo‘ladi. Ayrim hollarda tashkilotning mo‘‘tadil hayot kechira olish qobiliyati ko‘proq tashqi muhitga bog‘liq bo‘ladi.

Avval ko‘rib chiqilgan boshqaruv nazariyasidagi barcha izlanishlar AQSHda boshlangan bo‘lsa, keyinchalik ushbu yo‘nalishning tarafdorlari G‘arb davlatlarida ko‘paya boshladi. Yevropa davlatlarida boshqaruv nazariyasi va amaliyotiga katta hissa qo‘shgan mualliflardan K.Levit, Ch. Bernard, G. Saymon, F. Selznik, J. Xoll, L. Bertalanfi va boshqalarni keltirish mumkin.

Shu davrda tizimli boshqaruvning rivoji sifatida “Tashkiliy xulq (yoki tashkiliy axloq)” nomli ilmiy nazariya va amaliyot shakllana boshladi, ushbu yo‘nalishning mualliflaridan biri D.Karnegi va uning instituti edi.

“Tashkiliy xulq (yoki tashkiliy ahloq)” nomli ilmiy nazariya va amaliyot negizida ishchi xodimning jamoa bo‘lib ishlashida ularning qanday ijobiy va salbiy xususiyatlari namoyon bo‘lishi mumkin va ularni boshqarishda nimalarga e‘tibor berish kerak, degan savol turardi. Gap shundaki, ishchi xodim xulqi, axloqi - bu tashkilot, jamoa va inson o‘rtasidagi o‘zaro munosabatning mahsulidir. Tashkilotning boshqaruv tizim shunday tuzilgan bo‘lishi kerakki, u jamoaning barcha elementlarini muvofiqlashtirgan holda har bir ishchi xodimning o‘zining ijobiy tomonlarini ko‘rsata olishiga imkon berishi lozim. Jamoa bilan shaxs o‘rtasidagi u shu bog‘liqlikni ta‘minlashda boshqaruv tizimining quyidagi uchta xususiyatlarini e‘tiborga olish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Texnik va texnologik xususiyatlar. U jamoa va ishchi xodim ishini tashkil qilishda qanday texnik vositalarni joriy etish va qanday tartibda ish yurgazish, ya‘ni qanday texnologiyalardan foydalanish lozimligini ifodalaydi.

2. Boshqaruv tizimi o‘zida jamoaning tashkiliy tarkibini, uning vazifaviy tarkibini, qonun-qoida va hokazolar ijrosini o‘zida aks ettira olishi lozim.

3. Boshqaruv tizimi o‘zida jamoaning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarini qondira olish imkonlarini yarata olgan bo‘lishi kerak.

O‘z navbatida, ijtimoiy tizim vakillari tashkilot to‘g‘risida o‘zlarining yangicha fikrlarini ilgari surdilar, ular boshqaruv tizimini ishchi xodim birgalikda mehnat qiluvchi ittifoq deb tasavvur qilar edilar. Ular o‘zlari tasavvur qilgan ittifoqning har xil turdagi modellarini yaratib, ularni amalda sinab ko‘rdilar.

Ular barcha kichik tizimlarni bir-biriga ta‘sirini, hamda muammolar majmuasi sifatidagi sirtqi omillar bo‘yicha izlanishlar olib boradilar. Ushbu izlanishlarning mohiyati pravardi natijaning samarali bo‘lishini ta‘minlashdan iborat bo‘ladi.

Keyingi yillar davomida ushbu yo‘nalish yanada ham rivojlanib bordi, uning vakillari menejmentda nazariya bilan amaliyotni bir-birga yaqinlashtirishga katta ahamiyat berdilar. K.Levit rahbarligida bir guruh olimlar tomonidan AQSH ning Massachusetes texnologik institutida yuqori malakali boshqaruv xodimlarini tayyorlovchi, qayta tayyorlovchi

va malakasini oshiruvchi maxsus tizim yaratildi. U o'z tarkibiga bir qancha aniq masalalar bilan ishlaydigan kichik tizimlarni kiritdi, ulardan eng e'tiborga sazovorligi OD nomi bilan mashhur bo'lgan "Tashkiliy takomillashuv" nomli kichik tizim, ya'ni inglizchadagi "organization development" dan olingan so'zlarning bosh harflari bo'ldi. Ushbu tizim orqali menejmentni takomillashuviga imkon yaratuvchi, keng doiradagi muammolarni hal eta oluvchi izlanishlar avjiga chiqdi, natijada tashkiliy takomillashuv tizimi asosida strategik boshqaruv tizimiga o'tishga imkoniyat tug'ila boshladi.

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini boshqarishdagi tizimli yondashuvning xususiyatlarini o'rganib, ularni jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari boshqaruviga tadbiiq etish katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligi, korxonalar, birlashmalar, tashkilot, tarmoqlar, mintaqalar, shu jumladan jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari murakkab, o'zgaruvchan, yaxlit ijtimoiy iqtisodiy tizim bo'lib, uning har bir bo'g'ini ijtimoiy ishlab chiqarish va takror ishlab chiqarish, taqsimot va iste'molning turli jarayonlarini amalga oshiradi, bir-biri bilan uzviy bog'liq va bir-birini to'ldiradi. O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligi iqtisodiy tizimdir, chunki mehnat va moddiy zaxiralar qo'shilishi natijasida moddiy boyliklar, shu jumladan, milliy daromad yaratiladi, hamda jamiyat ishlab chiqarish kuchlarining kengaytirilgan takror ishlab chiqarilish jarayoni yuz beradi.

Shu bilan birga, Respublika xalq xo'jaligi ijtimoiy tizim hamdir, chunki u kishilar tomonidan yaratilgan tashkilotdir. Mehnat jarayonida kishilar bir-birlari bilan o'zaro ijtimoiy munosabat ta'sirida bo'ladilar, o'z faoliyatlari natijalarini ayirboshlaydilar. Demak, ijtimoiy munosabatlar subyektlari menejmentning boshqaruv tizimidan, obyektlari esa ishchi xodimning turli sohalaridagi ko'p qirrali faoliyatlaridan (ishlab chiqarish, fan, madaniyat, san'at va h. k.) iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi xalq xo'jaligini boshqarish tizimi iqtisodiy, siyosiy, g'oyaviy, ahloqiy, ruhiy va boshqa munosabatlar yig'in-disidan iboratdir. Ular orasida eng muhimi iqtisodiy munosabatlar bo'lib, ularning to'g'ri tashkil qilinishi va samarali natijalarga erishilishi ko'p jihatdan boshqa munosabatlarni ijobiy hal etishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Prezidentimiz tomonidan O‘zbekiston iqtisodiyotini isloh qilishda “iqtisodiyotni birlamchi va siyosatni ikkilamchi”-deb e‘lon qilingani ma‘lum darajada aynan shuni bildiradi.

Iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlari - bu barcha ustqurma munosabatlar asosida turuvchi va o‘z salmog‘i jihatidan munosabatlar tizimida yetakchi bo‘lgan, asosiy munosabatlardir. Shu sababli, Respublika iqtisodiyotini qayta qurishning mohiyati ma‘muriy munosabatlar ustunligidan iqtisodiy munosabatlarga boshqaruvning barcha darajalarida manfaatlarini boshqarish va kishilar manfaatlarini vositasida boshqarishga o‘tishdan iborat. Lekin mehnat jamoalari faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-siyosiy, mafkuraviy, huquqiy vazifalarni ham bajaradilar. Demak, xalq xo‘jaligiga boshqaruv obyekti sifatida murakkab, o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy tizim nuqtai nazaridan qarash to‘g‘ri bo‘ladi.

Tarkibiy jihatdan Respublika iqtisodiyot tarmog‘i turli xil ishlab chiqarish unsurlaridan (ish joyi, sex, korxonalar, kontsernlar, tarmoqlar va h.k.) iborat. Iqtisodiyotning asosiy bo‘g‘ini-korxonalar bo‘lib, u o‘z ish natijalari bo‘yicha davlat, jamiyat a‘zolari oldida to‘liq javobgardir.

Shunday qilib, O‘zbekiston xalq xo‘jaligi yaxlit yirik boshqaruv tizimi bo‘lib, barcha tarmoqlarni xo‘jalik yuritishning murakkab mexanizmiga biriktiradi.

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini boshqarishda tizimli yondashuvning xususiyatlari avvalo, boshqaruv obyektlarining murakkab ijtimoiy-iqtisodiy, o‘zgaruvchan tizim, ichki tartib va o‘zaro aloqaga ega bo‘lgan bir butun yaxlitlikni tashkil etuvchi elementlar yig‘indisi sifatida namoyon bo‘ladi. Tizimli yondashuv boshqariladigan obyektlarning barcha tarkibiy qismlarini uzviy bog‘laydi va ma‘lum qonun-qoidalarga amal qilishini ta‘minlaydi. U bir tomonlama yondashuvni inkor etadi, tizimning turli elementlari o‘rtasida nomutunosiblik va qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga yordam beradi va shu sababli faqat boshqaruv obyektiga nisbatan emas, balki boshqaruvning o‘ziga nisbatan ham ma‘lum talabalarini qo‘yadi.

Yurtimizda iqtisodiyotni boshqarishda tizimli yondashuv orqali murakkab ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni o‘rganib borish, ularga o‘z

vaqtida ijobiy ta'sir ko'rsatish vositalari orqali samarali natijalarga erishish mexanizmi yaratilgan, ular quyidagilardan iborat:

boshqaruvga tizimli yondashuv orqali maqsadlarini yaratish;

qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirishda eng kam xarajat hisobiga maksimal samaraga erishish;

- maqsad va ularga erishish vositalariga miqdoriy va sifat baholarini berish orqali faoliyatning rejalashtirilgan samarali natijalariga erishish.

Menejmentda, jumladan, jismoniy tarbiya va sport menejmentida tizimli yondashuv ko'plab muammolarni samarali hal etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uni xalq xo'jaligiga joriy etish maqsadlarini aniq bayon qilish, vazifalar ko'lami va ularning bajarilishi lozim bo'lgan ish xususiyatlari haqida tasavvurga ega bo'lish, tizim doirasida bo'ysunish tartibini o'rnatish, qaror qabul qilish va uni bajarish borasida majburiyat va javobgarlikni ta'minlash imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya va sportda tizimli yondashuvni qo'llash orqali vaziyatga baho berish, barcha holat va oqibatlarni hisobga olgan holda boshqaruv qarorlarini qabul qilish har bir sport rahbari uchun kuchli omil hisoblanadi.

Boshqaruvda tizimli yondashuvni qo'llash rahbardan mantiqiy fikr yuritishni ya'ni, har bir qarorga kelish va asoslash jarayonida tizimning umumiy maqsadni aniqlash va barcha kichik tizimlar faoliyatini bu maqsadga yo'naltirishni talab etadi. Bunda har bir tizim undan yirikroq tizimning tarkibiy qismi sifatida o'rganiladi, uni rivojlantirishning umumiy maqsadi ushbu yirik tizim rivojlanishi maqsadi bilan muvofiqlashtiriladi.

Tizimli yondashuvda vazifalar tashkilotga moslashtirilmaydi, aksincha, tashkilot qo'yilgan maqsadlar va ularni hal etish usullariga muvofiq holda tashkil etiladi yoki qayta tuziladi.

Bilimlarning hozirgi darajasi murakkab tizim bo'lgan iqtisodiyotni boshqarishda chiziqli va dinamik dasturlash, yoppasiga xizmat ko'rsatish, o'yinlar nazariyasini qo'llash, statistik ma'lumotlarni o'rganish jarayonida har tomonlama korrelyatsiya usulidan foydalanish imkonini beradi.

Tizimli yondashuvning kompyuterlarni qo'llash natijasida rivojlantirish ma'lumotlarning aniqlashtirilgan, kengaygan bazasidan samarali

foydalanish imkonini beradi va o'z navbatida axborot yig'ish va uni qayta ishlashni talab etadi. Iqtisodiyot tarkibi o'zgarishi haqida ilmiy asoslangan, aniq axborotga ega bo'lmay turib, uning samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlab bo'lmaydi.

Shunday qilib, respublika iqtisodiyotiga menejment nuqtai nazaridan o'zaro bog'liq jarayonlar tizimi sifatida qarash mumkin. Iqtisodiyotni boshqarish orqali ma'lum bir jarayon natijasida tegishli mahsulot yaratiladi va bu mahsulot o'zida ishlab chiqarish jarayonida sarflangan zaxira va xarajatlar yig'indisini aks ettiradi.

2.2. Sport menejmenti zamonaviy tizimini belgilovchi omillar

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning zamonaviy tizimini belgilovchi omillardan biri sifatida menejmentdagi vaziyatli yondashuvini ko'rish mumkin.

XX asrning 60-yillarida nazariy va amaliy menejmentga tizimli yondashuv bilan birga uni to'ldiruvchi va rivojlantiruvchi yana bir vaziyat yondashuvi kirdi. Tizimlar nazariyasi tashkilotiga (firma, korporatsiyaga) qanday elementlarning kirishini aniqlaydi, ammo ushbu elementlarning qaysi biri ko'proq muhimroq degan savolga javob beradi. Bu kabi izlanishlarning diqqat markazi vaziyatdir, ya'ni ma'lum bir holat to'plami, qaysiki, tashkilotga hozirgi aniq bir vaqtga ko'proq ta'sir ko'rsatadi. Samarali menejment sifatiga "Tizimli fikr yuritish"ga "vaziyatli fikr yuritish" qobiliyati qo'shimcha qilinadi.

Boshqaruv nazariyasida vaziyatni muhim bir hodisa deb qarash yangilik hisoblanmaydi. Masalan, inson zaxiralari ta'limi yoki imperik ta'limlarni misol qilib olish mumkin. Shu bilan birga XX asrning 60-70 yillariga kelib, boshqaruv haqida yondosh fanlar yetarli darajada o'z ta'sirini o'tkazishi natijasida menejment fani yanada taraqqiy eta boshladi. Boshqaruv samaradorligiga har xil vaziyatda ta'sir ko'rsatib turuvchi o'zgaruvchan omillarni uddalash kerak. Xuddi shu yillarda izlanuvchilar maktabi paydo bo'ldi va u vaziyatning tashkilot faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi bosh belgilarni aniqlab berdi. Bu maktab boshqaruvining vaziyat ta'limi degan nomni oldi.

Menejment vakillarining fikricha, samarali menejment quyidagi belgilarga ega bo'lishi kerak: harakatchanlik va ushbu korxonada ishlayotgan muhitga (vaziyatga) moslasha olish qobiliyati. Menejmentga tizimli yondashuv tarafdorlarining bosh negiz: barcha vaziyatlarga turli vazifani bajaruvchi samarali boshqaruv bo'lishi mumkin emas.

Boshqaruv vazifalarini bajarishda korxonada va tarmoqlar o'rtasida vaziyat o'zgarishlari deb ataladigan farqlarga e'tibor berish lozim. Ular ikki xil bo'ladi: tashqi va ichki. Ichki o'zgarishlar aniq korxonada, tarmoqni tavsiflaydi. Ichki muhitga korxonada mahsulotlari, zaxiralari kattaligi vertikal va gorizontal mehnat taqsimoti va h.k kiradi. Korxonalar o'rtasidagi ichki farqlari binolar o'rtasidagi farqga o'xshaydi. Masalan, binolar arxitekturasi, materiali kattaligi bilan farq qilib, bu farq natijasida ularning biri klub, boshqasi kishilar yashaydigan uy-joy bo'lishi mumkin. Xuddi shu tarzda korxonalarining ichki farqlari ularning vazifalarini belgilaydi. Bu o'zgarishlarni ma'lum darajada nazorat qilish mumkin va ular boshqaruv qarorlari natijasida vujudga keladi. Rahbariyat tomonidan ichki o'zgarishlar borasida qabul qilinadigan qarorlar qanchalik samarali va unumdor faoliyat yuritishini belgilaydi.

Korxonada kattaligi ichki farqlar korxonani boshqarishga qanday ta'sir etishning yorqin namoyon qiladi. Yirik aksionerlar jamiyatini boshqarish bilan kichik korxonada, do'konni boshqarish o'rtasida katta farq mavjud. Korxonada qancha katta bo'lsa, uni boshqarish ham shunchalik qiyin bo'ladi.

Tashqi o'zgarishlar korxonadan tashqaridagi muhit omillaridir. Ular qatoriga yirik raqobatchi korxonalar texnika va texnologiyani olishi manbalari ijtimoiy omillar, davlat boshqaruvi kiradi. Tashqi muhit, tashqi o'zgarishlar korxonada faoliyatiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shu sababali boshqaruv qarorlarini qabul qilishda vaziyatni hisobga olish zarur. Qaysi o'zgarishlar korxonada muvaffaqiyatiga kuchliroq ta'sir qilish ko'rsatishi yetarli emas. Turli tuman vaziyat ko'rsatkichlari va boshqarish jarayonining barcha vazifalari o'zaro bog'liq, hamda ularni bir-biridan ajratib ko'rib chiqish mumkin emasligi ma'lum qiyinchiliklarga olib keladi. Suvga tashlangan tosh butun ko'l bo'ylab tarqaluvchi to'lqinlarni hosil qilgani kabi biror muhim omilning o'zgarishi butun korxonada faoliyatida aks etadi.

Korxonada faoliyati samaradorligiga ichki va tashqi omillar ta'sir etishi sababli uni boshqarishning eng yaxshi usuli aniq vaziyatni hisobga olgan holda belgilanadi. Shu vaziyatga eng mos bo'lgan usul eng samarali usul bo'ladi. Shu sababli muvaffaqiyatli boshqaruv integratsiya qilingan yondashuvni talab etadi.

Vaziyat yondashuv bilan uzviy bog'liq tizimli yondashuvda turli xususiy yondashuvlar, boshqaruv vazifalari uzviy bog'liq bo'lib, korxonada qator o'zaro bog'liq kichik tizimdan iborat tizim sifatida o'rganiladi; tizim nazariyasi rahbarlariga tizimning alohida qismlari o'rtasidagi tizim va uni o'rab turgan muhit o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga imkon beradi. Vaziyat yondashuvi tizim nazariyasini amalda qo'llashni korxonada ta'sir etuvchi asosiy ichki va tashqi o'zgarishlarni aniqlash yo'li bilan kengaytiriladi, qo'yilgan maqsadga erishish uchun boshqaruvning aniq usullarini tegishli vaziyat bilan bog'lab amalga oshirish imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning zamonaviy tizimini belgilovchi yana muhim omillari sifatida menejmentdagi jarayonli yoki vazifaviy yondashuvlarni ko'rish mumkin.

Menejmentdagi vazifaviy yondashuv aslida biz yuqorida ko'rgan boshqaruv funksiyalarining qadim zamondagi shakllanishi bilan bog'liq holda paydo bo'lgan deyish mumkin, chunki ishlab chiqarishni yoki jismoniy tarbiya va sport jarayonlarini rejalashtirish, tashkillash, motivatsiya va nazorat qilish funksiyalarini amalda qo'llanishi aslida menejment vazifalarini bajarilishidan boshqa narsa emas. Menejmentning ushbu funksiyalarining amalda korxonada yoki jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari rahbarlari, mutaxassislar tomonidan to'liq ravishda, mo'tadil joriy etilmasligi joylarda ko'zlangan marraga chiqish imkoniyatini pasaytirib yubordi.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida amerikalik muhandis va ixtirochi F.Teylorning bizga ma'lum bo'lgan yollanma ishchilarning mehnat unumdorligini oshirishda g'oyatda samarador va maqbul usullarni izlash, ular asosida mehnatni ilmiy asosda tashkil etish kabi muhim ta'limotlari qatorida quyidagi yo'nalishlarni ham alohida ilgari surganini ko'ramiz:

Menejmentda boshqaruv funksiyalarini to'liq joriy etilishini ta'minlash, ularni takomillashtirish, bayon etish va nazorat qilib borish.

Menejment asosida jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini yalpi boshqarishda sistemali yondashuvni asoslash va undan samarali foydalanish.

F. Teylorning boshqaruv funksiyalariga bo'lgan yangicha munosabati XX asrning o'rtalarida menejmentda vazifaviy yondashuv nomini oladi. Ushbu vazifaviy yondashuvning asosiy mohiyati menejerlar, rahbarlar o'z boshqaruv faoliyatlarida ishlab chiqarishni rejalashtirish, tashkillash, motivatsiya va nazorat qilish funksiyalarini amalda ketma-ketligini saqlagan holda to'liq joriy etilishini taqozo etadi.

Menejment boshqaruvida biz yuqorida qisman qayd etgan funksional ta'minot tushunchasi ham mavjud. Ushbu tushuncha nomi bo'yicha menejmentning funksiyalariga o'xshab ketsada, amalda butunlay boshqa ma'noni bildiradi va boshqa vazifalarini ko'zlaydi. Amerikalik R.Taun tomonidan kiritilgan tashkilotning funksionalligini ta'minlash nazariyasi sanoat ishlab chiqarishi kuchli rivojlana boshlagan, ayniqsa, texnika va texnologiyaning takomillashgan, ishlab chiqarishning keskin o'sgan boshqaruvning murakkablashgan holatida uning maxsus tarmoqlarga bo'lib, boshqarishni tavsiya etgan. Haqiqatan ham, menejmentda tashkilotning funksionalligining ta'minlash nazariyasi rahbarlardan yangi bilimlarni talab etuvchi faoliyatning maxsus sohasiga aylantirdi. Endi rahbar, o'z korxonasidagi ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarishda to'laqonlikka erishmoqchi bo'ldi, barcha funksional yo'nalishlarni to'g'ri tasavvur qilishi va ularni ta'minlab borishi talab etiladigan bo'ldi. Ya'ni, korxonani ishchi xodim (xodimlar), texnika, texnologiya, moddiy texnika, logistika, energiya, iqtisodiyot, tashqi iqtisodiy aloqa, umumiy ishlar xizmati, marketing xizmati va boshqa xizmat yo'nalishlari bilan ta'minlash jarayon yoki vazifali yondashuvning asosini tashkil qiladi.

Sport tashkilotlarida ham yuqorida keltirilgan barcha funksional yo'nalishlar sport mashg'ulotlariga, musobaqalarga xizmat qilishini qayd etgan edik. Xaqiqatan ham, jismoniy tarbiya va sport menejmentida ushbu xizmatlarning nomi soha xususiyatlariga mos ravishda boshqacharoq bo'lishi va jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining katta kichikligiga

qarab alohida ko‘rinishga yoki bir nechta funksional yo‘nalishlarning birlashgan holdagi tizimidan iborat bo‘lishi mumkin. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining hajmi qanchalik katta bo‘lib ish qanchalik keng doirada olib borilsa, uning boshqaruv va menejment tizimida funksional xizmatlari shunchalik to‘liq aks ettirilgan bo‘ladi. Yoki jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarining hajmi qanchalik kichik bo‘lib, ishi ham nisbatan torroq doirada olib borilsa funksional vazifalarning barchasi saqlanib qolgan holda uning boshqaruv va menejment tizimida aks ettirilgan funksional xizmatlari birlashtirilgan bo‘ladi, ya’ni soni ham kamroq bo‘ladi.

Korxonada faoliyati samaradorligiga ko‘plab ham ichki ham tashqi omillar ta’sir etishi sababli uni boshqarishning eng yaxshi usuli aniq vaziyatni hisobga olgan holda belgilanadi. Shu vaziyatga eng mos bo‘lgan usul eng samarali usul bo‘ladi. Shu sababli muvaffaqiyatli boshqaruv integratsiya qilingan yondashuvni talab etadi.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning zamonaviy tizimini belgilovchi navbatdagi yana muhim omillari sifatida menejmentdagi miqdoriy yoki sonli yondashuvlarni ko‘rish mumkin. Bu boshqaruvdagi barcha usullarni umumiyLashtirgan, matematika, statistika, muhandislik va kibernetika fanlarini birgalikda joriy etish bilan bog‘liq maxsus soha yo‘nalishidir.

Miqdoriy yoki sonli yondashuv ishlab chiqarish yoki jismoniy tarbiya va sport sohasida, texnikadan foydalangan holda ko‘pgina murakkab savollarga tez ijobiy javob qaytarishga xizmat qiluvchi va u boshqaruv mehnatini takomillashtirish asosida yuzaga kelgan. XX asr 60-80 yillari G‘arb menejmentida tahlilning miqdor, son va statistik usullari keng tarqaldi. Menejmentni har tomonlama qamrab olgan kompyuterlashtirish ishchi xodimni boshqaruvdagi katta sondagi qo‘l mehnati bilan hisoblashdan, texnik operatsiyalaridan ozod qilishga imkon yaratdi.

Keyingi yillarda keng ko‘lamdagi ilmiy-texnik taraqqiyot mahsuli sifatida shaxsiy elektron mashinalarining jadal sur’atlar bilan rivojlanishi, boshqaruv jarayonlariga matematik, iqtisodiy-matematik modellar va usullar, jarayonlar operatsiyasi, menejment operatsiyasi, algoritmizatsiya,

adaptatsiya kibernetika kabi ko'pgina yangi usullarning kirib kelishi menejment rivojida alohida miqdoriy yoki sonli yondashuvni shakllantirdi.

Hozirgi zamon axborot texnologiyalarining paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanib borishi aynan menejmentdagi miqdoriy yoki sonli yondashuv asosida amalga oshirilyapti. O'z navbatida, axborot texnologiyalari ham fanning alohida maxsus yo'nalishiga aylandi, yurtimizda uning rivojini ta'minlovchi ko'plab oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari va tashkilotlar paydo bo'ldi. Axborot texnologiyalarini xalq xo'jaligining barcha sohalariga, jumladan, jismoniy tarbiya va sportga kirib kelishi o'z samarasini beryapti.

Sport menejmentida ham miqdoriy yoki sonli yondashuv va axborot texnologiyalarini joriy etilishi dolzarb masalalardan hisoblanadi, jumladan, uning ko'plab oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalari shaklida rivojlanib borayotgani fikrimizning dalilidir. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida, ulardagi hisoblash bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni aniq hal etishda ham miqdoriy yoki sonli yondashuv va axborot texnologiyalarining qo'l kelishi hech kimda shubha tug'dirmasa kerak.

Sport tashkilotlarining moliyaviy ahvolini, marketing monitoringini o'tkazish, ish faoliyatini rejalashtirish, ayniqsa, istiqbol rejalarini, strategik rejalarini tuzish va ularning ijrosini tashkil qilish masalalarini samarali hal etishda faqatgina miqdoriy yoki sonli yondashuv va axborot texnologiyalaridan najot kutish mumkin. Jismoniy tarbiya va sport mashqlari va musobaqalaridagi jarayonlarga zamonaviy boshqaruv tizimlari miqdoriy yoki sonli yondashuv va axborot texnologiyalarini joriy etishi yuksak natijalarni qo'lga kiritishda kuchli omil hisoblanadi va misli ko'rilmagan natijalarni berishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik davriga kelib sport boshqaruvining zamonaviy tizimlarini shakllantirishga alohida ahamiyat berib kelinayapti, chunki yuqorida keltirilgan menejment nazariyasiga binoan, har qanday sport musobaqasi yoki sport mashg'uloti bo'ladimi, ularni aniq, zamonaviy boshqaruv tizimisiz amalga oshirish mumkin emas. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, yurtimizda hukumatimiz tomonidan jismoniy tarbiya va sportning rivojiga qanchalik katta e'tibor berilishiga

qaramasdan, mavjud jismoniy tarbiya – sogʻlomlashtirish inshootlarini tegishli meʼyor va talablar asosida yanada rivojlantirish va zamonaviylashtirish zarurligi maʼlum boʻldi.

Xalqaro meʼyor va standartlari asosida Oʻzbekiston Respublikasida hisoblab chiqilgan va hukumat tomonidan tasdiqlangan amaldagi meʼyor va koʻrsatkichlar asosida yurtimizda aholining turli qatlamlari orasida jismoniy tarbiya va sportning moʻʼtadil ravishda rivoj topishining asosiy yoʻnalishlari taʼminlab kelinayapti.

Masalan, kuchlanishli tayyorgarlik mashqlari uchun zarur boʻlgan binoning meʼyoriy hajmi har bir sportchi uchun 4 kv. metrni tashkil etadi, gimnastika mashqlari uchun ushbu koʻrsatkich binoning umumiy hajmi 20 kv. metrni tashkil etgan holda mashqlar oʻtkaziladigan maydon 5kv. metrdan kam boʻlmasligi lozim, umumtaʼlim mashqlari va suvdagi mashgʻulotlar uchun esa har bir sportchiga meʼyor (suvning oyna qismi) 5,5 kv. metrni tashkil etadi, bunda albatta basseyn suvining umumiy oyna sathi 90 kv. metrdan kam boʻlmasligi lozim.

Jismoniy tarbiya – sogʻlomlashtirish inshootlarining har bir toifasi uchun (sport zallari, basseynlar, maydoncha qurilmalari va boshqalar) tegishli meʼyor va talablar tegishli maydonchalar yigʻindisi sifatida belgilangan. Ushbu koʻrsatkich jismoniy tarbiya – sogʻlomlashtirish inshootlarining samarali nisbiy maydonini tegishli aholi toifalarini hisobga olgan holda uning soniga koʻpaytirish orqali aniqlanadi.

Jismoniy tarbiya - sogʻlomlashtirish inshootlarining har bir toifasi uchun bir vaqtning oʻzida shugʻullana oladigan sportchilar soni, yaʼni inshootning quvvati, aholi guruhlarining tegishli meʼyoriy sonini sport inshootining oʻrtacha oʻlchamiga taqsimlash va uni bir vaqtning oʻzida shugʻullanadigan sportchilar soniga koʻpaytirish orqali aniqlanadi. Hisoblar shuni koʻrsatadiki, sport zallari boʻyicha taʼminlanish meʼyori 10 ming aholi soniga nisbatan olganda, 3473,3 kv. metr va bir vaqtning oʻzida shugʻullanuvchilar meʼyori 210,5 nafar sportchini, basseynlar boʻyicha esa 10 ming aholi soniga nisbatan 742,14 kv.metr, hamda bir vaqtning oʻzida shugʻullanuvchilar meʼyori 92,5 nafar sportchini tashkil etadi. Tekis sport maydonchalari (inshootlari) boʻyicha ushbu koʻrsatkichlar 10 ming aholi soniga nisbatan 19494,4 kv. metr va 1517,5 nafar sportchini tashkil etadi.

Hammasi bo‘lib jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlarining 10 ming aholi soniga nisbatan olganda bir vaqtning o‘zida shug‘ullanuvchilar soni 1820 nafar sportchini tashkil etadi.

Sportning uch turdagi yo‘nalishi, ya’ni sport zallari, basseynlar tekis sport maydonchalari (inshootlari) bo‘yicha ehtiyojlar quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$N = (n \cdot C / 1000) : S \quad (1)$$

bunda: N - jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlariga bo‘lgan ehtiyoj, dona;

n - 10 ming aholi soniga nisbatan jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlariga bo‘lgan ehtiyojning ta’minlanish me’yori, protsent;

C – aholining soni;

S - jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlarining o‘rtacha o‘lchami, (sport zalining supa maydonchasi 400 kv. metr, basseynning suv oynasi 200 kv. metr, tekis sport maydonchalari 540 kv. metr).

Aholining soni va jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlarida bir vaqtning o‘zida shug‘ullanuvchilar me’yori asosida har bir tuman (region) uchun sport inshootlarining bir vaqtning o‘zida sportchilarni qabul qila olish imkoniyatini aniqlash mumkin:

$$E = C \cdot E_n = 1820 / 10000 = 0,182S \quad (2)$$

bunda: Ye - sport inshootlarining bir vaqtning o‘zida sportchilarni qabul qila olish imkoniyati;

C – hudud (region) aholisining soni;

E_n - sog‘lomlashtirish inshootlarida bir vaqtning o‘zida shug‘ullanuvchilar me’yori.

Aniq bir hudud (region) aholisining sport inshootlari bilan yetarli darajada ta’minlanganligini hisoblash uchun quyidagi formuladan foydalaniladi:

$$K = E_c / E \cdot 100\% \quad (3)$$

bunda: K - aholining sport inshootlari bilan ta’minlanganlik darajasi;

E_s –barcha jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlarining bir vaqtning o‘zida shug‘ullanuvchilarni qabul qilish imkoniyati;

E - aniq bir hudud (region)dagi jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlarining bir vaqtning o‘zida shug‘ullanuvchilarni zarur darajada qabul qilish imkoniyati.

Jahon tajribasiga murojat qiladigan bo‘lsak, sportda katta yutuqlarga erishib kelayotgan barcha davlatlarda uzoq yillar davomida birinchi navbatda, uning moddiy, texnikaviy, tashkiliy, iqtisodiy, moliyaviy va boshqaruv tizimlariga katta e‘tibor berib kelingan. Ayniqsa, sport tashkilotining ilmiy asoslarini yaratilganligi, yuqori malakali sportchilar va murabbiylar tayyorlashga katta e‘tibor berib kelinayotganligi diqqatga sazovordir.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik davriga kelib, jismoniy tarbiya va sport boshqaruvining zamonaviy tizimlarini shakllantirishga alohida ahamiyat berib kelinayotgan ekan, albatta, bunday ulkan ishlarni jismoniy tarbiya va sport kadrlarisiz tasavvur etib bo‘lmaydi, chunki yuqorida keltirilgan menejment nazariyasi va amaliyotiga binoan, har qanday sport musobaqasi yoki sport mashg‘ulotlarining samarasi pirovardida kadrlarga bog‘liq bo‘lib qoladi. Bizning yurtimizda ayollar orasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalasi alohida ahamiyatga egadir, ayniqsa, qishloq xotin – qizlari orasida olib borilayotgan ishlar alohida tahsinga sazovordir.

O‘zbekiston Respublikasida hisoblab chiqilgan va hukumat tomonidan tasdiqlangan amaldagi me‘yor va ko‘rsatkichlar asosida - aniq bir hududda jismoniy tarbiya – sog‘lomlashtirish inshootlari bilan ta‘minlanganlik darajasini hisoblab chiqish mumkin. Aholining hududlar bo‘yicha sport inshootlari bilan ta‘minlanganligi to‘g‘risidagi ma‘lumotnoma quyidagi jadvalda keltirilgan:

Sport inshootlari bilan ta'minlanganlik

Viloyatlar nomi	2011 yil holatiga xoli soni (ming odam)	2012 yilda topshirilgan sport inshootlar soni	Quvvati (sport inshootini kunlik odam qabul qilishi)	Aholini sport inshootlari bilan ta'minlanganligi %da
Jami Respublikada	28001,4	51152	1954978	38,3
Qoraqolpog'iston Respublikasi	1650,6	3131	126071	42
Andijon viloyati	2549,4	4109	180492	38,9
Buxoro viloyati	1612	3739	144491	49,2
Jizzax viloyati	1117	2741	92912	45
Qashqadaryo viloyati	2615	5074	188241	39,5
Navoiy viloyati	851	1880	72899	47
Namangan viloyati	2259	3334	139119	33,8
Samarqand viloyati	3119	5226	186383	32,9
Surxandaryo viloyati	2074	4376	143998	38
Sirdaryo viloyati	713	1501	65708	50,9
Toshkent viloyati	2585	4251	175987	37,4
Farg'ona viloyati	3075	5622	203214	36,3
Xorazm viloyati	1561	3286	127194	44,7
Toshkent shahri	2234,4	2207	108269	26,6

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, bo'yicha sport inshootlari bilan ta'minlanganlik darajasi Toshkent shahrida - 26,6 %, Jizzahda - 45%, Navoiyda - 47%, Buxoroda - 49,2%, Sirdaryoda - 50,9% ni tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi hududlarda joylashgan amaldagi sport inshootlari va ularning quvvati haqidagi ma'lumotlarni quyidagi jadvaldan ko'rish mumkin:

Amaldagi sport inshootlari va ularning quvvati

Sport inshootlarining nomi	Sport inshootlari soni		O'sish %da
	2003	2012	
Stadionlar	362	382	5,3
Sport zallari	6364	9378	32,5
Suzish havzalari	214	236	9,4
Otish tirlari	1370	401	-30,6
Sport maydonchalari va dalalari	40979	40731	-0,6
Manejlar	8	15	53,3

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2003 – yilga nisbatan 2012 – yilga kelib, sport inshootlari va ularning quvvatini, ayniqsa, sport zallarining o'sishi sezilarli darajada bo'lgan, masalan, sport zallari 32,5% ga, menejlar 53,3% ga, suzish havzalari 9,4% ga o'sgan. SHunga yarasha jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanadiganlarning ham soni oshib borgan, masalan, o'tgan 10 yil ichida jami o'sish 11% ni tashkil etgan, ayollar soni esa 19,7% ga oshgan.

Jadvaldagi ko'rsatkichlarga ko'ra, 2002 yildan to 2012 yilgacha jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sportchi va xodimlarning o'sish soni 37.485 tadan 50.868 nafar kishiga oshdi, ya'ni 73,6% ni tashkil etdi. Oliy va o'rta maxsus jismoniy tarbiya va sport ta'limiga ega bo'lganlar soni 2002 yildagi jismoniy 37.485 tadan 2012 yilga kelib, 50.868 nafar kishiga yetdi, ya'ni 65,5% ni tashkil etdi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sportchi va xodimlarning o'sishini hududlararo tahlil qiladigan bo'lsak, 2012 yilga kelib, eng katta o'sish Farg'ona va Samarqand viloyatlariga to'g'ri kelgan, ya'ni umumiy sportchilar soniga nisbatan o'sish 10% dan ko'pni tashkil etgan, ulardan oliy ma'lumotliklari 2002 yildagi 10,6% dan 2012 yilga kelib 12% ga oshgan. Qishloq joylardagi jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sportchi va xodimlarning o'sishi ularning umumiy soniga nisbatan olganda, 2002 yildagi 62,5% dan 2012 yilga kelib 171,3% ga oshgan.

Hududlar bo'yicha sportchilar tarkibi

Viloyatlar nomi	2002				2012				2002 yilga nisbatan o'sish %da
	Jami xodimlar	Shu jumladan ayollar	Jami fizikultura ma'lumot bilan		Jami xodimlar	SHu jum-ladan	Jami fizikultura ma'lumot bilan		
			Oliy	O'rta			Oliy	O'rta	
Jami Respublikada	37485	3899	20113	13881	50868	11933	30670	20198	73,6
Qoraqolpog'iston Respublikasi	2989	297	1660	1033	3684	615	2433	1251	81
Andijon viloyati	2956	315	1608	1296	3796	905	2245	1551	77,8
Buxoro viloyati	2440	222	1554	435	3686	915	2330	1356	66
Jizzax viloyati	1418	77	800	322	2034	283	1381	653	69,7
Qashqadaryo viloyati	3250	100	1846	1218	4876	718	2756	2120	56,6
Navoiy viloyati	1428	182	682	517	2498	705	1676	822	57,1
Namangan viloyati	3022	249	1356	1610	3723	864	2123	1600	81
Samarqand viloyati	4082	411	1671	2197	5484	1490	2476	3008	74,2
Surxondaryo viloyati	2986	198	1216	1622	4133	724	1804	2329	72,2
Sirdaryo viloyati	1015	61	523	288	1558	321	1058	500	65,1
Toshkent viloyati	2858	370	1567	1071	3479	945	1998	1481	82,1
Farg'ona viloyati	3768	254	2147	949	5499	1221	3864	1635	68,5
Xorazm viloyati	2213	189	1172	873	2984	855	1869	1115	74,1
Toshkent shaxri	3060	974	2211	450	3734	1372	2657	777	89,1

Hududlarda joylashgan amaldagi sport inshootlari

Viloyatlar nomi	2002		2012		O'sish %da	
	Sport inshootlari-ning soni	Quvvati (sport inshootini kunlik odam qabul qilishi)	Sport inshootlarining soni	Quvvati (sport inshootini kunlik odam qabul qilishi)	Sport inshootlarining soni	Quvvati (sport inshootini kunlik odam qabul qilishi)
Jami Respublikada	48204	1699802	51152	1954978	6,1	15
Qoraqolpog'iston Respublikasi	3595	120613	3131	126071	-13	4,5
Andijon viloyati	4390	148403	4784	180492	8,9	7,8
Buxoro viloyati	2678	99517	3739	144491	21,6	45,2
Jizzax viloyati	2240	67493	2741	92912	21	37,6
Qashqadaryo viloyati	4418	142780	5074	188241	14,5	31,8
Navoiy viloyati	1564	51557	1880	72899	20,2	41,4
Namangan viloyati	4683	177511	3334	139119	-29	-21,6
Samarqand viloyati	4915	157221	5226	186383	6,3	18,5
Surxandaryo viloyati	3734	107148	4376	143998	17,7	34,6
Sirdaryo viloyati	1490	59528	1501	65708	0,8	0,3
Toshkent viloyati	4000	155287	4251	175987	6,2	12,3
Farg'ona viloyati	4908	194805	5622	203214	14,5	4,3
Xorazm viloyati	3218	113665	3286	127194	12,1	12
Toshkent shaxri	2351	104274	2207	108269	-6,1	3,7

Hududlarda joylashgan amaldagi sport inshootlari va ularning quvvati to'g'risidagi tahlil ham yurtimizdagi jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish borasida olib borilayotgan ishlar alohida tahsinga ega ekanligini tasdiqlaydi, masalan, jadvaldan ko'rinib turibdiki, sport inshootlarining soni 2002 – yilga nisbatan 2012 – yilga kelib, 2948 donaga oshgan, uning bir vaqtning o'zida sportchilarni qabul qila olish imkoniyati

255.176 nafar kishiga yetgan. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sport inshootlarining o‘shini hududlararo tahlil qiladigan bo‘lsak, 2012 yilga kelib eng katta o‘sh Navoiy, Buxoro, Jizzax va Surxondaryo viloyatlariga to‘g‘ri kelgan, eng kam o‘sh Sirdaryo, Xorazm viloyatlari va Toshkent shahriga to‘g‘ri kelgan, Namangan viloyatida esa ushbu ko‘rsatkichning pasaygani ham kuzatilindi.

Ba‘zi hududlarda joylashgan amaldagi sport inshootlari sonining oshmasligi, albatta, ularning quvvatini ham kamayishiga olib kelgan.

2.3. O‘zbekistonda sport tashkilotlarining huquqiy asoslari

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillikning birinchi kunlaridan boshlab, jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag‘ishlangan qator qonun va qarorlar qabul qilingan, jumladan:

Ulardan eng so‘nggisi, eng takomillashgani va eng zamon talablariga javob bera oladigani 2015 yil 4 sentyabrda qabul qilingan “Jismoniy tarbiya va sport haqidagi O‘zbekiston Respublikasi qonuni” (yangi tahriri) hisoblanadi. Ushbu qonunga ko‘ra, O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport rivoji aynan shu qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

1. Jismoniy tarbiya va sport qonunchiligi ushbu qonun va boshqa qonunchilik dalolatnomalaridan iborat.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport “Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunchiligi” asosida boshqariladi. Agarda O‘zbekiston Respublikasining xalqaro kelishuviga binoan, O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport qonunchiligida ko‘zda tutilmagan qoidalar ko‘rsatilgan bo‘lsa, amalda xalqaro kelishuv qoidalari qo‘llaniladi.

2. Qonunda sport sohasidagi fuqarolarning ham huquqlari belgilab berilgan. Qonunga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari jinsi, tabaqasi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, ishonchi, shaxsiy va jamoaviy holatidan qat’iy nazar jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanishga, jamoa jismoniy tarbiya va sport birlashmalari tuzish, jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish huquqiga egadirlar. Xorijlik fuqarolar va fuqarolikka ega bo‘lmagan shaxslar ham jismoniy tarbiya va sport sohasida O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqqa egadirlar.

3. Qonunda sport menejment nazariyasidagi boshqaruv prinsiplariga qo‘shimcha quyidagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari” qayd etilgan, bularga quyidagilar kiradi: insonparvarlik; demokratizm; fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va davomiyligi; sport tizimida davlat va jamoat boshqaruvining yaxlitligi.

4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlari alohida qayd etilgan. Qonunga ko‘ra Vazirlar Mahkamasi quyidagilarni amalga oshiradi:

- jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag‘ishlangan qator davlat dasturlarini ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;
- jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlarini tuzish, ularni qaytadan tashkil etish va faoliyatini tugatish tartiblarini belgilaydi;
- jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiya tartiblarini belgilaydi;
- jismoniy tarbiya va sport rivojini moliyaviy ta‘minlashni o‘rnatilgan tartibda amalga oshiradi;
- qonunchilikka mos ravishda boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

5. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport menejmentining faoliyati qonundagi jismoniy tarbiya va sportni davlat boshqaruvidagi vakolatida namoyon bo‘ladi. Ilgari bunday organ “Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Davlat Qo‘mitasi” hisoblangan, hozirda ushbu vakolat “Madaniyat va sport ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi vazirligiga” yuklatilgan.

Madaniyat va sport ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi vazirligi quyidagilarni amalga oshiradi:

- jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag‘ishlangan maqsadli dasturlarni ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;
- jismoniy tarbiya va sport jamoalari birlashmalari bilan hamkorlikda O‘zbekiston sportchilarini Olimpiya o‘yinlari va boshqa Xalqaro musobaqalarga tayyorlash maqsadli dasturlarini bajarishni ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;
- sport turlari bo‘yicha O‘zbekiston terma jamoalari tarkibini vaqtida tasdiqlaydi va Xalqaro sport musobaqalarida qatnashishga yuksak darajada tayyorgarligini ta‘minlaydi;

- har xil toifadagi aholi qatlamlarining jismoniy rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun kerak bo'ladigan sport me'yorlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sport xodimlarini tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiyadan o'tkazishni tashkil qiladi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida sportchilarni tayyorlash markazlari, ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar yaratadi;

- jismoniy tarbiya va sportning barcha yo'nalishdagi muammolari bo'yicha ilmiy, uslubiy va ommabop adabiyotlarni ishlab chiqish va chop etish;

- o'z vakolati doirasida jismoniy tarbiya va sport, shu bilan bir qatorda, jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari me'yori va qoidalar me'yoriy dalolatnomalarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sportni ilmiy-axborot ta'minlash sistemasini tashkil qilish;

- qonunchilikka mos ravishda boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

6. Sport menejmenti joylarda davlat organlari tomonidan boshqaruvni tashkil etishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Joylarda davlat organlari tomonidan boshqaruvni tashkil etishda quyidagi vazifalar bajariladi:

- o'z hududi doirasida sport rivojiga rahbarlikni amalga oshiradi;

- sport rivojini mahalliy byudjetdan moliyalaydi;

- jamoat jismoniy tarbiya va bolalar sport birlashmalarini yaratishga ko'maklashadi;

- mahalliy korxonalarda jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish, sport va turistik ahamiyatga ega tovarlarni ishlab chiqarishga xissasini qo'shadi;

- sportning moddiy bazasini kengaytirishga, jismoniy tarbiya va sport marosimlarini o'tkazishga yuridik va jismoniy shaxslar, ko'ngilliklar tomonidan ajratilgan mablag'larni jamlash;

- fuqorolar orasida sport me'yorlarini topshirish ishlarini tashkil etish;

- mustaqil jismoniy tarbiya va sport harakatini rivojlantirish uchun fuqorolarning yashash va dam olish joylarida sharoitlar yaratadi;

- bolalar va o'smirlar sport maktablari, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini kerakli o'quv moddiy baza va boshqalar bilan ta'minlashda moliyalashtirishni tashkil etadi;

- qonunchilik doirasida boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

7. Mustaqillik davriga kelib, O‘zbekistonda jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari rivojiga katta e’tibor berila boshladi va qator birlashmalar yuzaga keldi, bu esa o‘z navbatida sport menejmenti oldiga yangi vazifalarni qo‘ydi. Jumladan, jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari qatoriga kiruvchi O‘zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo‘mitasini misol qilish mumkin. Yana jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari qatoriga jismoniy tarbiya va sport jamiyatlar, federatsiyalar assotsiatsiyalar, sport turlari bo‘yicha jamg‘armalar, jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish va sport klublari va boshqa jamoat birlashmalari kiradi. Ularning asosiy maqsadlari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, O‘zbekiston Respublikasi “Vatanparvar” himoya jamiyati, texnik amaliy sport turlarini rivojini ta’minlovchi sport texnik klublariga ko‘mak uyushtirishdan iboratdir.

Jamoatchilik sport birlashmalari o‘z nizomlariga ko‘ra, fuqarolar bilan jismoniy tarbiya - sog‘lomlashtirish va sport ishlarini tashkil etadi va sportchilar zaxiralarini tayyorlashni amalga oshiradi.

1. O‘zbekiston Respublikasida olimpiya harakatining rivojlanib borishi sport menejmentidan boshqaruvning tashkiliy masalalariga e’tibor berishni talab qila boshladi. O‘zbekiston Respublikasidagi olimpiya harakati Xalqaro olimpiya harakatining bir qismi hisoblanadi va o‘z oldiga olimpiya g‘oyalari va prinsiplarini targ‘ibot qilish, xalq orasida ommalashtirish, O‘zbekiston Respublikasidagi sportchilarni Olimpiya o‘yinlarida ishtirok etishlarini ta’minlashni maqsad qilib qo‘ygan.

2.4.Sport tashkilotlarining bozor iqtisodiyoti sharoitidagi xususiyatlari.

O‘zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo‘mitasi tomonidan boshqarilayotgan O‘zbekiston Respublikasi olimpiya harakatiga ko‘ngillik asosida sportchilar, jismoniy tarbiya va sport jamiyatlar, federatsiyalar sport turlari bo‘yicha assotsiatsiyalar, jismoniy tarbiya - sog‘lomlashtirish va sport klublari va boshqa birlashmalar kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo‘mitasi nodavlat tijorat tashkiloti hisoblanadi va o‘z faoliyatini O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida yurgizadi. Qo‘mita o‘z navbatida, Xalqaro olimpiya qo‘mitasining O‘zbekistondagi Olimpiya xartiyasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi

hududidagi olimpiya ramzlaridan, shior, bayroq, madhiya, “olimpiyachi” “Olimpiada” nomlaridan foydalanishdagi mulkchilik huquqini huquqiy himoyalash bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘radi.

Jismoniy tarbiya va sport, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish.

Menejment yordamida jismoniy tarbiya va sport davlat boshqaruv organlari, sog‘liqni saqlash organlari, ta‘lim muassasalari va jamoat jismoniy tarbiya va sport birlashmalari jismoniy tarbiya va sport, hamda sog‘lom turmush tarzi yo‘llarini tashkil qiladilar.

Sportda johillikka sig‘inish va zo‘ravonlik, inson manfaatlarni kamsitish, sportda inson salomatligiga ziyon keltiruvchi kimyoviy va boshqa rag‘batlantiruvchilardan foydalanish man etiladi.

Ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya.

Ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya uning barcha bosqichlarda uzluksiz ta‘lim tizimining eng muhim ta‘lim qismi hisoblanadi, u yuqori malakali mutaxassislar tomonidan davlat standartlari, o‘quv rejalari va o‘quv dasturlari asosida olib boriladi. Barcha ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sportdan majburiy darslar, darsdan tashqari mashg‘ulotlar talabalarning fiziologik imkoniyalaridan kelib chiqqan holda olib boriladi. Ta‘lim muassasalari yoshlarning harbiy xizmatga chaqirgungacha bo‘lgan jismoniy tarbiya tayyorgarligini ham olib boradi.

Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va boshqa fuqarolar o‘z o‘zini boshqaruv organlarining jismoniy tarbiya va sport rivojidagi ishtiroki.

Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar uchun fuqarolarning jismoniy tarbiyasini muhim davlat ijtimoiy siyosatidir, ular fuqarolarining o‘z-o‘zini boshqarish organlari, jamoat jismoniy tarbiya va sport klublari, birlashmalari, kasaba uyushmalari, yoshlar, o‘smirlar va boshqa tashkilotlar ishtirokida davlat jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshiradilar. Shular asosida ular jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi davlat mahalliy organlari bilan birgalikda o‘zlarining jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshiradilar.

Aholining yashash joylarida, fuqarolarning ommaviy dam olish joylarida jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshirishni tashkil qilish, sharoitlar yaratish joylardagi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi davlat

mahalliy organlari va fuqarolarning o‘z-o‘zini boshqarish organlari orqali amalga oshiriladi.

Sanatoriya-kurort muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarda jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish ishlari.

Barcha sanatoriya – dam olish maskan muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarda jismoniy tarbiya va sportning moddiy bazasi hamda individual va guruhli jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish darslari o‘tkazish uchun tegishli sharoitlar yaratiladi.

Sanatoriya-dam olish maskan muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarning ma‘muriyati dam oluvchilarning salomatligini mustahkamlash, sportning boshqa komponentlarini, kasalliklarni oldini olish va davolash uchun mavjud jismoniy muassasalarni, jismoniy tarbiya va sport inshootlarini foydalanishlari shart.

Nogironlar (invalidlar) uchun jismoniy tarbiya va sport.

O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanib borishi nogironlar uchun butun bir ijtimoiy integratsiya va jismoniy ma‘naviy tiklanishga asos bo‘lib, qonunchilik asosida amalga oshirib kelinadi.

Davlat hukumat organlari joylarda maxsus jismoniy tarbiya va sport, sog‘lomlashtirish ishlarini boshqarish, sport inshootlaridan hamda mavjud umum sport inshootlaridan nogironlarning jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari uchun foydalanilishiga tegishli, maxsus shart-sharoitlar yaratishni ta‘minlaydilar.

Sog‘liqni saqlash organlari va muassasalarining jismoniy tarbiya va sport rivojidagi ishtiroki.

Sog‘liqni saqlash organlari va muassasalarining jismoniy tarbiya va sport rivojidagi ishtiroki quyidagilardan iborat:

- jismoniy tarbiya va sportdan insonlarning salomatliklarini mustahkamlash, ular kasalliklarini oldini olish va davolash sifatida foydalanadi;
- aholi har xil ijtimoiy guruhlarining jismoniy rivoji holati va dinamikasini tahlil qilish va tegishli davlat boshqaruv organlariga takliflar kiritish;
- sport guruhlarini Xalqaro sport musobaqalariga tayyorlash davridagi meditsina ta‘minotida ishtirok etadi;
- jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘ullanuvchi shaxslar ustidan tibbiy nazorat olib boradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sogʻliqni saqlash mutaxassislarini oʻz vaqtida tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiyadan oʻtkazishni amalga oshiradi;

- jismoniy mashqlar maxsus dasturini ishlab chiqadi, sogʻlomlashtirish markazlari, shifokor jismoniy tarbiya dispanserlar yaratadi, ularni maxsus apparatura va qurilmalar bilan jihozlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport mashqlari, sport musobaqalari va sport tamoshabop marosimlar oʻtkazish vaqtlarida xavfsizlik meʼyor qoidalarini, salomatlikni muhofaza qilish, fuqarolar faxri va nomusini saqlash.

Jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport mashqlari, sport musobaqalariga tegishli inshootlarining maʼmuriyati mashqlar, sport musobaqalari oʻtkaziladigan joylarda jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan taʼsis etilgan barcha texnik anjomlarning tegishli holatini, hamda texnik xavfsizlik qoidalari va sanitar gigiena meʼyorlarini taʼminlaydi.

Jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport mashqlari hamda sport musobaqalari ishtirokchilar va tamoshabinlar salomatligiga, gʻururi va nafsigazarar yetkazmaydigan holatda oʻtkazilishi lozim.

Sport musobaqalari hakamligiga oʻrnatilgan tartibda attestatsiyadan oʻtgan shaxslar tayinlanadi.

Jismoniy tarbiya va sportda taqiqlangan va man etilgan vositalar.

Jismoniy tarbiya va sport mashqlarida Xalqaro sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport boshqaruv organlari tomonidan taqiqlangan vositalardan foydalanishga yoʻl qoʻyilmaydi.

Yuqori sport natijalariga erish maqsadida stimulyatorlar, doping mahsulotlari va Xalqaro olimpiya qoʻmitasi tomonidan taʼqiqlangan boshqa vositalardan foydalangan sportchilar musobaqalardan chetlashtiriladi (diskvalifitsiruetsya).

Bilib turgan holda ragʻbatlantiruvchilar, doping mahsulotlari va Xalqaro olimpiya qoʻmitasi tomonidan taqiqlangan boshqa vositalarni tarqatish yoki qoʻllashga hayrxohlik qilgan shaxslar qonun oldida javobgarlikka tortiladilar.

Oʻzbekistonda havaskorlik va professional sporti.

Oʻzbekiston Respublikasi fuqarolari sportchi, murabbiy va hakam sifatida havaskorlik va professional sporti bilan shugʻullanishlari mumkin.

Professional sporti sohasidagi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarining yaratilish tartiblari va faoliyat ko'rsatish shartlari qonunchilik bilan belgilangan.

Professional sportchi, sport turlari bo'yicha murabbiy va hakamlarga bo'lgan malakaviy talablar jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan aniqlanadi.

O'zbekistonda yuksak malakali sportchilarni tayyorlash.

O'zbekistonda yuksak malakali sportchilarni tayyorlash ixtisoslashgan oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida (O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti, Olimpiya zaxiralari kolleji, Oliy mahorat maktablari, Olimpiya tayyorgarlik markazlari va boshqalar) amalga oshiriladi. Ularning faoliyat tartibi vakolatlangan jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan belgilanadi.

O'zbekistondagi jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari sport terma jamoalari a'zolariga tegishli shart-sharoitlarni yaratish maqsadida, sport mashg'ulotlarini o'qish, mehnat faoliyati va harbiy xizmat bilan muvaffaqiyatli darajada birga olib borish uchun korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va harbiy qismlar o'rtasida tegishli shartnomalar tuzadilar.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish:

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish asosan, respublika va mahalliy byudjet hisobidan amalga oshiriladi. SHu bilan bir qatorda, jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish manbalariga quyidagilar ham kiradi:

- tadbirkorlik va boshqa xo'jalik faoliyatlari daromadlari;
- aholiga ko'rsatilgan pulli jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport mashqlari hamda sport musobaqalaridan tushgan mablag'lar;
- o'rnatilgan tartibda o'tkazilgan sport lotereyalaridan tushgan mablag'lar;
- aholining korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning hayrxohlik mablag'lari, jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari ishtirokchilarning a'zolik badallari;
- sport turlari bo'yicha maxsus jamg'armalarning mablag'lari;
- sport tamoshabop marosimlardan tushgan daromadlar;
- homiylik qo'llab quvvatlash;
- korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning sport ramzlari va timsollarini foydalanishdan ajratgan ulushlari;

- xorij investitsiyalari va Xalqaro jamg'armalar mablag'lari;
- Xalqaro tashkilotlar kelgan tushumlar;
- qonunchilikka mos boshqa manbalar.

Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari.

Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari davlat, hissadaorlik, xususiy va boshqa mulkchilik tasarrufida bo'lishi mumkin.

Davlat tasarrufidan chiqarish, xususiylashtirish dasturini ishlab chiqarish va amalga oshirish bo'yicha hukumat va boshqaruv organlari tomonidan jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlarining funksional xususiyatlarini saqlashni ta'minlagan holda boshqa yangi egalariga o'tkazish shartlarini ta'minlash tartibi o'rnatiladi.

Joylardagi davlat boshqaruv organlari barcha jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport ahamiyatiga ega bo'lgan inshootlarni rejalashtirish, loyihalash, qurish va ekspluatatsiyaga kiritish ustidan nazorat qiladi.

Ta'lim muassasalarini, yashash mikrorayonlarini qurish va qayta qurish tegishli jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari majmuasisiz, hamda ularni ta'mirlash, yangilash yoki tugatishni hisobga olmasdan amalga oshirilmaydi.

Hududlarda mavjud jismoniy tarbiya - sog'lomlashtirish va sport inshootlariga teng keladigan sport majmualarini qurmasdan turib, ularni tugatish man etiladi.

Ta'lim muassasalari, korxonalar, tashkilotlar, asosiy jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlariga ega bo'lgan yashash mikrorayonlarning minimal ta'minot me'yorlari vakolatlangan jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan belgilanadi.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyat.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyatga tegishli ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligi bo'lgan shaxslarga ruxsat beriladi.

Davolash jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyatga qonunchilikda ko'zda tutilgan tartibda tegishli ma'lumoti va kasbiy tayyorgarligi bo'lgan shaxslarga ruxsat beriladi.

O'zbekistonda aholiga pullik xizmat ko'rsatish.

Aholiga pullik jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish xizmati jismoniy tarbiya va sport hamda jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Pullik jismoniy

tarbiya sogʻlomlashtirish xizmatlari roʻyxati Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

Imtiyozli jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati.

16 yoshgacha boʻlgan bolalar, invalidlar, yetim qolgan bolalar, nafaqaxoʻrlar, 1941-1945 yillar urush qatnashchilari va invalidlari, hamda ularga tenglashtirilgan shaxslarga jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati bepul amalga oshiriladi.

Jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati bepul amalga oshiriladigan imtiyozlardan foydalanuvchi boshqa toifadagi fuqarolar roʻyxati va imtiyozlar asosida hamda imtiyozlar qiymati, ularni taqsimlash tartibi va tegishli xarajatlarni yopish manbalari qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

Sportchilarni ijtimoiy himoyalanihi.

Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari boʻyicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, hamda jismoniy shaxslar sportchilarga moliyaviy yordam koʻrsatishlari mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari boʻyicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, sport markazlari, boshqa ixtisoslashgan sport tashkilotlari va muassasalar sportchilarga tegishli ijtimoiy-maishiy sharoitlar yaratishlari va ularni himoya qilishlari, salomatliklarni taʼminlashlari majburiydir.

Alohida toifadagi sportchilar qonunchilikda oʻrnatilgan tartibda imtiyozli pensiyaga ega boʻladilar.

Sport musobaqalarida ishtirok etgan shaxslar sugʻurta poliyasiga ega boʻlishlari shart.

Xalqaro hamkorlik.

Oʻzbekiston Respublikasidagi jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sportni boshqarishga vakolatli davlat mutasaddi organlari, Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari boʻyicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, sport markazlari, boshqa ixtisoslashgan sport tashkilotlari va muassasalar jismoniy tarbiya va sport muammolari boʻyicha xalqaro hamkorlikda qatnashadilar.

Ular xorij mamlakatlarining tegishli sport tashkilotlari bilan bevosita aloqa oʻrnatish huquqiga egadirlar, ular bilan jismoniy tarbiya va sport boʻyicha qoʻshma korxonalar tuzish, birgalikda jismoniy tarbiya- sogʻlomlashtirish va

sport musobaqalari, uchrashuvlar, qonunchilikda oʻrnatilgan tartib doirasida oʻyinlar oʻtkazish huquqiga egadirlar.

Kelishmovchiliklarni hal etish.

Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha yuzaga kelgan kelishmovchiliklar qonunchilikda oʻrnatilgan tartib doirasida hal etiladi.

Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha qonunchilikni buzilishidagi masʼuliyat.

Jismoniy tarbiya va sport boʻyicha qonunchilikni buzgan shaxslar oʻrnatilgan tartibda javobgarlikka tortiladilar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sportni boshqarishga davlat tomonidan katta eʼtibor beriladi, ushbu faoliyat orqali yurtning genofondini saqlashga qulay imkoniyatlar tugʻiladi, aholi sogʻlom turmush tarziga jalb etiladi, Xalqaro musobaqalaridagi sportchilarimizning yutuqlarini vatanimizning ijobiy obroʻ-eʼtiborini (imidj) yaratish va rivojlanishga foydalaniladi.

Sport tashkilotlarining bozor iqtisodiyoti sharoitidagi xususiyatlari Iqtisodiyot tarmogʻi va boshqaruv fanining muhim tarmogʻi hisoblangan sport menejmenti obyektini oʻrganish jismoniy tarbiya va sport yoʻnalishidagi tashkilot hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport tizimida sport tashkilotlari birlamchi tarkibiy qism hisoblanadi.

Oʻzbekistonda bunday tashkilotlarning soni 100 ga yaqinlashib qolgan.

“Sport tashkiloti” degan tushuncha bir necha maʼnoli mazmunga egadir. Sport tashkilotlari deb davlat va xususiy muassasalarini, firma, birlashma, ularning boʻlinmalari va filiallarini tushunish mumkin. Lekin tashkilot deb musobaqalar, mashqlar oʻtkazish, har xil marosimlarni tashkil etish, shanbalik, mitinglar, bayramlar oʻtkazishni tushunish mumkin. Ushbu holatda “tashkilot” soʻzi amalga oshirilayotgan biron-bir jarayonni bildiradi. Bizga yana shu narsa maʼlumki, “tashkilot” boshqaruvning alohida bosqichi boʻlib, uning muhim funksiyasini ifodalaydi.

Boshqarish nazariyasida ”tashkilot” birinchi navbatda, umumiy - pirovardi natijaga erishish yoʻlida guruhga jamlangan insonlarning ish faoliyatini maqsad bilan yoʻnaltirish hisoblanadi. Boshqacha soʻz bilan aytganda, bu birga ishlayotgan, umumiy maqsadga intilgan va maʼlum funksiyalarni bajarishga ixtisoslashgan ikki va undan ortiq kishilarning faoliyatidir. Sportning koʻp turlarida ikki kishi guruh hisoblanadi, ularning bir-birlarini qoʻllab, bajargan

o‘zaro harakatlari, vakolatlarni to‘g‘ri taqsimlanganligiga qarab, tashkilot yutuqlarga erishishi mumkin (yaxmalakda sirg‘anish, parus sporti, bobsley, tennis va boshqalar).

Yuqorida keltirilgan fikrlar asosida, tashkilotning ta‘sir doirasidan, faoliyat yo‘nalishidan qat‘iy nazar, uning asosiy xususiyatini belgilash mumkin. Umumiy maqsad yo‘lida birlashgan ikki kishidan kam bo‘lmagan insonlar guruhi, ularning ushbu maqsad sari intiltiruvchi va yo‘naltiruvchi omil – boshqarish. Albatta, insonlarning maqsad sari guruhlariga birlashuvi tushunarli va o‘zini oqlashi turgan gap, chunki hamkorlikda amalga oshirilgan faoliyat odatda, o‘zining ijobiy samarasini beradi. Lekin bunday holatlarda har bir guruh ishtirokchisi umumiy maqsadga erishish yo‘lida o‘z xohishi bilan o‘zining shaxsiy erkinligi va shaxsiy mustaqilligining bir qismini yo‘qotadi. Menejrlarning tashkilotchiligini, funksiyalarini o‘rganishda va har bir rasmiy tashkilotda norasmiy tizimlar (etakchilar) ham borligi ishchi xodim xulqiy omilining muhimligini ko‘rsatadi. Insonlar orasidagi guruhlar odatda, quyidagi holatlarda yuzaga keladi: uchrashuvlar, umumiy manfaatlar, muloqot ehtiyojlari, o‘zining ma‘naviy, ruhiy va ijodiy sohadagi, qolaversa, rasmiy tashkilot miqyosida erishib bo‘lmaydigan holatlarda. Norasmiy tashkilot o‘zining tizimiga ega bo‘lishi mumkin, shu jumladan, sardor-rahbar, maqsadlar va faoliyat yo‘nalishlari.

Tashkilot har xil, ayniqsa, murakkab maqsadlarga ega bo‘lishiga qaramasdan, o‘z o‘rnida umumiy tavsifnoma va belgilarga egadir. Ular quyidagilardan iborat:

- zaxiralardan foydalanish;
- tashqi muhit bilan bevosita aloqa va bog‘liqlik;
- tashkilotning ichki muhiti;
- boshqaruvning zaruriyatligi.

Umuman olganda, tashkilotning maqsadi pirovardi natijaga erishish uchun zaxiralarni qayta ishlash yoki ularga tegishli ta‘sir ko‘rsatishdan iborat. Zaxiralar – bular odamlar (yoki inson resurslari deb ataladi), kapital, materiallar, texnologiya, axborot va boshqalar. Bunday jarayonni ko‘proq ishlab chiqarish (sport tovarlari ishlab chiqarish) tashkilotlarida yaqqolroq ko‘rish mumkin. Jismoniy tarbiya va sport sohasida ham yuqorida keltirilgan zaxiralar turlari keng ishlatiladi. Tashkilotning eng nazarga tashlanadigan tavsifnomalaridan biri uning tashqi muhit bilan bo‘lgan aloqasidir. Tashkilot bir vaqtning o‘zida ham o‘zining

ichki zaxiralari, ham iste'molchilari, ham foydalanuvchilari va boshqalar bilan bo'lgan munosabatlarida tashqi muhit bilan to'liq munosabatda bo'ladi. "Tashqi muhit" deganda inobatga olinishi lozim bo'lgan va amaliy faoliyatda tashkilotga nisbatan chetda bo'lgan kuchlar tushuniladi.

"Tashqi muhit" tarkibiga iqtisodiy sharoitlar, hukumat dalolatnomalari va qonunchilik, iste'molchilar va jamoat tashkilotlari (kasaba uyushmalari, xotin-qizlar jamoalari va boshqalar), raqobatchilik tashkilotlari, jamiyatda mavjud qadriyat tizimi, umumjamiyat qarashlari (munosabatlar), an'analar, texnika va texnologiyalar, Xalqaro ahvol va boshqalar. Ushbu o'zaro bog'liqlikda bo'lgan omillar tizimi sport tashkilotlari ichida yoki orasida bo'ladigan barcha jarayonlarga o'zining jiddiy ta'sirini ko'rsatadi. Tashqi omillarni ikki asosiy guruhlariga ajratish mumkin:

- bevosita ta'sir ko'rsatuvchi;
- bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi.

Bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar – bu sport tashkilotlari faoliyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etuvchi va o'z navbatida, ushbu faoliyatga o'zining zarur ehtiyojini his etadigan omillardir. Bular qatoriga qonunlar, mehnat va boshqa zaxiralar bilan ta'minlovchi tashkilotlarni, davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi muassasalarni, iste'molchi va raqobatchilarni kiritish mumkin.

Bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar qatoriga esa tashkilot faoliyatiga zudlik bilan ta'sir ko'rsata olmaydigan, lekin shu bilan bir qatorda, muhim ahamiyatga ega bo'lgan ko'rsatkichlar kiradi. Bular qatoriga iqtisodiyot holati, ilmiy-texnika taraqqiyoti, ijtimoiy-madaniy va siyosiy o'zgarishlar, guruhlar manfaatlarining ta'siri, Xalqaro munosabatlar va boshqalarni kiritish mumkin. Tashqi muhit quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi: tashqi muhit omillarining o'zaro bog'liqligi, tashqi omillarning murakkabliligi, tashqi muhitning harakatsizligi va ma'lum darajadagi noaniqligi, noma'lumligi.

Sport tashkilotlari tashqi muhitga bevosita bog'liq bo'lishiga qaramasdan, odatda, ular tashqi omillarga ta'sir ko'rsata olmaydilar. Hatto gullayotgan, eng jadal darajada rivojlanayotgan kompaniyalar ham o'z sohalaridagi yangilik taraqqiyotiga qarshi hech nima qila olmaydilar, buning ustiga o'zlari uchun imkoniyatlar topish yo'lida ushbu progressiv yo'nalish doirasida faol ish olib boradilar. Har qanday pog'onadagi rahbar o'z faoliyatida yutuqlarga erishish uchun ko'pdan - ko'p tashqi muhit omillarini inobatga olgan holda ish yuritishi

lozim. Sport bo‘linmalari, butun bir tashkilot kabi o‘z faoliyatlarida umumiy maqsadga erishish sari yo‘naltirilgan va boshqarib boriladigan xodimlar guruhlarini tashkil etadilar. Sport tashkilotlarida faoliyatlar soha bo‘yicha tarkibiy qismlarga taqsimlangan bo‘lganligi uchun ishda yutuqlarga erishish uchun kimdir guruh ishini yo‘naltirib, boshqarib borishi lozim. Misol, sport klublarida muvaffaqiyatli ishlash uchun uning alohida bo‘linmalarining faoliyati yo‘naltirib borilishi, ya’ni sportchilarni (yoki guruhni) samarali tayyorlash va belgilangan muddatda ko‘zlangan natijalarga erishishi talab etiladi. Barcha bo‘linmalarining kuchanib harakat qilishlarini yo‘naltirmasdan turib, ko‘zlangan maqsadga erishib bo‘lmaydi. Boshqaruv faoliyati ikki shaklga bo‘linadi:

Birinchidan, mehnatni tarkibiy qismlarga taqsimlash, ya’ni umumiy faoliyatning tarkibiy qismlarini belgilash, boshqacha so‘z bilan aytganda, mehnatning gorizontaal taqsimoti ko‘zda tutilyapti. Ushbu jarayon sport tashkilotlarida maxsus bo‘linmalar tashkil qilish orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, tik chizikli deb ataladi va sport tashkilotlarida ishni rahbar tomonidan yo‘naltirilishini va boshqarilishini ta’minlaydi.

Sport tashkilotlarining tashqi muhitdan bog‘liqligi uni ochiq tizimi holatida faoliyat yurgizishini ta’minlaydi. Tizim deganda, jismoniy tarbiya sport tashkilotlaridagi barcha elementlarning majmuasi ko‘zda tutiladi. Sport tashkilotlarining ichidagi va tashqarisidagi elementlarning bir-birlari bilan bog‘liqligi, aloqa va munosabatda bo‘lishi, ularning ma’lum darajada yaxlitligini va birgaligini bildiradi. Ya’ni, tizimlarni moddiy va abstrakt turkumlarga bo‘linadi. Moddiysi organik tabiatli bo‘lmagan tizim (jismoniy, geologik, kimyoviy va boshqalar) va tirik tizim (biologik tizim, tirik tanalar, ekotizimlar va boshqalar); moddiy tirik tizimning alohida turkimi – ijtimoiy tizim (oddiy ijtimoiy birlashmadan tortib, to jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy tizimlar)dan iboratdir. Abstrakt tizim – tushunchalar, gipotezalar, nazariyalar va boshqalardan iboratdir.

Har qanday sport tashkiloti ochiq tizim sifatida ikki xil xususiyatga egadir – chegaralanish va atrof-muhit, shu bilan bir qatorda, nisbatan alohidalik va o‘zaro bog‘langanlik asosida har xil boshqaruv pog‘onalariga to‘g‘ri keladigan tizimning alohida bo‘lakchalaridan iborat bo‘ladi. O‘z navbatida, tizimning alohida bo‘lakchalari alohida mustaqil tizim deb qaralishi ham mumkin. Demak, sport tashkiloti ochiq tizim sifatida o‘z tarkibiga quyidagi tarkibiy qismlarni

kiritishi mumkin: ma'muriy apparat, murabbiylar tarkibi, xizmat qiluvchi yoki texnik ishchi xodim, sportchilar jamoasi va boshqalar, shu bilan bir qatorda, o'z navbatida, har sanab o'tilgan qismlar boshqa bir ochiq tizim sifatida ko'rilishi mumkin, lekin uning ierarxik pog'onasi boshqa bo'ladi.

Sport tashkilotlarini boshqarishdagi murakkab masalalardan biri umumiy tizimning chegaralarini belgilashdan iboratdir. Sport tashkilotlarini boshqarishdagi murakkab masalalardan biri umumiy tizimning chegaralarini belgilashdan iboratdir.

Tizimning chegaralarini belgilashning murakkabligi sport tashkilotlarini boshqarishdagi masalalarga qaysi nuqtayi nazardan qaralishiga bog'liq. Masalan, sport inshootlari, sport klublari menejeri nuqtai nazaridan ochiq tizim sifatida, birinchi navbatda, chegarasining joylanishi, uning tarkibiga kiruvchi qurilmalarning xususiyatlari, yordamchi inshootlar obyektlari hamda tomoshabinlarga ajratilgan o'rindiqlar soni va boshqalar bilan belgilanadi.

Sport inshootlari qurilishi menejeri nuqtai nazaridan qaralganda, sport klublari chegarasi sifatida ularni kengaytirish, qayta qurish yoki qayta ta'mirlash ko'zda tutiladi. Bunday ishlarning barchasi sistemaning tashqarisida joylashgan bo'lib, uning atrof muhiti hisoblanadi (ya'ni tashqi muhit).

Shunday qilib, sport tashkilotlari, ochiq tizim hisobida atrof muhiti bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Ushbu o'zaro munosabatlar juda bo'lmaganda quyidagi uchta tushunchalar orqali tavsiflanadi:

- iste'mol qilish (xom-ashyo va zaxiralarni tashqi muhitdan qabul qilish);
- tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish maqsadida zaxiralarni qayta ishlash va transformatsiyalash bilan bog'liq bo'lgan xarajatlar;
- mahsulot ishlab chiqarish (sport tovarlari va sport xizmatlari).

Boshqacha so'z bilan aytganda, har qanday sport tashkiloti o'z faoliyatida uchta o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni amalga oshiradi:

- xom-ashyo va zaxiralarni tashqi muhitdan oshish;
- xom-ashyo va zaxiralarni qayta ishlab (qayta o'zgartirib), mahsulotga (sport tovari va sport xizmatiga) aylantirish;
- mahsulotni (sport tovarlari va sport xizmatlarini) tashqi muhitga uzatish.

Har qanday sport tashkiloti insonlar tomonidan o'zlarining umumiy maqsadlarini amalga oshirish uchun yaratilgan obyekt bo'lganligi sababli, uning ichki muhit faoliyati, asosan, boshqaruv qarorlari va boshqaruv harakatlari orqali

amalga oshirilinadi. Rahbariyatning e'tiborini tortadigan eng zarur narsalar maqsad, tizim, masalalar, texnologiya, xodimlar va sport tashkilotining boshqaruvidagi tashkiliy madaniyat hisoblanadi. Ushbu omillar har qanday sport tashkilotining ichki o'zgaruvchan parametrlaridir.

Maqsad guruh tomonidan birgalikda ishlash orqali erishishga intilgan aniq yakuniy holat yoki erishilishi lozim bo'lgan natija.

Tashkilot tizimi qo'yilgan maqsadga erishishni ta'minlaydigan, har qanday sport tashkilotining funksional elementlar boshqaruv tizimi ierarxiya (pog'onalar)sining mantiqiy o'zaro bog'liqligidir.

Masalalar mo'ljalda ko'zlangan muddatda, oldindan belgilangan usulda bajarilishi lozim bo'lgan ish rejasi, ishlar seriyasi yoki ishlarning biron bir qismi. Tashkilotning maqsadi an'anaviy ravishda uch toifaga bo'linadi: odamlar (ishchi xodim) bilan ishlash, buyumlar bilan ishlash va axborot bilan ishlash. Sport menejmentidagi boshqaruv faoliyati bu asosan, xodimlar (ishchi xodim) va axborot bilan ishlashdir.

Texnologiya bu xom-ashyo, zaxira va axborotni qayta ishlash tartibidir (algoritm), bunga ishchi xodim, axborot, jismoniy materiallar va mahsulot, xizmatlar kiradi. Personal har qanday tashkilotning asosi hisoblanadi, u pirovardi mahsulotni yaratadi, sifat ham insonlarga bog'liq, ular sport tashkilotining madaniyatini va muhitini yaratadilar.

Tashkiliy madaniyat xulq me'yori, sport tashkiloti rahbariyati foydalanadigan menejment prinsiplari, uning faoliyat mohiyatiga bog'liq. Sport tashkilotida tashkiliy madaniyat va xulq namoyondalari bo'lib insonlar (xodim, ishchi xodim) hisoblanadi.

Sport tashkilotlarining ichki muhit tarkibi parametrlari missiya, maqsad va tashkiliy tizimdan iborat bo'ladi.

Sport tashkiloti mavjudligini aniq belgilovchi sabab uning vazifasi hisoblanadi. Odatda, maqsad missiyani amalga oshirish maqsadida shakllantiriladi va navbatdagi boshqaruv qarorini qabul qilishga mezon sifatida xizmat qiladi. Missiya tashkilot huquqiy o'rnini oydinlashtiradi, har xil boshqaruv ierarxiyalarida maqsad va strategiyani aniqlashda yo'nalish va mo'ljalni belgilaydi. Masalan, sport klubining asosiy vazifasi jamiyatning sportchilar tayyorlashdagi ehtiyojini qondirishdan iborat bo'lishi mumkin. Ushbu vazifasini bajarish uchun rahbariyat, eng birinchi navbatda, malakali murabbiylar

tarkibini to'plashi, yuksak klassdagi sportchilarni tayyorlashga sharoit yaratish va ularni tayyorlash jarayonini ta'minlashi lozim.

Vazifani tanlash sport tashkilotining imkoniyatlari, uning zaxiralari va tashqi omillarga bevosita bog'liqdir. Sport tashkilotlari, ayniqsa, kichik klublar oldidagi havf shundan iboratki, haddan tashqari murakkab vazifani tanlashdir. Sport tashkilotlarining bosh maqsadini yuqori rahbarlar belgilashini inobatga olgan holda, ularning shaxs sifatidagi qadriyatlari va maqsadlari missiyani tanlash va shakllantirishga ma'lum ta'sir o'tkazadi. Sport tashkilotlarining umumiy maqsadlari sport jamoalarining vazifasi va rahbariyat ko'zlagan ma'lum qadriyatlarga asoslanadi. Ushbu maqsadlar sport tashkilotining yutuqlariga tegishli hissa qo'sha oladigan darajadagi qator tavsifnoma va qadriyatlarga ega bo'lishi lozim.

Birinchidan, ular aniq va o'lchash darajasida bo'lishi lozim. Jismoniy tarbiya va sport doirasida ushbu faoliyatning ko'pgina ko'rsatkichlari javob beradi: sport turlarining soni va mashqlarning hajmi, mashq jarayonining hajm va sifat tavsifnomasining dinamikasi, sport ko'rsatkichlari, murabbiylar, sportchilarning moddiy va ijtimoiy ta'minlanganligi va boshqalar.

Ikkinchidan, maqsadlar vaqt birligida mo'ljallangan bo'lishi lozim. Ular uzoq muddatli (sportda bu odatda, 4 yillik muddatni o'z ichiga oladi), o'rta muddatli 1 yildan - 4 yilgacha va qisqa muddatli 1 yilgacha.

Uchinchidan, maqsad erisha oladigan darajada bo'lishi lozim, chunki sport tashkilotining samaradorligini oshirilishiga imkon yaratilishi kerak. Sport tashkilotlarining imkoniyat darajasidan yuqori keladigan maqsadlarni ilgari surish kutilmagan nohush holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, sport tashkilotlari (guruhlar), sportchilar oldiga asoslanmagan yuqori reytingni qo'yilishi, ularning yutuqqa intilishlariga to'siq bo'lishi mumkin, natijada ularning motivatsiyasi juda ham tushib ketadi.

Odatda, oldindan ochiq ma'lum qilinmaydigan, qator kundalik va jadal maqsadlarni hal etmasdan turib, sport tashkilotlarining asosiy maqsadiga erishib bo'lmaydi. Ularning shakllanishi quyidagilarni ko'zda tutadi: birinchidan, ularning mujassamlashuvi sport tashkilotining asosiy maqsadini tashkil etishi va ularning birortasi ham so'nggisiga qarama-qarshi turmasligi lozim; ikkinchidan, kundalik va jadal maqsadlarning bir-birlariga o'xshaganligi bilan ularning ba'zilar boshqalariga nisbatan nizo holatiga o'tishi mumkin; uchinchidan, jadal

maqsadlarni hal etishga qabul qilingan qarorlar sport tashkilotining mohiyatiga ta'sir ko'rsatadi va uni o'zining o'xshagan missiyali va maqsadli tashkilotdan tafovutlaydi.

Sport tashkiloti o'z oldiga qo'yilgan maqsadni amalga oshirishi uchun u ma'lum darajada tizimlangan bo'lishi, ya'ni har qanday tizimining ichki shaklini ifodalaydigan tashkiliy tizimga ega bo'lishi lozim. Elementlari orasida bog'liqlik o'rnatilgan, oldiga qo'yilgan maqsadga erishish uchun xizmat qiladigan tizim, tashkiliy tizim deb ataladi. Sport tashkilotining tashkiliy tizimini shakllanishidagi hal etuvchi omil mehnat taqsimoti hisoblanadi. Sport tashkilotining tashkiliy tizimi asosan, uning strategiyasi asosida aniqlanadi, vaqt o'tishi bilan strategiya-ning o'zgarib borishi o'z navbatida, tashkiliy tizimning ham o'zgartirish zaruriyatini tug'diradi.

Hozirgi zamon menejmentida an'anaviy tizimlarga quyidagilar kiradi: ma'muriy, funksional, divizion, loyihal, matritsali, konglomerant, ma'muriy funksional va boshqalar. Namlari keltirilgan tashkiliy tizimlarga xos xususiyatlar, jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishda o'z aksini topgan. Sport menejmenti nazariyasida tashkilotning yana boshqa tizimlari mavjud. Masalan, ular qatoriga chiziqli tashkiliy tizimni kiritish mumkin, u "rahbar va ijrochi" munosabatlariga asoslangan. Yana funksional tashkiliy tizimni ko'rish mumkin, u yuqori rahbar bilan pastdagi ijrochi orasida tik chizimli munosabatlarni yo'qligi va faqat kesishgan gorizonta funksional aloqalarning shakllanganini bildiradi. Funksional boshqaruvda chiziqli boshqaruv tizimiga malakali, aniq funksiyalarni va ishlarning yo'nalishlarini biladigan mutaxassislar kiradi. Masalan, sport guruhi murabbiy, shifokor, massajchi, ma'muriy guruh va boshqalardan tashkil topgan. Bunday tashkiliy tizim ma'muriy rahbarlarning ishini osonlashtiradi, boshqaruv jarayonini yanada sifatli olib borishga yordam beradi. Shu bilan bir qatorda, funksional tizim boshqaruvdagi birinchi rahbar rolini susaytiradi, chunki ijrochi o'z faoliyatida bir necha o'rta pog'onadagi rahbarlardan topshiriq olib ishlaydi.

Chiziqli shtabli tashkiliy tizimning xususiyati shundaki, rahbarlar ixtiyorida shtab funksiyalarini bajaruvchi ijrochilar tashkil etiladi. Bunday holatlarda ham shtab, ham ijrochilar yuqori rahbarga bo'ysunadilar. Bunga misol qilib federatsiyalar tarkibidagi ba'zi faoliyat yo'nalishlariga xizmat qiluvchi har xil komitet (komissiya)larni ko'rish mumkin.

Umumlashgan tashkiliy tizim sifatida chiziqli funksional tizimni ko'rish mumkin. Uning mohiyati shundaki, maqsadlarni belgilash va zaxiralarga taqsimot rahbarlik qilish chiziqli rahbarlar (menejerlar) vakolatiga kiradi, qo'yilgan maqsadga erishish esa ajratilgan zaxiralar doirasida funksional bo'linmalar zimmasiga yuklatiladi. Hozirgi davrda ushbu tashkiliy tizim barcha sohalarda keng qo'llanib kelinmoqda. Uning yana bir zamonaviy shakllaridan biri divizion toifasidagi tizimdir, bunda boshqaruv apparati boshqaruv funksiyalari asosida tizimlanadi va diferentsatsiyalanadi, faqat boshqaruv funksiyasi asosida emas, balki boshqaruv organiga mustaqil bo'linmalarni ajratish asosida tuziladi. Divizion tizimning xususiyati shundaki, har bir bo'linma ichidagi o'zining funksional boshqaruv apparati markaziy rahbariyat bilan bog'langan. Masalan, kompleks sport maktabida umumiy rahbarlik, moliya va boshqa zaxiralar taqsimoti, maqsadli vazifalarni maktab ma'muriyati amalga oshiradi, sport bo'linmalari (gimnastika, sport o'yinlari va boshqalar) faoliyatini boshqarishni bosh murabbiy yoki bo'linma o'quv rahbarligida murabbiylar tarkibi bajaradi. Ushbu toifadagi tizim muammolarni har tomonlama o'rganib, qo'zlangan maqsadga erishish imkonini beradigan qaror qabul qilish imkonini beradi.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari va ularning rang-barang faoliyati yurtimizdagi jismoniy tarbiya va sport sistemasini tashkil etadi. Insonlar manfaatlari va jismoniy tarbiya va sport faoliyatining rang-barangligi ko'p miqdordagi sport tashkilotlarini paydo bo'lishiga olib keldi. Jismoniy tarbiya va sport tizimidagi tashkilotlarni turlashda shunga e'tibor berish lozimki, ular yurtimizdagi katta iqtisod tarmog'ining bir qismi bo'lib, xizmat ko'rsatish tarmog'iga kiradi, boshqa tashkilotlar esa rang-barang va o'ziga xos shakldagi mahsulot ishlab chiqaruvchi va xizmat ko'rsatuvchi hisoblanadilar. Birinchi guruh tashkilotlari sport tovarlari (sport inventarlari, oyoq kiyim, ustki va ichki kiyimlar, aslahalar) ishlab chiqaradilar va sotadilar, sport tashkilotlarini ta'mirlash va qurish bilan shug'ullanadilar. Ikkinchi guruh tashkilotlari jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish, sport, axborot kabi servis xizmatlari bilan shug'ullanadilar, Ushbu xizmat turining xususiyatlari va alohidaliklarini belgilaymiz:

- ular saqlanmaydigan va bir vaqtli ma'lum vaqtda foydalanilmagan xizmatdan keyinchalik foydalanib bo'lmaydi, chunki uni qaytarib bo'lmaydi (sport musobaqalarining va mashg'ulotlarning vaqti va boshqalar);

- ular sezilmaydigan bo'ladi, chunki foydalanilmaguncha xizmat sifatini aniqlab bo'lmaydi;

- ular turli tumandir, chunki xizmat darajasi, uning bahosi va sifati har xil paytda har xil bo'lishi mumkin, uning ustiga ko'p narsalar mijozning psixologiyasi, individual sifatlari va boshqa xususiyatlariga bog'liq.

Uchinchi guruh tashkilotlar boshqarish bo'yicha xizmat ko'rsatadilar. Ushbu guruh tashkilotlari o'zining vakolati, o'lchami, sport ixtisosligi va boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha turkumlanadi, bu esa o'z navbatida, ularni klassifikatsiyalashga asos bo'ladi. Klassifikatsiyalashni usullarini aniqlashda real holatni, an'analarni va oldingi davrdagi tajribalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mustaqillikkacha Davlat tashkilotlari bosh rolni o'ynagan, ya'ni jismoniy tarbiya va sport qo'mitasi, uning bo'linmalari barcha mintaqalarda faoliyat ko'rsatgan. Unga qanday muassasaga tegishli bo'lishidan qat'iy nazar, barcha jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari bo'ysungan. Yurtimizda ijtimoiy-iqtisodiy tizimni o'zgarishi tarkibiy qayta qurilishga olib keldi. Prezidentimizning qator farmonlari va hukumat qarorlari jismoniy tarbiya va sport sohasida tub islohatlarga olib keldi va yangi boshqaruv munosabatlari shakllana boshladi, natijada noan'anaviy munosabatlar bilan yangi sport tashkilotlari paydo bo'la boshladi.

Mustaqillik davrida jismoniy tarbiya va sport boshqaruvining o'ziga xos funksiyalari amal topdi, ulardan eng muhimlari rejalashtirish va ishni yo'naltirish bo'ldi. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari kasaba uyushmalari sistemasi o'zlarining mavqelarini saqlab qoldilar, davlat tomonidan dotatsiya olish imkoniyatiga ham ega boshldilar. Sport federatsiyalari, O'zbekiston Respublikasi Olimpiya qo'mitasi mustaqillikka ega bo'lib, bir vaqtning o'zida ham Davlat ko'magiga, ham sportni tijoratlashtirish imkoniyatiga erishdilar. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari tizimida yangi tashkiliy-huquqiy status bilan tijorat tashkilotlari paydo bo'ldi, bular hissadorlik jamiyatlari, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar, hususiy tashkilotlar va boshqalar.

Hozirgi zamon sharoitida jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini turkumlash me'yoriga quyidagilar xizmat qilishi mumkin: tegishlilik, boshqaruv munosabatlarining tavsifi, foyda va mablag' olish usullari.

Tegishlilik bo'yicha quyidagicha ajratish mumkin:

a) davlat tashkilotlari O'zbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, O'zbekiston Respublikasi turizm milliy kompaniyasi, tumanlardagi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi organlari va boshqalar;

b) vazirlikning muassasa tashkilotlari (qurolli kuch vazirliklari, ta'lim vazirliklari, sog'liqni saqlash vazirligi va boshqalar);

v) jamoatchilik sport turlari bo'yicha federatsiyalar, O'zbekiston Respublikasi Olimpiya qo'mitasi, sport klublari va ittifoqlar, jamiyatlar;

g) jamoatchilik davlat (ko'ngillilar sport jamiyatlari);

d) xususiy tashkilotlar professional klublar, sport tovarlari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish bo'yicha firmalar.

Davlat va muassasa jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari ko'p jihatdan an'anaviy boshqaruv funksiyalarini (rejalashtirish, tashkillash, motivatsiya va nazorat) saqlab qoldilar, lekin yangi qonunchilik sharoitini hisobga olgan holda, ularning maqsadi, ta'sir doirasi, faoliyat hajmi va malakaviy darajasi tubdan o'zgardi. Ular shunday status va boshqaruv tizimini tanladilarki, yangi tashqi muhit sharoitiga moslashish imkoniyati tug'ildi.

Sport klublari va tijorat sport klublari amalga oshiradigan asosiy faoliyat turlari quyidagilardan iborat: fuqarolar bilan jismoniy tarbiya va sport, sog'lomlashtirish ishlarini tashkil qilish, shu bilan bir qatorda ta'lim maskanida o'qiyotgan bolalar bilan, veteranlar va invalidlar bilan; sportchi zaxiralarini, sport guruhlarini va yuqori malakali sportchilarni tayyorlash. Fuqarolarni jismoniy tarbiyalash, har xil sport turlari bo'yicha istiqbolli va iqtidorli sportchilarni topib tarbiyalash bilan bog'liq sport tashkilotlarining faoliyati havaskorlar sporti toifisiga to'g'ri keladi notijorat sport turi hisoblanadi. SHu bilan bir qatorda, hozirgi kundagi qonunchilik sport tashkilotlari tomonidan tijorat (tadbirkorlik) faoliyatini ta'qiqlamaydi, aksincha uni yurgazish imkoniyatini ko'zda tutadi.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari o'zlarining asosiy faoliyat ko'rsatish doiralarida aholiga pulli xizmat ko'rsatadilar, undan tushgan daromad sport tashkiloti faolitini moliyalashtirish manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari o'zlarining tavsif munosabatlariga ko'ra professional va havaskorlikka ajraladi.

Professional sport tashkilotlariga, odatda, o'zlarining doimiy maqsadlariga, professional boshqaruv xodimlariga ega bo'lgan va ish hajmiga ko'ra, boshqaruv funksiyalari bo'lingan, xarakteri, vakolati va mas'uliyati mos ishchi xodimli jamoalar kiradi. Faoliyat reglamenti me'yoriy hujjat va boshqa tashkiliy-huquqiy dalolatnoma orqali puxtalanadi. Xodimlarning tutgan yo'llari va ularning rollari kontrakt, shartnoma, buyruq va instruktsiyalar orqali aniqlanadi.

Professional sport tashkilotlariga qaraganda, havaskor tashkilotlar jamoatchilik asosida boshqariladi. Boshqaruvchilik funksiyalari va huquqlarga ega bo'lgan professional xodimlar ishtirok etishlari mumkin. Ularning asosiy funksiyalariga, tashkillash, rejalashtirish, ish yuritish, rag'batlantirish kiradi. Rahbar xodim ishida ishtirokchilarni rag'batlantira oladigan, yuqori darajada tashabbus, mas'uliyat, sardorlik sifatlari zarur. Bunday shakldagi tashkilotchilik muassasalar, korxonalar, o'quv maskanlari, bolalar tashkilotlaridagi birlamchi jismoniy tarbiya va sport jamoalariga xosdir. Vaqtinchalik omili har doim har xil bo'lishi mumkin, chunki barcha umumiy faoliyat doimiylik xarakteriga ega.

1. Sport tashkilotlari o'zlarining asosiy mablag' olish manbalariga ko'ra, tijoratchilik, notijoratchilik va aralash ko'rinishlarda bo'lishi mumkin. Tijorat tashkilotlariga sport tovarlari sotadigan magazinlar, sport qurollari va inventarlari ishlab chiqaradigan fabrikalarni kiritish mumkin. Ularning o'z faoliyatlaridan asosiy maqsadi insonlar va jamiyat ehtiyojlarini qondirgan holda foyda olishdan iboratdir. Ushbu guruhdagi jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarini moliyalashtirishning ba'zi manbalari o'ziga xos xususiyatga ega. Masalan, dasturli maqsadli moliyalashtirish tashkilotlarining maxsus dasturlari (mintaqa, tuman, shahar, tarmoq va tarmoqlarao) jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga xizmat qiladi. Manzilli moliyalashtirish esa qandaydir tashabbuslarni qo'llash, masalan bayram, tarixiy sana kunlari biron bir jismoniy tarbiya va sport marosimlarini o'tkazish bilan bog'liq. Notijorat sport tashkilotlari guruhiga kasaba uyushmalaridan mablag' oluvchi birlamchi jismoniy tarbiya sport jamoalari ham kiradi. Bularga jismoniy tarbiya jamoalari, korxonalar sport klublari, seksiyalar, guruhlar, sport turlari bo'yicha guruhlar, turizm va boshqalar.

Subventsiya davlat tomonidan hokimiyatlar orqali ma'lum muddatga, aniq maqsadga berilgan yordamga berilgan pul mablag'i. Dotatsiyadan farqli o'laroq,

u aniq maqsadlarga yoki o'z vaqtida ishlatilmagan holatlarda qaytarib olinadi. Asosiy faoliyat hisoblanmagan manb'alardan olingan daromadlarga bank depozitlari, xonalarni, asosiy faoliyatda foydalanilmaydigan jismoniy tarbiya va sport sog'lomlashtirish inshootlarini ijaraga berishdan tushgan mablag'lar va boshqalar.

Aralash jismoniy tarbiya sport tashkilotlari guruhiga byudjeti dota-tsiyadan tashkil topgan, davlat, muassasa subsidiyasi va marketing orqali o'zining xo'jalik faoliyatidan ishlab topilgan boshqa tashkilotlar mablag'lari kiradi, masalan, ushbu guruhga O'zbekiston Respublikasi Olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalarining bir qismi, ittifoq, kasaba uyushmalari assotsiatsiyasi, tijorat sport va professional klublari kiradi.

Notijorat tashkilotlariga o'z faoliyatlarini yurgizish uchun davlatdan dotatsiya yoki boshqa mablag' oluvchilar kiradi. Bularga davlat tashkilotlari, muassasalar kiradi, masalan, jismoniy tarbiya va sport qo'mitalari, kuch ishlatuvchi tizimlarning muassasa tashkilotlari, ta'lim vazirliklari, sportchilar tayyorlash markazlari va boshqa tarmoqlar. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi notijorat sport tashkilotlarining mumkin bo'lgan moliyalashtirish manba'lari quyidagi jadvalda keltirilgan:

2.4.1. - jadval

Notijorat sport tashkilotlarida moliyalashtirish

Davlat tomonidan	Xususiylik	Jalb etilgan
To'g'ridan-to'g'ri moliyalashtirish	A'zolik badallari	mablag'lari
Dastur maqsadli moliyalashtirish	Asosiy faoliyatdan olingan daromadlar	Homiylar mablag'lari
Manzilli moliyalashtirish	Asosiy mas faoliyatdan olingan daromadlar	Grantlar
Davlat subsidiyasi		Zayom mablag'lari
Davlat dotatsiyasi		Kreditlar
Davlat subventsiyalari		
Qo'shimcha moliyalashtirish (soliq va boshqa imtiyozlari)		

Jismoniy tarbiya sport yoʻnalishidagi jamoalar Fuqarolar kodeksi tomonidan oʻrnatilgan tashkiliy huquqiy shakllarda faoliyat koʻrsatishi mumkin. Yuqorida keltirilgan tashkiliy tizim toifalari jismoniy tarbiya va sport tizimida turli tarkiblarda qoʻllanib kelinadi.

Takrorlash uchun savallar:

1. Sport menejmentida obyekt va subyekt nima?
2. Sport yoʻnalishidagi tashkilot qanday?
3. Birlamchi tarkibiy qism nima?
4. Oʻzbekistonda sport tashkilotlarning turlari qaysilar?
5. “Sport tashkiloti” tushunchasini izohlang?
6. Sport tashkilotlari, davlat va xususiy muassasalari, firmalar, birlashmalar, ularning boʻlinmalari va filiallari haqida nimalarni bilasiz?

III-BOB. Sport tashkilotlarida menejment madaniyati va rahbarlik uslublari.

Tayanch soʻz va iboralar: Omil, sport menejmenti, sport tashkilotlari, sport turlari, sharoit, sport menejmenti obyektlari, sport menejmenti subyektlari, sport turlari, bolalar sporti, milliy sport turlari xalq oʻyinlari, katta sport, olimpiada, Olimpiya oʻyinlari, sport inshootlari.

3.1. Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanining maqsadi va vazifalar

Maʼlumki, mamlakatimiz sporti 1991-yilgacha sobiq Ittifoq boʻyicha amal qilgan hukmron tizimning bir qismi boʻlib, yurtimiz bu masalada xalqaro maydonga mustaqil chiqish va oʻz imkoniyatlarini namoyon etish huquqiga ega boʻlmagan. Respublikamizning sanoqli sportchilarigina Olimpiya oʻyinlari, jahon va Yevropa miqyosidagi nufuzli musobaqalarda qatnasha olardi. Asosiy eʼtibor mahalliy aholi oʻrtasidan malakali sportchilar tayyorlash, jismoniy tarbiyani ommalashtirishga emas, balki boshqa respublikalardan tayyor sportchilarni taklif qilib, hoʻjakoʻrsinga muayyan natijalar olishga qaratilar edi. SHu bois, respublikaning faqat markaziy shaharlarida birmuncha ishlar qilinib, chekka hududlarida sportni rivojlantirishga yetarli ahamiyat berilmadi. 1991 yilgacha Oʻzbekistonda jahon andozalari talablariga javob beradigan birorta ham yirik sport inshooti bunyod etilmagani, hatto Toshkent shahrida ushbu talablarga mos sport majmuasi boʻlmaganini oʻziyoq, bu fikrni yaqqol tasdiqlaydi.

Mustaqillikka qadar Oʻzbekiston xalqaro sport jamoatchiligi uchun qariyb yopiq edi. Futbol va tennis boʻyicha oʻsmirlar oʻrtasida sobiq ijtimoiy davlatlar sportchilari ishtirokida oʻtkazilgan turnirlarni hisobga olmaganda, mamlakatimizda boshqa xalqaro musobaqalar deyarli oʻtkazilmadi.

Mustabid siyosat jismoniy tarbiya va sport sohasida ham oʻz asoratlarini qoldirib, bular ayniqsa, quyidagilarda namoyon boʻldi:

1. Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sport ishlari markaziy respublikalarga nisbatan past darajada yoʻlga qoʻyildi, sport harakatiga mahalliy aholi ommaviy ravishda jalb qilinmadi, ular orasidan yuqori malakali sportchilarni tayyorlash borasida esa, aniq va maqsadli ishlar olib borilmadi,

oqibatda aksariyat yoshlarning jismonan sog'lomligi talab darajasida bo'lmay, ular orasidan katta sportga sanoqli sportchilar chiqa oldilar;

2. Sport tarmoqlarini rivojlantirish, sport inshootlarini qurish, umuman sportning moddiy-texnikaviy bazasini kengaytirish va moliyalashtirish ishlari faqat markaz roziligi bilan, cheklangan tarzda amalga oshirildi;

3. Soha uchun oliy va o'rta ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, musobaqalarda milliy sportchi kadrlar turli sun'iy to'siq va saralashlardan o'tishga majbur edi. Milliy kadrlarni tayyorlash va mahalliy sportchilar iqtidorini ro'yobga chiqarishdagi bunday noholis siyosat asorati mustaqillikning birinchi yillarida ko'pchilik sportchi va murabbiylarning boshqa joylarga ketib qolishida o'z aksini topdi;

4. O'zbekiston sportiga adolatsiz munosabat tufayli juda ko'p sportchilarimiz Yevropa, Jahon va Olimpiya musobaqalarida ishtirok etish imkoniyatidan mahrum etilgan;

5. O'zbekiston sportchilarining jahon miqyosiga mustaqil chiqa olmagani mazkur sohaning zamon talablariga mos ravishda rivojlanib borishiga ham katta to'sqinlik qildi.

O'zbekistonda mavjud muammolarni bartaraf qilish maqsadida Mustaqillikning birinchi kunlaridanoq mamlakat rahbarining tashabbusi bilan jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan tegishli qonunlar, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari bosqichma-bosqich qabul qilinib, ular joriy etildi, qisqa muddat ichida:

- jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning tashkiliy asoslari takomillashtirildi;

- O'zbekiston Milliy Olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar tashkil qilindi;

- ommaviy-sport ishlari va sportning milliy turlari rivojlantirildi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasini mablag' bilan ta'minlash tizimi takomillashtirildi, nodavlat sektor rivojlantirildi;

- sportning moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi;

- milliy ta'lim dasturiga binoan jismoniy-tarbiya va sport sohasiga kadrlarni tayyorlash va qayta o'qitish ishlari amalga oshirilmoqda.

1992 yilning yanvar oyida mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning huquqiy asosi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi.

Respublikada jismoniy tarbiya va sportni boshqaruv tizimini muvofiqlashtirish maqsadida, qo‘mitaga sport sohasida davlat siyosatini amalga oshiruvchi, o‘z vakolati doirasida vazirliklar, idoralar, Milliy Olimpiya qo‘mitasi (MOQ), sport turlari bo‘yicha milliy federatsiyalar hamda mulkchilik shakllari va idoraviy bo‘ysunishidan qat’iy nazar, turli tashkilotlar ishini muvofiqlashtirish, shuningdek, barcha jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari ustidan nazorat qiluvchi organ maqomi berildi.

O‘zbekiston sportchilari yozgi Olimpiya o‘yinlarida. O‘zbekiston terma jamoasining yozgi Olimpiya o‘yinlarida mustaqil ishtiroki 1996 yilda boshlangan. (3.1.1-jadval).

Jadval 3.1.1.

O‘zbekiston sportchilarining Olimpiya o‘yinlaridagi yutuqlari

Olimpiya o‘yinlari	Yil	O‘tkazilgan joyi	Sportchilar I.F.	Sportchi olgan o‘rni	Sport turi
XXVI	1996	Atlanta AQSH	A. Bagdasarov K. To‘laganov	2 3	dzyudo boks
XXVII	2000	Sidney Avstraliya	M. Abdullayev A. Taymazov R. Saidov S.Mixaylov	1 2 3 3	boks erkin kurash boks boks
XXVIII	2004	Afina Gretsiya	A. Taymazov A. Doktorashvili M. Ibragimov U. Xaydarov B. Sultonov	1 1 2 3 3	erkin kurash kurash kurash boks boks
XXIX	2008	Pekin Xitoy	A. Taymazov A. Tangriyev S. Tigiyev R. Sobirov E. Xilko A. Fokin	1 2 3 3 3 3	erkin kurash dzyudo kurash dzyudo trampolin gimnastika
XXX	2012	London	A. Taymazov	1	erkin kurash

		Angliya	R. Sobirov	3	dzyudo
			A. Atoyev	3	boks
XXXI	2016	Rio-de-Janeyro Braziliya	X.Do'smatov	1	boks
			R.Nuruddinov	1	og'ir atletika
			Sh. Zoirov	1	boks
			F.G'oyibnazarov	1	boks
			Sh. G'iyosov	2	boks
			B.Meliqo'ziyev	2	boks
			D. Urazboyev	3	dzyudo
			R. Sobirov	3	dzyudo
			M. Ahmadaliyev	3	boks
			R. To'laganov	3	boks
E. Tasmuratov	3	yun-rum kur.			
M. Ibragimov	3	erkin kurash			
I. Navruzov	3	erkin kurash			

XXVI yozgi Olimpiya o'yinlari 1996 yil 19 iyul – 4 avgust sanalarida Atlanta shahrida (AQSH) bo'lib o'tgan. Bu O'yinlarda dunyoning 197 mamlakatidan 10320 sportchi 26 ta sport turi bo'yicha 271 ta medallar komplekti uchun kurash olib borgan. O'zbekiston sportchilari dzyudo bo'yicha Armen Bagdasarov kumush, boks bo'yicha Karim To'laganov bronza medallarini qo'lga kiritganlar. XXVI yozgi Olimpiya o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi 197 mamlakat orasida 58-o'rinni egallagan.

XXVII yozgi Olimpiya o'yinlari 2000-yil 16-30 sentabrda Sidney shahrida (Avstraliya) bo'lib o'tgan.

XXVII Olimpiya o'yinlariga 199 davlatdan 10651 nafar sportchi qatnashib, ular 37 ta sport turi bo'yicha 300 ta medallar komplekti uchun bellashgan. Mamlakatimiz terma jamoasi tarkibidagi 77 nafar sportchi Olimpiya o'yinlari dasturining 13 sport turi bo'yicha musobaqalarda ishtirok etgan. Olimpiya o'yinlarida Muhammadqodir Abdullaev boks bo'yicha oltin, Artur Taymazov erkin kurash bo'yicha kumush, Rustam Saidov va Sergey Mixaylov boks bo'yicha bronza medallari sovrindori bo'lganlar. Olimpiya terma jamoamiz norasmiy umumjamo'a hisobida 199 ta mamlakat orasida 41-o'rinni egallagan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi sportchilarini Afina shahrida (Gretsiya) o‘tkaziladigan XXVIII yozgi Olimpiya o‘yinlarida (2004 y.) munosib ishtirok etishlarini ta’minlash to‘g‘risida»gi qarori 2004 yil 7 iyunda qabul qilingan.

XXVIII yozgi Olimpiya o‘yinlarida mamlakatimizdan 69 nafar sportchi o‘yinlar dasturiga kiritilgan sportning 37 turidan 15 ta turi bo‘yicha musobaqalarda qatnashgan. O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan sport ustasi Artur Taymazov erkin kurash bo‘yicha Olimpiada chempioni bo‘lgan.

Olimpiya musobaqalarida yunon-rum kurashi bo‘yicha 74 kg vaznli sportchilar orasida Aleksandr Doktorashvili oltin medalga sazovor bo‘lgan. Erkin kurash bo‘yicha 96 kg vaznli sportchilar o‘rtasida Magamed Ibragimov kumush medal sovrindori bo‘lgan. Boks bo‘yicha O‘tkir Haydarov 81 kg, Bahodir Sultonov 51 kg vaznli boks ustalari o‘rtasida bronza medallariga sazovor bo‘lganlar.

XXVIII yozgi Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston Respublikasi milliy olimpiya jamoasi 202 davlat o‘rtasida 34-o‘rinni egallagan. Mamlakatimiz vakillari norasmiy umumjamoa hisobida Sidney Olimpiadasiga nisbatan yetti, 1996-yilgi Atlantadagi o‘yinlarga nisbatan esa yigirma to‘rt pog‘ona yuqoriga ko‘tarilgan edilar. Bu Olimpiya o‘yinlari natijalari bo‘yicha O‘zbekiston sportchilari Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari o‘rtasida beshinchi, Markaziy Osiyoda esa birinchi o‘rinni egallagan.

XXX yozgi Olimpiya o‘yinlari 2012-yil 27-iyul - 16 avgust kunlari London shahrida (Angliya) bo‘lib o‘tgan. Olimpiya o‘yinlarida jahonning 205 davlatidan 10500 nafar sportchi 302 komplekt medallari uchun 26 sport turlari bo‘yicha musobaqalarda ishtirok etishdi. Olimpiya o‘yinlari davomida jami 44 ta jahon va 117 ta olimpiya rekordlari o‘rnatildi.

Olimpiya musobaqalarida O‘zbekiston sportchilaridan 4 nafari sovrindor, 14 nafari kuchli sakkizlikka kirgan. Olimpiya o‘yinlarida jahon chempioni Artur Taymazov uchinchi marta Olimpiada chempioni nomiga sazovor bo‘lgan, bronza medallar bilan taqdirlangan Rishod Sobirov (dzyudo), Abbas Atoyev (boks) yuksak mahorat va matonat namunasini ko‘rsatgan edilar.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 14 avgust kuni qabul qilingan “London shahrida bo‘lib o‘tgan XXX yozgi Olimpiada o‘yinlarida yuksak natijalarga erishgan sportchilarimizdan bir guruhini mukofotlash to‘g‘risida”gi farmoniga muvofiq, Vatanimiz sharafiga munosib himoya qilgan sportchilar taqdirlandi.

Olimpiya o‘yinlarida erishgan yutuqlari bilan Vatanimizning xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tibori va nufuzini oshirishga qo‘shgan katta hissasi uchun bronza medallari sohiblari bo‘lgan Rishod Sobirov “O‘zbekiston iftixori”, Abbas Atoyev “O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan sportchi” faxriy unvonlari bilan taqdirlandi.

London Olimpiadasi chempioni Artur Taymazov yurtimizning sport sohasidagi shon-shuhratini yuksaltirish ishiga qo‘shgan ulkan hissasi, Olimpiada o‘yinlarida yuksak natijalarga erishgani uchun “El-yurt hurmati” ordeni bilan mukofotlandi. Davlatimiz Birinchi rahbari I.A. Karimov tomonidan Artur Taymazovga mashhur sportchimizning O‘zbekiston bayrog‘ini baland tutib turgan oltin suvi yuritilgan haykalchasi taqdim etilgan edi.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2013 yil 25 fevraldagi “O‘zbekiston sportchilarini 2016 yilda Rio-de-Janeyro shahrida (Braziliya) bo‘lib o‘tadigan XXXI yozgi Olimpiyada va XV Paralimpiya o‘yinlariga tayyorgarligi to‘g‘risida”gi qarori muhim dasturilamal bo‘lib xizmat qildi.

XXXI yozgi Olimpiya o‘yinlari 2016 yil 5 - 21 avgust kunlari Rio-de-Janeyro shahrida (Braziliya) bo‘lib o‘tdi. Rio-2016 Olimpiadasida O‘zbekiston boks terma jamoasi 3 ta oltin, 2 ta kumush va 2 ta bronza medallar bilan umumjamoa hisobida 1-o‘rinni egalladi. O‘zbekistonlik bokschi Hasanboy Do‘smatov esa texnikasi eng yuqori bo‘lgan bokschiqa beriladigan “Vel Barker Kubogi” taqdim etildi va mazkur sovrinni qo‘lga kiritgan birinchi O‘zbekistonlik bokschi bo‘ldi. “Vel Barker Kubogi” 1920 yilda Xalqaro yarimprofessional boks assotsiatsiyasi tomonidan ta‘sis etilgan bo‘lib, 1936 yildan buyon Olimpiada o‘yinlarida texnikasi eng yuqori bo‘lgan bokschiqa beriladigan mukofotdir.

O‘zbekiston sportchisi Ruslan Nurudinov og‘ir atletikaning 105 kg vazni bo‘yicha jami 431 kg og‘irlikni yengib, Olimpiada chempioni bo‘ldi va yangi olimpiya rekordini o‘rnatdi.

XXXI yozgi Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston terma jamoasi 4 ta oltin, 2 ta kumush va 7 ta bronza medallari bilan umumjamoaa hisobida 207 davlat orasida 21-o‘rinni egalladi (3.1.2.-3.1.3. jadvallar). Ushbu natijalar bo‘yicha O‘zbekiston Osiyo mamlakatlari orasida 4-o‘rinni, MDH davlatlari orasida 2-o‘rinni, Markaziy Osiyo davlatlari orasida 1-o‘rinni egalladi.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, yoshlar o‘rtasida olimpiya harakatini targ‘ib etishdagi faol ishtiroki, Rio-de-Janeyro shahrida (Braziliya) bo‘lib o‘tgan XXXI yozgi Olimpiya o‘yinlaridagi yuksak sport mahorati va mardligi, xalqaro spor maydonlarida O‘zbekistonning nufuzi va obro‘-e‘tborini oshirishga qo‘shgan katta hissasi uchun hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 12 iyuldagi PQ-2558-sonli qaroriga muvofiq g‘olib sportchilar pul mukofoti bilan taqdirlandilar.

Jadval 3.1.2.

XXXI yozgi Olimpiya o‘yinlarida medallar soni va umumjamoaa natijalari

O‘rin	Davlatlar	Oltin	Kumush	Bronza	Jami
1	AQSH	46	37	38	121
2	Buyuk Britaniya	27	23	17	67
3	Xitoy	26	18	26	70
4	Rossiya	19	18	19	56
5	Germaniya	17	10	15	42
6	Yaponiya	12	8	21	41
7	Fransiya	10	18	14	42
8	Janubiy Koreya	9	3	9	21
9	Italiya	8	12	8	28
10	Avstraliya	8	11	10	29
11	Gollandiya	8	7	4	19
12	Vengriya	8	3	4	15

13	Braziliya	7	6	6	19
14	Ispaniya	7	4	6	17
15	Keniya	6	6	1	13
16	Yamayka	6	3	2	11
17	Xorvatiya	5	3	2	10
18	Kuba	5	2	4	11
19	Yangi Zellandiya	4	9	5	18
20	Kanada	4	3	15	22
21	O'zbekiston	4	2	7	13

Jadval 3.1.3.

O'zbekiston sportchilarining yozgi va qishki Olimpiya o'yinlaridagi natijalari

O'yin	Yil	Shahar, mamlakat	Jami davlat	Jamoatarkibi	Medallar turi va soni			O'z R o'rni
					ol t	ku m	br	
XXV	1992	Barselona, Ispaniya	169	17	3	1	-	MD H
XVII	1994	Lillexammer, Norv.	67	7	1	-	-	14
XXVI	1996	Atlanta, AQSH	197	76	-	1	1	58
XXVII	2000	Sidney, Avstraliya	199	77	1	1	2	41
XXVIII	2004	Afina, Gretsiya	202	69	2	1	2	34
XXIX	2008	Pekin, Xitoy	204	58	1	2	3	40
XXX	2012	London, Angliya	205	56	1	-	2	47
XXXI	2016	Rio-de-Janeyro, Braziliya	206	70	4	2	7	21

**XXXI yozgi Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston sportchilarining
natijalari Rio-de-Janeyro –2016**

Medal	Sportchining F.I.	Sport turi	Vazni	Sana
Oltin	Do‘smatov Hasanboy	Boks	46 kg	14 avgust
	Nuriddinov Ruslan	Og‘ir atletika	105 kg	15 avgust
	Zoirov Shahobiddin	Boks	52 kg	21 avgust
	G‘oyibnazarov Fazliddin	Boks	64 kg	21 avgust
Kumush	G‘iyosov Shahram	Boks	69 kg	17 avgust
	Meliqo‘ziyev Bektemir	Boks	79 kg	20 avgust
Bronza	O‘rozboyev Diyorbek	Dzyudo	60 kg	6 avgust
	Sobirov Rishod	Dzyudo	66 kg	7 avgust
	To‘laganov Rustam	Boks	91 kg	13 avgust
	Tasmurodov Elmurat	Yunon-rum kurashi	59 kg	14 avgust
	Ahmadaliyev Murodjon	Boks	56 kg	18 avgust
	Navro‘zov Ixtiyor	Erkin kurash	65 kg	21 avgust
	Ibragimov Magomed	Erkin kurash	97 kg	21 avgust

O‘zbekiston sportchilari qishki Olimpiya o‘yinlarida. O‘zbekiston Respublikasi terma jamoasi qishki Olimpiya o‘yinlarida ilk bor 1994 yildan boshlab ishtirok etgan.

XVII qishki Olimpiya o‘yinlari 1994 yil 12-27-fevral kunlari Lillexammer shahrida (Norvegiya) bo‘lib o‘tgan. Bu Olimpiya o‘yinlariga 67 davlatdan 1923 nafar sportchi tashrif buyurgan. Mazkur qishki Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston sportchisi Lina Cheryazova fristayl bo‘yicha Olimpiyada chempioni bo‘lib, oltin medalni qo‘lga kiritgan. O‘zbekiston terma jamoasi umumjamoaa hisobida 67 mamlakat orasida 14-o‘rinni egallagan (3.1.3-jadval).

XVIII qishki Olimpiya o‘yinlari 1998 yil 7-22-fevral kunlari Nagano shahrida (Yaponiya) bo‘lib o‘tgan. Naganoga jahonning 72 mamlakatidan kelgan 2302 nafar sportchi 14 ta qishki sport turi bo‘yicha 68 ta medallar komplekti uchun kurashgan. O‘zbekiston milliy olimpiya terma jamoasi sportchilaridan musobaqalarda Lina Cheryazova (fristayl) - 13-o‘rin, Tatyana Malinina (figurali uchish) - 8-o‘rin, Roman Skornyakov (figurali

uchish) - 19-o‘rin, Komil O‘rinboev (tog‘ chang‘isi sporti) - 29-o‘rinni egallaganlar.

XIX qishki Olimpiya o‘yinlari 2002 yil 8-24-fevral kunlari Solt-Leyk-Siti shahrida (AQSH) bo‘lib o‘tgan. Mazkur Olimpiyadada ishtirok etish uchun 77 mamlakatdan 2399 nafar sportchi tashrif buyurgan. Sportchilar sportning 15 turi bo‘yicha 78 ta medallar komplekti uchun musobaqalarda qatnashgan.

O‘zbekiston terma jamoasi tarkibiga 6 nafar sportchi kirgan: Kamil Urunbayev va Elmira Urunbayeva (tog‘ chang‘isi); Tatyana Malinina, Roman Skorniyakov, Natalya Ponomaryova va Evgeniy Sviridov (figurali uchish).

Olimpiya o‘yinlari musobaqalarida K. Urunbayev 79 nafar sportchi orasida 36-o‘rinni, E. Urunbayeva – 32 o‘rinni, R. Skorniyakov 29 nafar sportchi orasida 19-o‘rinni, N. Ponomaryova va E. Sviridov 18-o‘rinni egallaganlar. T. Malinina 13-o‘rin egallagan edi, biroq tibbiy komissiya tomonidan gripp sababli musobaqalardan chetlatilgan.

XX qishki Olimpiada o‘yinlari 2006-yil 10-28 fevral kunlari Turin shahrida (Italiya) o‘tkazilgan. Unda 85 mamlakatdan kelgan 2600 dan ziyod sportchi qishki sportning 15 turi bo‘yicha o‘zaro bellashgan. O‘zbekistondan tog‘ chang‘i sportida Kayrat Ermetov, figurali uchishda yakkalik musobaqalarida Anastasiya Gimazetdinova, juftlikda esa Marina Aganina va Artyom Knyazev qatnashganlar. Qishki Olimpiya o‘yinlari tarixida ilk bor O‘zbekiston vakili Yevgeniy Roxin figurali uchish musobaqalarida hakamlik qilgan.

XXI qishki Olimpiada o‘yinlari 2010 yil 12-28 fevral kunlari Vankuver shahrida (Kanada) o‘tkazilgan. Olimpiya o‘yinlarida 80 ta mamlakatdan 5500 nafarga yaqin sportchilar qatnashgan. Ular 15 ta qishki sport turlari bo‘yicha musobaqalarda medallar uchun kurash olib borganlar.

O‘zbekistondan 3 nafar sportchi: tog‘ chang‘isi sporti bo‘yicha Kseniya Grigoryeva va Oleg Shamayev, konkida figurali uchish bo‘yicha Anastasiya Gimazetdinova ishtirok etgan.

XXII qishki Olimpiada o‘yinlari 2014 yil 10-26 fevral kunlari Sochi shahrida (Rossiya) o‘tkazilgan. Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekistondan uch

nafar sportchi qatnashgan - Kseniya Grigoryeva va Artyom Voronov (tog'chang'isi sporti), Misha Ge (muz ustida konkida figurali uchish).

O'zbekiston sportchilari Osiyo o'yinlarida. Osiyo qit'asida eng yirik va ommaviy musobaqalardan biri – Osiyo o'yinlari bo'lib, O'zbekiston Respublikasi mustaqillik davrida Osiyo o'yinlarida ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan.

XII yozgi Osiyo o'yinlari 1994 yil Xirosima shahrida (Yaponiya) bo'lib o'tgan. Bu Osiyo o'yinlarida 7300 nafar sportchilar 34 ta sport turi bo'yicha musobaqalarda qatnashgan va 337 ta medallar komplekti uchun kurash olib borilgan. O'zbekiston sportchilari Osiyo o'yinlarida ilk bor qatnashib, umumjamo'a hisobida 42 ta mamlakat ichida 5-o'rinni egallagan. O'zbekiston sportchilari musobaqalarda jami 40 ta – 10 ta oltin, 11 ta kumush, 19 ta bronza medallar olgan.

XIII yozgi Osiyo o'yinlari 1998-yil 6-20 dekabr kunlari Bangkok shahrida (Tailand) o'tkazilgan. O'yinlarda 41 ta mamlakatlardan 6554 sportchi qatnashgan. O'yinlarda 44 ta sport turi bo'yicha o'tkazilgan musobaqalarda sportchilar 379 ta oltin, kumush va 478 ta bronza medallari uchun kurash olib bordilar. Respublikamiz sportchilari Bangkokda o'tkazilgan XIII Osiyo o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi qit'aning 41 mamlakatlari orasida 10-o'rinni egallagan (40 ta – 6 ta oltin, 22 ta kumush, 12 ta bronza medallar olgan).

XIV yozgi Osiyo o'yinlari Pusan shahrida (Janubiy Koreya) 2002-yil 29-sentabr – 14 oktabr kunlari o'tkazilgan. O'yinlarda Osiyo qit'asining 44 mamlakatlaridan 7711 nafar sportchilar ishtirok etgan. Musobaqalar 38 sport turi bo'yicha 419 ta medallar komplekti uchun olib borilgan. Osiyo o'yinlarida O'zbekiston terma jamoasi jami 51 ta – 15 ta oltin, 12 ta kumush, 24 ta bronza medallar olgan va qit'aning 44 mamlakatlari orasida 5-o'rinni egallagan.

XV yozgi Osiyo o'yinlari Doha shahrida (Qatar) 2006 yil 1-15 dekabr kunlari o'tkazilgan. O'yinlarda 9520 nafar sportchilar qatnashgan. Musobaqalarda 39 sport turlari bo'yicha 424 medallar komplekti uchun bo'lib o'tgan. O'yinlarda O'zbekiston terma jamoasi jami 40 ta – 11 ta oltin, 14 ta kumush, 15 ta bronza medallar bilan 7-o'rinni egallagan.

XVI yozgi Osiyo o‘yinlari 2010 yil 12-27 noyabr kunlari Guanjou (Xitoy). O‘yinlarda 45 ta mamlakatdan 9704 sportchi ishtirok etgan. Bu Osiyo o‘yinlarida O‘zbekiston terma jamoasi jami 56 ta – 11 ta oltin, 22 ta kumush, 23 ta bronza medallar olgan va qit‘aning 45 mamlakatlari orasida 8-o‘rinni egallagan.

XVII yozgi Osiyo o‘yinlari 2014 yil 19 sentabr - 4 oktabr kunlari Inchxon shahrida (Janubiy Koreya) o‘tkazilgan.

O‘yinlarda 45 ta mamlakatdan 9700 sportchi ishtirok etgan. O‘yinlarda O‘zbekiston terma jamoasi jami 44 ta – 9 ta oltin, 14 ta kumush, 21 ta bronza medallar bilan 11-o‘rinni egallagan (3.1.5-jadval).

Jadval 3.1.5.

O‘zbekiston sportchilarining Osiyo o‘yinlaridagi ishtiroki

O‘yin	Yil	Shahar (Mamlakat)	Tarkib soni	Jami medal	oltin	kum	bron	O‘rin
XII	1994	Xirosima (Yaponiya)	135	42	11	12	19	5
XIII	1998	Bangkok (Tailand)	168	44	6	23	15	10
XIV	2002	Pusan (Janubiy Koreya)	175	51	15	12	24	5
XV	2006	Doha (Qatar)	250	39	11	14	14	8
XVI	2010	Guanjou (Xitoy)	220	56	11	22	23	8
XVII	2014	Incheon (Janubiy Koreya)	228	44	9	14	21	11
XVII	2018	Indoneziya						

Mamlakatda yosh avlodning jismoniy va ma’naviy barkamolligini ta’minlash, sog‘lom turmush tarziga intilish va sportga mehr-muhabbatni rivojlantirish, joylarda bolalar sportining moddiy bazasini yaratish, aholi yashaydigan joylarda zamonaviy bolalar sport komplekslari tarmog‘ini barpo etish hamda sport uskunalari va jihozlari bilan ta’minlash ishlarini yanada faollashtirish maqsadida, 2002 yilda “O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish

jamg'armasi" tuzildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Jamg'arma homiylik kengashining raisi etib saylandi. Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qori Kenges raisi viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari mintaqaviy filiallar homiylik kengashlarining raislari etib tayinlandilar.

Sport mashg'ulotlariga o'quvchilarni ommaviy ravishda, uzluksiz jalb qilishni tashkil etish maqsadida, "O'quvchi va talaba yoshlarni sportga jalb qilishga qaratilgan uzluksiz sport musobaqalari tizimini tashkil etish to'g'risida" 2003 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilindi. Mazkur qaror asosida mamlakatda umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari hamda oliy ta'lim muassasalari talabalarining "Umid nihollari", "Barkamol avlod", "Universiada" musobaqalarining hududlarda respublika final bosqichlarini o'tkazish rejasi belgilandi.

Bolalar uchun sport mahsulotlari turlarini ko'paytirish hamda mintaqalar, maktabgacha bolalar muassasalari, maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan "Bolalar sportini targ'ib qilish va bolalar uchun sport mahsulotlari ishlab chiqarish turlarini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2003 yili Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilinib, uning asosida mamlakatda sport kiyimlari va anjomlarini ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Jismoniy tarbiya va sportni ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilish, uning mohiyatini mamlakat aholisiga keng yetkazish maqsadida, Vazirlar Mahkamasining 2003 yilda "Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilinib, unga binoan, O'zbekiston televideniesida maxsus "Sport" kanali tashkil etildi.

Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga doir qonun, farmon va qarorlar bu sohaning tez sur'atlar bilan taraqqiy etishiga, Xalqaro maydonda O'zbekiston nufuzi va obro'sining oshishiga, qolaversa, aholining, ayniqsa, o'quvchi-yoshlarning sportga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga olib keldi. Mamlakatda sog'lomlashtirish ishlari barcha ijtimoiy va ishlab chiqarish soha muassasalarida jonlandi, boshlang'ich sport jamoalarining ishlari faollasha boshladi.

Mamlakatda faoliyat yuritayotgan 525ta bolalar va o'smirlar sport maktablari, 12 ta olimpiya zaxiralari kollejlari hamda 8 ta Respublika oliy sport mahorati maktabida yuqori malakali, iste'dodli sportchilar tayyorlan-

moqda. Malakali sportchilarni tayyorlash bilan birga, ommaviy sportni rivojlantirishda sport jamoalari, federatsiyalar va boshlang'ich sport jamoalari tomonidan sezilarli ishlar amalga oshirildi. 1991 yilda yurtimizda faoliyat ko'rsatuvchi 52 sport turi mavjud bo'lsa, 2006 yilga kelib, ularning soni 70 taga yetdi. Bugungi kunda amalda bo'lgan 70 ta sport turidan 25 dan ortig'i barcha hududlarda keng rivoj topib, ularni ommalashtirish uchun tegishli sharoitlar yaratilmoqda. Mazkur ishlar evaziga sport bilan shug'ullanayotganlarning soni yildan-yilga ortib bormoqda.

Futbol, tennis, kurash, voleybol, basketbol, gandbol, yengil atletika bilan shug'ullanuvchilar soni yildan-yilga tez sur'atlar bilan, ayniqsa, yoshlar orasida, ommaviylashib bormoqda. Jumladan, 2006 yilda futbol bilan shug'ullanuvchilarning soni 1991 yildagiga nisbatan 50,6 %, kurash bilan shug'ullanuvchilar esa 39,8% barobariga ko'paygan. Ta'kidlash joizki, barcha hududlarda ana shunday o'sish holati kuzatilmoqda.

Menejerlar bular – mutaxassislar bo'lib, ular sport tashkilotlari ishini boshqa insonlar hisobidan ta'minlab beradilar. Odatda, menejerning ishiga uning qanday ishlaganiga qarab emas, balki uning ishtirokidagi butun jamoada ishiga qarab baho beriladi. Menejer sport tashkilotining a'zosi, u ishning maqsadini aniqlovchi, "insonlar maqsad" zanjirida qaror qabul qiluvchi jamoadagi insonlarga rahbarlik qiladi. Bunday faoliyat bir xillikdan holi, ijodiy hisoblanadi, unga rang-baranglik, qisqa muddatlik va aniqlik xususiyatlari xosdir. Menejer quyidagi vazifalarni amalga oshirishi lozim:

- xodimlar oldida nutq so'zlay olishi;
- qaror qabul qila olishi;
- og'zaki va yozma ko'rsatmalar bera olishi;
- ishchan suhbat olib borish;
- suhbatdoshni e'tibor bilan tinglash va boshqalar.

Shu munosabat bilan menejerning 10 ta vazifasini ajratish mumkin, ularni uchta katta guruhlariga birlashtirish mumkin: shaxslararo munosabatlar, axborotli va hal etuvchi. Menejerning vazifasi deganda, ma'lum xulqiy qoidalar yig'indisini tushunish mumkin, ular aniq bir sport tashkilotiga yoki lavozimga tegishli bo'ladi.

Shaxslararo munosabatlar sardor, yuqoridagi rahbar, birinchi rahbar va o'zaro bog'lovchini o'z ichiga oladi. Sardor vazifasi odatda, nodavlat

sport tashkilotlariga tegishlidir, u qo‘l ostidagi xodimlar bilan bo‘ladigan alohida toifadagi munosabatni ko‘zda tutadi va rahbarlik usuli ham boshqacha bo‘ladi. Menejerlar uchun yirik sport tashkilotlaridagi yuqori rahbar (masalan, sport klubining prezidenti yoki sport birlashmasining boshlig‘i)ning roli yirik. Yirik rasmiy qabullar, marosimlar va boshqalarda vakillik qilishdan iborat bo‘ladi. Menejer rahbarlik rovida xodimlar ishtirokidagi deyarli barcha boshqaruv harakatlarini amalga oshiradi va asosan, xodimlarni rag‘batlantirishga harakat qiladi.

Menejerning o‘zaro bog‘lash roli tashqi ishchi aloqalarni (sport tashkilotlarida tashqi aloqalar menejeri, sport klubi, guruhining bosh menejeri va boshqalar) o‘rnatish va qo‘llab borish faoliyatidan iborat bo‘ladi.

Menejerning axborotdagi vazifasi ma‘lumotning iste‘molchi va tarqatuvchisini bir-biri bilan bog‘lashdan iboratdir. Menejer ushbu vazifani bajararkan, u ham tashqi muhitdan, tashkilot (bo‘linmalari) xodimlaridan va maxsus xarakterga ega bo‘lgan axborotni yig‘adi. Menejer axborot tarqatuvchi sifatida tashqi muhitdan, tashkilot (bo‘linmalari) xodimlaridan to‘plangan va maxsus xarakterga ega bo‘lgan axborotni sport tashkiloti a‘zolariga tarqatadi. Menejerning vakolatchi sifatidagi roli uning kengashlarda qatnashish, o‘zining sport tashkilotidagi (hamda tashqi sport tashkilotlaridagi) har xil axborot vositalari orqali yozma va og‘zaki chaqiriqlar berishdan iboratdir.

Menejerning hal etuvchi roli, odatda, sport tashkilotlarida qaror qabul qilish bilan bog‘liqdir. Ushbu rolning to‘rt xil turini ajratish mumkin: tadbirkor, qoida buzulishlarni boshqaruvchi, zaxiralarni taqsimlovchi va vositachi. Menejer tadbirkor sifatida innovatsiyalar va tashkilot faoliyati samaradorligi bo‘yicha sport tashkilotining ichida imkoniyatlar qidiradi va uning tashqari ishida o‘zaro aloqalar o‘rnatadi, boshqaruvni takomillashtirish bo‘yicha loyihalar joriy etadi va ularni nazorat qiladi. Qoida buzilishlarini boshqaruvchi sifatida, u o‘zining faoliyatidan tashqarida ro‘y berayotgan noo‘rin o‘zgarishlarga qarshi turishi mumkin; sport tashkiloti oldida muhim qaror qabul qilish zaruriyati turgan hollarda o‘zgarish kiritish bilan bog‘liq harakatlarga javobgarlik qiladi.

Menejer taqsimlovchi sifatida sport tashkiloti zaxiralarini va uning mablag‘larini taqsimlashga javob beradi. Vositachi sifatida menejer sport

tashkiloti vakolatchiligiga va har xil kelishmovchiliklarni hal etishga mas'uldir. Keyingi yillarda menejerda yana bir aniq belgilangan mas'uliyat paydo bo'ldi, u ham bo'lsa sportchi vazifasi. Aholining boshqa guruhlari orasida yirik sport tashkilotlarining rahbarlari, oliy va o'rta pog'onadagi menejerlar o'zlarining keskin sport faolliklari bilan ajralib turadigan bo'ldilar. Tabiiyki, jismoniy tarbiya va sport menejmenti sohasida ishlayotgan menejerlarga jismoniy tayyorgarlik borasida yuksak talablar qo'yiladi.

SHaxslararo munosabat va axborotlik rolini bajarayotgan rahbar boshqaruv qarorlarini qabul qilish roliga ham egadir: zaxiralarni taqsimlash, kelishmovchiliklarni bartaraf etish, sport tashkilotiga yangi imkoniyatlar qidirish. Yuqorida keltirilgan rollar, qanday sport tashkiloti bo'lishidan qat'iy nazar, uning menejer ish hajmini va mazmunini belgilaydi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda ham jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida faol ish olib borayotgan menejerlarning yorqin namoyandalarini ko'rish mumkin, masalan, prof. Kerimov Fikrat Azizovich, prof. Akramov Rustam Akramovich, prof. Yarashev Komiljon Dexqanovich prof. G'ulomov Ziyoviddin Tohirovich, dots. Nabiullin Rishat Xisमतullovich va boshqalar.

Rossiyada Kushenko S.V. Permning "Ural Greyt" basketbol klubini Rossiya chempioniga aylantirdi, Yevropaning kuchli guruhlari safiga kiritdi, MASKni hukmronlikdan chetlatdi. SHundan keyin uni Moskvaga taklif qilib, MASKning ilgarigi mavqeini tiklashga erishildi. Kushenko S.V. sportning boshqa turlarida ham menejer sifatida katta yutuqlarga erishdi.

Professor G'ulomov Z.T. 1992 yilda O'zbekistonda birinchilar qatorida prof. Tursunov Baxtiyor Muhammadjonovich bilan birgalikda Toshkent sharqshunoslik institutida "Xalqaro menejment va marketing" kafedrasini ochib, unda faoliyat ko'rsatgan. Keyinchalik u 1994 yilda Kiev fuqaro aviatsiyasi xalqaro universitetining Toshkent filialida "Aviatsiya menejmenti" fanini o'qitishni yo'lga qo'ygan. 1995 yilda G'ulomov Z.T. Toshkent davlat aviatsiya institutida "Aviatsiya menejmenti" kafedrasini ochgan va 1999 yilda "Menejment asoslari va O'zbekiston bozor iqtisodiyoti sharoitida uning xususiyatlari" darsligini chop etgan. Shu yilning o'zida u O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "Ustoz" jamg'armasining sovrindori bo'lgan va o'zining menejment sohasidagi ishlariga AQSH, Yevropa, Xitoy, Malayziya va boshqa

ko'pgina davlatlardagi hamkasblaridan ijobiy baholar olgan. Nihoyat, 2010 yilda G'ulomov Z.T. O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutida "Sport menejmenti" kafedrasiga asos soldi va jismoniy tarbiya va sport sohasida bir nechta o'quv rejalari, o'quv dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar, o'quv-uslubiy qo'llanmalar yaratdi. 2011 yilda u O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutida Sport menejmenti sohasida olib borgan ishlari uchun Frantsiyaning AFNOR, "Ta'lim sifati Xalqaro menejerlar assotsiatsiyasi" (MAMAK) a'zosi va grant sohibi bo'ldi.

Menejrlarning professional darajada ish olib borishi uning bilimi hamda ikki asosiy yo'nalishda doimiy ravishda faoliyat ko'rsata olishida ma'lum bo'ladi: texnologik va ijtimoiy-ruhiy.

Texnologik yo'nalish boshqarish funksiyalarini (rejalashtirish, tashkillash, motivatsiya va nazorat) amalga oshirishdagi boshqaruv qarorlarini tayyorlash va ularni qabul qilish bilan bog'liqdir. Menejer o'z ishida keng doiradagi insonlar bilan o'zaro aloqada bo'ladi. U o'zi munosabatda bo'lgan insonlar oldida o'z ishonchini va hurmatini oshirishga imkon beradigan shaxsiy sifatlarga ega bo'lishi lozim. Ayniqsa, uning xotirjamlik xususiyatlarini saqlash, tiniq fikrlash, jismoniy va ruhiy kuchlarini tezda tiklay olish, o'z faoliyatini tanqidiy baholay olish, aybdor shaxslarni qidirmaslik va holatni har doim tuzatib borish imkoniyatlariga ega bo'lishi zarurdir. Menejerning sport tashkilotidagi eng qimmatli va nozik zaxiralar-insonlar bilan ishlash xususiyatini inobatga olganda, insonlarning tashkilotdagi o'zaro munosabatlarini yaxshi bilishi zarur hisoblanadi.

Menejerning ijtimoiy-ruhiy sohadagi professional faoliyati uning odamlar bilan ishlay olish xususiyatlari, boshqaruv qarorlarini bajarish va amalga oshirishda ularni yo'lga sola bilish xususiyatlari bilan bog'liq.

Menejerning muhim vazifalaridan biri jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga hissa qo'shishdir. Jismoniy tarbiya va sport tashkilotlarida tadbirkorlik faoliyati deganda – ishni tashkil etishga ta'sir ko'rsatadigan shart – sharoitlar va omillar borligi tushuniladi. Tadbirkorlik faoliyatining maqsadlari va vazifalari bevosita bozor tamoyillaridan kelib chiqadi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitlarida sotuvchilar o'z tovarlarini imkoni boricha ko'proq foyda beradigan qilib sotishga, xaridorlar esa bu tovarlarni imkoni boricha arzonroq qilib xarid qilishga

intiladi. Ularning manfaatlari bozordagi baholar mexanizmi orqali muvozanatlashadi. Shu munosabat bilan bozor iqtisodiyotining qanday tamoyillari tadbirkorlarga xos bo‘lib hisoblanadi, degan savol tug‘iladi. Avvalo, xususiy mustaqillik, ya’ni avtonomiya tamoyili. Iqtisodiyotdagi hamma erkin harakat qiladigan iqtisodiy subyektlardan kelib chiqadi. Shuning uchun tadbirkor kishi amaldagi qonunlar doirasida o‘z istagiga qarab ish yuritishi mumkin.

Erkinlik tamoyili, birinchidan, tadbirkorlar uchun muayyan imkoniyatlar bo‘lishini, xo‘jalik faoliyati erkinligini va qanday bo‘lmasin biror ish bilan shug‘ullanish erkinligini ko‘zda tutadi.

Ikkinchidan, boshqa imkoniyatlar ham nazarda tutiladi: shartnomalar tuzish erkinligi, birlashish va raqobat qilish erkinligi bor. Uchinchidan, tadbirkor ishi o‘z mulkidan o‘z xohishiga qarab, foydalanish huquqiga ega bo‘ladi. Umumiy vaqtda tadbirkor qonun bilan belgilab qo‘yilgan haq – huquqlarini e’tiborga olish kerak.

Zamonaviy menejer jamoa ishlab chiqarishda: a) boshqaruvchi, b) diplomat, v) yetakchi, g) murabbiy, d) inovator, ye) inson sifatida maydonga chiqadi.

Boshqaruvchi – menejer. Menejerning bu xususiyati unga azaldan xos bo‘lgan an’anaviy funktsiya hisoblanadi. Boshqaruvchilik vazifasini ado etar ekan, menejer hokimlikka ega shaxs bo‘lib qoldi. Hozirgi sharoitda hokimiyat tanho bir kishiga tegishli bo‘lmay qolishi uchun hokimiyatni qo‘lda tutuvchi kishidan bugungi kunda ham qat’iyat, ham ma’lum darajada muloyimlik ko‘rsatish talab etiladi. Boshqaruvchi - bu menejer, xolos, o‘z lavzida turadigan, yuksak kasb mahoratiga ega, ish yuzasidan mezoni o‘zlashtirilgan, notiq, maslahatchi, pedagog va ruhshunos mahoratiga erishgan bo‘lishi kerak.

Diplomat - menejer. So‘nggi o‘n yilliklar davomida, ayniqsa, keng yoyilgan menejerlik malakalari va ko‘nikmalari orasida bularning avvalo, muzokaralar olib borish bilan bog‘liq xillarini tilga olib o‘tish lozim. O‘rta va oliy darajadagi bugungi menejerlar hozirgi kunda o‘zlarining ish vaqtlarini asosan, odamlar bilan aloqalar bog‘lash va bu aloqalarni kengaytirishga, ish sohasidagi aloqalarni chuqurlashtirish, shartnomalar, bitimlar tuzish, hukumat bilan o‘rnatiladigan munosabatlarni yo‘lga qo‘yishga sarflaydilar. Har xil vositachilik ishlarida menejerlarning ishtirok etishi tobora ko‘proq zarur bo‘lib

qoldi. Mana shularning hammasi uchun kishida alohida, ya'ni diplomatlarga xos qobiliyatlar bo'lishi kerak.

Etakchi - menejer. Zamonaviy menejer, menejerlik ishlaridan tashqari yetakchilik ishlarini ham olib boradi. Menejment xususidagi Amerika nashriyotchilari "har bir menejer yetakchi bo'lishi lozim" degan ishorani allaqachon o'rtaga tashlashgan. Menejerlik vazifasi bir ma'noni anglatmaydi. Bizda menejerlik vazifasi deganda, ko'pincha biznesning moddiy tizimi faoliyatini quvvatlab borish uchun zarur bo'lgan professional harakatlar tushuniladi, bu albatta, o'tmishdan qolgan tushunchadir. Biznesning insonga xos bo'lgan boshqa avlod tizimi, ya'ni boshqarishning asosiy obyekti bu o'rinda go'yo chetda qolib ketgandek. Lekin bu vazifani yaxshi uddalash uchun menejer odamlarni o'ziga ergashtirib borish qobiliyatiga ega, ya'ni u yetakchi bo'lishi lozim. Zamonaviy nuqtai nazarga muvofiq yetakchilik funksiyalari ikki qismdan: professional-texnokratik va emotsional-shaxsga oid qismlardan tarkib topgan.

Murabbiy – menejer. Ishlab chiqarish jarayonlari murakkablashib borgani sari xodimlarga qo'yiladigan talablar ortadi. Bir tomondan, xodimlarning texnologik bilimlarini oshirish ehtiyoji paydo bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularda hayot faoliyatining ma'naviy tomonlarini kamolotga yetkazish zaruriyati tug'iladi.

Murakkablashib borayotgan texnika, texnologiya mutaxassislarga uzluksiz kasb ta'limi berib borish zaruriyatini tug'dirishi hech kimda shubha uyg'otmaydi. Bu ravshan, shunga ko'ra, biz ko'p surishtirmasdan, bu ishga talaygina mablag'larni sarflaymiz. Lekin xodimlarni ma'naviy tomondan kamolotga yetkazish borasida sustkashlik qilmoqdamiz va shuning uchun ishlab chiqarishda zarar ham ko'ramiz. Vaholanki, xodimlarning yaxshi tarbiya ko'rganligi yuksak ma'naviy axloqqa ega ekanligi taraqqiyot cho'qqisiga chiqqan iqtisodiyotning mintaqadan mintaqaga o'tib borishi uchun hal qiluvchi shart bo'lib hisoblanadi.

Muvaffaqiyat qozonishni mo'ljallaydigan menejer xodimlarni odob-axloq, his-hayajon tomonidan tarbiyalab borish barcha menejerlik ishlarining muhim tomonidir, degan tegishli xulosaga kelish lozim.

Innovator - menejer. Fan-texnika taraqqiyotining informatsion yuksalish sharoitlarida (birinchi, yuksalish qishloq xo'jalik ekinlarini joriy etish bilan, ikkinchi, sanoatning tubdan o'zgarishi bilan bog'langan). Menejerlik

ishining eng muhim tomonlaridan biri innovatsiyalar bo'yicha faoliyat olib borishdir. Shiddat bilan davom etayotgan fan-texnika inqilobi sharoitlarida innovatsiyalar xususida kimki sustkashlik qiladigan bo'lsa, u tez orada orqaga o'tib qoladi. Innovatsiyalarning zarurligini tushuntirish juda oson. Eskirib qolgan asbob-uskunalarni tiklash, yangiliklarni joriy etishdan mablag' tejab qolishdan ko'ra, yangi texnika va texnologiya bazasida mehnat unumdorligi va mahsulot sifatini ko'tarish ancha oson va tezroq bo'ladi.

Menejer, avvalo, insondir. Menejer tashqi energiya manbalaridan ishlaydigan mashina emas. Shuning uchun ham insonga xos bo'lgan xususiyatlardan hech biri unga begona emas. Menejer tor bilim natijasida yetishtirilgan ijtimoiy sifatlarning murakkab bir tizimi, ya'ni shaxsiyatli kishidir. Har bir menejerning o'z xulq atvori bilan belgilanadigan o'z tabiati bor. Lekin odam tabiatining har qaysi tomoni ham menejerlik vazifalarini ado etishga yordam beravermaydi. Yaponiyada firmaning menejerlari ishchilar mehnatining samarasini oshirish va ularni mahsulot sifatini tinmay takomillashtirib borishga undash uchun mana quyidagi qoidaga amal qilib borishadi: bizning tamoyillarimiz – jamiyatimizni rivojlantirish va farovonligini oshirish borasida o'z mas'uliyatlarini anglab yetish. Jahon madaniyatini chindan taraqqiy ettirishga o'z-o'zini bag'ishlash. Bizning kredo-madaniyat taraqqiyoti mavhum bir narsa emas. Bizning hammamiz birgalikda harakat qilib, madaniyat taraqqiyotiga o'z ulushimizni qo'shib boramiz Bizning har birimiz buni doimo yodda tutmog'imiz kerak. Har ishda firmaga sadoqatli bo'lish muvaffaqiyat keltiradi.

Ma'naviy qadriyatlarimiz: a) ishlab chiqarishni takomillashtirish yo'li bilan millatga xizmat qilish; b) halollik; v) uy; v) o'nlik va hamkorlik; g) sifat uchun kurash; d) o'z qadrini bilish va bo'ysunish; ye) firma bilan payvasta bo'lib yashash; j) firmaga minnatdorchilik.

Boshqaruv tsikli to'rtta vazifani ado etadi, bular – rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazoratidir. Bu vazifalar moddiy boyliklar yaratish mablag' bilan ta'minlash, marketing va boshqalarga doir boshqaruv faoliyatining hamma turlarini o'z ichiga oladi.

Sportda menejer modelini yoritishdan avval, menejer u avval, shaxs ekanligi ta'kidlanib, uning mehnati jamiyatdagi barcha insonlar kabi jumladan, sport tovarlari ishlab chiqaruvchilar (moddiy ishlab chiqarish soha vakillari) va jismoniy tarbiya va sportda xizmat ko'rsatayotganlar (nomoddiy ishlab chiqarish

soha vakillari) mehnatining ajralmas qismi ekanligini inobatga olish lozim. Jismoniy tarbiya va sport menejeri mehnatining farqi shundaki, uning mehnati aqliy, jismoniy, ijodiy, uzluksiz va sertashvish faoliyatidir. Garchand jismoniy tarbiya va sport menejeri bevosita moddiy boylik yaratmasada, lekin uning mehnati ishlab chiqarishga kiradi.

Boshqaruv faoliyati nazariyasi va amaliyoti jismoniy tarbiya va sport menejeri modelini yuzaga keltiradi. U pedagogik mohirlikka ega bo'lgan istarasi issiqlik, ochiq ko'ngillik, oqillik va irodalilik kabi tizim tashkil etuvchi biologik sifatlarga ega bo'lishi lozim.

Sport menejeri jismonan barkamol bo'lishi kerak: ochiq ko'ngillilikni jismoniy tarbiya va sport menejeri achinish va hamdardlik qilish kabi hislatlarda namoyon eta bilishligi, vijdon amriga quloq solishi kerak. Sport menejeri farqlay oladigan o'z aqliy qobiliyatini nimalarga qodirligini bilishi va idroklay olishi lozim.

Sport menejerida, albatta, mustahkam iroda bo'lishi shart, chunki boshqaruv bu hamisha hokimlikdir. Jismoniy tarbiya va sport menejerining madaniyatlilik darajasi - inson tafakkuri va badiiy ijodiyoti eng yaxshi natijalari darajasida bo'lishlik xususidagi doimiy ehtiyoj, bu uning etika, siyosatshunoslik, sotsiologiya va psixologiya bo'yicha bilimlarga ega bo'lishini taqozo etadi. Boshqaruv faoliyatiga antropologik yondashish menejer keng kulturologik tayyorgarlikka ega bo'lishi zarurligiga olib keladi.

Sport menejerining insoniylik jihati bu menejerning boshqaruv faoliyatida tizimlashtirilgan va moslashtirilgan antropologik bilimlardan foydalana olishdagi nazariy-amaliy tayyorgarligidir.

Antropologik bilimlar jismoniy tarbiya va sport menejeriga o'z kasb vazifasini bajarish jarayonida odamlar bilan muloqotda bo'lish va birgalikda harakat qilish, shaxsiy ishbilarmonlik sifatlarini namoyon eta bilish va eng yaxshi kasbiy natijalarga erishish uchun zarurdir. Bular ayniqsa, jismoniy tarbiya va sport ta'limi, servis, tibbiyot, savdo va tadbirkorlik kabi faoliyat sohalarda katta ahamiyat kasb etadi.

3.2. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hamda qarorlar boshqarishning asosiy manbaalari

Ko'pchilik rivojlangan mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida va biznes bilan bog'liq barcha biznes-maktablarda ixtisoslashtirilgan insonshunoslik fanlari o'qitiladi: sanoat psixologiyasi, ishlab chiqarish sotsiologiyasi, tadbirkorlik odobi, ishbilarmonlik iqtidori va boshqalar. Ko'pchilik universitetlarda shoirlar, rassomlar, madaniyat arboblarning ma'ruzalari rejalashtirilgan.

Menejerlarni insonshunoslik bo'yicha tayyorlashda Yevropa Ma'muriy boshqaruv instituti (Fransiya) da, boshqaruv xalqaro instituti (Shveysariya) va Barselona oliy boshqaruv ta'limi institutida qiziqarli tajriba to'plangan. Menejerlar tayyorlash bo'yicha Tokiodagi markaz jahonga ma'lum, unda: insonshunoslik ta'limi va insonshunoslik texnologiyaviyligidan iborat insonshunoslik vakolati kontsepsiyasi ko'rib chiqilgan. Ushbu ilmiy izlanishlarning jismoniy tarbiya va sport menejerlariga bevosita aloqadorligini inkor etib bo'lmaydi.

Sport menejerlarining insonshunoslik ma'lumoti, bu –antropologik bilimlar tizimi bo'lib, uning mentaliteti faoliyatining so'zlar yordamida obraz yaratish negizi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya va sport menejmentida quyidagilar mana shu negizga taalluqlidir.

- sport menejerining boshqaruv psixologiyasi;
- sport menejmentining boshqaruv pedagogikasi;
- sport menejerining boshqaruv odobi;
- sport menejerining boshqaruv sotsiologiyasi;
- sport menejerining boshqaruv kelishmovchunosligi;
- sport menejerining boshqaruv ritorikasi;
- sport menejerining boshqaruv ortobiotikasi;
- sport menejerining boshqaruv imijshunosligi;

Sport menejerining insonshunoslik texnologiyaviyligi, bu- o'quvlar majmui, shu tufayli antropologik bo'limlar uning amaliy xatti-harakatlari (axborot to'plash, boshqaruv qarorlari qabul qilish, futurologik loyihalash, ishbilarmonlik salohiyati va h.k.lar)da amalga oshiriladi. Insonshunoslik texnologiyalaridan to'g'ri foydalana bilishlik o'quvi jismoniy tarbiya va

sport menejeriga antropologik bilimlarni tadbiq etishlik muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Quyidagilar mazkur texnologiyalarga taalluqli:

- sportda maqsadni mo'ljallash texnologiyasi;
- sportda etik taalluqlash texnologiyasi;
- sportda o'z-o'zini faol belgishlash texnologiyasi;
- sportda o'zini abadiylashtirish va boshqa texnologiyalar;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, jismoniy tarbiya va sport menejmentida boshqaruv faoliyati o'z mohiyati va xususiyati bo'yicha jamiyat hayotida aqliy tartibga solish ahamiyatiga ega. Insoniy tomonidan va ijtimoiy muvaffaqiyatlar tobora oshirilib borishiga ko'ra, boshqaruv faoliyatining ilmga bo'lgan talabi ham to'xtovsiz o'sib boradi. Boshqaruvning mohiyati obyektiv va subyektiv shart-sharoitlarni shunday nisbatda uyg'unlashtirishni ta'minlashdan iboratdir, bu mo'ljallangan maqsadga erishish imkonini beradi. Shuning uchun yaxshi rahbar kamroq buyruq beradi, buning o'rniga ularning mehnat faoliyati uchun zarur bo'lgan samarali sharoit yaratadi. Boshqaruv, bu hamisha hukmronlik, har qanday tashkilotning samarali faoliyat ko'rsatishi, uni to'g'ri taqsimlashga bog'liq. Lavozim vakolatidan (hokimyatning taqsimlanishidan) qat'iy nazar boshqaruv xulqining umumiy tamoyillari-vakolatlik, insonparvarlik, innovatsiyalik, programmatika va ortobiotiklik mavjud. Boshqaruv uslubiga kelsak, u avtokratik, byurokratik, demokratik va aristokratik bo'lishi mumkin.

Sport menejerining insonshunoslik vakolati uning boshqaruv faoliyatida antropologik bilimlardan foydalanishdagi nazariy-amaliy tayyorgarligiga bog'liq. Bu vakolatlik insonshunoslik ma'lumoti va menejerning insonshunoslik texnologiyasi bilan tavsiflanadi.

Sport tashkiloti o'z xodimlarining salohiyatidan tegishli sharoit yaratgan holda maksimal samarali foydalanishga intiladi. Lekin insonning sport tashkilotiga bo'lgan munosabatini belgilaydigan boshqa xususiyatlar ham bor: sport tashkiloti uning hayotida qanday rol o'ynaydi, uning jamoa bilan bo'lgan munosabatga qanday mazmun bag'ishlaydi. Ushbu muammoni tizimli o'rganilganda ikki yo'nalishga to'g'ri kelishi mumkin:

1. Menejer va sport tashkiloti orasidagi o'zaro harakatda markaziy o'rinda inson turadi.

2. Menejer va sport tashkiloti orasidagi o‘zaro harakatda markaziy o‘rinda tashkilot turadi.

Inson va sport tashkiloti orasidagi o‘zaro harakatda na tashkilot, na inson ish joyidagi faoliyatda o‘z e‘tiborlarini aniq bir ishni bajarishga yo‘naltira olishlari mumkin bo‘ladi. Ushbu o‘zaro harakat har doim kengroq doirada bo‘ladi, chunki inson mashina emas, ish joyi inson uchun faqatgina atrofidagi tashkiliy qismgina, xolos. Ko‘pchilik insonlar uchun bu quyida keltirilgan juda keng tushuncha: qurol aslaha, inventar, predmetlar, mehnat sharoiti, hamkasblarning munosabati, muloqot me‘yorlari, ish haqi, xulqiy qoidalar, ichki tartib-qoidalar, sport tashkilotining katta-kichikligi, uning mavqei va boshqalar. Bularning hammasi inson tomonidan individual ravishda ko‘riladi va qabul qilinadi. Insonni tashkiliy muhitga kirib borishi menejmentda “sotsializatsiya” deb ataladi. Sotsializatsiya jarayoni aniq ravishda insonga va tashkiliy muhitga bog‘liq va har doim ham bir tekisda o‘ta bermaydi. Ko‘p sabablar asosida yotuvchi, nizo va kelishmovchiliklar keltirib chiqaradigan ikki holat mavjud: kutish, tasavvur qilish va insonning tashkiliy muhit haqidagi tushunchasi hamda undagi o‘zining o‘rni va ishchi munosabatidagi tashkilotning kutishi, uning roli va undagi o‘rni.

O‘z imkoniyatlarini bilgan holda, bilimga ega bo‘lib, sport tashkilotiga nisbatan aniq mo‘ljal va maqsad bilan inson u bilan o‘zaro harakatga kirishadi. Inson tashkilotda aniq o‘rinni (vazifani) egallash, aniq ishni bajarishni va aniq rag‘batlantirilishga erishishni ko‘zlaydi. O‘z navbatida, sport tashkiloti, o‘z maqsadi yo‘lida ishchidan foydalanishni ko‘zlaydi. Ishchi o‘zining tegishli malakasi va shaxsiy sifatlariga ega bo‘lgan holda, jamoada ma‘lum aniq rolni o‘ynab, ishni bajarib, tegishli natijani berib, aniq rag‘batlantirilishga erishadi. Menejerning san‘ati shundaki, u insonni tashkilot bilan bir-biriga mos keluvchi tegishli natijani kutishiga va tashkilotning ham kutishiga erishishdir.

Har bir inson uchun kutish kombinatsiyalari har xil bo‘lishi mumkin. Sport tashkilotining insondan kutayotgan natijalari rang-baranglikda undan kam emas, u inson quyidagi yo‘nalishlarda o‘zini ko‘rsatadi, deb o‘ylaydi:

- tegishli malaka va bilimga ega bo‘lgan mutaxassis;
- ma‘lum shaxsiy va ma‘naviy sifatlarga ega bo‘lgan inson;

- hamkasblari bilan yaxshi munosabat ushlab turishga loyiq, o'z loyiqqligini rivojlantirib borishga intiluvchan, qadriyatlarni tan oluvchi va ularni himoya qiluvchi, tegishli mas'uliyat va javobgarliklarni o'z zimmasiga oluvchi jamoa a'zosi.

Inson va tashkilot orasidagi moslashuvni kutish muammosini hal etish inson qanday o'ringa o'zini mo'ljallayotgani, u qanday rolni o'ynashga tayyorligi va tashkilot unga nimani taklif qilishiga bog'liq bo'ladi. Xodimning tashkilotdagi roli deganda, unga bajarish uchun biriktirilgan masalalar to'plami, funksiyalar, ishlar tushiniladi. Birinchidan, zamonaviy menejmentda keng tarqalgan va an'anaviy hisoblangan, inson tashkilotda ma'lum ishni bajarish uchun lavozimga qabul qilishga asoslangan. Ikkinchidan, ish inson uchun shunday tanlanadiki, u optimal darajada xodimning imkoniyatlariga va e'tirozlariga mos keladi. Ikkinchi yo'nalishni amalga oshirishning o'ziga yarasha qiyinchiliklari bo'lishiga qaramasdan, jahon menejmentida uning keng ko'lamda foydalanilayotgan an'anasi ko'zga tashlanib turadi.

Rejalashtirish. Bu vazifa mohiyat e'tibori bilan qarorlar tayyorlash jarayonidir. Rejalashtirish bosqichlari: a) maqsadni o'rta qo'yish, b) mavjud imkoniyatlar shart-sharoitlarni aniqlash, v) muqobil shartlarni belgilab olish, g) eng yaxshi yo'lni tanlash, d) rejani ishga solish va bajarish.

Tashkil etish – tashkil etish vazifasi menejer va ijrochilar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan. Bu avvalo, menejerning o'z imkoniyatlariga baho berishi, o'ziga bo'ysunadigan xodimlarni o'rganib chiqish, har bir xodimning salohiyati, nimalarga qodirligini aniqlab olish, kuchlarni joy-joyiga qo'ya bilishdir va hokazo. Mana shu tashkilotchilik boshidan oxirigacha korxonaning juda aniq tuzulmalari doirasida o'tadi.

Motivatsiya – tayyorgarlik choralarini ko'rib bo'lganidan keyin menejer ta'minlash kerak. SHu maqsadda quyidagilardan foydalaniladi: a) rag'batlantirishdan, ya'ni tashqi omillar (moddiy va ma'naviy), xodimni jo'shqin faoliyatga undashdan, b) asl motivatsiya, ya'ni xodimda mehnatga ichki (ruhiy) rag'batlar hosil qilishdan. Bu o'rinda quyidagilar muhim bo'lib hisoblanadi: mehnatda manfaatdorlik, mehnat faoliyatiga ehtiyoj sezish, mehnat faoliyatidan qanoat tuyg'usini his qilish muhimdir. Mana shu boshqaruv vazifasini muvaffaqiyat bilan ado etish uchun menejer

muloqot olib borish, aloqalar bog'lashning turli jihatlarining yaxshi bilimi, o'zida tegishli malaka va ko'nikmalarni rivojlantirib borishi shart. Boshqaruv tsiklining aylanib turishi, ma'lumki, menejer doimo boshqaruv vazifalarini ado etib borish bilan band bo'ladi. Agar o'z korxonasi istiqbolni ta'minlab berishni istasa, boshqaruv ishining hamma tafsilotlariga jiddiy kirishmog'i lozim.

Zamonaviy tariflarga ko'ra, biznes tijorat ishi, tadbirkorlik faoliyatidir. Biznes so'zini yaqinda ham mutaxassislardan tashqari hech kim tan olmasdi. Xususiy mulkdan odamlar qo'rqishar edi. Inqirozlar, raqobat, ishsizlik degan narsalar asosan, kapitalistik mamlakatlarga xos xususiyat edi. Kishini o'z manfaatlarini davlat manfaatlaridan keyin turishi kerak, degan tamoyil odamlar qulog'iga singdirilgan edi.

80-90-yillarda G'arb mamlakatlari sharqni bir qancha davlatlari tadbirkorlik va biznesni bozor iqtisodiyotiga olib kirdi va shu tufayli iqtisodiyot va texnika ulkan muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritgani mamlakatlar tajribasini ko'rsatib berdi. Lekin biznesni faqatgina shaxsiy boylik daromad orttirish manbaidir, degan xato ta'riflar bor. Haqiqiy biznesni asosi tadbirkorlikdir. Tadbirkor bo'lish, degan so'zni tagida biror ishni boshlash, bajarish, uddalash, ya'ni aniq tayinli ish bilan shug'ullanish degan ma'no yotadi. Biroq biznes "sehrli tayoqcha" yoki "ochil dasturxon" degani ekan deganlar yanglishadilar. Biznes o'z holicha muvaffaqiyatga olib bormaydi. Uning zaminida hamisha mehnat, uddaburonlik, mohirlik, bilimdonlik va tashabbus yotadi. Bu xususiyatlarning hammasi menejmentga xos xususiyatlar hisoblanadi. Haqiqiy tadbirkor talab va taklifni, pul sanog'iga yetishgina emas, zamonaviy menejment sir asrorlarini ham bilishi, hisobotlar tizimini baho siyosatini tushunadigan, kelajakni ko'ra biladigan bo'lishi kerak.

Biznes hozirgi kunda xalqaro tus ortib borayotganligi sababli yuqorida aytilganlardan tashqari, chet tillarini ham bilishi zarur. Har bir tadbirkor o'z faoliyatini boshlar ekan, bozor talab va taklif qonunlarini yaxshi bilishi, moliyaviy, aqliy hamda mehnat resurslariga kelgusida qanday tasavvurga ega bo'lishi, shuningdek, ish zaxiralaridan samarali foydalana bilishi kerak. Biznesni strategiya va taktikasi bor. Uning strategik maqsadi foydani eng ko'p darajasiga yetkazishdir. Taktik maqsad har bir kontragent o'z vaqtida

va mavjud shart-sharoitlaridan foydalangan holda muomalada bo‘lib shu strategiyani amalga oshirishdir.

Biznesning maqsadi, odatda, foydani oshirib borish yoki barqaror holga keltirish. Tadbirkorning ham o‘y-fikrlari harakatlari va sarf xarajatlari aynan foyda olishga qaratilgan bo‘ladi. Zarar ko‘rishga, foydani yo‘qotishga qaratilgan biznes bo‘lmaydi, odatda, har ishda bo‘lgani kabi biznesda ham muvaffaqiyat o‘z-o‘zidan kelavermaydi. Biznesda muvaffaqiyatga erishish uning g‘oya, maqsadi va vazifalariga, zaxiralar investitsiyalar bilan nechog‘lik ta‘minlangani, shuningdek, boshlangan ish natijalari ro‘yobga chiqarish usullariga ko‘p jihatdan bog‘liq.

Tadbirkorlik to‘g‘risidagi Respublika qonuniga asosan, O‘zbekistonda quyidagilar biznes subyektlari bo‘la oladi:

- Aqlli, hushi raso bo‘lib, o‘z ishi yuzasidan qonun oldida javob bera oladigan fuqaro;

Fuqarolar guruhi, jumladan, davlatga, kooperativga qarashli va boshqa turdagi korxonalar – jamoa biznesi;

Chet el fuqarosi yoki yuridik shaxsi, shuningdek, fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar, bular respublika qonunlarida ko‘zda tutilgan vakolatlar doirasida faoliyat olib borishlari mumkin;

Aralash mulk subyektlari.

Tadbirkorlik shaklini biznes obyektlari belgilaydi.

Yuqorida aytilganlardan shuni xulosa qilish mumkinki, biznes subyektlari bu siz bilan biz, biznes ob‘ektlari gugurt, sigaret, saqichlardan tortib samolyot dengiz kemalarigacha bo‘lgan narsalarni hammasi. Mana shu narsalarni ishlab chiqarish va realizatsiya qilish ishlab chiqarish shaklidagi biznesni tashkil etadi, ishlab chiqaruvchilardan olib sotish bu tijorat biznesidir.

Biznes obyekti va subyekti tizim sifatida faoliyat ko‘rsatib borishida mulkchilik va mulkka bo‘lgan munosabat katta rol o‘ynaydi.

Biznes bu shunchaki bir ishtiyoq emas, erkalik yoki boylik keltiradigan manba ham emas, avvalo, tinimsiz mehnat, mashaqqatli ishdur.

Inson olim, konstruktor, shifokor, yozuvchi va hokazo bo‘lib tug‘ilmaganidek, hech kim ham tadbirkor bo‘lib tug‘ilmaydi, balki tadbirkor bo‘lib yetishib chiqadi. Lekin buning uchun men falonchi bo‘laman, degan

niyat qilishi, o'qishi, o'rganishi, maqsadi sari intilishi, o'z ustida ishlashi va atrofidagi muhit qulay va unda imkon bo'lishi kerak.

Takrorlash uchun savollar:

1. Sport turlari bo'yicha federatsiyalarning tashkil qilinishi qanday?
2. Jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari qanday tashkil etiladi?
3. Sportning milliy turlari qaysilar?
4. Sport sohasini mablag' bilan ta'minlash qanday amalga oshiriladi?
5. Nodavlat sektorlar qaysilar?

IV-BOB. O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tuzilishi

Tayanch so‘zlar: Respublika, jismoniy tarbiya, sport, tarkibiy tuzilishi, taraqqiyot, ichki tuzilishi, tarkibiy tarmoqlari.

4.1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni va uning asosiy mazmuni

Mustaqil O‘zbekiston aholisining ijtimoiy-madaniy turmush farovonligini yanada yaxshilash, ularning manaviy yetuk, jismonan baquvvat bo‘lib kamolotga yetishishlarida davlat idoralarining faoliyatlari muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda Davlatni boshqarishdagi Oliy Majlis, Prezidentlik, Vazirlar Mahkamasi, Sud va mamuriy idoralar tizimining afzalligidan dalolatdir. SHunga ko‘ra, ularning izchillik bilan olib boradigan ish jarayonlari, jumladan, aholining barcha qatlamlarini salomatligini yaxshilash bilan bog‘liq ish tajribalarda jismoniy tarbiya, sport, sayoxat va xalq milliy o‘yinlarining ham katta ahamiyatga ega ekanligini etirof etish zarur bo‘ladi.

Davlatni idora qilish borasida Konstitutsiyada kayd etilishicha, O‘zbekiston Respublikasida Davlat xokimiyati xalk manfaatlarini ko‘zlab va O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi xamda uning asosida kabul kilingan konunlar vakolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi (7 modda).

Oliy Majlis – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi «Davlat hokimiyatining tashkil etilishi» bulimidagi 18 bobi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga bagishlangan.

Oliy Majlis oliy Davlat vakillik organi bulib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi (76 modda). Oliy majlisning mutloq vakolatlriga Konstitutsiyani qabul qilish, unga o‘zgartirishlar kiritish, O‘zbekiston Respublikasi ichki va tashki siyosatining asosiy yunalishlarini belgilash va davlat strategik dasturlarini qabul qilish va eng muximi, O‘zbekiston Respublikasining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud

hokimiyatlari tizimini va vakolatlarini belgilash kabi muxim amallar kiritilgan.

Prezidentlik – ko‘pgina davlatlarning tashkiliy tuzilishi, mohiyatlari va eng dekmokratik tajribalarni o‘rgangan holda O‘zbekiston Respublikasida Prezidentlik tadbik etildi.

4.2. O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya sport Vazirligining tashkiliy tuzilishi va taraqqiyoti

Vazirlar Maxkamasi - Oliy Majlis qabul qilgan qonunlarning ijrochisi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tarkibini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tuzadi va uning Oliy Majlis tomonidan tasdiklanishi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan.

Vazirlar Mahkamasi xalk ho‘jaligida barcha sohaning samarali faoliyatiga raxbarlikni, qonunlar, Oliy Majlisning boshqa qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, karorlari va farmoyishlari asosida ta‘minlaydi. Shuningdek, u amaldagi qonunlarga muvofik O‘zbekiston Respublikasi xududidagi barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bulgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Davlat idoralari - hozirgi kun sharoiti va jahondagi ilg‘or davlatlarnng tajribalaridan kelib chiqqan holda sohalar, tarmoqlar, ishlab chiqarish jarayonlarining xususiyatlari xamda muassasalarning turlariga karab vazirliklar, davlat muassasalari va shunga o‘xshash rahbarlik organlaridan tarkib topgan. Masalan:

- maktabgacha tarbiya muassasalari, umuta‘lim maktablari, maxsus maktablar (nogironlar uchun), o‘qituvchilar va tarbiyachilar malakasini oshirish institutlari xamda shunga o‘xshash muassasalarga O‘zbekiston Respublikasi Xalk ta‘limi vazirligi rahbarlik qiladi.

- akademik litsey, urta maxsus, kasb-xunar kollejlari, o‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlari, ilmiy-tekshirish institutlariga oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi;

- oʻrta va oliy tibbiyot oʻquv yurtlari, shifoxonalar, poliklinikalar, dorixonalar va turli davolovchi muassasalar Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻlikni Saklash vazirligi tomonidan boshqariladi;

- qishloq mehnatkashlarning faoliyati, dexqon xoʻjaligi va ular bilan bogʻliq boʻlgan barcha faoliyatlari Oʻzbekiston Respublikasi Qishloq va Suv xoʻjaligi vazirligi zimmasidadir,

- kontsernlar va shunga oʻxshash yirik korxonalariga ega bulgan davlat idoralari mazmunan tizim va tartibdagi sohalardir.

4.3. Oʻzbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining ichki tuzilishi

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish boʻyicha jamoatchilik asosida faoliyat koʻrsatuvchi sport jamiyatlari mavjuddir. Ular tarkibiga quyidagilar kiradi:

1. Respublika Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi «Oʻzbekiston» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, mehnat jamoalarida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish bilan faoliyat koʻrsatadi. SHuningdek, uning tarkibida terma sport jamoalari, bolalar va oʻsmirlar sport maktablari mavjuddir.

2. «Dinamo» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, ichki ishlar idoralari xodimlari va ular bilan bogʻliq korxonalar, muassasalarda mehnat qiluvchilar bilan jismoniy tarbiya ishlari olib boradigan tashkilotdir.

3. «Yoshlik» (sobiq «Mehnat rezervlari» va «Yosh kuch» sport jamiyatlari uyushmasi) sport jamiyati oʻz faoliyatini maktab oʻquvchilari, «Talaba» sport uyushmasi, oʻrta maxsus va oliy oʻquv yurtlari talabalari bilan ommaviy sport tadbirlarini oʻtkazishda namoyon etadi.

4. «Vatanparvar» tashkiloti Oʻzbekiston mudofaasiga koʻmaklashuvchi tashkilot sifatida oʻquvchi-yoshlar va ishchilar orasida sportning harbiy-texnika bilan bogʻliq turlarini tashkil etadi (parashyut, avto-motoklub, radio-texnika va hokazo).

5. Markaziy harbiy sport klubi - maxsus sport klub sifatida faoliyat koʻrsatib, asosan, harbiy tashkilotlarda sport ishlarini uyushtirish bilan faoliyat koʻrsatadi.

Yuqorida qayd etilgan sport tashkilotlari va klublarning maxsus nizomlari, ustavlari mavjud bo‘lib, ularda xaq-huquqlari to‘la aks ettirilgan.

Jamoatchi tashkilotlar, uyushmalar – Mamlakatimizda yangi yo‘nalish bo‘yicha shakllangan va istaqlol sari rivojlanib borayotgan 20 dan ziyod jamoat tashkilotlari, uyushmalari mavjud. Ular o‘z nomlari va faoliyatlarini malum bir maqsad yo‘lida olib boradilar.

Kasaba uyushmalar – Jismoniy tarbiya, sport, sayoxat va xalk milliy uyinlarining axolininig kundalik turmush darajasiga chukur singdirish lozim buladi. Buning uchun esa jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshkaruvchi davlat idoralariga bevosita jamoatchilik yullari bilan kumanlashish va mustakil ravishda faoliyat kursatishlari kerak. Ana shu vazifalarni amalga oshirishda Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasi kengashi, uning tarkibidagi jismoniy tarbiya-sport jamiyati («Uzbekiston»), shuningdek, «Dinamo», «Yoshlik», mudofaaga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti xamda ularning viloyat, shaxar, tumanlardagi kuyi organlari faoliyat kursatib kelmokda.

4.4. O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tarmoqlari

Yuqorida ta’kidlangan barcha tashkilotlar, uyushmalarning asosiy maqsadi - demokratik tamoyillar asosida barcha qonunlar, farmonlar va qarorlarni amalga oshirishga qaratilgan.

Jismoniy tarbiya jamoalarida tashkiliy, o‘quv mashg‘ulotlari, ommaviy jismoniy tarbiya va sport, uni targ‘ib qilish ishlari, “Salomatlik”, “Sog‘lom avlod uchun” dasturlari, “Alpomish” va “Barchinoy” maxsus testlari asosida boshlang‘ich jamoalarda olib boriladi.

Jismoniy tarbiya jamoasining amaliy faoliyati kuyidagi yo‘nalishda olib boriladi:

- tarbiyaviy ishlar;
- tashkiliy ishlar;
- ukuv-sport ishlari;
- ommaviy jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish ishlari;
- jamoatchi xodimlar bilan ishlash;

- ommaviy targ'ibot ishlari;
- hisobga olish va hisobot ishlari;
- moliyaviy-xo'jalik ishlari va boshqalar.

Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg'arma uyushmalarining faoliyatlari Mustaqillik sharoiti davrida aholining ijtimoiy turmush darajasini tobora oshirish milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni jahon xalqlarining ilg'or madaniyati bilan boyitish «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish va boshqa sohalarda ko'maklashuvchi jamg'arma uyushmalari tashkil qilindi. Ularning qisqacha faoliyatlari bilan quyida tanishish mumkin.

«Navro'z» xayriya jamg'armasi mustaqillik sharofati bilan yuzaga kelgan ilk tashkilotlardan hisoblanadi. U asosan har yili o'tkaziladigan bahor bayrami - «Navro'z»ni tashkil qilish, ko'pgina sohalarda kabi jismoniy tarbiya va sportga ham moddiy yordam berish faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqda.

«Mahalla» xayriya jamg'armasi mahalla oqsoqollari jamoalarini birlashtiruvchi tashkilotdir. Jamg'arilgan mablag'larni kam ta'minlangan oilalar, nogironlar, faxriylarni moddiy rag'batlantirishga, shuningdek, mahallalarda o'tkaziladigan madaniy va ommaviy sport tadbirlariga sarflaydi.

«Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatlik markazining xayriya jamg'armasi ham shu nom bilan yuritiladi. Yurtimizda milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni kengaytirish va boyitish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan (1993 yil, aprel) bu markaz tashkil etildi. Bu markaz ilmiy-amaliy anjumanlar, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish hamda jamg'arma hisobidan sportga moddiy yordam berishda faol ishtirok etmoqda.

«Sog'lom avlod uchun» jamg'arama uyushmasi O'zbekiston Prezidentining 1993 yil 4 martidagi «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis etish to'g'risidagi farmoni asosida vujudga kelgan xukumatga qarshi bo'lgan tashkilotdir. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish, ayniqsa o'quvchi-yoshlarning ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish, ularga moddiy yordam ko'rsatishda xizmatlari g'oyat kattadir.

«Ekosan» xalqaro jamgʻarma uyushmasi sifatida jahondagi koʻpgina nufuzli tashkilotlar qatoriga koʻtarildi. Uning asosiy maqsad va vazifalari atrof-muhitni kuzatish, nazorat qilish, tozaliqni saqlash va tabiatni muxofaza qilishdir. Bu yoʻlda Orol dengizi muammolari va shunga oʻxshash oʻta muhim ishlar bilan shugʻullanib keldi. Oʻz navbatida sayohatchilar, oʻquvchi yoshlarning ommaviy sogʻlomlashtiruvchi sport tadbirlariga ham maʼlum darajada oʻz hissalarini qoʻshmoqda.

«Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati oʻquvchi yoshlar, talabalarning taʼlim-tarbiya, kasb-hunar, texnikani egallash, salomatlik, sport, madaniyat sohalaridagi faoliyatlarida amaliy jihatdan koʻmaklashadi. U Xalqaro Kurash, Assotsiatsiyasi faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega boʻlgan tashkiliy, moddiy yordam berish ishlarida bevosita ishtirok etadi. Respublikamizda «Bolalar» xayriya jamgʻarmasi, «Nuroni» xayriya jamgʻarmasi va shunga oʻxshash koʻpgina xayriya jamgʻarmalari mavjuddir. Ular oʻz sohalarida oʻtkaziladigan madaniy tadbirlarda koʻmaklashadi va belgilangan tartibda moddiy yordam beradi.

Xalq milliy oʻylari markazi, uning ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi faoliyati, Xalq milliy oʻylari markazi 1989-1991 yillar milliy qadriyatlarni oʻrganish, ularni imkoniyat darajasida qayta tiklash amalga oshirilishi bilan eʼtiborga sazovordir. Ayniqsa, Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarning tarkibidan oʻrin olgan xalq milliy oʻyinlariga eʼtibor kuchaydi. Shu sababdan respublika hukumatining qaroriga asosan, 1991 yil boshida «Xalq milliy oʻyinlari respublika Assotsiatsiyasi» tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi xalq orasida keng qoʻllanilib kelinayotgan milliy oʻyinlarni oʻrganish, ularning tarbiyaviy jihatlarini targʻibot qilish va ommaviy tadbirlar oʻtkazib borishdan iborat qilib belgilandi. SHu bilan birga, xalq milliy oʻyinlarini Markaziy Osiyo va undan ham kengroq mintaqalarda musobaqa tarzida oʻtkazishni yoʻlga quyish belgilandi. Shunga asosan, 1991 yilning aprelida Qozogʻistonda oʻtkazilgan Xalq milliy oʻyinlari anjumani va sport musobaqalarida yurtimiz vakillari ilk bor ishtirok etdilar.

Xalq milliy oʻyinlari Assotsiatsiyasining bevosita tashabbusi va Madaniyat ishlari Vazirligi rahbarligida 1991 yil 25 aprelda Jizzax viloyatining Forish tumanida ilk bor xalq milliy oʻyinlari musobaqasi

o‘tkazildi va u har yili bahorda (aprel-may) Forishda an’anaviy ravishda o‘tkazib borildi. Bu musobaqa keyinchalik «Alpomish o‘yinlari festivali» (Termiz-1998, Farg‘ona-2000) nomini oldi. Xalq milliy o‘yinlaridan “Ko‘pkari”, “Poyga”, «Bo‘ron», «Mindi», «To‘qqiz tosh» musobaqalar dasturga kiritildi. 1999-yildan boshlab (Jizzax) har ikki yilda bir marta (2001 yilda Shaxrisabz) To‘maris o‘yinlari respublika festivali o‘tkazilmoqda.

E’tiborli tomoni shundaki, 1991-yildan (Jizzax, Termiz, Toshkent, Farg‘ona, Qarshi) buyon xalq milliy o‘yinlariga bag‘ishlab ilmiy-amaliy anjumanlari o‘tkazib kelinmoqda. Ularda xalq milliy o‘yinlarining mazmuni, ularni sport darajasiga chiqarish, shu sohada mutaxassis kadrlar tayyorlash, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar tayyorlash singari katta muammolar muhokama etilmoqda.

Takrorlash uchun savollar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni va uning asosiy mazmuni haqida gapiring.
2. O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya sport Vazirligining tashkiliy tuzilishi va taraqqiyoti haqida nimalarni bilasis?
3. O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining ichki tuzilishi qanday?
4. O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tarmoqlari nimalardan iborat?

V-BOB. O‘zbekiston Respublikasi viloyat jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining tarkibiy tuzilishi

Tayanch so‘z va iboralar: Jismoniy tarbiya, sport, davlat, qo‘mita, nizom, boshqarmalar, faoliyat, jismoniy tarbiya va sport, tashkil etish, ilmiy, asoslar.

5.1. Jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining faoliyatlari

O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi to‘g‘risida nizom

1-bob. Umumiy qoidalar

1. O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi (keyingi o‘rinlarda - Qo‘mita deb ataladi) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta‘minlovchi davlat boshqaruvi organi hisoblanadi va o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga hisobot beradi.

2. Qo‘mita o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, shuningdek ushbu Nizomga amal qiladi.

3. Qo‘mita o‘z vazifalari va funksiyalarini amalga oshirishda davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorlik qiladi.

4. Qo‘mitaning o‘z vakolatlari doirasida qabul qilingan qarorlari davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mulkchilik shakllaridan va idoraviy bo‘ysunishdan qat’i nazar, xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

5. Qo‘mita, uning hududiy bo‘linmalari faoliyatini moliyalashtirish O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga amalga oshiriladi.

Qo‘mita huzuridagi O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasining ijro etuvchi apparati va uning mintaqaviy filiallari

faoliyatini moliyalashtirish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

6. Qo‘mita, uning hududiy bo‘linmalari va Qo‘mita tizimiga kiruvchi boshqa tashkilotlar yuridik shaxslar hisoblanadi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan va o‘z nomi yozilgan muhrga ega bo‘ladilar.

2-bob. Qo‘mitaning asosiy vazifalari va funksiyalari

7. Quyidagilar Qo‘mitaning asosiy vazifalari va faoliyati yo‘nalishlari hisoblanadi:

jismoniy tarbiya va sport sohasida aholining keng qatlamlarini sport bilan shug‘ullanishdan bahramand qilishga va sog‘lom turmush tarzini yuritishga, jismonan sog‘lom o‘sib kelayotgan avlodni tarbiyalashga, sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga, mamlakatning sport yutuqlarini ommalashtirishga va xalqaro sport maydonida keng e‘tirof etilishiga yo‘naltirilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari, ta‘lim muassasalari, jamoat tashkilotlari bilan birgalikda shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy tadbirlarni, xalq o‘yinlari va sportning milliy turlari bo‘yicha musobaqalarni muntazam ravishda o‘tkazgan holda aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar, qishloq aholisi orasida sport va jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishni ommalashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlarni tashkil etish;

bolalarni, ayniqsa qiz bolalarni sport bilan muntazam shug‘ullanishga keng jalb etish yo‘li bilan bolalar sportini har tomonlama rivojlantirish, bolalar sporti ta‘limi sifatini oshirish, barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda bolalar sport obyektlari tarmog‘ini yanada kengaytirish, "Umid nihollari, "Barkamol avlod" va "Universiada" musobaqalarining uch bosqichli tizimi o‘yinlari o‘tkazilishini tashkil etish, shu asosda bolalarning sog‘lig‘ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta‘minlash;

Milliy olimpiya qo‘mitasi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini

takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o‘yinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta’minlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag‘batlantirish, ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari bo‘yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosog‘lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qo‘llanilishiga qarshi kurash bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rish;

ommaviy, bolalar va professional sport yo‘nalishlari bo‘yicha jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish va sport tashkilotlarining, obyektlar va inshootlarning moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlash, ulardan eng ko‘p darajada va samarali foydalanishni ta’minlash, respublikada sport uskunalari va inventari ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilishida ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish, jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish va sport tashkilotlarini, ta’lim va sport-ta’lim muassasalarini yuqori malakali trenerlar va boshqa sport mutaxassisleri bilan ta’minlash;

sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga ko‘maklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video- va kino materiallar yaratish.

8. Qo‘mita yuklangan vazifalarga muvofiq quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi:

a) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish bo‘yicha:

jismoniy tarbiya va sport sohasida vazirliklar, idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va boshqa tashkilotlarning ishini muvofiqlashtiradi;

qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha takliflarni ishlab chiqadi va ularni ko'rib chiqish uchun belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga taqdim etadi;

o'z vakolatlari doirasida jismoniy tarbiya va sport sohasida normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek sport normativlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning holati monitoringini olib boradi, ularni mamlakatda yanada rivojlantirish bo'yicha har yillik prognozlarni shakllantiradi;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha maqsadli dasturlarni, dasturiy-metodik hujjatlarni hamda jismoniy tarbiya va sport sohasiga tegishli boshqa normativ hujjatlarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda tasdiqlaydi, ularning ijrosini ta'minlaydi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport, shuningdek aholini jismoniy tarbiyalash sohasida ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishiga ko'maklashadi, ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etadi va ushbu ishlar amalga oshirilishini muvofiqlashtiradi;

davlat boshqaruvining boshqa organlari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport namoyandalarini, shu jumladan sportchilar, trenerlar, sport faxriylarini va boshqa mutaxassislarni ijtimoiy muhofaza qilish masalalarini hal etadi;

mamlakatda sport turlarini rivojlantirishning ustuvor vazifalarini belgilaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) reestrini yuritadi, uni yuritish tartibini belgilaydi;

sport turlari bo'yicha Yagona sport klassifikatsiyasini, shuningdek u to'g'risidagi nizomni, sport turlari va sport fanlarini e'tirof etish, ular reestrini yuritish tartibini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

xalqaro va respublika darajalaridagi sport va jismoniy tarbiya - ommaviy tadbirlarning Kalendar rejasini shakllantiradi va tasdiqlaydi,

manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ularning moliyalashtirilishini va o'tkazilishini ta'minlaydi;

trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishga belgilangan tartibda ruxsatnoma beradi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda mamlakatda sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga doir takliflarni ishlab chiqadi;

b) sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni ommalashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar tashkil etilishi sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishni ommalashtirish ishlarini tashkil etadi;

aholining keng qatlamlari orasida sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar tashkil etilishi va o'tkazilishiga ko'maklashadi;

shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, shu jumladan sportning milliy turlari bo'yicha xalq o'yinlari va musobaqalar aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar va qishloq aholisi orasida o'tkazilishini muntazamlilik asosida tashkil etadi;

5.2. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishning ilmiy asoslari.

O'zbekistonda sportning milliy turlarini va xalq o'yinlarini rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashadi, sportning milliy turlari bo'yicha sport musobaqalari, xalq o'yinlari bo'yicha jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar mamlakatda va chet elda tashkil etilishi va o'tkazilishi moliyalashtirilishini, shuningdek sportning milliy turlari xalqaro sport maydonida keng targ'ib qilinishi va rivojlantirilishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

v) bolalar sportini rivojlantirish, bolalar sporti ta'limi sifatini oshirish, bolalar sport obyektlari tarmog'ini yanada kengaytirish, bolalar sog'lig'ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta'minlash sohasida:

-jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sib kelayotgan avlodni kamol toptirishning muhim sharti sifatida ommaviy bolalar sportini

rivojlantirishni, unda sogʻlom turmush tarziga intilishni va sportga muhabbatni singdirishni taʼminlaydi;

-bolalar sportining moddiy-texnika va resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshiradi;

-iqtidorli yoshlar va sport namoyandalarning xalqaro va respublika koʻlamlarida jismoniy tarbiya va sport sohasida oʻtkaziladigan koʻriklar, tanlovlar, festivallarda, boshqa anjumanlarda ishtirok etishi va safar qilinishini taʼminlaydi;

-davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari bilan birgalikda barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda "Umid nihollari", "Barkamol avlod" va "Universiada" musobaqalarining uch bosqichli tizimi oʻyinlari oʻtkazilishini tashkil etadi;

g) iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo oʻyinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni taʼminlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish sohasida;

Oʻzbekiston Respublikasi sport terma jamoalari tarkiblarini va ularning eng yaqin zaxiralarini tasdiqlaydi, Oʻzbekiston sport delegatsiyalarini butlaydi, ularni xalqaro sport musobaqalariga va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarga tayyorlashni va ishtirok etishini taʼminlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida sport va dopingga qarshi markazlar, taʼlim muassasalari va ilmiy tashkilotlar tashkil etish boʻyicha takliflar kiritadi va ular faoliyatini tashkil etishni taʼminlaydi;

konferentsiyalar, koʻrgazmalar va sport musobaqalari oʻtkazadi, sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etadi;

Oʻzbekiston Milliy olimpiya qoʻmitasi, sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) va jismoniy tarbiya va sport sohasida boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishga koʻmaklashadi;

Milliy olimpiya qoʻmitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari bilan birgalikda keyinchalik sport zaxirasini shakllantirish uchun isteʼdodli

va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini o'tkazish bo'yicha kompleks tadbirlarni tashkil etadi;

xalqaro hamda respublika sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar o'tkazilishini, sportchilar, trenerlar va boshqa mutaxassislar ta'minotini, O'zbekiston Respublikasi sportchilarini, sport terma jamoalarini Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o'yinlariga, jahon, Osiyo chempionatlariga, kuboklariga va birinchiligiga va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashni va ishtirok etishini, xalqaro tashkilotlarga a'zolik badallari to'lanishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

d) mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qo'llanilishiga qarshi kurash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, Milliy olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda mamlakatda professional sportni tashkil etish va yanada shakllantirish bo'yicha takliflar kiritadi;

yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tayyorlash ishlarini olib boradi, idoraviy bo'ysunishidan qat'i nazar, sport maktablari, klublar va sport tayyorgarligi markazlari rivojlanishi va ixtisoslashtirilishini muvofiqlashtiradi;

xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning jahon ilmiy-texnik taraqqiyoti yutuqlari, ilg'or tajribasi umumlashtirilishini, ushbu yutuqlar respublikada joriy etilishini ta'minlaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning iltimosnomasi bo'yicha sportning alohida turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalari sportchilarining O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari va sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning o'z mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladigan xalqaro sport musobaqalarida

va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarda ishtirok etishini tasdiqlaydi va ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida eng o'rnak ko'rsatgan xodimlarni, shuningdek O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ko'maklashgan boshqa shaxslarni idoraviy ko'krak belgilari bilan mukofotlaydi;

sport unvonlari, sport razryadlari va malaka toifalari berish tartibini tasdiqlaydi;

sport sohasidagi ulkan yutuqlari uchun mukofotlar ta'sis etish va O'zbekiston Respublikasining faxriy unvonlarini berish to'g'risidagi takliflarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda kiritadi;

e) jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlash, mahalliy sport uskunalari va inventar ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish sohasida:

- O'zbekiston Respublikasi sportchilarini va sport terma jamoalari a'zolarini sport inventari, uskunasi hamda kiyim-bosh, anjomlar bilan ta'minlaydi;

- ommaviy, bolalar va professional sport yo'nalishlari bo'yicha obyektlar va inshootlar faoliyatini takomillashtirish va yangilarini qurish bo'yicha takliflar kiritadi, ulardan eng ko'p darajada va samarali foydalanishni ta'minlaydi;

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport tovarlarini ishlab chiqarishni tashkil etishga ko'maklashadi;

- yangi jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari qurishni va ishlab turganlarini rekonstruktsiya qilishni tashkil etishga ko'maklashadi;

- jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlaridan foydalanish, shuningdek ularning pasportlarini berish tartibini tasdiqlaydi;

- idoraviy mansub tashkilotlarga ularning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishda va axborot ta'minotini, maslahat berish, kadrlar tayyorlash va ularniqayta tayyorlashni va yordamning boshqa turlarini jalb etishni tashkil etishda ko'maklashadi;

j) jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish, jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tashkilotlarini, taʼlim va sport-taʼlim muassasalarini yuqori malakali trenerlar va boshqa sport mutaxassislari bilan taʼminlash sohasida:

- kadrlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik va yuksak axloqiylik ruhida tayyorlash jarayonini tashkil etadi, odamlarning oʻzining jismoniy, umumtaʼlim va madaniy darajasini oshirishga boʻlgan intilishini ragʻbatlantirish ishlarini olib boradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar malakasini oshirishni, ularni qayta tayyorlashni, tajriba orttirishni va attestatsiyadan oʻtkazishni taʼminlaydi;

- bolalar sporti jamoalari, mutaxassislari, shuningdek, sportchilar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa vakillarning, ularning idoraviy mansubligidan qatʼi nazar, xalqaro tanlovlarda, festivallarda, sport musobaqalarida va chet eldagi boshqa tadbirlarda ishtirok etish uchun tayyorlashni, joʻnatishni va qabul qilishni taʼminlaydi;

z) sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga koʻmaklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video va kino materiallar yaratish sohasida:

jismoniy tarbiya va sport boʻyicha ilmiy, oʻquv, ilmiy-ommabop va ommaviy adabiyotlar yaratilishi va nashr etilishini, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida foto va video materiallar yaratilishini tashkil etadi;

xalqaro sport aloqalarini amalga oshiradi va rivojlantiradi, xalqaro sport hamjamiyatlari bilan oʻzaro munosabatlarda Oʻzbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalaydi;

hamkorlik boʻyicha xalqaro loyihalarni ishlab chiqadi hamda jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etishda

ishtirok etadi, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bajarilishini ta'minlaydi;

sport sohasida iqtidorli yoshlar vakillariga ko'maklashadi va yordam beradi, ularni o'qish uchun chet elga yuboradi;

manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ommabop sport dasturlari tashkil etilishida, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlar nashr etilishida va mavzuli video va kino materiallar yaratilishida ishtirok etadi;

taniqli sport namoyandalari, respublikaning va xorijiy mamlakatlarning yetakchi pedagog-mutaxassislarini respublika sport ta'lim muassasalarida o'qituvchilik qilishga va mahorat darslari o'tkazishga taklif etadi.

9. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funksiyalarni bevosita, shuningdek o'zining hududiy bo'linmalari, o'ziga idoraviy mansub boshqa tashkilotlar orqali amalga oshiradi.

3-bob. Qo'mitaning huquqlari va javobgarligi

10. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funksiyalarni bajarish uchun quyidagi huquqlarga ega:

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlaridan, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridan va boshqa tashkilotlardan Qo'mita vakolatiga tegishli masalalar bo'yicha hujjatlar, statistik ma'lumotlar, hisobotlar, tahliliy ma'lumotlar, xulosalar va boshqa axborotni so'rash, talab qilish va olish;

jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan, sport infratuzilmasini rivojlantirish va ommalashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish doirasida yo'l qo'yilgan kamchiliklarni bartaraf etish to'g'risidagi taqdimnomalarni majburiy tartibda ko'rib chiqish uchun davlat va xo'jalik boshqaruvi organlariga, mahalliy davlathokimiyati va boshqaruvi organlariga yuborish;

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan mintaqalarni rivojlantirish bo'yicha ishlar va loyihalarni moliyalashtirishga xarajatlar smetalarini ko'rib chiqish va kelishishda ishtirok etish;

xalqaro tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalash va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda va xalqaro huquq normalariga muvofiq jismoniy tarbiya va sport masalalari bo'yicha boshqa davlatlarning vakolatli tashkilotlari bilan hamkorlik to'g'risida shartnomalar tuzish;

olimlar, vazirliklar, idoralar, ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlarning yuqori malakali mutaxassislariga maslahatlar berish, ilmiy va ekspert ishlarini olib borish, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha dolzarb masalalarni ishlab chiqish uchun, shuningdek sportning xorijiy namoyandalarini Qo'mita tizimiga kiradigan ta'lim muassasalarida dars berish va mahorat darslari o'tkazish uchun shartnoma asosida taklif etish;

belgilangan tartibda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari o'tkazilishini tashkil etish;

Qo'mita tizimiga kiradigan idoraviy mansub sport tashkilotlari va ta'lim muassasalari uchun zarur texnik uskuna, sport uskunasi, inventar sport formasi va boshqa zarur jihozlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

xalqaro va respublika chempionatlarini, kuboklar, turnirlar, shuningdek sport-ommaviy tadbirlarni o'tkazishda g'oliblar va sovrindorlarni, nominantlarni mukofotlash uchun zarur miqdordagi medallar, diplomlar, kuboklar va sovrinlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

sportchilar, trenerlar va jismoniy tarbiya va sport sohasida mamlakatning boshqa mutaxassislariga, shuningdek sport muassasalarining sport jamoalariga respublika sport unvonlari va malaka toifalari berish, kuboklar, medallar, znachoklar, ko'krak nishonlari, diplomlar, yorliqlar va sovrinlar bilan mukofotlash;

tashkilotlarning jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, sport va jismoniy tarbiya ommaviy tadbirlarni o'tkazishi, jismoniy tarbiya va sport namoyandalarini har xil tanlovlar, sport musobaqalari va shu kabilarda ishtirok etishga tayyorlash uchun ularga Qo'mitaning mablag'larini ajratish;

festivallar, tanlovlar, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, sport musobaqalari va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar g'oliblari,

sovrindorlari, ishtirokchilari va faxriy mehmonlarini esdalik medallari, diplomlar, kuboklar, sovg'alar bilan mukofotlash;

o'z vakolatlari doirasida konferentsiyalar, seminarlar, simpoziumlar, ko'rgazmalar, yarmarkalar va boshqa tadbirlarni o'tkazish, shuningdek boshqa tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan shunga o'xshash tadbirlarda ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni birgalikda ishlab chiqish maqsadida xalqaro, xorijiy va respublika tashkilotlari bilan aloqalarni belgilangan tartibda amalga oshirish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida reklama va boshqa targ'ib qiluvchi mahsulotlarni (mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirishga yo'naltirilgan reklama, audio-video materiallar va broshyuralar, xaritalar va boshqa reklama-axborot materiallari) chop etish, ko'paytirish, yaratishga mustaqil ravishda yoki idoraviy mansub tashkilotlar orqali buyurtma joylashtirish;

Qo'mitaning markaziy apparatida va uning idoraviy mansub bo'linmalarida ishlash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishgan holda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi yetakchi xorijiy mutaxassislarni shartnoma asosida jalb etish;

jismoniy tarbiya-sport faoliyati subyektlaridan ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hujjatlariga rioya etishini talab qilish;

trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsatnomalarni va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari pasportlarini belgilangan tartibda berish, ularning amal qilishini to'xtatib qo'yish va to'xtatish, ushbu ruxsatnomalarni bekor qilish;

jismoniy tarbiya va sport sohasining alohida fidoyilik va mehnatsevarlikni namoyon qilgan eng iqtidorli namoyandalari va xodimlari nomzodlarini belgilangan tartibda mukofotlarga taqdim etish.

Qo'mita qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

11. Qo'mita o'z vakolatlari doirasida belgilangan tartibda normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga, shuningdek boshqa vazirliklar,

davlat qo‘mitalari va idoralar bilan birgalikda qo‘shma qarorlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar chiqarish huquqiga egadir.

12. Qo‘mita o‘ziga yuklangan vazifalar va funksiyalar samarali bajarilishi uchun javob beradi.

4-bob. Qo‘mita faoliyatini tashkil etish

13. Qo‘mitaga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tasdiqlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan rais boshchilik qiladi.

Qo‘mita O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan bir nafar birinchi o‘rinbosarga va ikki nafar o‘rinbosarga ega bo‘ladi.

14. Rais:

Qo‘mita faoliyatiga yakka boshchilik asosida umumiy rahbarlik qiladi hamda Qo‘mitaga yuklangan vazifalar va funksiyalarning bajarilishi uchun shaxsan javob beradi, Qo‘mita vakolatiga kiradigan masalalar bo‘yicha qarorlar qabul qiladi;

raisning birinchi o‘rinbosari va o‘rinbosarlarining, Qo‘mitaning, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar boshqa mansabdor shaxslarining vakolatlari, vazifalari va shaxsiy javobgarligi darajasini belgilaydi;

xodimlarning belgilangan umumiy shtatdagi soni doirasida Qo‘mitaning markaziy apparati va hududiy boshqarmalari shtat jadvalini, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan Qo‘mitaning markaziy apparati, uning hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tashkilotlari xarajatlari smetasini tasdiqlaydi;

Qo‘mitaning markaziy apparati va uning hududiy boshqarmalari bo‘linmalarining tuzilmasini va ular to‘g‘risidagi nizomni, shuningdek Qo‘mitaning idoraviy mansub tashkilotlari ustavlarini belgilangan tartibda tasdiqlaydi;

Qo‘mitaning markaziy apparati xodimlarini, idoraviy mansub tashkilotlar hamda viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari rahbarlarini belgilangan tartibda lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod etadi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va

sport davlat qo‘mitasi raisi lavozimga tayinlanishi va lavozimdan ozod etilishini kelishadi;

Qo‘mita, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar xodimlari tomonidan bajarilishi majburiy bo‘lgan buyruqlar chiqaradi va ko‘rsatmalar beradi.

Rais qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradi.

15. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi, viloyatlar va Toshkent shahar jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari Qo‘mitaga va tegishli ravishda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklariga bo‘ysunadi va hisobot beradi.

16. Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasining Ijro etuvchi apparati O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasiga hisobot beradi.

Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi Ijro etuvchi apparatining joriy faoliyatiga rahbarlik qilishni Qo‘mita raisining o‘rinbosari - ijro etuvchi direktor amalga oshiradi. Ijro etuvchi direktor Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi nomidan ish ko‘radi, mehnat to‘g‘risidagi qonunlarga muvofiq xodimlarni lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod qiladi, shtat jadvalini, ijro etuvchi apparatni va mintaqaviy filiallarni joriy ta‘minlashga xarajatlar smetasini tasdiqlaydi, Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘larini belgilangan tartibda tasarruf etadi.

17. Lavozimga tayinlash va lavozimdan ozod qilish:

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi raisi Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qori Kengashi tomonidan Qo‘mita raisi bilan kelishgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari boshliqlari tegishli ravishda viloyatlar va Toshkent shahri hokimlari bilan kelishgan holda Qo‘mita raisi tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

18. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi, viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari o‘z faoliyatini Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklari bilan kelishgan holda Qo‘mita tomonidan tasdiqlanadigan nizomlarga muvofiq amalga oshiradi.

19. Qo‘mitada rais (hay‘at raisi), uning birinchi o‘rinbosari va ikki o‘rinbosari (lavozim bo‘yicha), shuningdek Qo‘mita faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini muvofiqlashtiruvchi Qo‘mitaning tarkibiy bo‘linmalari rahbarlaridan iborat tarkibda hay‘at tashkil etiladi.

Hay‘atning a‘zolari soni va shaxsiy tarkibi Qo‘mita raisining taqdimnomasiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Hay‘at quyidagilar bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqadi:

ushbu Nizomda belgilangan Qo‘mita faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini tayyorlash va amalga oshirish;

Qo‘mita nomenklaturasiga kiradigan lavozimlarga kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo‘yish, tayyorlash va qayta tayyorlash;

ijro intizomini mustahkamlash va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlarida va Hukumat qarorlarida belgilangan vazifalar o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta‘minlash uchun Qo‘mitaning rahbarlari va mutaxassislarining shaxsiy mas‘uliyatini oshirish.

Hay‘at Qo‘mita vakolatiga tegishli bo‘lgan boshqa masalalarni ham ko‘rib chiqishga haqlidir.

Hay‘at majlislariga Qo‘mita vakolatiga kiradigan masalalar bo‘yicha davlat va xo‘jalik boshqaruvi boshqa organlarining, boshqa tashkilotlarning rahbarlari taklif etilishi mumkin.

Hay‘at uning majlisida tarkibining yarmidan ko‘pi qatnashgan taqdirda vakolatli bo‘ladi. Ko‘rib chiqilayotgan masalalar bo‘yicha qarorlar oddiy ko‘pchilik ovoz bilan qabul qilinadi.

Hay‘at qarorlari Qo‘mitaning qarorlari va raisning buyruqlari bilan amalga oshiriladi.

Rais va hay‘at a‘zolari o‘rtasida kelishmovchiliklar paydo bo‘lgan taqdirda rais mustaqil ravishda qaror qabul qiladi, kelib chiqqan

kelishmovchiliklar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga axborot beradi. Hay'at a'zolari ham o'z fikr-mulohazalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga xabar qilishlari mumkin.

Hay'at faoliyati tartibi uning hay'at tasdiqlaydigan reglamentida belgilanadi.

20. Qo'mitani tugatish va qayta tashkil etish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

21. Sport va ommaviy tadbirlarda trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning ishtiroki, sport turi bo'yicha tegishli xalqaro va milliy federatsiyalar, shuningdek ushbu tadbirlarni tashkil qiluvchi tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan reglament, nizom va boshqa hujjatlarga muvofiq amalga oshiriladi.

3-§. Sport turlari bo'yicha trenerlik faoliyati

22. Sport zaxiralari va yuqori malakali sportchilarni tayyorlashga qaratilgan sport turlari bo'yicha trenerlik va trener-o'qituvchilik faoliyati O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan sport turlari bo'yicha amalga oshiriladi.

23. Sport zaxiralari va yuqori malakali sportchilarni tayyorlashga qaratilgan sport turlari bo'yicha trenerlik va trener-o'qituvchilik faoliyati yosh toifasiga muvofiq katta yoshdagilar, yoshlar (yuniorlar), o'smirlar va bolalar sport guruhlarida amalga oshiriladi.

24. Sport turi bo'yicha trenerlik yoki trener-o'qituvchilik faoliyati bilan quyidagi shaxslar shug'ullanishiga yo'l qo'yiladi:

jismoniy tarbiya bo'yicha oliy yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga ega bo'lgan shaxslar;

«O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sportchi», «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustози», «Xizmat ko'rsatgan sport ustasi» shuningdek xalqaro va boshqa sport unvonlariga ega bo'lgan shaxslar;

tegishli malakaviy toifaga ega bo'lgan shaxslar;

tibbiy ruxsatnoma va sug'urta polisiga ega bo'lgan shaxslar;

qonun hujjatlarida belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tgan shaxslar.

25. Respublika terma jamoasi darajasida sport turi bo'yicha trenerlik yoki trener-o'qituvchilik faoliyatini amalga oshirib kelayotgan shaxslarni

lavozimga tayinlash va ozod etish sport turi bo'yicha tegishli milliy federatsiyalar (ittifoqlar, assotsiatsiyalar) bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

26. Sport turi bo'yicha trenerlik yoki trener-o'qituvchilik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar quyidagi lavozimlarni egallab turishlari mumkin:

O'zbekiston Respublikasi sport turi bo'yicha bosh treneri;
viloyat, shahar, ko'ngilli, jismoniy tarbiya va sport jamoalari, tegishli terma jamoalar va boshqa tashkilotlardagi sport turi bo'yicha katta trener;
bo'linmalar, o'quv-mashq guruhlari, sport turining tor sohalaridagi va tegishli terma jamoalardagi sport turi bo'yicha katta trener;
sport turi bo'yicha sportchi-instruktor.

4-§. Ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari sohasida trenerlik faoliyati

27. Ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari sohasida trenerlik faoliyati trener-instruktor tomonidan aholini sog'lomlashtirish yo'nalishida tibbiy moneliklar mavjud bo'lmagan shug'ullanuvchilarning yoshlaridan qat'i nazar jismoniy tarbiya vositalari va usullari yordamida sog'lomlashtirish yo'nalishidagi guruhlarda (salomatlik guruhlarida) amalga oshiriladi.

28. Ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish ishlari sohasida trener-instruktorlik faoliyati bilan quyidagi shaxslar shug'ullanishiga yo'l qo'yiladi:

jismoniy tarbiya bo'yicha oliy yoki o'rta maxsus, kasb-hunar ma'lumotiga ega yoki maxsus kurslarni bitirgan shaxslar;
tibbiy ruxsatnoma va sug'urta polisiga ega bo'lgan shaxslar;
qonun hujjatlarida belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tgan shaxslar.

5-§. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning huquq va majburiyatlari

29. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar quyidagi huquqlarga ega:

O'zbekiston Respublikasi hududida trenerlik faoliyatini amalga oshirish;

tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini o'tash;

sport musobaqalari, ommaviy jismoniy tarbiya va jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish tadbirlari, anjumanlar, seminarlar, kurslar va yigʻinlarda ishtirok etish;

navbatdagi malakaviy trenerlik toifasini olish.

Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa huquqlarga ham ega boʻlishlari mumkin.

30. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar quyidagilarga majbur:

qonun hujjatlarida belgilangan tartibda attestatsiyadan oʻtish;

oʻz faoliyati jarayonida jismoniy tarbiya va sport bilan shugʻullanuvchilarda vatanparvarlik, vatanga muhabbat tuygʻularini tarbiyalashga, ularning sogʻligini mustahkamlashga, sport mahoratini oshirishga, ularni axloqiy, maʼnaviy tarbiyalashga alohida eʼtibor qaratish;

oʻz faoliyatini trenerlik faoliyatiga qoʻyilgan talablarni belgilovchi reglament, nizomlar va boshqa hujjatlarga muvofiq amalga oshirish;

kasbiy malaka darajasini uzluksiz ravishda oshirib borish;

jismoniy tarbiya va sportni targʻibot qilish boʻyicha faol ish olib borish;

yuksak madaniyat va tashkilotchilik boʻyicha oʻrnak boʻlish, shugʻullanuvchilar tomonidan qoʻpollik, intizomsizlik va axloqiy meʼyorlar buzilishining oldini olish.

Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa majburiyatlarni oʻz zimmalariga olishlari mumkin.

6. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning malaka toifalari

31. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning malaka toifalari yagona sport klassifikatsiyasiga asosan quyidagilardan iborat:

Oʻzbekiston Respublikasi II toifali treneri;

Oʻzbekiston Respublikasi I toifali treneri;

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy toifali treneri;

Xalqaro toifali trener.

32. Oʻzbekiston Respublikasi II va I toifali trenerlarning malaka toifalari Oʻzbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan tasdiqlangan, mutaxassislarning ish staji, faoliyatining sifati va

mohiyatiga ko'ra belgilangan shartlar, me'yorlar va talablarga muvofiq beriladi.

33. O'zbekiston Respublikasi Oliy toifali trenerining malaka toifasi «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan sport ustoz» yoki «O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yoshlar murabbiysi» unvonlari, xalqaro sport tashkilotlarining (Xalqaro Olimpiya qo'mitasi, Osiyo Olimpiya Kengashi, sport turlari bo'yicha xalqaro federatsiyalar (ittifoqlar, assotsiatsiyalar va boshqalar) oliy sovrinlari egasi bo'lganligi uchun, shuningdek O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga alohida hissa qo'shganligi uchun beriladi.

34. Xalqaro toifali trenerning malaka toifasi O'zbekiston Respublikasida sport turi bo'yicha trenerlar, trener-o'qituvchilarga tegishli sport turi bo'yicha xalqaro federatsiyalar (ittifoqlar, assotsiatsiyalar) tomonidan beriladi.

35. Ushbu Nizomning 22-bandida belgilangan malaka toifalari trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarga beriladi.

36. O'zbekiston Respublikasi trenerlarining malaka toifalari va xalqaro trenerlik malaka toifalari jismoniy tarbiya va sport sohasida faoliyat yurituvchi barcha tashkilotlarda haqiqiydir.

7. Hisob va hisobotni yuritish

37. Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda attestatsiyadan o'tgan trenerlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning hisobini yuritish O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligining Sertifikatsiyalash va kompyuterlashtirish markazi tomonidan amalga oshiriladi.

38. Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar to'g'risidagi statistik hisobot qonun hujjatlarida belgilangan tartibda yuritiladi.

39. Hisobot va boshqa hujjatlarda xalqaro toifali trener malaka toifasi O'zbekiston Respublikasi Oliy toifali trener malaka toifasiga tenglashtiriladi.

V. Yakuniy qoidalar

40. Ushbu Nizomda ko'rsatilgan talablarning buzilishiga yo'l qo'ygan shaxslar qonun hujjatlariga muvofiq javobgarlikka tortiladi.

41. Ushbu Nizom O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’limi vazirligi, Xalq ta’limi vazirligi, Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligi hamda O‘zbekiston Kasaba uyushmalari Federatsiyasi Kengashi bilan kelishilgan.

Takrorlash uchun savollar:

1. Jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining faoliyatlari haqida ma’lymot bering?

2. Jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishning ilmiy asoslari qanday?

3. Sport tashkilotlari tashkiliy-huquqiy shakllarining o‘ziga xos xususiyatlari qanday ?

4. Sport tashkilotlarida boshqaruv munosabatlari qanday ?

VI-BOB. Jismoniy tarbiya va sport sahosining me'yoriy-huquqiy asoslar

Tayanch so'z va iboralar: Sport tashkilotlari, huquqiy shakllar, qonun-qoidalar, sport tashkilotlari mohiyati, tashkiliy-huquqiy shakllar, sport tashkilotining menejeri, jismoniy tarbiya va sportda menejer modeli, inson va sport tashkiloti orasidagi o'zaro harakat, tashkilotlar turlari, boshqaruv munosabatlari.

6.1. Davlatni idora qilish bo'yicha barcha faoliyatlarda Prezidentlik tizimi, Oliy Majlis hamda vazirliklar va jamoat tashkilotlarining o'рни

O'zbekiston Respublikasida mustaqillikning birinchi kunlaridan boshlab, jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag'ishlangan qator qonun va qarorlar qabul qilingan, jumladan:

Ulardan eng so'nggisi, eng takomillashgani va eng zamon talablariga javob bera oladigani 2015-yil 4-sentyabrda qabul qilingan "Jismoniy tarbiya va sport haqidagi O'zbekiston Respublikasi qonuni" (yangi tahriri) hisoblanadi. Ushbu qonunga ko'ra, O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sport rivoji aynan shu qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

1. Jismoniy tarbiya va sport qonunchiligi ushbu qonun va boshqa qonunchilik dalolatnomalaridan iborat.

Qoraqalpog'iston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport "Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunchiligi" asosida boshqariladi. Agarda O'zbekiston Respublikasining xalqaro kelishuviga binoan, O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport qonunchiligida ko'zda tutilmagan qoidalar ko'rsatilgan bo'lsa, amalda xalqaro kelishuv qoidalari qo'llaniladi.

2. Qonunda sport sohasidagi fuqarolarning ham huquqlari belgilab berilgan. Qonunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jinsi, tabaqasi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, ishonchi, shaxsiy va jamoaviy holatidan qat'iy nazar jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga, jamoa jismoniy tarbiya va sport birlashmalari tuzish, jismoniy tarbiya va sport harakatini boshqarish huquqiga egadirlar. Xorijlik fuqorolar va fuqarolikka ega bo'lmagan shaxslar ham jismoniy tarbiya va

sport sohasida O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqga egadirlar.

3. Qonunda sport menejment nazariyasidagi boshqaruv prinsiplariga qo‘shimcha quyidagi “Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari” qayd etilgan, bularga quyidagilar kiradi: insonparvarlik; demokratizm; fuqarolar jismoniy tarbiyasining uzluksizligi va davomiyligi; sport tizimida davlat va jamoat boshqaruvining yaxlitligi.

4. Jismoniy tarbiya va sport sohasida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining vakolatlari alohida qayd etilgan. Qonunga ko‘ra Vazirlar Mahkamasi quyidagilarni amalga oshiradi:

- jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag‘ishlangan qator davlat dasturlarini ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;

- jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlarini tuzish, ularni qaytadan tashkil etish va faoliyatini tugatish tartiblarini belgilaydi;

- jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiya tartiblarini belgilaydi;

- jismoniy tarbiya va sport rivojini moliyaviy ta’minlashni o‘rnatilgan tartibda amalga oshiradi;

- qonunchilikka mos ravishda boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

5. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sport menejmentining faoliyati qonundagi jismoniy tarbiya va sportni davlat boshqaruvidagi vakolatida namoyon bo‘ladi. Ilgari bunday organ “Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Davlat Qo‘mitasi” hisoblangan, hozirda ushbu vakolat O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligiga yuklatilgan.

Madaniyat va sport ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi vazirligi quyidagilarni amalga oshiradi:

- jismoniy tarbiya va sport rivojiga bag‘ishlangan maqsadli dasturlarni ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;

- jismoniy tarbiya va sport jamoalari birlashmalari bilan hamkorlikda O‘zbekiston sportchilarini Olimpiya o‘yinlari va boshqa Xalqaro musobaqalarga tayyorlash maqsadli dasturlarini bajarishni ishlab chiqadi va amalga joriy etadi;

- sport turlari bo'yicha O'zbekiston terma jamoalari tarkibini vaqtida tasdiqlaydi va Xalqaro sport musobaqalarida qatnashishga yuksak darajada tayyorgarligini ta'minlaydi;

- har xil toifadagi aholi qatlamlarining jismoniy rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun kerak bo'ladigan sport me'yorlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sport xodimlarini tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiyadan o'tkazishni tashkil qiladi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasida sportchilarni tayyorlash markazlari, ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar yaratadi;

- jismoniy tarbiya va sportning barcha yo'nalishdagi muammolari bo'yicha ilmiy, uslubiy va ommabop adabiyotlarni ishlab chiqish va chop etish;

- o'z vakolati doirasida jismoniy tarbiya va sport, shu bilan bir qatorda, jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari me'yor va qoidalar me'yoriy dalolatnomalarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

- jismoniy tarbiya va sportni ilmiy-axborot ta'minlash sistemasini tashkil qilish;

- qonunchilikka mos ravishda boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

6. Sport menejmenti joylarda davlat organlari tomonidan boshqaruvni tashkil etishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Joylarda davlat organlari tomonidan boshqaruvni tashkil etishda quyidagi vazifalar bajariladi:

- o'z hududi doirasida sport rivojiga rahbarlikni amalga oshiradi;

- sport rivojini mahalliy byudjetdan moliyalaydi;

- jamoat jismoniy tarbiya va bolalar sport birlashmalarini yaratishga ko'maklashadi;

- mahalliy korxonalarda jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish, sport va turistik ahamiyatga ega tovarlarni ishlab chiqarishga xissasini qo'shadi;

- sportning moddiy bazasini kengaytirishga, jismoniy tarbiya va sport marosimlarini o'tkazishga yuridik va jismoniy shaxslar, ko'ngilliklar tomonidan ajratilgan mablag'larni jamlash;

- fuqorolar orasida sport me'yorlarini topshirish ishlarini tashkil etish;

- mustaqil jismoniy tarbiya va sport harakatini rivojlantirish uchun fuqorolarning yashash va dam olish joylarida sharoitlar yaratadi;

- bolalar va o'smirlar sport maktablari, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini kerakli o'quv moddiy baza va boshqalar bilan ta'minlashda moliyalashtirishni tashkil etadi;

- qonunchilik doirasida boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

7. Mustaqillik davriga kelib, O'zbekistonda jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport tashkilotlari rivojiga katta e'tibor berila boshladi va qator birlashmalar yuzaga keldi, bu esa o'z navbatida sport menejmenti oldiga yangi vazifalarni qo'ydi. Jumladan, jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari qatoriga kiruvchi O'zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo'mitasini misol qilish mumkin. Yana jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari qatoriga jismoniy tarbiya va sport jamiyatlar, federatsiyalar assotsiatsiyalar, sport turlari bo'yicha jamg'armalar, jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport klublari va boshqa jamoat birlashmalari kiradi. Ularning asosiy maqsadlari jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, O'zbekiston Respublikasi "Vatanparvar" himoya jamiyati, texnik amaliy sport turlarini rivojini ta'minlovchi sport texnik klublariga ko'mak uyushtirishdan iboratdir.

Jamoatchilik sport birlashmalari o'z nizomlariga ko'ra, fuqarolar bilan jismoniy tarbiya - sog'lomlashtirish va sport ishlarini tashkil etadi va sportchilar zaxiralarini tayyorlashni amalga oshiradi.

8. O'zbekiston Respublikasida olimpiya harakatini rivojlanib borishi sport menejmentidan boshqaruvning tashkiliy masalalariga e'tibor berishni talab qila boshladi. O'zbekiston Respublikasidagi olimpiya harakati Xalqaro olimpiya harakatining bir qismi hisoblanadi va o'z oldiga olimpiya g'oyalari va prinsiplarini targ'ibot qilish, xalq orasida ommalashtirish, O'zbekiston Respublikasidagi sportchilarni Olimpiya o'yinlarida ishtirok etishlarini ta'minlashni maqsad qilib qo'ygan.

O'zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo'mitasi tomonidan boshqarilayotgan O'zbekiston Respublikasi olimpiya harakatiga ko'ngillik asosida sportchilar, jismoniy tarbiya va sport jamiyatlar, federatsiyalar sport turlari bo'yicha assotsiatsiyalar, jismoniy tarbiya - sog'lomlashtirish va sport klublari va boshqa birlashmalar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy olimpiya qo'mitasi nodavlat tijorat tashkiloti hisoblanadi va o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi

qonunchiligi asosida yurgizadi. Qo‘mita o‘z navbatida, Xalqaro olimpiya qo‘mitasining O‘zbekistondagi Olimpiya xartiyasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi hududidagi olimpiya ramzlaridan, shior, bayroq, madhiya, “olimpiyachi” “Olimpiada” nomlaridan foydalanishdagi mulkchilik huquqini huquqiy himoyalash bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘radi.

9. Jismoniy tarbiya va sport, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish.

Menejment yordamida jismoniy tarbiya va sport davlat boshqaruv organlari, sog‘liqni saqlash organlari, ta‘lim muassasalari va jamoat jismoniy tarbiya va sport birlashmalari jismoniy tarbiya va sport, hamda sog‘lom turmush tarzi yo‘llarini tashkil qiladilar.

Sportda johillikka sig‘inish va zo‘ravonlik, inson manfaatlarini kamsitish, sportda inson salomatligiga ziyon keltiruvchi kimyoviy va boshqa rag‘batlantiruvchilardan foydalanish man etiladi.

10. Ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya.

Ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya uning barcha bosqichlarda uzluksiz ta‘lim tizimining eng muhim ta‘lim qismi hisoblanadi, u yuqori malakali mutaxassislar tomonidan davlat standartlari, o‘quv rejalari va o‘quv dasturlari asosida olib boriladi. Barcha ta‘lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sportdan majburiy darslar, darsdan tashqari mashg‘ulotlar talabalarning fiziologik imkoniyalaridan kelib chiqqan holda olib boriladi. Ta‘lim muassasalari yoshlarning harbiy xizmatga chaqirgungacha bo‘lgan jismoniy tarbiya tayyorgarligini ham olib boradi.

11. Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va boshqa fuqarolar o‘z o‘zini boshqaruv organlarining jismoniy tarbiya va sport rivojidadagi ishtiroki.

Korxonalar, muassasalar, tashkilotlar uchun fuqarolarning jismoniy tarbiyasini muhim davlat ijtimoiy siyosatidir, ular fuqarolarining o‘z-o‘zini boshqarish organlari, jamoat jismoniy tarbiya va sport klublari, birlashmalari, kasaba uyushmalari, yoshlar, o‘smirlar va boshqa tashkilotlar ishtirokida davlat jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshiradilar. SHular asosida ular jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi davlat mahalliy organlari bilan birgalikda o‘zlarining jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshiradilar.

Aholining yashash joylarida, fuqarolarning ommaviy dam olish joylarida jismoniy tarbiya va sport rivoji dasturlarini amalga oshirishni tashkil qilish, sharoitlar yaratish joylardagi jismoniy tarbiya va sport boshqaruvi davlat mahalliy organlari va fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlari orqali amalga oshiriladi.

12. Sanatoriya-kurort muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarda jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish ishlari.

Barcha sanatoriya – dam olish maskan muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarda jismoniy tarbiya va sportning moddiy bazasi hamda individual va guruhli jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish darslari o'tkazish uchun tegishli sharoitlar yaratiladi.

Sanatoriya-dam olish maskan muassasalari, dam olish uylari va sayohlik bazalarning ma'muriyati dam oluvchilarning salomatligini mustahkamlash, sportning boshqa komponentlarini, kasalliklarni oldini olish va davolash uchun mavjud jismoniy muassasalarni, jismoniy tarbiya va sport inshootlarini foydalanishlari shart.

13. Nogironlar (invalidlar) uchun jismoniy tarbiya va sport.

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning rivojlanib borishi nogironlar uchun butun bir ijtimoiy integratsiya va jismoniy ma'naviy tiklanishga asos bo'lib, qonunchilik asosida amalga oshirib kelinadi.

Davlat hukumat organlari joylarda maxsus jismoniy tarbiya va sport, sog'lomlashtirish ishlarini boshqarish, sport inshootlaridan hamda mavjud umum sport inshootlaridan nogironlarning jismoniy tarbiya mashg'ulotlari uchun foydalanilinishga tegishli, maxsus shart-sharoitlar yaratishni ta'minlaydilar.

Sog'liqni saqlash organlari va muassasalarining jismoniy tarbiya va sport rivojidagi ishtiroki.

Sog'liqni saqlash organlari va muassasalarining jismoniy tarbiya va sport rivojidagi ishtiroki quyidagilardan iborat:

- jismoniy tarbiya va sportdan insonlarning salomatliklarini mustahkamlash, ular kasalliklarini oldini olish va davolash sifatida foydalanadi;

- aholi har xil ijtimoiy guruhlarining jismoniy rivoji holati va dinamikasini tahlil qilish va tegishli davlat boshqaruv organlariga takliflar kiritish;

- sport guruhlarini Xalqaro sport musobaqalariga tayyorlash davridagi meditsina ta'minotida ishtirok etadi;

- jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchi shaxslar ustidan tibbiy nazorat olib boradi;

- jismoniy tarbiya va sport sohasidagi sog'liqni saqlash mutaxassislarini o'z vaqtida tayyorlash, malakasini oshirish va attestatsiyadan o'tkazishni amalga oshiradi;

- jismoniy mashqlar maxsus dasturini ishlab chiqadi, sog'lomlashtirish markazlari, shifokor jismoniy tarbiya dispanserlar yaratadi, ularni maxsus apparatura va qurilmalar bilan jihozlaydi.

Jismoniy tarbiya va sport mashqlari, sport musobaqalari va sport tamoshabop marosimlar o'tkazish vaqtlarida xavfsizlik me'yor qoidalarini, salomatlikni muhofaza qilish, fuqarolar faxri va nomusini saqlash.

Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport mashqlari, sport musobaqalariga tegishli inshootlarining ma'muriyati mashqlar, sport musobaqalari o'tkaziladigan joylarda jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan ta'xis etilgan barcha texnik anjomlarning tegishli holatini, hamda texnik xavfsizlik qoidalari va sanitar gigiena me'yorlarini ta'minlaydi.

Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport mashqlari hamda sport musobaqalari ishtirokchilar va tamoshabinlar salomatligiga, g'ururi va nafsig'a zarar yetkazmaydigan holatda o'tkazilishi lozim.

Sport musobaqalari hakamligiga o'rnatilgan tartibda attestatsiyadan o'tgan shaxslar tayinlanadi.

16. Jismoniy tarbiya va sportda taqiqlangan va man etilgan vositalar.

Jismoniy tarbiya va sport mashqlarida Xalqaro sport tashkilotlari, jismoniy tarbiya va sport boshqaruv organlari tomonidan taqiqlangan vositalardan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Yuqori sport natijalariga erish maqsadida stimulyatorlar, doping mahsulotlari va Xalqaro olimpiya qo'mitasi tomonidan ta'qiqlangan

boshqa vositalardan foydalangan sportchilar musobaqalardan chetlashtiriladi (diskvalifitsiruetsya).

Bilib turgan holda rag'batlantiruvchilar, doping mahsulotlari va Xalqaro olimpiya qo'mitasi tomonidan taqiqlangan boshqa vositalarni tarqatish yoki qo'llashga hayrxohlik qilgan shaxslar qonun oldida javobgarlikka tortiladilar.

17. O'zbekistonda havaskorlik va professional sporti.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari sportchi, murabbiy va hakam sifatida havaskorlik va professional sporti bilan shug'ullanishlari mumkin.

Professional sporti sohasidagi korxonalar, muassasalar va tashkilotlarining yaratilish tartiblari va faoliyat ko'rsatish shartlari qonunchilik bilan belgilangan.

Professional sportchi, sport turlari bo'yicha murabbiy va hakamlarga bo'lgan malakaviy talablar jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan aniqlanadi.

18. O'zbekistonda yuksak malakali sportchilarni tayyorlash.

O'zbekistonda yuksak malakali sportchilarni tayyorlash ixtisoslashgan oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida (O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya instituti, Olimpiya zaxiralari kolleji, Oliy mahorat maktablari, Olimpiya tayyorgarlik markazlari va boshqalar) amalga oshiriladi. Ularning faoliyat tartibi vakolatlangan jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan belgilanadi.

O'zbekistondagi jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari sport terma jamoalari a'zolariga tegishli shart-sharoitlarni yaratish maqsadida, sport mashg'ulotlarini o'qish, mehnat faoliyati va harbiy xizmat bilan muvaffaqiyatli darajada birga olib borish uchun korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va harbiy qismlar o'rtasida tegishli shartnomalar tuzadilar.

19. O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish:

O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish asosan, respublika va mahalliy byudjet hisobidan amalga oshiriladi. Spu bilan bir qatorda, jismoniy tarbiya va sportni moliyalashtirish manbalariga quyidagilar ham kiradi:

- tadbirkorlik va boshqa xo'jalik faoliyatlari daromadlari;

- aholiga ko'rsatilgan pulli jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport mashqlari hamda sport musobaqalaridan tushgan mablag'lar;
  - o'rnatilgan tartibda o'tkazilgan sport lotereyalaridan tushgan mablag'lar;
  - aholining korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning hayrxohlik mablag'lari, jamoatchilik jismoniy tarbiya va sport birlashmalari ishtirokchilarning a'zolik badallari;
  - sport turlari bo'yicha maxsus jamg'armalarning mablag'lari;
  - sport tamoshabop marosimlardan tushgan daromadlar;
  - homiylik qo'llab quvvatlash;
  - korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning sport ramzlari va timsollarini foydalanishdan ajratgan ulushlari;
  - xorij investitsiyalari va Xalqaro jamg'armalar mablag'lari;
  - Xalqaro tashkilotlar kelgan tushumlar;
  - qonunchilikka mos boshqa manbalar.
20. Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari.

6.2. Boshqarish tamoyillari. Boshqarish tizimlari, ilmiy boshqarish, boshqarish usullari tushunchalarining umumiy ta'rifi

Jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari davlat, hissadaorlik, xususiy va boshqa mulkchilik tasarrufida bo'lishi mumkin.

Davlat tasarrufidan chiqarish, xususiylashtirish dasturini ishlab chiqarish va amalga oshirish bo'yicha hukumat va boshqaruv organlari tomonidan jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlarining funksional xususiyatlarini saqlashni ta'minlagan holda boshqa yangi egalariga o'tkazish shartlarini ta'minlash tartibi o'rnatiladi.

Joylardagi davlat boshqaruv organlari barcha jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport ahamiyatiga ega bo'lgan inshootlarni rejalashtirish, loyihalash, qurish va ekspluatatsiyaga kiritish ustidan nazorat qiladi.

Ta'lim muassasalarini, yashash mikrorayonlarini qurish va qayta qurish tegishli jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish va sport inshootlari majmuasisiz, hamda ularni ta'mirlash, yangilash yoki tugatishni hisobga olmasdan amalga oshirilmaydi.

Hududlarda mavjud jismoniy tarbiya - sogʻlomlashtirish va sport inshootlariga teng keladigan sport majmualarini qurmasdan turib, ularni tugatish man etiladi.

Taʼlim muassasalari, korxonalar, tashkilotlar, asosiy jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport inshootlariga ega boʻlgan yashash mikrorayonlarning minimal taʼminot meʼyorlari vakolatlangan jismoniy tarbiya va sportni boshqaruvchi davlat organlari tomonidan belgilanadi.

1. Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyat.

Oʻzbekistonda jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyatga tegishli maʼlumoti va kasbiy tayyorgarligi boʻlgan shaxslarga ruxsat beriladi.

Davolash jismoniy tarbiya va sport sohasida pedagogik faoliyatga qonunchilikda koʻzda tutilgan tartibda tegishli maʼlumoti va kasbiy tayyorgarligi boʻlgan shaxslarga ruxsat beriladi.

2. Oʻzbekistonda aholiga pullik xizmat koʻrsatish.

Aholiga pullik jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish xizmati jismoniy tarbiya va sport hamda jismoniy shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Pullik jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish xizmatlari roʻyxati Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

3. Imtiyozli jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati.

16 yoshgacha boʻlgan bolalar, invalidlar, yetim qolgan bolalar, nafaqaxoʻrlar, 1941-1945 yillar urush qatnashchilari va invalidlari, hamda ularga tenglashtirilgan shaxslarga jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati bepul amalga oshiriladi.

Jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish va sport xizmati bepul amalga oshiriladigan imtiyozlardan foydalanuvchi boshqa toifadagi fuqarolar roʻyxati va imtiyozlar asosida hamda imtiyozlar qiymati, ularni taqsimlash tartibi va tegishli xarajatlarni yopish manbalari qonunchilik asosida amalga oshiriladi.

4. Sportchilarni ijtimoiy himoyalanihi.

Oʻzbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari boʻyicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, hamda jismoniy shaxslar sportchilarga moliyaviy yordam koʻrsatishlari mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, sport markazlari, boshqa ixtisoslashgan sport tashkilotlari va muassasalar sportchilarga tegishli ijtimoiy-maishiy sharoitlar yaratishlari va ularni himoya qilishlari, salomatliklarni ta’minlashlari majburiydir.

Alohida toifadagi sportchilar qonunchilikda o‘rnatilgan tartibda imtiyozli pensiyaga ega bo‘ladilar.

Sport musobaqalarida ishtirok etgan shaxslar sug‘urta poliyasiga ega bo‘lishlari shart.

5. Xalqaro hamkorlik.

O‘zbekiston Respublikasidagi jismoniy tarbiya sog‘lomlashtirish va sportni boshqarishga vakolatli davlat mutasaddi organlari, O‘zbekiston Respublikasi madaniyat va sport ishlari vazirligi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalar, jamoat birlashmalari, sport markazlari, boshqa ixtisoslashgan sport tashkilotlari va muassasalar jismoniy tarbiya va sport muammolari bo‘yicha xalqaro hamkorlikda qatnashadilar.

Ular xorij mamlakatlarining tegishli sport tashkilotlari bilan bevosita aloqa o‘rnatish huquqiga egadirlar, ular bilan jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha qo‘shma korxonalar tuzish, birgalikda jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish va sport musobaqalari, uchrashuvlar, qonunchilikda o‘rnatilgan tartib doirasida o‘yinlar o‘tkazish huquqiga egadirlar.

6. Kelishmovchiliklarni hal etish.

Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha yuzaga kelgan kelishmovchiliklar qonunchilikda o‘rnatilgan tartib doirasida hal etiladi.

7. Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha qonunchilikni buzilishidagi mas’uliyat.

Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha qonunchilikni buzgan shaxslar o‘rnatilgan tartibda javobgarlikka tortiladilar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida jismoniy tarbiya va sportni boshqarishga davlat tomonidan katta e’tibor beriladi, ushbu faoliyat orqali yurtning genofondini saqlashga qulay imkoniyatlar tug‘iladi, aholi sog‘lom turmush tarziga jalb etiladi, Xalqaro musobaqalaridagi sportchilarimizning yutuqlarini vatanimizning ijobiy obro‘-e’tiborini (imidj) yaratish va rivojlanishga foydalaniladi.

Takrorlash uchun savollar:

- 1.Sport menejmenti nuqtayi nazaridan O‘zbekistonda sport rivojiga bag‘ishlangan qonun va qarorlar yetarlimi?
- 2.Sport sohasidagi fuqarolar qanday huquqlarga ega?
- 3.Sport sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga nimalar kiradi?
- 4.Sport tashkilotlarining mohiyati nimalardan iborat?
- 5.Sport tashkilotlarining tashkiliy-huquqiy shakllarining xususiyatlari qanday?
- 6.Sport tashkilotlarida boshqaruv munosabatlari qanday?

VII-BOB. Sport menejmentida axborot ta'minoti va boshqaruv qarorlari

Tayanch so'z va iboralar: Menejer, faoliyat, axborot ta'minot, sport axboroti, statistik axborot, hisobot ma'lumotlar, innovatorlik holati, boshqaruv sikllari, tamoyillar, motivatsiya, kommunikatsiya, axborot ayirboshlash, jarayon, sport menejeri, faoliyat, axborot texnologiyalari, "Axborot", xabardorlik.

7.1. Sport menejmentining axborot ta'minoti.

Sport menejeri faoliyatida axborot texnologiyalari va kommunikatsiya tizimi alohida ahamiyatga ega. Mavhum g'oyalarni berish qobiliyati insoniyatning muhim o'ziga xos jihatlaridan biri hisoblanadi. Kommunikatsiya – bu ikki yoki undan ortiq kishilar o'rtasida axborot ayirboshlash jarayonidir. Kishilar – ular xoh do'stlar bo'lsin, oila a'zolari yoki kasbdoshlar bo'lsin - o'rtasidagi munosabatlarning mustahkamligi va sifati ularning shaxslararo munosabatlari qanchalik aniq va adolatli ekanligini namoyon etadi. Tashkilot kishilar o'rtasidagi munosabatlarning strukturalashtirilgan ko'rinishini namoyon etganligi sababli, u samarali faoliyat ko'rsatishni ta'minlash uchun muhim darajada kommunikatsiyalar sifatiga bog'liq bo'ladi.

Agar kishilar o'rtasidagi kommunikatsiya samarali bo'lmasa, u holda kishilar tashkilotning faoliyat ko'rsatishi uchun asos bo'lgan umumiy maqsad haqida kelishmasliklari mumkin. Kommunikatsiya jarayonida axborotlar nafaqat to'g'ri qarorlarning qabul qilinishi uchun, balki ularning bajarila olishi uchun ham uzatiladi. Masalan, agar rejalar ularni bajarishi kerak bo'lgan kishilarga uzatilmasa, u holda ularni bajarish mumkin emas. Agar rahbariyat o'z qarorlarining asoslanganligini bo'ysunuvchilargacha yetkazsa, u holda bu qarorlarning muvaffaqiyatli bajarilishi imkoniyatlarini muhim darajada oshiradi. Agar ishchilar yaxshi bajariladigan ish uchun tashkilot tomonidan ularga taqdim etilishi mumkin bo'lgan mukofotlarni tushunmasalar, u holda ular yetarli darajada sabablanmaydi va yaxshi ishlamaydi. Kommunikatsiya nazorat funksiyasida ham juda muhimdir. Rahbarlar tashkilot maqsadlarigi erishilganligini

to'g'ri baholash uchun bajarilgan ish to'g'risidagi axborotlarga muhtojdirlar.

1979-yildan buyon "Xyulett - Pakkard" kompaniyasi o'n yillik maqsad sifatida qo'yilgan maqsadga erishish yo'lida harakat qiladi: *ishlab chiqarishdagi yo'qotishlar foizini o'n barobarga qisqartirish*. Buni ta'minlash uchun rahbariyat dastlab rejani ishlab chiqishi kerak bo'ldi. So'ngra kompaniyada sifat uchun kurashadigan kishilarning kichkina guruhi tashkil qilindi. Bu guruhni "sifat guruhi" yoki "birinchi talabdan oq mahsulotni berish guruhi" deb nomlashdi. Guruhning Yaponiyaga tashrifi sifat uchun harakatning yanada keng ko'lamga ega bo'lishiga olib keldi. Endi bunday harakat sifat uchun salb yurishiga o'xshab ketdi, unda kompaniyaning deyarli barcha darajalardagi barcha ishchilari ishtirok etishi mumkin bo'ldi. Butun bir kompaniyadagi entuziazmni qamrab olish maqsadida bunday harakatning ahamiyatini targ'ib etishning bir necha usullari sinab ko'rildi. Muhokama qilish, o'qitish va yozma axborotlarni tarqatish kabilar bunday usullar jumlasiga kiradi. Qahva ichish uchun qisqa tanaffuslarda sifat va unumdorlik asosiy suhbat mavzuiga aylandi. Ishlab chiqarishdagi yo'qotishlarni qisqartirish bo'yicha dastur natijalari ijobiy bo'ldi. Kompaniyaning o'n yillikka mo'ljallangan maqsadiga erishish jarayonida zarur axborotlardan zamonaviy tarzda foydalanishni ta'minlash kabi boshqa o'zgarishlar o'z o'rniga egadir. Boshqaruv jarayoni boshqaruv funksiyalarining o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi. Bu tashkilotning alohida qismlari o'rtasidagi, shuningdek, tashkilot bilan atrof-muhit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydigan tizimli yondashuvdan farq qiladi.

"Informatsiya" - axborot atamasi lotincha so'z bo'lib, xabardorlik, biror hodisa yoki biror kishi faoliyati haqida xabarga ega bo'lish ma'nosini bildiradi. Axborot boshqaruv tizimiga uni rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida faol ta'sir etish uchun zarur ma'lumotlar yig'indisidan iboratdir. Yetarli va aniq axborotga ega bo'lmay boshqarish mumkin emas.

Ishlab chiqarish axboroti boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar o'rtasida aloqa usulidir. Boshqaruvchi tizim boshqariladigan tizimdan ishlab chiqarish holati va uning xo'jalik faoliyati to'g'risida axborot oladi.

Boshqaruvchi tizim olingan axborot asosida boshqariluvchi tizim faoliyatiga baho beradi, boshqarishni yanada takomillashtirish maqsadida ko'rsatma, farmoyishlar chiqarib, boshqariluvchi tizimga ijro uchun yuboradi.

Axborot boshqaruv tizimida alohida bo'g'in bo'lib hisoblanadi. Unga qator o'ziga xos xususiyatlar mansub bo'lib, ular axborot boshqaruvining barcha bo'g'inlari, barcha vazifalarini qamrab olishiga bog'liqdir. Axborot - bu boshqaruv apparati faoliyatining ham dastlabki nuqtasi, ham natijasidir, shuningdek, amalga oshirilayotgan harakatlar mavjudligi sharti, mustahkamlash usulidir. Axborot hajmi ortishi bilan boshqaruv axborotining sifat ko'rsatkichlariga bo'lgan talab ham ortib boradi.

Boshqarish jarayoni boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida axborot to'plash, uzatish va qayta ishlash, boshqaruv buyruqlari ko'rinishida axborot berish va uni ijrochilarga yetkazishdan iborat.

Axborotning quyidagi turlari mavjud: statistik, operativ, iqtisodiy, hisob, moliya, ta'minot, kadrlar bo'yicha, texnologik, konstruktorlik, marketing, ijtimoiy va boshqalar.

Ishlab chiqarishni boshqarishda iqtisodiy axborot alohida o'rin egallaydi, chunki u kishilarning moddiy boyliklarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish jarayonidagi munosabatlarini aks ettiradi. Shu bilan birga fan-texnika taraqqiyoti asosida ishlab chiqarish rivojlanishini aks ettiruvchi ilmiy-texnikaviy axborot ahamiyatini ham ta'kidlab o'tish lozim.

Kelib chiqish manbasiga bog'liq ravishda axborot tashqi va ichki axborot turlariga bo'linadi. Tashqi axborot tashqi muhitdan olinadigan xabarlardan iborat bo'ladi. Bular jumlasiga, yuqori tashkilotlar farmoyishlari, reja topshiriqlari, mahsulotni sotish shartlari haqida axborotlar kiradi. Ichki axborot korxonaga yoki uning boshqaruv bo'g'inida shakllanib, iste'mol qilinadi. Korxonaga miqyosida ular jumlasiga tsexlar tomonidan rejaning bajarilishi, moddiy-texnikaviy ta'minot, mahsulot tannarxi, kadrlar, mehnat unumdorligi haqida axborotlar kiritilishi mumkin.

Yo'nalishi bo'yicha axborot – boshlang'ich va boshqaruvchi (rahbarlik) axboroti turlariga bo'linadi. Rahbarlik axboroti boshlang'ich axborotni qayta ishlash asosida qaror qabul qilish natijasidir. Boshlang'ich axborot doimo boshqaruv tizimining quyi darajasidan yuqoriroq darajaga

qarab harakat qiladi, rahbarlik axboroti esa teskari yoʻnalishda harakatlanadi.

Axborot vaqt oʻtishi bilan turli ahamiyat kasb etadi. Barqarorlik darajasi boʻyicha uni barqaror shartli-barqaror, oʻzgaruvchan turlarga boʻlish mumkin. Barqaror axborot uzoq muddat davomida oʻz ahamiyatini oʻzgartirmaydi (korxonada, uning boʻlinmalari nomi, mahsulot turi). Spartli-barqaror axborot ahamiyati maʼlum muddat davomida saqlanib turadi. Korxonada miqyosida bunday axborotga turli meʼyor va meʼyoriy hujjatlarni (moddiy, mehnat sarfi, tariflar meʼyorlari)ni kiritish mumkin. Axborotning bunday turi korxonada boʻyicha umumiy axborotning 35%dan koʻpini tashkil etadi. Oʻzgaruvchan axborot boshqaruv obyekti faoliyati va unga mos holda boshqaruv jarayonlari oʻzgaruvchanligini aks ettirib, qaror qabul qilish uchun tez qayta ishlashni talab etadi.

Boshqaruv faoliyatida shuningdek, boshlangʻich axborotni qayta ishlash natijasida olingan hosila (ikkilamchi) axborotdan ham foydalaniladi.

Axborotni roʻyxatga olish va saqlash maqsadida uni saqlovchi turli vositalar inson xotirasi, hujjat, perforatsiya kartalari, magnit lentalar, baraban disk, elektr impulslar kombinatsiyasidan foydalaniladi.

Axborot yigʻindisi boshqaruvning axborot tizimini tashkil etib, u boshqaruv jarayonini axborot bilan taʼminlash shaklida namoyon boʻladi. Axborot toʻgʻri, aniq, oʻz navbatida, obyektiv. Mazmunli va qarorlarni qabul qilish uchun tushunarli boʻlishi kerak. Axborot hajmi jihatidan kichik, mazmun jihatidan chuqur, uning matni tushunarli va sodda boʻlishi lozim. Korxonada axborot bilan toʻgʻri aloqalar koʻrinishidagi turli-tuman axborot oqimlari vositasida taʼminlanib, ular aniq ishlab chiqarish vazifasini hal etish imkonini beradi.

Zamonaviy yirik korxonalarda axborot hajmi million hujjat satrigacha yetadi, bu oʻrinda barcha axborot tez qayta ishlanishi zarurligini ham inobatga olish zarur. Masalan, Toshkent aviatsiya zavodida kundalik birlamchi axborot million koʻrsatkichni tashkil etadi. Bunday sharoitda axborot bilan ishlashni tashkil etish boʻyicha quyidagi qator muammolarni hal etish lozim boʻladi:

maqbul axborot tizimini ishlab chiqishi;

axborot oqimlarini shakllantirish usullarini ishlab chiqish;

axborot qabul qilish va yuborishning maqbul usullarini tanlash;
axborotni saqlash va izlashni tashkil etish;
axborotni qayta ishlash jarayonini mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish.

Bu yoʻnalishda olib boriladigan barcha ishlar axborotni yigʻish va qayta ishlashning yagona umumdavlat tizimini yaratishni taʼminlashi zarur. Axborotlar yigʻindisi boshqaruvning axborot tizimini tashkil etadi. Axborot tizimi - hujjatlar axborot oqimlari, aloqa kanallari va boshqaruv obyektining texnikaviy vositalarini qamrab oluvchi murakkab axborot majmuidir. Boshqaruv obyektining qandaydir bir qismi boʻyicha axborot yigʻindisi kichik tizimni tashkil etadi. Maqbul axborot tizimini tashkil etish boshqaruvning u yoki bu tashkiliy tizimini loyihalashtirish va uning samarali faoliyat yuritishining muhim shartlaridan boʻlib hisoblanadi.

Axborot tizimlari oddiy va murakkab tizim boʻlishi mumkin. Oddiy axborot tizimi uni qayta ishlashni talab etmaydi, axborot manbasidan u isteʼmol qilinish joyigacha yetkazishda oʻzgarish yuz bermaydi. Bunday axborot telefon yoki boshqa xabar berish vositalari yordamida bir marta beriluvchi xabar sifatida yetkaziladi. Murakkab axborot tizimlari axborotni qayta ishlashning mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish darajasi boʻyicha turlarga ajratiladi. Birinchi guruhga qoʻlda yoki eng oddiy mexanizmlar yordamida qayta ishlanuvchi axborot tizimlari kiradi. Ikkinchi guruhga axborotni toʻplash, qabul qilish va qayta ishlashda mexanizatsiya keng qoʻllaniladigan axborot tizimlari kiradi. Uchinchi guruhga maʼlumotlarni kompleks mexanizatsiya vositasi bilan birga avtomatlashtirish elementlarini qoʻllab qayta ishlash va toʻplash qoʻllanilgan axborot tizimlari kiradi.

Axborot qabul qilish, uzatish va qayta ishlash tsikli avtomatlashtirilgan axborot tizimi toʻrtinchi guruhni tashkil etadi.

Axborotni qayta ishlashda EHMLar qoʻllaniladigan boshqaruv tizimlari avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimi (ABT) nomini olgan. ABT quyidagi vazifalarni bajaradi:

axborot qabul qilish;
axborotni qayta ishlash;
axborotni saqlash va yigʻish;

boshqaruv tashkilotiga axborot berish;
ijrochilarga buyruq uzatish.

Ilg'or axborot tizimini loyihalashtirish jarayoni quyidagi vazifalarni amalga oshirishga asoslanishi lozim:

korxonada mavjud axborot tizimini tahlil qilish, axborotning asosiy yo'nalishlarini o'rganish;

axborot tizimining iqtisodiy modelini ishlab chiqish;

zarur axborot hajmi va mazmunini aniqlash;

axborot to'plash va qayta ishlash uchun texnikaviy vositalarni aniqlash;

axborotni qayta ishlash texnologiyasini yaratish;

axborot vujudga kelishi va foydalanish davriyligini belgilash;

korxonada qo'llaniladigan axborot uchun shifrlar tizimini yaratish;

axborotni uzatish va qayta ishlashni avtomatlashtirish va mexanizatsiyalashtirish qulay bo'lishi uchun standart ma'lumotlarni loyihalashtirish;

loyihalashtirish jarayonida olingan barcha materiallarni tartibga solish va rasmiylashtirish.

Bozor sharoitida ishlab chiqarish axborot tizimlarini ular rivojlanishi va loyihalashtirishga tizimiy yondashish asosida kompleks tashkil etishni talab etadi. Bu talablarga ma'lumotlarni qayta ishlashning integratsion tizimi javob beradi. Uni turli darajadagi zamonaviy hisob mashinalari, EHM, inson mashina tizimini har tomonlama qo'llash asosida loyihalashtirish mumkin.

Kommunikatsiya - bu axborot almashishdir. Ana shu axborot negizida rahbar ma'lumotlar olib, samarali qarorlar qabul qiladi va ishchi xodimlarga yetkazadi.

Rahbarlik faoliyati samarali axborot almashinuvini talab qiladi. Agar insonlar o'zaro axborot almashinmasa, ular birgalikda ishlay olmaydilar va oldilariga qo'ygan maqsadning shakllanishi, unga erishishi qiyin bo'ladi.

Boshqaruv faoliyatida axborot almashuv muhim ahamiyatligi uchun rahbar o'zining vaqtini 50% - 90%ni kommunikatsiyaga sarflaydi. Axborot almashishning sifati boshqaruv qarorlariga ta'sir ko'rsatadi.

Kommunikatsiyaning majlislar, xizmat yozuv-chizuvlari, telefon orqali muloqotlar, hisobotlar, videotasmalar va yuzma-yuz suhbatlar orqali ko‘pgina muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Korxonada tashqi muhit bilan aloqa bog‘lashda, turli-tuman vositalardan foydalanadi. Mavjud xaridorlar bilan ular reklama orqali bog‘lanibgina qolmay, mahsulotni bozorga olib kiradigan boshqa dasturlardan ham foydalanadi.

Axborotlar korxonada ichida bosqichma-bosqich, ya’ni vertikal kommunikatsiyalar orqali o‘tadi. Axborotlar yuqori boshqaruv organlaridan, pastki organlarga o‘tadi. SHuningdek, pastki organlardan yuqori boshqaruv bo‘limlariga axborotlar oqimi keladi. Aynan ikkinchi jarayon korxonalarda ijobiy o‘zgarishlarga olib keladi.

Korxonada vertikal kommunikatsiyalardan tashqari, gorizontal kommunikatsiyalar ham mavjud. Ma’lumki korxonalarda turli-xil funksional bo‘limlar, tsexlar va boshqa bo‘limlarning mavjudligi ular orasidagi axborot oqimining kerakligini anglatadi. Masalan, fundamental texnologiya asosida, korxonada turli-xil mahsulotlar ishlab-chiqarishi mumkin, shuning uchun ham marketing bo‘limining axborot ahamiyatligini saqlab qoladi va uning talablarini o‘z vaqtida qondirilishini ta’minlaydi.

Axborot texnologiyalari mustaqil ta’limni tashkil etishning shakli bo‘lib, quyidagilar hisoblanadi: mazkur fan mavzulari bo‘yicha tarqatma materiallar tayyorlash: tegishli mavzular bo‘yicha referatlar yozish; fan mazmunini boyitish va uning ma’lumotlarini yangilab borishda axborot zaxiralaridan foydalanishni yo‘lga qo‘yish; fanning mazmunini yanada takomillashtirish maqsadida tavsiya etilgan chet el adabiyotlari ma’lumotlarini tarjima qilish va fanga tatbiq etish, talabalar fanni mukammal o‘zlashtirish maqsadida mazkur fanga oid muammolarni hal qilish yo‘llarini izlab topish va muammolarni maqolalar orqali yoritish.

7.2.Sport menejmentida jarayonlarni axborot bilan ta’minlash.

Sport boshqaruv jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirishda uni axborot bilan ta’minlash katta ahamiyat kasb etadi. “Informatsiya” axborot - atamasi lotincha so‘z bo‘lib, xabardorlik, biror hodisa yoki biror kishi faoliyati haqida xabarga ega bo‘lish ma’nosini bildiradi. Axborot

boshqaruv tizimini rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida faol ta'sir etish uchun zarur ma'lumotlar yig'indisidan iboratdir. Yetarli va aniq axborotga ega bo'lmay turib uni boshqarish mumkin emas.

Ishlab chiqarish axboroti boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar o'rtasidagi aloqa usulidir. Boshqaruvchi tizim boshqariladigan tizimdan ishlab chiqarish holati va uning ho'jalik faoliyati to'g'risida axborot oladi. Boshqaruvchi tizim - olingan axborot asosida boshqariluvchi tizim faoliyatiga baho beradi. Boshqarishni yanada takomillashtirish maqsadida ko'rsatma, farmoyishlar chiqarilib, boshqariluvchi tizimga ijro uchun yuboradi.

Axborot boshqaruv tizimi alohida bo'g'in bo'lib hisoblanadi. Unga qator o'ziga xos xususiyatlar mansub bo'lib, ular axborot boshqaruvining barcha bo'g'inlari va vazifalarini qamrab olishiga bog'liqdir. Axborot - bu boshqaruv apparati faoliyatining ham dastlabki nuqtasi, ham natijasidir. SHuningdek, amalga oshirilayotgan harakatlar mavjudligi sharti, mustahkamlash usulidir. Axborot hajmining ortishi bilan boshqaruv axborotining sifat ko'rsatkichlariga bo'lgan talab ham ortib boradi.

Mazkur fanni o'qitish jarayonida ta'limning zamonaviy (xususan, interfaol) metodlari, pedagogik va axborot kommunikatsiya (mediata'lim, amaliy dastur paketlari, taqdimot, elektron didaktik) texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan.

Boshqaruv texnikasi - bu aqliy mehnat texnikasi, boshqaruv tizimida axborotni qayta ishlash texnikasi. Texnika vositalari qanchalik takomillashgan bo'lsa boshqaruv texnologiyasi, boshqaruv mehnatini tashkil etish va butun boshqaruv jarayoni shunchalik samarali bo'ladi. Hisoblarga asosan mamlakat iqtisodiyotini maqbul boshqarish uchun yil davomida 10 ta elementar arifmetik operatsiya bajarishi zarur bo'lsa, boshqaruv apparati xodimlari 10 ta, ya'ni 10 ming marta kam operatsiya bajarish qobiliyatiga ega ekanlar. Bu muammoni muvaffaqiyatli hal etish uchun boshqaruv mehnatini takomillashtirish, axborot to'plash va qayta ishlashni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish zarur. Boshqaruv texnikasini faqat hisoblash mashinalari bilangina bog'lash noto'g'ridir. Dastlabki texnika vositalari 100 yil burun paydo bo'lgan ruchka, chizg'ichdan tortib, EXM va

kompyutergacha bo'lgan texnika vositalarini quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin: orgtexnika va hisoblash mashinalari.

Orgtexnika vositalariga turli-tuman uskuna va qurollar (oddiy qurol va vosita, axborot olish va qayta ishlash, ko'chirish, ko'paytirish, aloqa vositalari va axborot uzatish, xizmat ko'rsatish, xizmat xonalari uskunalari) kiradi. Boshqaruv mehnati turli oddiy qurol va uskunalaridan (qalam, ruchka, idora daftarlari, jadval, grafik va boshqalar) foydalanishga asoslanadi. Eng so'nggi avlodagi EHM va kompyuterlar oddiy texnika vositalari (qalam va chizg'ich) o'rnini to'liq bosa olmaydi. Qulay, oddiy chidamli bu vositalar texnika vositalari singari juda muhimdir. Oddiy qurol va uskunalarni axborotni qayta ishlash bosqichlari bo'yicha guruhlarga ajratish mumkin. Bu avvalo, yozuv vositalari (qalam, ruchka, mo'yqalam, trafaret), tasvir vositalari (grafik, diagramma, nazorat va nozirlik oynalari, marshrut sxemalari), hujjatlar saqlash vositalari (tokcha, konvert, kartoteka, pefokarta va h.k.), axborot qabul qilish va mustahkamlash vositalari (tarozi, soat, hisob mashinasi, o'lchov vositalari, ko'chiruvchi mashinalar), aloqa vositalari (telefon, ATS, rahbar va dispecher kommutatori, radio aloqa, radiofon, signal uskunalar, ovoz berish uskunalar), axborot uzatuvchilar (ovoz, nur, kartochka, oyna, metall), boshqaruv mashinalarida qo'llaniladigan axborot uzatuvchilar (magnit lentalar, disklar, kog'oz).

Kommunikatsiya - bu axborot almashishdir. Ana shu axborot negizida rahbar ma'lumotlar olib, samarali qarorlar qabul qiladi va ishchi xodimlarga yetkazadi.

7.3.Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar

Rahbarlik faoliyati samarali axborot almashinuvni talab qiladi. Agar insonlar o'zaro axborot almashinmasa, ular birgalikda ishlay olmaydilar va oldilariga qo'ygan maqsadning shakllanishi, unga erishishi qiyin bo'ladi.

Boshqaruv faoliyatida axborot almashuv muhim ahamiyatliligi uchun rahbar o'zining vaqtini 50% - 90%ni kommunikatsiyaga sarflaydi. Axborot almashishning sifati boshqaruv qarorlariga ta'sir ko'rsatadi.

Kommunikatsiyaning majlislar, xizmat yozuv-chizuvlari, telefon orqali muloqotlar, hisobotlar, videotasmalar va yuzma-yuz suxbatlar orqali ko'pgina muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Korxonada tashqi muhit bilan aloqa bog'lashda, turli-tuman vositalardan foydalanadi. Mavjud xaridorlar bilan ular reklama orqali bog'lanibgina qolmay, mahsulotni bozorga olib kiradigan boshqa dasturlardan ham foydalanadi.

Axborotlar korxonada ichida bosqichma-bosqich, ya'ni vertikal kommunikatsiyalar orqali o'tadi. Axborotlar yuqori boshqaruv organlaridan, pastki organlarga o'tadi. Shuningdek pastki organlardan yuqori boshqaruv bo'limlariga axborotlar oqimi keladi. Aynan ikkinchi jarayon korxonalarida ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

Korxonada vertikal kommunikatsiyalardan tashqari, gorizontalkommunikatsiyalar ham mavjud. Ma'lumki korxonalarida turli-xil funksional bo'limlar, tsexlar va boshqa bo'limlarning mavjudligi ular orasidagi axborot oqimining kerakligini anglatadi. Masalan, fundamental texnologiya asosida, korxonada turli-xil mahsulotlar ishlab-chiqarishi mumkin, shuning uchun ham marketing bo'limining axborot ahamiyatligini saqlab qoladi va uning talablarini o'z vaqtida qondirilishini ta'minlaydi.

Axborot boshqaruv tizimida alohida bo'g'in bo'lib hisoblanadi. Unga qator o'ziga xos xususiyatlar mansub bo'lib, ular axborot boshqaruvining barcha bo'g'inlari, barcha vazifalarini qamrab olishiga bog'liqdir. Axborot - bu boshqaruv apparati faoliyatining ham dastlabki nuqtasi, ham natijasidir, shuningdek, amalga oshirilayotgan harakatlar mavjudligi sharti, mustahkamlash usulidir. Axborot hajmi ortishi bilan boshqaruv axborotining sifat ko'rsatkichlariga bo'lgan talab ham ortib boradi.

Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo'yiladigan talablar Sportni boshqaruv jarayon sifatida talqin etiladi, chunki boshqalar yordamida maqsadlarga erishish uchun qilinadigan ish - bu qandaydir bir vaqtda qilinadigan harakatlar emas, balki muntazam o'zaro bog'liq harakatlar seriyasidir. Har biri o'ziga xos jarayon hisoblangan ushbu harakatlar tashkilotning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Har bir boshqaruv funksiyasi ham jarayonni namoyon etadi. Chunki ularning har

biri o‘zaro bog‘liq harakatlar seriyasidan iboratdir. Boshqaruv jarayoni barcha funksiyalarning umumiy yig‘indisi hisoblanadi.

Ushbu kontseptsiyaning dastlabki ishlab chiquvchisi hisoblangan Anri Fayol beshta asosiy funksiya mavjud deb hisoblaydi. Uning aytishicha: “boshqarish degani - oldindan bashorat qilish va rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish, muvofiqlashtirish va nazorat qilishni bildiradi”. Boshqa mualliflar tomonidan boshqacha funksiyalar ro‘yxati ishlab chiqilgan. Zamonaviy adabiyotlarda quyidagi funksiyalar o‘z ifodasini topadi: rejalashtirish, tashkil etish, buyruq berish, motivatsiya, rahbarlik, muvofiqlashtirish, nazorat, kommunikatsiya, tadqiq qilish, baholash, qaror qabul qilish, ishchi xodimni tanlash, vakillik va muzokaralarni olib borish yoki bitimlar tuzish.

M.Meskon, A.Meskon va F.Xedourilarning fikriga ko‘ra, boshqaruv jarayoni rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat kabi funksiyalardan iborat. Boshqaruvning ushbu to‘rtta funksiyasi kommunikatsiya va qaror qabul qilish kabi bog‘lovchi jarayonlar bilan birlashtiriladi. Rahbarlik mustaqil faoliyat sifatida e‘tirof etiladi. Rahbarlik alohida ishchilar va ishchilar guruhiga ta‘sir ko‘rsatish imkoniyatini shunday tarzda nazarda tutadiki, bunga ko‘ra ular tashkilotning muvaffaqiyati uchun nihoyat darajada muhim bo‘lgan maqsadlarga erishish yo‘lida ishlashadi.

Boshqaruv jarayoni funksiyalarining tizimi

Menejment jamiyat qonunlari tizimiga asoslanadi. Nazariy jihatdan tushunmay va asoslanmagan holda birorta yirik amaliy masala hal etilishi mumkin emas. Nazariya yangilanishning muhim usulidir. Fan esa voqelik haqida obyektiv bilimlarni o‘rganish va tartibga solishga qaratilgandir. Bilimlarni tartibga solinishi qonunlarda ifodalanadi.

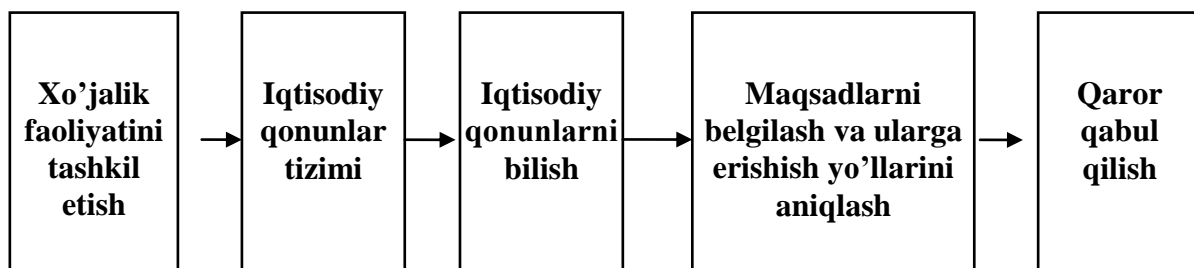
Qonun - falsafiy kategoriya bo‘lib, borliq voqealarning barqaror, takrorlanuvchan aloqasi va munosabatini, hodisalar yuz berishining aniq tartibda bo‘lishiga olib keluvchi tomonlarini aks ettiradi. Qonunlarni bilish

rivojlanishning obyektiv yoʻnalishlarini aniqlash, amaliy vazifalarni hal etish imkonini beradi. Shu sababli iqtisodiyotni boshqarish qonunlarni bilish, ularni amalda ustalik bilan qoʻllay olishga asoslanishi kerak.

Umumiy falsafiy qonunlar materiya, harakat, makon, zamon, miqdor, sifat, sabab, oqibat, shakl, mazmun kabi toifalar vositasida ifodalanadi. Iqtisodiy nazariya qonunlari iqtisodiy toifalar vositasida (mulk, ishlab chiqarish, talab, taklif, taqsimot, ayirboshlash, qiymat, narx, foyda, tovar, pul, muvozanatlanish) ifodalanadi.

7.3.1– rasm

Iqtisodiy qonunlar tizimidan foydalanishning asosiy unsurlari va bosqichlarining sxemasi

Iqtisodiyotni boshqarishda qonunlardan qanchalik toʻliq va izchil foydalanilsa, mehnat sarfi shunchalik samarali boʻladi. Va aksincha, boshqarish jarayonida iqtisodiy qonunlarni hisobga olmaslik jamiyat uchun kutilmagan, salbiy oqibatlarga olib keladi. Shu sababli boshqaruv qonunlarini oʻrganishda faqat amal qilishni emas, balki boshqaruv jarayonida ongli ravishda qoʻllanilishni ham koʻzda tutish lozim. Boshqaruv qonunlaridan ongli ravishda foydalanishning koʻp jihatdan ularni oʻrganish bilan bogʻliq. Qonunlar qanchalik chuqur oʻrganilsa, ulardan amalda toʻgʻri foydalanish imkoniyatlari ortadi.

Lekin boshqaruv qonunlarini bilish ularni aniq amaliyotda muvaffaqiyatli qoʻllash uchun kafolat boʻlolmaydi. Qonunlarni bilishda nazariya amaliyotdan ajralib qolishi foydasizdir. Demak, qonunlardan foydalanish ularni bilish, tushunish, amalda oʻz vaqtida va toʻgʻri qoʻllay olishga bogʻliq ekan. Bu boshqaruv samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omildir.

Koʻrsatilgan sxemani tahlil etish jarayonida uchta oʻzaro bogʻliq va ketma-ket, iqtisodiy qonunlar tizimidan foydalanilgan holda yechiladigan masalalarni koʻrib oʻtish zarur:

mavjud qonunlarni, ularning u yoki bu bosqichda namoyon bo'lish xususiyatlarini hisobga olgan holda chuqur va har tomonlama bilish;

iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish maqsadlarini belgilash va ularni hal etish yo'llarini aniqlash;

xo'jalik yuritishning bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlantirish va unga mos shakl va uslublarini qo'llash.

Boshqaruv qarori - keng ma'noda jamiyatdagi moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni real qondirilish imkoniyatlari bilan bir nuqtada kesishuvi xalq xo'jaligidagi bir nuqtada kesishuvi. Xalq xo'jaligidagi bu muammoning yechimi mavjud qonunlar, farmonlarning bizga bog'liq bo'lmagan qonuniyatlarning bir-biriga muvofiq kelishishidir. Boshqaruv qarori – shuningdek, korxonada turgan maqsadlar va vazifasini amalga oshirish demakdir. Aynan shu jarayonda yuzlab, minglab insonlar o'z ehtiyojlarini qondiradi, mavqega ega bo'ladi, har tomonlama o'sadi va umuman jamiyat o'sadi.

Qarorlarni ishlab chiqarish va amalda qo'llash rahbarning keyingi faoliyatidagi siljishlariga bog'liq. Bitta muammo bo'yicha bir necha qarorlar ishlab chiqiladi va ulardan bittasi amalda qo'llaniladi. Bu qarorlar tasnifi muhim nazariy va hayotiy ahamiyatga ega.

Boshqaruv faoliyatining samaradorligi nuqtai nazaridan qarorlar quyidagi turlarga bo'linadi: strategik va operativ.

7.4. Sport menejmentida boshqaruv qarorlarini qabul qilish

Strategik qaror - bu korxonaning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan maqsad va vazifalarning shakllanishi.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida bu qarorlar korxonaning faoliyatidagi yangicha yondashuvlar, keskin burilishlarni silliq o'tishini ta'minlaydi. Strategik qarorlar korxonada, hudud, soha darajasida qarorlar jamiyatdagi yangi manbalar hisobiga butun iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni yechishga yordam beradi.

Operativ *qarorlar* – bu mohiyati bo'yicha xo'jalik boshqaruv qarorlaridir. Ular boshqariladigan obyektning uzluksiz ishlash jarayonini qo'llab-quvvatlashi uchun joriy shaxsiy muammolar bo'yicha qabul qilinadi. Ya'ni, uning murakkab mexanizmini struktura va o'zaro aloqalarni

o'zgartirmasdan ushlab turishdir. Bu qarorlarni rahbar maxsus tayyorgarliksiz yetarlicha tez qabul qiladi. Bunday qarorlarga xodimlarni ishga olish va bo'shatish, ularning ish haqlarini o'zgarishi, korxonani qishga tayyorlash haqidagi va shu kabi hujjatlarni kiritish mumkin.

Harakat doirasi bo'yicha boshqaruv qarorlarini iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy, texnik va texnologik qarorlarga bo'lish mumkin.

Shuningdek, boshqaruv qarorlari boshqaruv darajasi bo'yicha ham quyidagi bosqichda bo'linadi: usta, uchastka boshlig'i, tsex boshlig'i, ishlab chiqarish boshlig'i, korxonaviy birlashma rahbari, vazir va h.k.

Qarorlar ta'sir qilish yo'nalishi bo'yicha tashqi va ichki guruhda bo'ladi. Tashqi qarorlar boshqa darajaga qaratiladi, ichki qarorlar esa alohida bo'limlar yoki korxonani qamrab oladi.

Boshqaruv qarorlari funksional mazmuni bo'yicha iqtisodiy, tashkiliy, koordinatsion, rag'batlantiruvchi, boshqaruvchi va nazorat qarorlarga bo'linadi.

Qayta ishlashni tashkillashtirish bo'yicha shaxsiy, hamkasbiy va malakaviylarga bo'linadi. Shaxsiy qarorlar rahbarning jamoadagi kelishuvsiz va muhokamasiz yoki alohida shaxslar tomonidan ishlab chiqariladi. Ko'pincha bular korxonaviy taraqqiyoti yo'lidagi prinsipial muammolarga daxli bo'lmagan operativ qarorlardir. Qarorlar asosan moddiy tayyorgarlik talab qiladigan, bir guruh mutaxassislar va rahbarlar tomonidan ishlab chiqariladigan va qabul qilinadigan qarorlardir. Ular har tomonlama mazmunga egadirlar. Jamoa qarorlari mansab yoki xodimlardan qat'iy nazar butun ishtirokchilar tomonidan umumiy majlisda ishlab chiqariladi. Bunday qarorlar ishlab chiqarishning baholi savollarini ko'rib chiqishda qabul qilinadi.

Mehnat turi bo'yicha qarorlar standart va nostandart qarorlarga bo'linadi. Standart, ba'zan dasturiy qarorlar - bu qarorlarning o'zini ishlab chiqish va uni qabul qilish jarayonidagi qarorlardir. Dasturlash va uni qabul qilish jarayonidagi qarorlardir. Dasturlash mumkin bo'lgan qarorlar orasida shunday standart bosqichga yetdiki, ularni matematik model shaklida tasvirlash mumkin. Ya'ni, EHMning texnik ishiga ahamiyatli qismni kiritish imkoniyati tug'iladi. Ijodiy qarorlar har doim jadallik va yangilikda namoyon bo'ladi. Biroq nostandartlikning xarakterini diqqat

bilan tahlil qilish zarur. Chuqur, keng tahlilda bu hollarni unchalik va yangi emasligini ko'rish mumkin, agarda uni bir qator alohida muammolarga bo'lib chiqsa.

Shu tariqa boshqaruv qarorlari inson faoliyatining har qanday doirasida tashkiliy boshlanishi bo'lib hisoblanadi. Uning asosida qonunlar tasdiqlanadi. Material-texnik, moliyaviy va mehnat zaxiralari ishlatishni rejalashtirish, ijrochilar va rahbarlar mas'uliyati oshiriladi va maqsadga yetishish yo'lida ularning o'rni belgilanadi.

Bozor munosabatlari mezonida boshqaruv qarori menejmentning bosh omili hisoblanadi, qaysiki, unda korxonada, tarmoq taraqqiyotining butun iqtisodiy va ijtimoiy muammolari kesishadigan va bir joyda to'planadi. Boshqaruv qarorlarining samarasiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi:

- rahbariyatning yoki guruhning shaxsiy sifatleri;
- qarorni ishlab chiqishdagi sharoitning axborot ta'minoti;
- tashkiliy xarakter omillari (qarorni ishlab chiqishda mutaxassislarni taklif qilish, usullar tizimi va qabul kilingan qarorni bajaruvchilarga yetkazish shakli, nazorat tizimi va h.k.);
- texnik omillar (EHM texnik vositalaridan foydalanish va h.k.);
- qarorni ishlab chiqish, qabul qilish va amalga oshirishdagi vaqtinchalik omillar.

Bundan kelib chiqqan holda boshqaruv qarorlariga asosiy talablar quyidagilardir:

- qabul qilinadigan qarorning demokratligi;
- ilmiy asoslash;
- aniq yo'nalganlik;
- aniq yo'naltirilganlik;
- vaqt bo'yicha qisqalik va aniqlik;
- qarorni bajarish operativligi.

Sport menejmentida boshqaruv qarorlarini qabul qilish Sport menejmentida boshqaruv qarorlarini to'g'ri qabul qilish katta ahamiyat kasb etadi. Savollarning murakkabligi va mazmuniga qarab, boshqaruv qarorlarini tayyorlash va qabul qilishda, iqtisodiy tahlil, eksport baholar kabi usullardan foydalanishdan rahbar faoliyat harakatinnig ketma-

ketligini umumiy sxemasi mavjud, uni bilish konkret qarorlarini ko'rib chiqishga yordam beradi. Qaror qabul qilishdan oldin rahbar quyidagilarni aniqlab olishi shart:

- harakat maqsadi va unga erishish yo'llari.
- muammoning muhim taraflarini;
- kerakli moddiy, pullik va mehnat zaxiralarini;
- bajaruvchilarning vazifalarini;
- vazifa bajarilishini tashkil etish tartibini.

Menejmentga qarorlarni qabul qilish xos, chunki har bir rahbar faoliyati, u qabul qilgan qarorlarda aks etadi. Boshqaruv qarorlari jamoa demokratiyasi va o'zini boshqarish prinsipi asosida jamoani qaror qabul qilishda qatnashuvida amalga oshadi. O'zini boshqarish asosida ishlab chiqarish kuchlarining birlashtirishi va ular fikrlarning rivojiga olib keladi.

Tashkilot faoliyati bilan bog'liq boshqaruv qarorlari bevosita rahbar tomonidan ishlab chiqiladi, bu qarorlar tashkilot mezoni va qonunchilikka zid kelmasligi kerak. Jamoa "ittifoqi" qabul qilinadigan qarorlarni ishlab chiqilishining barcha bosqichlarida faol ishtirok etadi. Har bir murakkab qarorlarni qabul qilish jarayoni o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- maqsadni aniqlanishi, muammoni tushunish va kerakli axborotni yig'ish;
- yig'ilgan axborotni tasniflash, tahlil qilish va baholash, ya'ni axborotni qayta ishlash;
- qarorlarni turli variantlarini ishlab chiqish;
- variantlarni tahlil qilish, muhokama qilish va baholash;
- oxirgi va optimal variantni qabul qilish;
- har bir qarorni kerakli shaklda hujjatlashtirish;
- qarorlarni muxrlab qo'yish;
- qarorni bajaruvchiga qo'yilishi;
- qabul qilingan qarorlar bajarilishini tashkil qilish;
- qarorni bajarilishini nazorati va hisobi.
- har bir bosqichni qurib chiqamiz:

Birinchi bosqichda jamoadagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayoni tahlil qilish asosida amalga oshadi. Bu bosqichda rahbar va jamoa orasidagi o'zaro

munosabatiga bog'liq, rahbarni bu bosqichda ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlash maqsadida rahbar ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni yechishga katta e'tibor berishi kerak;

Ikkinchi bosqichda yig'ilgan axborot tasniflanadi, tahlil qilinadi va baholanadi. Bu bosqich murakkab jarayon bo'lib, malaka, bilim va tadbirkorlikni talab qiladi;

Uchinchi bosqichda axborotni yig'ish davom etib, uning haqiqiy imkoniyatlari baholanib, bir necha o'zaro almashuvchan variantlar, ya'ni alternativalar ishlab chiqiladi. Alternativ variantlar mas'ul shaxslar tomonidan ishlab chiqilib, bevosita rahbar nazorati ostida bo'ladi.

To'rtinchi bosqichda alternativ qarorlarning tahlili va har tomonlama muhokamasida qarorlar ishlab chiqiladi. Qanchalik alternativ ko'p bo'lsa, shunchalik qarorni optimal variantini tayyorlash samarali bo'ladi. Boshqaruv qarorlarning turli variantlarini tahlil va baholash odatda, ularning tahlili va hisobini EHMda taqqoslash orqali keladi. Keyin diqqat bilan har bir variantning bahosini ko'rib chiqadi, shuning asosida oxirgi va optimal variant tanlanadi.

5-6-bosqichlarda, shuningdek, kam ahamiyatli mazmunga ega bo'lgan, tanlangan qarorni aniq tasvir beriladigan bosqichdir. Bu jarayonda hujjatning ikki qismi ko'rib chiqiladi: analitik va konstruktiv. Analitik qismida muammoni kelib chiqish sabablari, konstruktivlikda esa, muammoni yechish uchun vositalar va zaxiralar, asosiy yo'llar va uslublar quriladi. Qaror ishbiarmon xususiyatiga ega bo'lishi kerak. Boshqaruv qarorlari amaliyotda umumiy so'zlar bilan ko'pincha ishlanadi (majbur qilmoq, talab qilmoq, ko'rsatmoq, nazarda tutmoq va h.k.).

Oxirgi va eng zarur bosqich bu qabul qilingan qarorni batafsil jarayonini tashkil etish bilan bevosita bog'liqdir. Boshqaruv qarorlarini tayyorlash va qabul qilish jarayonini aniq tizimli yondashishni nazorat qilishni talab qiladi:

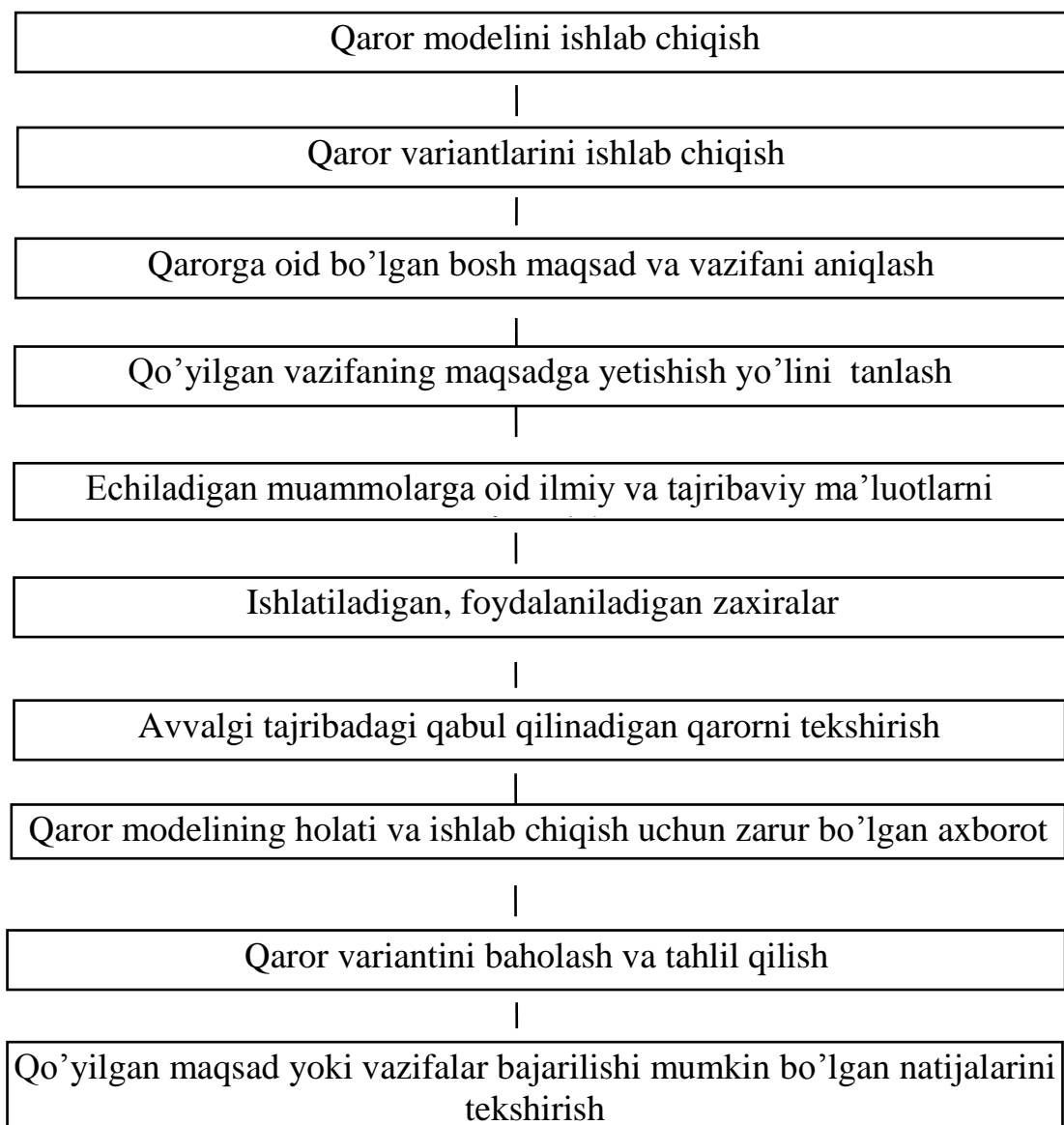
axborotning yagona kompleks tizimini yaratish. U ishlab chiqarish jarayonining tarkibiy qismlarini qamrab oladi, o'z vaqtida va aniq korxonaning iqtisodiy, ijtimoiy-ruhiy ahvolini tavsiflash;

- muammolarni yechishni tezlashtirish va ijtimoiy-ruhiy muhitlar uning o'zgarishi bilan bog'liq;

alohida bo‘lmagan va shu bilan birgalikda barcha variantli yechilish tahlili;

ishlab chiqarishga ta’sir qiladigan kuchlarni aniqlashgina emas, balki ular samaradorligini ham tahlil qilish uchun operativ, hisob-kitob va statistikadan foydalanish.

Boshqaruv qarorlarini qabul qilish va amalga oshirish sxemasi

Boshqaruv qarorlarining asosi deb optimal variantga eng yaqin bo‘lgan, eng zo‘r variant qabul qilinadi. Bu variant mehnatni, moliyaviy-texnik zaxiralarni va vaqtni eng kam sarf qilingan holda, korxonadagi mavjud holat haqidagi mantiqiy axborotlarni yig‘ib, tahlil qilish orqali kelib chiqadi.

Optimal qarorni yoki unga yaqin qarorni tanlashda kerakli usul va uslubni qo'llash darkor. Boshqaruv amaliyotida qarorlarni qabul qilish va ular bilan ishlashning quyidagi usullari mavjud:

- tizimli-iqtisodiy va ijtimoiy tahlil, statistik javoblar va baholar usuli;

- variantli qatorlarning, ya'ni reja - ishlab chiqarish kabi modellarni tahlili, rivojlanish tamoyillarini va ishlab chiqarishning mavsumiy xarakterini aniqlash usuli;

- tajriba javoblarini statistik tahlilini o'z ichiga olgan, tajribaviy modellashtirish usuli. Yechilayotgan muammolarni, jarayonlarni model-lashtirish usuli, EHM va iqtisodiy-matematik uslublar orqali bajarilsa, xo'jalik yurituvchi subyektning faoliyatidagi kamchilik va yutuqlari optimal ravishda kuzatish mumkin;

- matematik dasturlash usuli;

- maqsadlarni baholash va kutilayotgan xavf nazariyasi usuli. Bu usul o'qitish va motivatsiya nazariyasini hisobga olib tabiatni o'lchash va bashorat qilish uchun ishlatiladi;

- modellashtirish va tadbirkorlikka oid o'yinlar usuli. Bu usul EHM ishlatilishini taqozo etadi;

- noaniqlik sharoitida individual qaror qabul qilishga har xil yondashishlarni o'z ichiga olgan qidirishlar nazariyasi;

- xarajatlar usuli. Bu usul ya'ni, axborotlar yig'ish, tahlil qilish va ishlatish juda ko'p mablag' talab etadi, bunda boshqaruvchi agar bu usul optimal javob topishga yordam bersa, xarajatlar oldida to'xtashi kerak emas;

- noma'lum va noaniq vaziyatlarni baholash va tahlil qilish, odatda, mavjud ishonchli ma'lumotlar orqali amalga oshiriladi. Bu holda qabul qilinadigan qaror korxonaga o'z oldiga qo'ygan maqsadga bog'liq. Ba'zan qaror qabul qilish iqtisodiy-ijtimoiy tizimining rivojlanish qonuniyatiga va tendentsiyasi, shuningdek, tahliliy hisob-kitoblar asosida amalga oshirish mumkin bo'ladi. Boshqa hollarda, albatta, muammoning chuqur tahlili va har tomonlama birlashuvi kerak bo'ladi, ya'ni muammoning turlicha qarab kerakli tahlil va hisob-kitoblar o'tkaziladi;

- qaror qabul qilish jarayonini soddalashtirish boshqaruv jarayonidagi mehnat doirasini pasaytiradi. Agar tizimli tahlil doimo o'tkazilsa, qarorlarni ishlab chiqish usuli borgan sari soddalashib, aniq holatga keladi. Soddalashgan holdagi qarorlar qabul qilish va ularning samarasini baholash ko'pincha korxonada faoliyatining tahlili takrorlanuvchi holatida qo'llaniladi.

- mutaxassislar bahosi, mutaxassislar tahlili asosida olinadi. Bu narsa xatolarning oldini olish uchun qilinadi. Shundan so'ng mutaxassislar mavjud qarorlar ro'yxati mavjud fikrlar, takliflar va xulosalar bilan tanishib chiqadilar va o'zlarining yakuniy xulosalarini etadilar;

Bir guruh mutaxassislar tomonidan qandaydir qiyin muammoni ijodiy muhokama qilish. Bu usul jamoa tajribalari va jamoaning bilimlari boshqaruvning yechimlariga asoslanishi va shu bilan birga, yaxshi g'oyalarning yuzaga kelishiga muhit yaratish hamda muhokamadagi ishtirokchilarning yaxshi tanlanganligi alternativ yechimni topishga va muammoni tug'ri hal qilishga katta ta'sir ko'rsatadi.

Qabul qilingan qarorlarning maqsadga muvofiq holda bajarilishi uchun ishlab chiqarish jarayonida maxsus maqsadga yo'naltirilgan dasturlar, tarmoqli grafiklarni, matritsali boshqaruv tizimini ishlab chiqarish zarur. Bu marosimlarning 3 ta guruhga ajratish mumkin:

Qarorlarni o'z vaqtida bajaruvchilarga yetkazib berish;

Kadrlar va resurslar optimal joylashtirish operativ zaxiralarni shakllantirish;

1. Qarorlarning bajarilishini nazorat qilish.

Birinchi guruh marosim. Qarorlarni o'z vaqtida bajaruvchilarga yetkazib berish. Bu yerda uni o'z holiga tashlash mumkin emas. Qarorlarni bajaruvchilarga bir oy-ikki oyda yetib borishini kuzatish mumkin. Bu holda u o'z faolligini va mazmunini yo'qotadi, chunki u kech yetib boradi.

Bajaruvchilar fikrlarining keng tarqalgan shakllaridan biri ularni qaror qabul qilishga jalb qilish. Spu asosda ishlab chiqarishning ishtirokchilari qaror konsepsiyasi va masalalar yechimlari bilan tanishadilar. Ba'zan shu maqsadda ishlab chiqarishning yangilari va sardorlaridan komissiya tuziladi. Kelgusidagi ijro etuvchilar qarorlarni tayyorlashda ishtirok etishadi va bu yechimlarni haqiqatga yaqinroq qilishadi. Chunki

ular ishlab chiqarish jarayonini chetdagilarga qaraganda yaxshiroq bilishadi.

Shuningdek, jamoa ishchilari muhokama, anjuman yoki loyiha rejalashtirishni qabul qilishda qatnashishganida ijobiy natijalarga erishadilar. Lekin bu jamoatchilik faqatgina ayrim shartlar bajarilganda amalga oshiriladi. Qachonki, yakkaboshchilik va aniq ishchi xodim javobgarlikka ega bo'lganda.

Ikkinchi guruh marosimi - bu kadrlar va zaxiralar manyovri shuningdek, operativ rezervlar. Har bir yechim moddiy ta'minotga muhtoj bo'lib, odamlarning qayta mo'ljalga olishi va ularni qayta tayyorlashga va almashtirishga to'g'ri keladi.

Shuning uchun ishlab chiqarishdagi yirik dasturlarning amalga oshirish va ishlab chiqarishni qayta ko'rish ishlari uslub va formalarining keskin o'zgarishiga olib keladi. Bu kadrlar tuzilmasiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchi guruh marosimlari - bu nazorat, ya'ni chuqur malakali tahlil. Tizimli nazoratsiz yuqori natijalarga erishib bo'lmaydi. Boshqaruvning yuqori darajasida, bunday nazoratni tashkilot aniq maqsadga va kerakli mexanizmga erishish uchun talab qiladi.

Iqtisodiyotni boshqarishdagi yechimlarning mohiyati ko'pgina obyektiv omillarga bog'liq. Ulardan eng asosiysi - ishlab chiqarish vositalariga turli mulkchilik; ishlab chiqarish va mehnatni chuqur taqsimlanishi va ixtisoslashuviga; mehnat va material texnik resurslarni boshqarish; sohalararo, ishlab chiqarishlararo aloqalarning kengayishi; Qo'shma korxonalar tuzish; marketingni amalda qo'llash; korxonalar va sohalarni tashqi iqtisodiy aloqalarga chiqish, boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi tavakkalchiliklar.

VIII-BOB. Sport turlarini rivojlantirishda sport menejmentning roli

Tayanch soʻz va iboralar: Maqsad, menejment maqsadi, joriy maqsadlar, istiqbol maqsadlar, uzluksiz maqsadlar, fursatli maqsadlar, bir martali maqsadlar, innovatsion maqsadlar, xodim maqsadi, maqsadning tobeligi, maqsadlar shajarasi. Olimpiya harakati, sport menejmenti, mohiyati, rivoji, Olimpiada tashkilotlari, yangi sport turlari, Olimpiya qoʻmitasi, qoʻmita Nizomi, Olimpiada kengashi, Olimpiada ijroiysi, Olimpiada prezidenti, Olimpiada ijrochi direktori, Xalqaro Olimpiada Qoʻmitasi, XOQ, Olimpiada xartiyasi, Milliy Olimpiada, jamoat akademiyasi, Olimpiya muzeyi, madaniyat dasturi, Olimpiya dasturlari.

8.1.Sport menejmentining maqsadlari.

Maqsad - bu muddao, murod, yaʼni u yoki bu niyatda erishmoq uchun koʻzda tutilgan mushtarak orzu. Aynan shu maqsad kishi faoliyatini, oʻz orzularini ushaliishiga yoʻnaltiradi. Maqsadimiz:

- sportda boʻljak harakatimizni oldindan aniqlab beradi;
- sportda faoliyatimizning ustuvor yoʻnalishini belgilaydi;
- faoliyatimizni sportning aniq yoʻnalishiga, turiga (futbol, basketbol, kurash va h.k.) yoʻnaltiradi;
- sportda u yoki bu faoliyatimizning zarurlik darajasini belgilab beradi;
- sportda pirovard natijamizning baholash meʼyorini belgilaydi va h.k.

Sportda menejment maqsadning ilmiy asoslanganligi va toʻgʻri belgilanganligi boshqaruv uchun juda muhimdir. Chunki u aynan shu maqsadga binoan quyidagilarni amalga oshiradi:

- sportda boshqaruv funksiyalarni belgilaydi;
- sportda boshqaruv usullarini tanlaydi;
- sportda boshqaruvning tuzilmaviy tarkibini shakllantiradi.
- sportda lavozimlarni belgilash va kadrlar (ishchi xodim)ni tanlash kabi muhim masalalarni hal etadi.

Sport menejmentida boshqaruv maqsadi quyidagi talablariga javob berishi lozim:

- sportda maqsad bir ma'noli va aniq bo'lishi kerak;
- sportda maqsad real va bajarilishi mumkin bo'lishi kerak;
- sportda maqsad miqdoran o'lchovga ega bo'lishi kerak;
- sportda maqsad barcha bajaruvchilarga tushunarli bo'lmog'i darkor;
- sportda maqsad bo'limlar va mas'ullar bo'yicha differentsiallashtirilgan bo'lishi kerak;
- sportda maqsad ko'p qirrali bo'lishi kerak.

Sportda menejmentning boshqaruv maqsadlari juda ham xilma-xildir. Bu esa ularni muayyan tarzda turkumlashni taqozo etadi.

8.1.1.-jadval

Sportda menejmentning maqsad turlari

№	Sport menejmentida maqsad turkumlari	Sport menejment maqsadlari
1	Sport menejment boshqaruvining umumjamiyat miqyosidagi munosabatlarni aks ettirishga qarab	O'zbekiston Respublikasi miqyosida ko'zlangan maqsadlar: Barkamol avlod kelajagini barpo etish; sportdan ko'zlangan mamlakat maqsadlari;
2	Sportda menejment boshqaruvining pog'onalariga qarab shakllanishi	- Sportda hududiy boshqaruv maqsadlari - sportdan ko'zlangan mamlakat maqsadlari; - sportdan ko'zlangan viloyat maqsadlari; - sportdan ko'zlangan tuman maqsadlari; - sportdan ko'zlangan qishloq maqsadlari; - sportdan ko'zlangan ishlab chiqarish maqsadlari; - sportdan ko'zlangan xalq xo'jaligi maqsadlari; - sportdan ko'zlangan tarmoq maqsadlari; - sportdan ko'zlangan korxonalar maqsadlari; - sportdan ko'zlangan yakka shaxs maqsadlari.
3	Sportda menejment boshqaruvining maqsadlarini amalga oshirish muddatiga qarab	- sportdan ko'zlangan joriy maqsadlar; - sportdan ko'zlangan istiqboldagi maqsadlar. - sportdan ko'zlangan uzluksiz maqsadlar; - sportdan ko'zlangan fursatli maqsadlar;
4	Jismoniy tarbiya va sport menejmentida boshqaruv davrlarga qarab	- sportdagi bir martalik maqsadlar; - sportdagi pirovard maqsadlar; - sportdagi oraliq maqsadlari.
5	Sport menejmenti boshqaruvidagi murakkablik darajasiga qarab	- sportdagi oddiy, a'naviy maqsadlar; - sportdagi muammoli maqsadlar; - sportdagi innovatsion maqsadlar.

Mazkur turkumlanishdan ko‘rinib turibdiki, maqsadlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, muayyan ierarxiyaga, ya’ni yuqori va quyi maqsadlarga bo‘lishi, bir maqsad boshqa bir maqsadga bo‘ysunishi mumkin.

Joriy maqsadlar deganda, bir yil ichida, yil choragi, bir oy va undan ham kamroq muddat mobaynida amalga oshiriladigan maqsadlar tushiniladi.

Maqsadlarini belgilashda joriy maqsadlar nuqtai nazaridan yondashuv, ya’ni har bir bo‘linma maqsadlari, ularni bajarish muddatlari, aniq ijrochilar, aniq maqsadli tadbirlar, resurslar manbai, belgilangan tadbirlar bajarilishini asoslab berilishi barcha bo‘g‘inlar va darajalarda boshqaruv ishonchliligini oshirish kafolatini beradi, butun boshqaruvning apparati harakatlarining puxta bo‘lishini belgilaydi.

Istiqbol maqsadlar deganda, 5 yil yoki undan ko‘proq davr mobaynida amalga oshiriladigan maqsadlar tushiniladi. Masalan, yurtimizda, uning jismoniy tarbiya va sport tarmoqlarida ishlab chiqilgan dasturlarda qo‘yilgan maqsad ma’lum muddatni o‘z ichiga oladi.

Uzluksiz maqsadlar deganda, har kuni qabul qilinadigan va amalga oshiriladigan odatiy maqsadlar tushiniladi. Masalan, mehnat unumdorligini o‘stirish, intizomni mustahkamlash, mahsulot tannarxini pasaytirish kunda talab qilinadigan maqsadlardir.

Fursatli maqsadlar deganda, biron-bir muammoni hal etish zaruriyati tug‘ilgan hollarda paydo bo‘ladigan maqsadlar tushiniladi. Masalan, korxonani qayta uskunalash, jihozlarni yangilash iqtisodiy zaruriyatiga qarab paydo bo‘ladi. Boshqarish jarayonida bir martalik maqsadlarga ham zaruriyat tug‘uilishi mumkin. Bunday maqsadlar korxonaga uchun kutilmagan, favqulotda vujudga kelgan muammoni yechish uchun o‘rtaga qo‘yiladi.

Boshqaruvga maqsadli yondashuv namoyandalari fikrlarini inobatga olgan holda, jismoniy tarbiya va sportdagi barcha maqsadlarni quyidagi to‘rt guruhga bo‘lish mumkin:

- Sport rivojida dinamika ko‘zda tutilmagan oddiy an’anaviy statik holatdagi maqsadlar.

- Sport rivojidagi muammoli maqsadlar.

- Sport rivojidadagi xodimlar malakasini, mahoratini oshirish bo'yicha maqsadlar.

Birinchi guruhdagi maqsadlar - har kuni qabul qiladigan va amalga oshiriladigan odatiy maqsadlar bo'lib, ularning bajarilishini ta'minlash tegishli bo'lg'indagi rahbarning bevosita burchiga kiradi.

Ikkinchi guruhdagi maqsadlar - odatiy maqsadlardan farq qiladi. Bu maqsadlar korxonaga va uning ishchi xodimiga qiyinchiliklar tug'diradi.

Masalan, sport tovarlariga bo'lgan talabning to'satdan keskin pasayishi, uning sotilish hajmini kamayishiga olib keladi. Ushbu masalani hal etish maqsadi qo'yiladigan bo'lsa, u muammoli maqsadga aylanadi. Chunki sport tovarlarini sotish hajmini qisqa muddat ichida ko'paytirish korxonada ishchi xodimidan jiddiy choralar ko'rib, shijoat bilan harakat qilishni va quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi:

- Sport tovarlariga bo'lgan talabning keskin pasayish sabablarini aniqlash.

- Ko'p omilli korrelyatsion- regression tahlilini amalga oshirish.

- To'liq marketing tadqiqotini o'tkazish.

Sport tovarlariga bo'lgan ehtiyojning keskin pasayishiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarini tahlil qilish.

Obyektiv axborotlar yig'indisi va texnologiyasi asosida eng maqbul, asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishni taqozo etadi.

Innovatsion maqsadlar - bu yangi sport tovarlarini ishlab chiqarish, yangi texnologiyalarni joriy qilish va ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlarini jismoniy tarbiya va sportga tadbiq etish bo'yicha qo'yiladigan navbatdagi guruh maqsadlardir.

Maqsad qanchalik murakkab bo'lsa, u menejment boshqaruvi uchun shunchalik muammoli yoki innovatsion bo'lishi mumkin. Biroq, bir maqsadning o'zi biron uchun oddiy, boshqa uchun muammoli, hatto innovatsion bo'lishi ham mumkin.

Menejerlar, rahbarlardan ba'zilar o'sha maqsadni yechish usullarini mukammal biladi, ya'ni uning bilimi, mahorati yetarli bo'lib, uni hech qanday qiynalmay yechadi. Boshqa rahbar esa bu maqsadni o'zi uchun murakkab va muammoli darajada tasavvur qiladi. SHuni eslatib o'tish joizki, hozirgi kunda butun jahonda har qanday murakkab muammolarni

(milliard AQSH dollari yoki yevro hajmidagi loyihalarni) hal etilishida asosiy va soʻnggi soʻzni aytish menejerlar zimmasiga yuklatilgan.

Navbatdagi maqsadlar guruhi - bu korxonada ishchi xodimi (xodim)lari malakasini oshirish sohasidagi maqsadlar boʻlib, ular uzoq muddatli reja asosida muntazam ravishda amalga oshirilib boriladi. Korxonada umumiy maqsadning samaradorligi oʻz oʻrnida yakka, yaʼni har bir xodim maqsadining qanchalik toʻgʻri aniqlanganligi va naqadar samarali ijro etilishiga bogʻliq boʻladi. SHu sababli har bir xodim oldiga qoʻyiladigan maqsadga nisbatan quyidagi talablarga javob berishi lozim: xodim maqsadi yuqori ierarxik pogʻonalar, boʻlimlar maqsadiga mos boʻlishi va unga boʻysunishi kerak. Obrazli qilib aytganda, ayrim xodimlarning maqsadlari yuqori pogʻonadagi maqsadlar qanoti ostida boʻlishi va ular bir-birlariga zid kelmasligi lozim.

Quyidagi hollarda yakka maqsadlar korxonaning umumiy maqsadini samarali boʻlishiga xizmat qiladi: xodimning oʻz oldiga qoʻyadigan maqsadi optimal hajmda boʻlib, tajribaga asoslangan va uzogʻi bilan 4-5 tagacha boʻlishi kerak.

Agarda ularning soni koʻpayib ketsa, kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi, oqibatda korxonaning umumiy maqsadiga putur yetishi mumkin. Yakka maqsadning pirovard natijasi va aniq muddati belgilangan boʻlishi kerak, aks holda u mavhumlikka yuz tutadi. Rejalashtiriladigan maqsad har bir xodimning harakati evaziga erishiladigan, shu bilan birga amalga oshiriladigan darajada boʻlishi kerak.

Agar maqsad juda murakkab va ustiga-ustak amalga oshishi gumon boʻlsa, unda menejment boshqaruvi ijobiy natijalarga erishishdan mahrum boʻladi.

Har qanday maqsadning amalga oshirilgandagi samaradorligi pirovard natijaning koʻzlangan marraga mos kelishi, unga toʻgʻri baho berilishi va ishchi xodimni ragʻbatlantirish darajasiga bogʻliq. Erishilgan natijaga adolat yuzasidan baho berish va uni tegishli ravishda ragʻbatlantirish odat tusiga kirgan boʻlsa, u holda bu korxonada oʻrnatilgan boshqarish usuli oʻzini oqlab, ravnaq topib beraveradi va muammolarning kamayishiga erishish osonlashadi.

Menejmentda maqsadlarning ko'pgina omillarga bog'liq ekanligini inobatga olgan holda, uning quyidagi sifatlarini esdan chiqarmaslik lozim:

- ishchi xodimning har bir maqsadga tobe bo'lishi;
- ishchi xodim maqsadning jamoa maqsadlariga mos bo'lishi;
- maqsadlarni amalga oshirishda har bir ishchi xodimning o'zaro munosabatda va hamjihatlikda bo'lishi;

Maqsadga tobe bo'lish deganda, ishchi xodim tomonidan maqsadni qo'yish va uni amalga oshirishning mavjud shart-sharoitlariga bog'liqligi, yohud strategik maqsadning qator taktik maqsadlariga, istiqbol maqsadining esa o'rta va qisqa muddatli maqsadlarga bog'liqligi va bir maqsadning boshqa maqsadga bo'ysunishi tushuniladi.

Personal maqsadning jamoa maqsadlariga mos bo'lishi deganda, uning o'z mohiyati, amalga oshirish davri, pog'onalari, bo'g'inlar va h.k.lar bo'yicha bir qator lokal va xususiy maqsadlarga mos kelishi tushuniladi.

Maqsadlarni amalga oshirishda har bir ishchi xodimning o'zaro munosabatda va hamjihatlikda bo'lishi deganda, uning muhimligi jihatdan zanjirlanishi, tartiblanishi tushuniladi. Maqsadning bu jihati barcha lokal, xususiy va yakka maqsadlarni amalga oshirish bo'yicha aniq amaliy tadbirlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Maqsadning muayyan iyerarxiyaga ega ekanligi, ya'ni bir maqsadning boshqa bir maqsadga bo'ysunishi, bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'lishi ularni qandaydir bir tartibga solish zaruriyatini tug'diradi. Bunday vazifani bajarish uchun menejment fanida "maqsadlar shajarasi" deb atalgan usul qo'llaniladi.

"Maqsadlar shajarasi" – bu maqsadlar bilan ularga erishish vositalari o'rtasidagi aloqaning grafik tasviridir. "Maqsadlar shajarasi" – menejment boshqaruvining ierarxik ko'rinishidagi bir necha pog'onalardan tashkil topgan bo'lishi mumkin, masalan:

- eng yuqori pog'onadagi bosh maqsad.
- bir pog'ona pastdagi birinchi darajali kichik maqsadlar majmuasi.
- yana bir pog'ona pastdagi ikkinchi darajali kichik maqsadlar va h.k. dan tashkil topgan maqsadlar majmuasi.

Masalan, yurtimizda davlat va iqtisodiyotni qayta ko‘rishning bosh maqsadi quyidagicha aniqlab berilgan: “Pirovard maqsadimiz ijtimoiy o‘rnatilgan barqaror, bozor iqtisodiyotiga ochiq tashqi siyosatga ega bo‘lgan kuchli demokratik huquqiy davlatni va fuqorolik jamiyatini barpo etishdan iboratdir”. Bu maqsad ko‘p qirralik va uning amalga oshirilishi siyosiy, ma‘naviy iqtisodiy, huquqiy sohalardagi asosiy maqsadlarga qay darajada erishilishiga bog‘liq. Har bir yo‘nalish bo‘yicha ham bosh maqsadga mos keluvchi birinchi darajali, keyin esa ikkinchi darajali maqsadlar qo‘yiladi.

Ikkinchi darajali maqsadlarning har biri o‘z navbatida, quyi bo‘g‘in maqsadlariga bo‘linadi.

Shunday qilib, maqsadning tobe bo‘lishlik, yoyiq bo‘lishlik va zanjirlash mumkinligi kabi sifatlari umumiy maqsadni lokal, xususiy va yakka maqsadlarga ajratishga, ularni ustuvorlik darajasiga qarata bilish imkoniyatini yaratishga yordam beradi.

Boshqarishda maqsadli yondashuv usuli, maqsadli menejment – bu boshqarishning muayyan tizimi bo‘lib, unda bir necha bosqich bir-biri bilan bog‘langan bo‘ladi:

- maqsad (pirovard natija);
- maqsadga erishtiruvchi chora va tadbirlar;
- rejalashtirish;
- tashkillash;
- motivtsiyalash;
- nazorat.

Bu usulning mohiyati quyidagicha izohlanadi: har bir rahbar, yuqori pog‘onadan boshlab, to quyi pog‘onagacha o‘zining aniq maqsadiga, amalga oshirish rejasiga ega bo‘lishi shart.

Maqsadli yondashuv usuli 5 pog‘onadan iborat:

- korxonaning uzoq muddatli va strategik maqsadini aniqlash;
- faoliyat sohalari bo‘yicha korxonaning umumiy maqsadlarini aniqlash;
- xususiy, yakka maqsadlarini rejalashtirish va ularning bajarilishi usullarini ishlab chiqish;
- natijani baholash;

- tuzatishlar kiritish.

Birinchi pogʻona maqsadlari korxonaning strategik rejalashtirishiga taalluqli. Ularni korxonaning yuqori pogʻonasidagi menejerlari shakllantiradi. Menejerlar korxonani istiqbolini belgilashga masʼul boʻlishadi hamda oʻrta boʻgʻin menejerlari ishni boshqaradilar. Ular Prezident, bosh ijrochi direktor yoki vitse-prezident deb atalishlari ham mumkin.

Ikkinchi pogʻona maqsadlari oliy va oʻrta daraja menejerlari tomonidan belgilanadi. Ular nisbatan uzoq muddatli boʻlmagan, aniq davrga moʻljallangan maqsadlardir. Odatda, bu maqsadlar korxonaning aniq faoliyat sohalari miqyosida boʻladi. Bular turkumiga maʼlum funksional vazifalar kiradi: ishlab chiqarish, moliyaviy taʼminot, mehnatni boshqarish, marketing, rentabillikni taʼminlash kabi funksional sohalar maqsadlari kiritiladi.

Uchinchi pogʻona maqsadlari - maqsadli boshqaruvning oʻzagi hisoblanadi. Bunda maqsadni amalga oshirish boʻyicha amliy tadbirlar ishlab chiqiladi, rejalar tuziladi. Bu pogʻona menejerlarning vazifasi - har bir xodim oldidagi maqsadni aniqlash va ularni amalga oshirish boʻyicha aniq usul va vositalarni ishlab chiqishdan iborat.

Toʻrtinchi pogʻonada korxonaning erishgan natijasiga, yaʼni maqsadning qay darajada bajarilganligiga baho beriladi. Bu vazifani korxonaning yuqori pogʻonadagi rahbarlari bajaradi.

Nihoyat, maqsadli yondashuv usulining soʻnggi pogʻonasida oldindan qabul qilingan rejalariga ayrim tuzatishlar kiritish masalasi turadi. Bunday tuzatishlarga, odatda, hisobga olinmagan omillar natijasida ayrim murakkab maqsadlarning amalga oshmaganligi sabab boʻlishi mumkin.

Maqsadli boshqaruv usuli bir qator afzalliklarga ega. Yaxshi tashkil etilgan maqsadli boshqaruv usuli: korxonani boshqaruv tizimini takomillashtirishda yordam beradi. Har bir xodim va butun korxonaning yuqori natijalarga erishishga imkon tugʻdiradi. Har bir xodim rejasini barcha boʻgʻinlar rejalari, shuningdek, korxonaning strategik rejasi bilan uzviy bogʻliqligini taʼminlaydi. Rahbarlardan aniq va bajarilishi mumkin boʻlgan maqsadlarni qabul qilishni talab qiladi va h.k.

Xulosa qilib aytganda, maqsadli boshqaruv qoidalarini jismoniy tarbiya va sport menejmentiga keng joriy etilishi, ularni ayniqsa, menejmentning asosiy kategoriyalari, ya'ni prinsiplar, funksiyalar, usullar, texnologiyalar va tizimlar bilan uzviy ravishda bog'lab olib borilishi sportchilarni turli xil qiyin vaziyatlarda ham o'z maqsadlaridan og'ishmagan holda ishonch bilan harakat qilishlariga xizmat qiladi.

Xalqaro sport aloqalari davlatlararo munosabatlarning ajralmas qismi hisoblanadi, shuning uchun ham ular xorij mamlakatlar bilan aloqalarni rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Xalqaro sport tashkilotlarining huquqiy statusi xususiyatlarini o'rganishda shuni inobatga olish lozimki, xalqaro sport tashkilotlari birinchi navbatda, "Xalqaro tashkilot" hisoblanadi, shuning uchun uning faoliyatiga xalqaro huquq me'yorlari va aynan xalqaro tashkilot huquqi ta'sir ko'rsatadi.

Xalqaro tashkilotlar a'zolik darajasiga qarab, davlatlararo, hukumatlararo va nodavlat toifalarga bo'linadi. Xalqaro nodavlat tashkilotlar milliy jamoat tashkilotlari ittifoqlar, guruh va har xil davlatlardan alohida shaxslar siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy va insonning boshqa faoliyat sohaslarida xalqaro hamkorlikka ko'maklashish maqsadida shakllanadi. Bunday tashkilot va muassasalar davlatlararo kelishuvga asoslanmagan va tijoratdan foyda olishni maqsad qilib qo'yilmagan bo'ladi.

Xalqaro jismoniy tarbiya sport birlashmalari nodavlat, jamiyat tashkilotlari kategoriyasiga kiradi. Xalqaro jismoniy tarbiya sport birlashmalari tarkibiga sport milliy tashkilotlari kiradi, ayrim hollarda jismoniy tarbiya sohasidagi faoliyatga aloqador Xalqaro birlashmalar, hatto alohida shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin. Sport birlashmalarining nodavlat tashkilotlar qatoriga kirishi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh Assambleyasidagi 1968-yil 23-maydagi 1296-qaror bilan asoslangan: "Xalqaro nodavlat tashkilot deb davlatlararo kelishuvga asosan, ta'sislanmagan har qanday Xalqaro tashkilot tan olinadi".

Xalqaro nodavlat tashkilotlarning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- o'z faoliyatidan foyda chiqarish maqsadining yo'qligi;
- juda bo'lmaganda bir davlat tomonidan tan olinishi yoki Xalqaro hukumatlararo tashkilot tarkibida maslahatchilik statusiga ega bo'lishi;

- bittadan ko‘p davlatlardan pul mablag‘i olib turishi;
- juda bo‘lmaganda ikki davlat doirasida faoliyat ko‘rsatishi;
- ta‘sislik dalolatnomasi asosida tuzilganligi.

Xalqaro tashkilotlar umuman, sport tashkilotlari xususan, uzoq yillik xalqaro munosabatlar jarayonining rivojlanishi asosida shakllanib kelgan. Avvaliga Xalqaro sport munosabatlari asosan milliy sport tashkilotlarining ikki tomonlama aloqalarida ko‘proq sport musobaqalari shaklida ifodalanib kelgan. Davlatlarning sport aloqalari madaniy va ilmiy hamkorlik kelishuvlari doirasida shartnomali munosabatlar asosida amalga oshirib kelingan. Sportdagi almashuv dalolatnomalari, hukumatlararo kelishuvning bunday hollarida umumiy katta kelishuvning ajralmas qismi bo‘lib hisoblangan.

Sekin-asta ikki tomonli aloqalar bir necha davlatlarning milliy sport tashkilotlarining ko‘p tomonlama bog‘lanish tavsifini ola boshladi. Xalqaro tashkilotlar tuzish ehtiyoji yuzaga kela boshladi, chunki ular xalqaro sport aloqalarini va sport musobaqalarini o‘tkazish tartibining mutonasibligini tashkiliy amalga oshirishga yanada imkon yaratadi. Yana sportchilar, mutaxassislar orasidagi muloqot madaniyati va shakli tubdan takomillashib bordi, yangicha muloqot albatta ilgari alohida mavjud bo‘lgan milliy sport tashkilotlariga xos bo‘lmagan, aksincha sportning ma‘lum turini rivojlantirishdagi umumiy manfaatlarni ifodalovchi Xalqaro sport tashkilotlarida ushbu masala dolzarblikka aylandi.

8.2. Xalqaro sport aloqalarining rivojlanishida menejment va marketingning o‘rni

Xalqaro sport tashkilotlari bir necha xil nomlarda ifodalanishi mumkin, masalan: liga, federatsiya, assotsiatsiya, guruh, blok, birlashma va boshqalar.

Odatda, Xalqaro sport tashkilotlari (bunga sport federatsiyalari kirmaydi) Xalqaro kelishuvlar (konventsiyalar, kelishuvlar, traktatlar, dalolatnoma va boshqalar) asosida yaratiladi. Bular kelishuv ta‘sischilarning dalolatnomasi matnini ishlab chiqish va qabul qilish uchun, ya‘ni Xalqaro tashkilotning ta‘sis konferentsiyani o‘tkazishni taqozo etadi.

Xalqaro sport tashkilotlari boshqa Xalqaro tashkilot qaroriga ko'ra, oddiylashgan tartibda ham tashkil qilinishi mumkin.

Umuman olganda, Xalqaro sport federatsiyalarining paydo bo'lishi XIX asrga to'g'ri keladi, ayniqsa, uning keng rivojlanishi XX asr boshlariga to'g'ri keladi. Masalan, Gimnastika Xalqaro federatsiyasiga 1881-yilda asos solingan, hamda Yevropa gimnastika ittifoqi tuzilgandi, faqat 1897-yilga kelib hozirgi mavjud Xalqaro birlashma tashkil etildi. Navbatdagi Velosipedchilarning Xalqaro ittifoqi 1900-yilda tuzildi, 1910-yilga kelib chang'ida sirpanish sporti kongressida ushbu yo'nalishda Xalqaro komissiya va 1924-yilda Xalqaro federatsiya ta'sis etildi. Bunday misollarni sportning qolgan boshqa yo'nalishlari bo'yicha ko'plab keltirish mumkin.

Xalqaro sport federatsiyalarining rasmiy nomlari frantsuz yoki ingliz tillarida qayd etiladi, nomlarning bosh harflari federatsiyalarning qisqartirilgan nomidan tashkil topadi.

Umuman olganda, ko'pchilik Xalqaro sport federatsiyalarining tizimi (strukturasi) bir biriga o'xshagan bo'ladi va ma'lum darajada boshqa xil sport federatsiyalarining tizimlarini aks ettiradi (shu bilan bir qatorda, sportdan tashqari birlashmalarining ham). Odatda, ko'pchilik Xalqaro sport federatsiyalarining asosiy vakolatli organi uning umumiy majlisi hisoblanadi (kongress, assambleya va boshqalar). Odatda, xalqaro sport birlashmalarining rahbar organlari kongressida ma'lum muddatga saylanadi yoki milliy va hududiy sport tashkilotlarining vakolatxonasi prinsipida tuziladi.

Xalqaro sport federatsiyalari o'z ishlarini nizomlari asosida tashkil qiladi. Nizom sport turlari bo'yicha xalqaro organi va tegishli milliy sport tashkilotlari tomonidan aniqlangan barcha rahbariyat faoliyatini muvofiqlashtiradi. Federatsiya nizomda ko'p narsa umumiy hisoblanadi, undagi tafovutlar asosan, sport turlari bilan bog'liq bo'ladi. Nizomda federatsiyaga tegishli quyidagi masalalar aks ettirilgan bo'ladi:

- federatsiyaning faoliyat maqsadi va vazifalari;
- rahbar organlarning tizimi va kompetentsiyasi;
- qabul qilish va tarkibdan chiqarish qoidalari;
- qaror chiqarish tartiblari;

- moliyaviy masalalar;
- chop etish faoliyati;
- federatsiyaning faoliyati bilan bog‘liq kengashlar, kongresslar o‘tkazish va boshqa masalalar.

Xalqaro sport federatsiyalarining ish yuritishdagi asosiy hujjati ularning nizomi hisoblanadi, masalan: Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi, nosiyosiy va notijorat xalqaro tashkilot hisoblanadi, O‘zbekiston hududida biron-bir Xalqaro Kurash Federatsiyasi orqali assotsiatsiya tarkibiga kirgan va Kurash milliy federatsiyalaridan tashkil topgan.

Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi (IKA) rasmiy ravishda o‘z tarkibiga kirgan barcha Milliy Kurash Federatsiyalari va Kurash Kontinental Federatsiyalarining huquq va manfaatlarini bir xil darajada hurmat qiladi.

Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi o‘zining amaliyoti va qarorlarida milliylik, diniylik, jinsiy belgilar, siyosiy, madaniy va boshqa biron e’tiborlik kamsituvchanlik yondashuv amaliyotidan foydalanmaydi. Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasining rahbar organi Kongress va Ijroiyy Qo‘mitadan iborat.

Xalqaro Futbol Federatsiyasi (FIFA)ning Nizomida ham quyidagilar belgilangan: FIFA tegishli mamlakatlarda futbolni nazorat qiluvchi, Xalqaro Federatsiya tarkibiga qabul qilingan va tan olingan Milliy futbol federatsiyalaridan tashkil topgan.

Har bir davlat doirasida faqat birgina milliy futbol federatsiyasi tan olinadi. Buyuk Britaniyaning to‘rtta futbol assotsiatsiyasidan har biri FIFA ning alohida a‘zosi deb tan olingan.

Xali mustaqillikni qo‘lga kiritmagan, tumanlardagi milliy futbol federatsiyalari o‘zi bog‘liq bo‘lgan boshqa mamlakatning milliy futbol federatsiyasi ruxsati asosida FIFAgaga kirish uchun murojaat qilishi mumkin.

Xalqaro Futbol Federatsiyasining asosiy maqsadlari sportning futbol turini targ‘ibot qilish va keng rivojlantirishdan iboratdir. Xali futbol yetarli darajada rivojlanmagan yoki yaxshi o‘zlashtirilmagan mamlakatlarda FIFA o‘zining maqsad va vazifalarini Nizom asosida quyidagi tartibda amalga oshiradi:

- maqsadga muvofiq deb hisoblangan futbol o'yinini har qanday yo'llar bilan targ'ibot qilish va rivojlantirish.

- milliy federatsiyalar, konfederatsiyalar, hamda ularning o'yinchilari va rasmiy shaxslari orasida har qanday pog'onada futbol o'yinlarini tashkil qilishda do'stona munosabatlarni mustahkamlash va mumkin bo'lgan barcha usullar bilan futbolni qo'llab quvvatlashdan iborat.

Futbolning har qanday ko'rinishini nazorat qilish, o'z vaqtida Nizom qoidalarining buzilishini oldini oluvchi tegishli va maqsadga muvofiq qadamlarni qabul qilish, nojo'ya yoki shunga o'xshash usullarni o'yin amaliyotiga kirib kelishini va suiste'mol qilinishlarini oldini olishdan iboratdir: davlatga yoki alohida shaxsga nisbatan millatchilik, diniy yoki siyosiy mavzularda kamsitishlik (diskriminatsiya) man etiladi.

Davlatga, alohida shaxsga nisbatan millatchilik, diniy yoki siyosiy mavzularda kamsitishlik mavjud, hamda sportda qonun asosida kamsitishlik ruxsat etilgan har qaday mamlakatlardagi Milliy federatsiyalar FIFA tarkibiga kiritil olmaydi yoki uning a'zosi bo'lib hisoblanib kelgan bo'lsa, qatordan chiqarib yuboriladi. Xalqaro musobaqalarda qatnashish yoki ularni tashkil qilish haqida Milliy federatsiya tomonidan FIFAg'a murojaat etilganda Xalqaro Futbol Federatsiyasining barcha qoida shartlarini hurmat etishga kafolat beriladi.

Ikki yoki undan ortiq Milliy federatsiyalar orasida yuzaga keladigan har qanday kelishmovchiliklar FIFA Nizomi va me'yoriy hujjatlari asosidagi muvofiqlashtirish prinsiplari ta'minlanadi.

Xalqaro sport federatsiyalari mustaqil tashkilot hisoblanadilar, o'z faoliyatlarida ular hech qanday boshqa xalqaro birlashmalarga itoat etmaydilar, faqat Olimpiya O'yinlarini o'tkazish tartibini va dasturini belgilovchi Xalqaro Olimpiya Qo'mitasi bundan istisnodir. Lekin ushbu holatda ham Federatsiyalar o'zlarining sport turlari bo'yicha texnikaviy rahbarlikka to'liq mas'uldirlar.

Umuman olganda, Xalqaro sport tashkilotlarini muhim Xalqaro huquq institutlari qatoriga kiritish mumkin, ular o'z faoliyatlarini xalqaro huquqshunoslikning umum tan olingan me'yorlariga asoslaydilar, tinchlikni saqlash va Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish manfaatlariga xizmat qiladilar.

Shuni ta'kidlash lozimki, Xalqaro sport faoliyatida alohida e'tiborga loyiq muhim masalalar mavjud. Jumladan, xalqaro sport federatsiyalari nafaqat professional sport (yuksak ko'rsatkichli sport)ni rivojlantirish maqsadida tuziladi va faoliyat ko'rsatadi, balki amalda "sport barcha uchun", "ommaviy sport" uchun ham xizmat qiladi. Nizomlarda sport turlariga qarab tegishli sathlar bo'ladi: FIFAni oladigan bo'lsak, "FIFA tomonidan yoki uning ijrochi qo'mitasi tomonidan mos deb qabul qilingan holatlarda har qanday yo'l bilan futbol o'yini rivojiga hissa qo'shish". Nizomlarda har xil mamlakatlarda u yoki bu tegishli sport turining rivoji va faoliyati haqida albatta tegishli yozuvlar mavjud, lekin tadqiqodchilarning fikrlariga ko'ra, ko'pchilik hollarda nizomdagi ushbu yozuvlar keng omma orasida sportni rivojlantirishga tegishli hissa qo'shmayotganligi qayd etiladi. Amalda "sport barcha uchun" vazifasini bajarishning qiyinchiliklari bir necha sabablarga bog'liqdir, ulardan asosiysi moliyaviy yetishmovchilikdir. Odatda, har qanday xalqaro sport federatsiyalarining moliyaviy mablag'lari har bir Milliy federatsiyaning yillik a'zolik badalidan tashkil topadi va eng birinchi navbatda "yuksak ko'rsatkichli sport" ehtiyojlariga sarflanadi. SHuning uchun "sport barcha uchun", "ommaviy sport" rivojini qo'llash hukumatning mahalliy organlari va mahalliy (milliy) sport tashkilotlarining zimmasiga yuklatilgan bo'ladi.

8.3. Olimpiya harakati rivojida sport menejmentining o'rni.

Sport menejmenti juda murakkab va dinamik tizim bo'lib, sport mahsulotlarini ishlab chiqarish, sport jarayonlari va boshqa maxsus sport amaliyotlariga tadbiq etish bilan bog'liq bo'lan faoliyatdir.

Veber lug'ati sportni istirohat manbai yoki jismoniy faollik deb ta'riflaydi. Sport bizni kundalik ro'zg'ordan chalg'itadi va yaxshi kayfiyat beradi. Lekin u baribir boshqa istirohat turlari – kinematograf, opera yoki kontsertdan farq qiladi. Gap shundaki, sportda kutilmagan voqea ro'y berishi mumkin va u voqealarni ishtirokchilar nazorat etmaydilar. Kinokomediya borayotganimizda biz kulishga, qo'rqinch kinoga ketayotganimizda qo'rqishga tayyor turamiz. Lekin sport musobaqasiga borayotganimizda qanday hissiyotlar bizni kutayotganligini bilmaymiz. Agar biz muxlislik qilayotgan jamoa g'alaba qozonsa, biz xursand

bo‘lamiz, aks holda hafagarchilikka tushamiz. Natija va tomoshabinlar hissiyotlari noma’lumligidan sport prodyuserlari murakkab muammolarga duch kelishadi: hissiyotlar noma’lumligini susaytirishga harakat qilishadi, sport musobaqalarini qiziqarli tomoshaga aylantirishga urinishadi.

Masalan, tennis musobaqalarani tashkillashtiruvchilar, bu musobaqalarni an’anaviy istirohat voqealariga o‘xshatish maqsadida tennis kortlarini turli ranglarga bo‘yashgan, sportchilarga bir-birlari bilan janjallashishlariga ruxsat berishgan, setdagi o‘yinlar sonini kamaytirishgan. Alan Bryu aytganidek, sport va istirohat orasida farq qolmadi.

Sport va istirohat orasidagi bog‘liqlikni bilmaydigan sport tashkilotlari marketing sohasida so‘qirdirlar. Teodor Levitt ushbu fenomenni biznesni tovar va xizmatlar orqali ta’riflash, biroq mijozlar izlayotgan xususiyatlar deydi. Sport tashkilotlari so‘qirlikdan tuzalishlari mumkin, buning uchun o‘z resurslarini mijozlarini qondirishga sarflashlari lozim.

Sport sanoati uchta asosiy unsurdan iborat: sport talabgorlari, sport mahsulotlari va sport ta’minlovchilar. Uning maqsadi – uch xil talabni qondirishdir: tomoshabinlar, ishtirokchilar va homiylar.

Agar sport hodisasi – sport sanoati yuragi bo‘lsa, tomoshabinlar – uning qoni. Tomoshabinlar talabgorlardir, ular voqealarni iste’mol qilishadi. Ularsiz sport sanoati mavjud bo‘lolmaydi.

Tomoshabinlar ikkiga bo‘linadi: jismoniy va yuridik. Ikkala toifa tomoshabinlar ham sport musobaqasini ikki xil tomosha qilishadi: shaxsan yoki mediatranslyatsiya orqali. Korporativ va xususiy tomoshabinlar orasida inqirozlar bo‘lib turadi. Stadionlardagi oddiy tomoshabinlar korporativ mijozlar chiptalarni qimmatga sotib olib, ularga halal beradi, deb o‘ylashadi.

Sport musobaqalari uchun ommaviy axborot vositalari ham juda muhimdir. Bunda korporativ mijoz vositachilik qiladi. Masalan, CBS telekompaniyasi golf turnirini translyatsiyasi huquqini sotib olgan, bu turnir bilan millionlab jismoniy teletomoshabinlar tomosha qilishadi.

Avvaliga sport musobaqalari bevosita tomoshabinlar uchun mo‘ljallangan bo‘lsa, keyinchalik ular teletomoshabinlarga mo‘ljallana boshlandi. Masalan, o‘yinlar grafigi ESPN telekanali grafigiga moslashtirildi.

Shunday qilib, sport marketingida korporativ va ular vositasida jismoniy, xususiy tomoshabinlar, sport mahsulotlari talab bozorini qondirish eng bosh masalasidir. Bunda nafaqat sport voqealari, balki sport tovarlari, sport yulduzlari foydalanadigan sport anjomlari ham bosh mezondir. Bular hammasi sport marketingini yurgizishda eng asosiy omillardir.

Bozor - iqtisodiy qonuniyatlarga binoan, faoliyat ko'rsatadigan va rivojlanadigan murakkab jarayon hisoblanadi. Bozor sotuvchiga xaridorni, xaridorga esa sotuvchini topishga yordam beradi. Bozorda tovar ekvivalent ravishda pulga ayraboshlanadi. Bozor oldi-sotdi munosabatlariga kiruvchi millionlab jismoniy va yuridik shaxslarni qamrab oladi.

Bozor iqtisodiyotiga asoslanib rivojlanayotgan mamlakatlarda marketing mustahkam pozitsiyani egalladi. Marketing bo'yicha ko'p sonli ilmiy-amaliy ishlanmalar chop etilgan, butun dunyo ilg'or universitetlari marketing bo'yicha minglab mutaxassislarni chiqarmoqda. Hozirgi kunda ko'plab marketing xizmati, marketing va konsalting firmalari mavjud. Rivojlangan mamlakatlarda har yili marketingga milliard dollarlab xarajatlar qilinadi. Uzoqni ko'zlovchi tadbirkorlar va menejerlar marketingning biznesdan ajralmasligini va raqobatlar mavjud bo'lgan sharoitda uning roli beqiyos ekanligini yaxshi tushunishadi.

Iqtisodiyotning barqarorlashuvi va o'sishi sharoitida tadbirkor bozor talablariga mos harakat qilishga majbur, iste'molchilar talabini hisobga olishi, raqobat kurashi uslublarini o'zlashtirishi, tovarni sotish va siljitishda marketing instrumentlarini qo'llash, tijorat faoliyatida marketing strategiyasiga tayanishi kerak.

Shu fikrni qayd etish joizki, marketing fani AQSHda paydo bo'lib, dunyoning boshqa davlatlariga tarqala boshladi. 90-yillarga kelib marketing Yaponiya, Italiya, Germaniya va boshqa mamlakatlarda rivojlanib, bu sohada chuqur ilmiy izlanishlar olib borildi. Bu mamlakatlarda marketing sohasida ancha yangiliklar yaratildi. Bizning mamlakatimizda esa marketing fani 80-yillarning boshlaridan o'qitila boshladi. Marketing markazlari bo'lmaganligi, marketing sohasida mahalliy tajriba yetarli emasligi sababli dastlabki davrlarda marketingni xorijiy adabiyotlardan o'rgana boshladik.

Dunyo amaliyotida marketing birdaniga paydo bo'lgan emas. Bu – ishlab chiqarish va sotishning maqsadi, vazifalari va rivojlanish uslublariga menejerlarning ko'p yillik evolyutsion qarashlari natijasidir. Masalan, qadim-qadim zamonlarda etikdo'z ustaxonasining peshtog'iga bir juft ta'mirlangan etikni osib qo'yib, marketing atamasi va marketing konsepsiyasi keyinchalik paydo bo'lganligiga qaramasdan, bozorga tovar siljitishning ayrim usullaridan foydalangan.

Mashhur iqtisodchi Adam Smit XVIII asrning ikkinchi yarimidayoq o'zining “Jamiyat boyligi” nomli kitobida ishlab chiqaruvchining iste'molchining talabini qondirishdan boshqa qayg'usi yo'qdir - deb yozgan edi.

Marketing tadqiqotlari AQSHda boshlanib o'tgan asrning 80-yillaridan boshlangan. Avvalo marketing u yoki bu mahsulotga bo'lgan talabni o'rganishdan boshlangan. Keyinchalik marketing tadqiqotlari qanday mahsulot ishlab chiqarish, ishlab chiqarishni tashkil qilish masalalariga bag'ishlandi.

XX asrning 50-yillaridan marketing fani oliy bilimgozlarda o'qitila boshlandi. Marketing sohasida mutaxassislariga bo'lgan talab ham shu yillardan oshib bordi.

Oliy bilimgozlarda marketing mutaxassislarini tayyorlash boshlandi. 50-yillarning o'rtalaridan boshlab marketing tadqiqotlari iste'molchilarni o'rganish, ularning bozorlardagi xatti harakatlarini tahlil qilish, tovar oborotining hajmini tahlil qilish, reklama faoliyatini tadqiq qilish, tovarlarning bozordagi harakatining eng samarali usulini aniqlash, talab va taklif munosabatlariga qarab narxni o'zgartirish masalalariga bag'ishlanadi.

60-yillardan boshlab reklama faoliyatini rivojlantirish, firma, kompaniya, tovarlarning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar avj oldi. Ilmiy izlanishlar natijasi tezlik bilan amaliyotga joriy qilina boshlandi. Yirik firma va kompaniyalar o'z tarkiblarida marketing xizmatini tashkil qila boshladilar. Marketolog mutaxassislar eng ko'p maosh oladigan nufuzli kishilarga aylandilar.

AQSHda ko'plab marketing xizmati ko'rsatadigan firmalar paydo bo'ldi. Ularning soni 90-yillarning o'rtalariga kelib, 700 mingtadan oshib ketdi. Marketing asoslarini firma, kompaniyalarning rahbarlari ham

o'rgana boshladilar. Ayniqsa, tovarlarni sotish bilan shug'ullanadigan mutaxassislar bozorlarni tadqiq qilish usullariga o'qitiladigan bo'ldilar. AQSHda marketing muammolariga bag'ishlangan ko'plab jurnallar chop etila boshlandi. 50-yillardan boshlab marketing G'arbiy Yevropa, Yaponiya, Lotin Amerikasi mamlakatlariga tarqala boshladi.

Marketing sohasida yetakchilik vaqti bilan Germaniya, Yaponiya, Italiya mamlakatlariga o'tdi. Katta shaharlar tashqarisida supermarketlar tashkil qilish, mahsulot sotish hajmi kamaya borganda marketing tadbirlarini amalga oshirish Italiya marketolog olimlari tomonidan ishlab chiqilib, amaliyotga keng qo'llanildi.

Yapon marketingi ham iste'molchilarning xohishlarini hisobga olib uni to'la qondirishni asos qilib oldilar.

Amerika marketingida potentsial iste'molchini mahsulotni sotib olishga ko'ndirish, asosiy masala bo'lsa, yapon marketingida marketing tovarlar va xizmatlar orqali iste'molchilarga xizmat qilish bosh vazifa deb qaraladi. SHu maqsaddan kelib chiqib Yaponiyada quyidagi shior paydo bo'lgan: "Tovarlar va xizmatlar o'zlari uchun o'zlari so'zlasinlar". AQSHda esa ushbu shior "tovarlar va xizmat uchun sotuvchilar gapirsinlar" degan shiorga amal qiladi.

Yaponiyada asosiy e'tibor ichki va tashqi bozorni tadqiq va tahlil qilish, talabni oldindan taxmin qilish, yangi bozorlarga kirib borish usullari, reklama faoliyatiga tegishli muammolarga qaratildi. Mahsulotni sotish va taqsimlash borasida ham Yaponiyaga xos yo'l-yo'riqlar ishlab chiqildi.

Yaponiyada ishlab chiqilgan tovarlarni sotish yo'l-yo'riqlari quyidagicha:

1. Marketing bo'limi rahbarligida o'zining tovarlarini sotish tizimini tashkil qilish.

2. O'z mahsulotlarini sotish bilan shug'ullanadigan maxsus savdo kompaniyasini tashkil qilish.

3. Tovar ishlab chiqaruvchi kompaniya nazoratida bo'ladigan ko'tara va chakana savdo tarmoqlarini tashkil etish.

Yaponiya avtomobil kompaniyalari "Tayota avto", "Tayota avto Seylz" va boshqalar ko'proq ikkinchi usuldan foydalanadilar.

Uchinchi usul ko‘proq kosmetika, farmatsevtika va maishiy, elektron texnikalarni ishlab chiqaruvchi kompaniyalarda qo‘llaniladi. Yaponiya marketingining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri, talabni hisobga olib turib taklifni shakllantirishda kompyuter texnikasidan foydalanishdir.

Ko‘pchilik yapon firmalarining marketing bo‘limlarining kundalik faoliyat natijalari kompyuterlarda qayd qilinadi. Yirik supermarketlar kompyuterlar bilan jihozlangan tovarlarga bo‘lgan talablar va mahsulotlar assortimenti to‘g‘risida xabarlarni mintaqaviy omborlarga yetkazib beruvchi tizimlar bilan jihozlangan.

Kompyuter yordamida supermarketlarda va maxsus omborlarda saqlanadigan tovarlar zaxirasi va tovarlarga berilgan buyurtmalar bo‘yicha ularni yetkazib bergan vaqtini keskin kamaytirishga erishadilar. Ayniqsa, tovarlarni taqsimlaydigan mintaqaviy markazlarni tashkil qilish va ularni yirik rahbarlik tashkilotlariga biriktirilishi barcha tovarlarni taqsimlovchi markazlarning faoliyatini ijobiy tomonga burdi. Kompyuterlar orqali iste‘molchilarga ularning barcha talablarini qondirishga qaratilgan ommaviy tizim yaratildi va tizim bir yo‘la talabni hisobga olib jamiyat va ishlab chiqaruvchilarga aniq buyurtmalar berish imkonini yaratdi.

Marketing fani ishlab chiqarishni samarali tashkil qilib, mahsulotlarni taqsimlash, uni tezlikda iste‘molchilarga sotishda katta rol o‘ynaydi. Xorij mamlakatlarida sport marketingining maqsadi - bu qat‘iy fanning va bozorda samarali faoliyat ko‘rsatishning mujassamlashishidir. Bu atama dastlab 1902 yilda AQSHda paydo bo‘lgan, 20 yildan keyin esa bu atamadan jahonning ko‘pgina mamlakatlari foydalana boshladilar. Marketing (market) so‘zi ingliz tilidan tarjima qilinganda “bozordagi faoliyat” ma‘nosini anglatadi.

Marketing - murakkab, dinamik, ko‘p qirrali tushunchadir, bu esa marketingga tamoman universal tavsif berish mumkin emasligidan dalolatdir. So‘nggi yillarda chop etilgan marketingga doir adabiyotlarda marketingning juda ko‘p ta‘riflari berilgan. Ulardan ba‘zi birlarini keltirishni lozim topdik.

Taniqli Amerika olimi - marketolog F.Kotler marketingning ta‘rifini quyidagicha ifodalaydi: “Marketing - tovarlarni yaratish, taklif etish va

ayriboshlash asosida ayrim olingan kishi va guruhlarning talab va ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan iqtisodiy va boshqaruv jarayonidir”.

Boshqaruv muammolari bo‘yicha yetakchi nazariyotchi olimlardan biri Peter Drukkerning ta‘rifi esa quyidagicha: “Marketingning maqsadi sotishga qaratilgan harakatlarni yo‘q qilishdan iboratdir. Uning maqsadi xaridorlarni shunday o‘rganish va tushunishdan iboratki, tovar va xizmatlar uning talabiga aynan mos tushib, pirovardida o‘zini-o‘zi sotadi”.

Fransuz marketing maktabida qo‘llaniladigan ta‘rif ham Peter Drukker ta‘rifiga juda yaqin turadi. Unga ko‘ra: “Marketing - bu sotishni taminlash va sotuvga tovarlar va xizmatlarni iste‘molchilarning talabiga mos holda chiqarish orqali ularning talabini qondirish maqsadida o‘tkaziladigan chora-tadbirlar majmuidir”.

Amerika Marketing Assotsiatsiyasining 1985 yilda marketingga bergan tarifi esa quyidagicha: “Marketingning mohiyati insonlar va tashkilotlar talabini qondirish maqsadida tovar va xizmatlar ishlab chiqarishni rejalashtirish va uni amalga oshirish, narx belgilash, tovarlar harakati va sotilishini uyushtirishdir”.

Keltirilgan tariflardan ko‘rinib turibdiki marketing -serqirra jarayondir. SHu bilan bir qatorda, marketing bozor munosabatlari subyektlarining biznes falsafasi, fikrlash strategiyasi va taktikasi faoliyati ekan, desak xato qilmagan bo‘lamiz. Demak, marketing bir vaqtning o‘zida “ham mushohada va ham harakat jarayoni” ekan. Hozirgi bozor iqtisodiyoti yuqori darajaga ko‘tarilgan mamlakatlarda marketing tamoyillari oddiy tovar ishlab chiqarishdan boshlab, to murakkab texnologiyalargacha bo‘lgan jarayonlarda yaqqol ko‘rinmoqda. Bugungi bozor iqtisodiyoti tobora chuqurlashib borayotgan sharoitda firmalar, korxonalar va boshqa bozor subyektlarining raqobatga bardosh berib, samarali faoliyat ko‘rsatishining birdan-bir yo‘li marketing imkoniyatlaridan keng foydalanish ekanligi hech kimga shubha tug‘dirmaydi.

Respublikamizda ham so‘nggi yillarda mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan tovarlarga talab va taklifni o‘rganish bo‘yicha marketing tadqiqotlarini o‘tkazish mexanizmini ishlab chiqish borasida talaygina ishlar amalga oshirildi. Bu esa bizning davlatimizda ham marketingning bozor

qonun-qoidalariga muvofiq xo‘jalik yuritish tizimining asosiy vositasiga aylanish davri boshlanganligidan dalolatdir.

Bu yerda marketingning quyidagi asosiy tamoyillariga amal qilish talab etiladi:

1. Iste'molchilar ehtiyoji bo'yicha qarorlar qabul qilganda, talabning holati dinamikasi va bozor konyukturasini diqqat bilan o'rganish. Bu tamoyilga amal qilish mavjud talab va kutilayotgan talab darajasi bo'yicha bozor holatini, raqobatchilarning bozordagi faoliyatini, mijozlarning bozordagi hulq-atvori va ularning mazkur korxonaga tovariga munosabatlarini yaxshi bilishni ko'zda tutadi. Bu yerda marketingning bosh vazifasi mijozlarning nimani xohlashlarini tushunib yetishdan iboratdir.

2. Ishlab chiqarishning talab strukturasi va bozor talabiga maksimal darajada mosligini ta'minlashga sharoit yaratish.

Marketingning hozirgi zamon kontseptsiyasi korxonaning butun faoliyati (ishlab chiqarish, ilmiy-texnik, sotish va hokazo) iste'molchilar talabi va uning kelgusidagi o'zgarishi bilan bog'liq bilimlarni o'z ichiga oladi. Marketing iste'molchilar talabi mavjud bo'lgan tovarlarni yaratish, ishlab chiqarish va sotish jarayonlari demakdir. Marketing xizmati korxonaning ishlab chiqarish, ilmiy texnikaviy, moliyaviy siyosatini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yerda talabning holati va o'sish darajasini tahlil qilish asosida u yoki bu mahsulotni ishlab chiqarish zaruriyati bor yoki yo'qligi haqida xulosa qilinadi.

3. Asosiy iste'molchilarga mazkur korxonaning tovarlari haqida ma'lumot berish va ularning aynan shu korxonaga tovarlarini sotib olishlariga asosan, reklama va ruxsat etilgan boshqa vositalar orqali ta'sir ko'rsatish.

Marketingning turlari. Hozirgi kunda marketing iste'molchilar talabini qondirish bilan bog'liq bo'lgan hamma faoliyat turlarida qo'llaniladi. Ana shularning ayrimlari bilan tanishamiz.

Agar marketing ayrim olingan korxonaga darajasida qo'llanilsa, mikromarketing deb ataladi. Ayrim olingan davlat yoki Xalqaro miqyosida qo'llanilgan hollarda makromarketing deyiladi.

Shaxs marketingi deganda, aniq shaxsga nisbatan jamoatchilik fikrini qoʻllab-quvvatlash va oʻzgartirish bilan bogʻliq faoliyat yuritish tushuniladi. Koʻpgina shaxslar, xususan, siyosiy faoliyat bilan shugʻullanuvchilar, artist, shifokor, sportchi, tadbirkorlar oʻzining dongʻini taratish va biznesini rivojlantirish maqsadida ishchi xodim marketingdan foydalanadilar.

Gʻoyalar marketingi asosan, chekish va spirtli ichimliklar isteʼmol qilish darajasini kamaytirish, giyohvand moddalar isteʼmolini toʻxtatish, atrof-muhitni himoya qilish bilan bogʻliq ijtimoiy gʻoyalarga qaratiladi.

Joy marketingi deganda, xaridorlarning ayrim olingan hudud, joylarga nisbatan mijozlar munosabatini oʻzgartirish, tashkil etish va saqlab qolish bilan bogʻliq faoliyat tushuniladi. Masalan, qadimiy shaharlarimiz hisoblanmish Samarqand, Xiva, Buxoro shaharlariga xorijiy mamlakatlardan sayohlarning tashrifini yanada koʻpaytirish maqsadida sayohlik tashkilotlar marketing faoliyatini yuritadilar.

Bozorni qamrab olish hajmi boʻyicha ommaviy marketing, differentsiyalashtirilgan va maqsadli marketinglar toʻgʻrisida fikr yuritish mumkin.

Ommaviy marketing - hamma xaridorlar uchun moʻljallangan, koʻp miqdorda ishlab chiqariladigan bir tur tovarlarning marketingidir. Masalan, bir vaqtlar “Koka-kola” kompaniyasi hamma bozorlarda sotiladigan bir turdagi mahsulot ishlab chiqargan. Bunday yondashuv mahsulotlarni eng past narxda sotishga imkon beradi.

Differentsiyalashtirilgan marketing deganda hamma xaridorlar uchun moʻljallanib, lekin har xil xususiyatga ega boʻlgan, bir necha xil mahsulotlarning ishlab chiqarilishi va marketingi bilan tavsiflanadigan marketing turi tushuniladi. Masalan, hozirgi kunda “Koka-kola” kompaniyasi har xil qadoqlangan bir necha tur spirtsiz gazlashtirilgan ichimliklar ishlab chiqarmoqda.

Maqsadli marketing - marketingning shunday turiki, bunda mahsulotlar maʼlum bir bozor segmenti uchun ishlab chiqariladi va ularning marketingi ana shu bozor segmentiga moʻljallab tashkil etiladi.

Shuningdek, marketingning turi talabning holatiga qarab, ham har xil boʻladi.

O'zgartiruvchi marketing - iste'molchilarning talabi salbiy bo'lgan hollarda qo'llaniladi. Uning maqsadi iste'molchilarning salbiy munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirishdan iboratdir. Masalan, tamaki firmalari tarkibida nisbatan kantserogen moddalari kam bo'lgan sigaretalar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va reklama tadbirlarini kuchaytirish yo'li bilan iste'molchilarni jalb qilishga harakat qiladilar.

Rag'batlantiruvchi marketingdan tovar va xizmatlarga talab bo'lmay qolgan hollarda qo'llaniladi. Rag'batlantiruvchi marketingning asosiy instrumenti - narxlarni keskin pasaytirish, reklamani kuchaytirish va tovarni siljitishning samarali uslublaridan foydalanishdir.

Rivojlantiruvchi marketing tovarlarga yashirin talablar mavjud bo'lgan holatlarda qo'llaniladi. Masalan, zararsiz sigaretalar va yoqilg'ini tejaydigan avtomobillarga bo'lgan talabni yashirin talabga kiritish mumkin. Bu yerda rivojlantiruvchi marketingning asosiy instrumenti bo'lib, o'zgargan talabga mos yangi tovar ishlab chiqarish, reklamadan foydalanish, aniq iste'molchilar guruhiga mo'ljallangan tovarlar ishlab chiqarish va hokazolar hisoblanadi.

Remarketing - tovarning haddan tashqari ko'payishi natijasida unga bo'lgan talab pasaygan vaqtlarda qo'llaniladi.

Demarketing – talab juda yuqori bo'lgan sharoitda qo'llaniladigan marketing turidir. Uning vazifasi talabni vaqtinchalik cheklashga qaratiladi. Demarketingning asosiy instrumenti narxni oshirish va reklama tadbirlarini to'xtatib qo'yishdan iboratdir.

Qo'llab-quvvatlovchi marketing - talab va taklif bir-biriga mos kelgan sharoitda, mavjud talabni uzoqroq muddatga saqlab qolishda foydalaniladigan marketing turidir.

Aks ta'sir etuvchi marketing - inson hayoti uchun zararli bo'lgan mahsulotlarni iste'mol qilmaslikka undash kerak bo'lgan paytlarda qo'llaniladigan marketing turidir. Masalan, insonlarni narkotik moddalarni va spirtli ichimliklarni iste'mol qilishdan voz kechishga chaqirish maqsadida narxning keskin oshirilishi, ularning zarari haqida doimiy axborotlar berib turishda mazkur marketing turidan foydalaniladi.

Marketingning mohiyatini chuqurroq anglab yetish uchun marketing munosabatlarining ishtirokchilari, obyektlari, subyektlari, maqsadlari,

kontsepsiyalari, turlari va funksiyalari haqidagi bilimlarga ega bo'lish kerak. Marketingning obyektlari deganda moddiy tovarlar, xizmatlar, g'oyalar tushuniladi. Ko'pincha bu obyektlarni "Tovarlar" tushunchasiga birlashtiriladi.

Marketing subyektlari deganda esa, ishlab chiqaruvchilar, iste'molchilar, marketing bo'yicha mutaxassislar, vositachilar va hokazolar tushuniladi.

Marketing sohasidagi adabiyotlarda asosan, marketingning to'rtta maqsadi keltiriladi. Bular quyidagilar hisoblanadi:

1. Mumkin bo'lgan maksimal yuqori iste'molga erishish.
2. Iste'molchilarning talabini maksimal qondirilishiga erishish.
3. Iste'molchilarga keng assortimentdagi tovarlarni tanlashga imkoniyat yaratish.
4. Aholi turmush darajasi sifatini oshirish.

Mumkin bo'lgan maksimal yuqori iste'molga erishish. Ko'pchilik rahbarlar marketingning maqsadi - ishlab chiqarishning maksimal o'sishi va korxonaning boyishida asosiy omil yuqori iste'molga erishishni rag'batlantirishda deb biladilar. Bu fikrni boshqacha ifodalasak, odamlar qancha ko'p sotib olsa va qancha ko'p iste'mol qilishsa, shuncha baxtli bo'ladilar degan ma'noni anglatadi. Lekin ba'zi bir kishilar moddiy boyliklar massasining ortishi katta baxtga erishishdan dalolatdir, degan fikrga shubha bilan qaraydilar. Demak, marketingning maqsadi faqat mumkin bo'lgan maksimal iste'molga erishishdangina iborat emas ekan.

Iste'molchilarning talabining maksimal qondirilishiga erishish. Bu nuqtai nazarga muvofiq marketing tizimining asosiy maqsadi mumkin bo'lgan maksimal yuqori iste'molga erishish emas, balki iste'molchilarning talabini maksimal qondirishdan iboratdir. Bu degani tovar massasi iste'moli ko'p bo'lsada, u biron-bir ahamiyatga ega bo'lmasligi mumkin. Ularning ahamiyatligi, tovar massasining ko'pligi bilan emas, balki bu tovar massalarining qanchalik darajada iste'molchilarning talabini qondira olishi bilan o'lchanadi. Afsuski, iste'molchilarning talabining qondirilish darajasini o'rganish to hozirgi kungacha muammoligicha qolmoqda.

Iste'molchilarga keng assortimentdagi tovarlarni tanlashga imkoniyat yaratish. Ba'zi bir bozor mutaxassislari marketing tizimining asosiy

maqsadi tovarlar xilma-xilligini maksimal ta'minlash va iste'molchilarning keng assortimentdagi tovarlarni tanlashiga imkoniyat yaratishdan iboratdir deb hisoblaydilar. Tizimning maqsadi iste'molchining talabiga to'liq mos keladigan tovarni topishiga yordam berishdan iborat bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, sport rivojida hozirgi zamon sport menejmenti va marketingining ahamiyati kuchayib borayapti.

Olimpiya harakati rivojida sport menejmentining o'rni Sovet Ittifoqining tugatilishi munosabati bilan 15 ta ittifoqdosh Respublikalar o'rnida Milliy olimpiya qo'mitalari tuzila boshladi, ular jamoatchilik sport tashkilotlari sifatida yer yuzida jismoniy tarbiya va sport rivojiga katta xizmat qilib kelayaptilar. Olimpiya harakatidagi sport menejmentining mohiyati faoliyat usuliga ko'ra, jamoaning rahbar organi Olimpiya qo'mitasi hisoblanadi. Qo'mita o'zining Nizomi asosida ish yuritadi. Nizomga ko'ra qo'mita tarkibi quyidagicha:

- Olimpiada kengashi;
- Olimpiada ijrokomi;
- Olimpiada prezidenti;
- Olimpiada ijrochi direktori;

- Olimpiada ijrochi direktori O'zbekiston Olimpiada qo'mitasi prezidenti tavsiyasiga ko'ra, Olimpiada ijroiysi tomonidan tayinlanadi, Respublika Olimpiada qo'mitasi a'zosi sifatida keng vakolatlarga ega hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiada qo'mitasining maqsad va vazifalari.

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining Olimpiada xartiyasiga binoan, O'zbekiston Respublikasi Olimpiada o'yinlariga, o'smirlar Olimpiada o'yinlariga va shu bilan bir qatorda, barcha regional, kontinental va jahon sport kompleksi musobaqalariga tavsiya etadi.

Olimpiya harakatlari bilan bog'liq bo'lgan fundamental prinsiplar va olimpiada qadriyatlari, xususan sport sohasi va ta'lim, Olimpiada ta'lim dasturi bilan bog'liq bo'lgan Olimpia maktablari, jismoniy tarbiya va sportga ixtisoslashgan pedagogik institutlar va universitetlar, Olimpiada ta'limiga bag'ishlangan jismoniy tarbiya va sport institutlari, universitetlari ochish g'oyalari qo'llab quvvatlash. Bular qatoriga Milliy Olimpiada

jamoat akademiyalari, Olimpiya muzeylari va Olimpiya harakatlari bilan bog'liq bo'lgan boshqa madaniyat dasturlari, Olimpiya harakatlari bilan bog'liq bo'lgan dasturlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiada qo'mitasi tomonidan Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining Olimpiada xartiyasini bajarilishini ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasida ommaviy sport va yuksak ko'rsatkichli sportni rivojlanishiga ko'maklashish.

O'zbekiston Respublikasida sport boshqaruvida ishtirok etuvchi rahbarlarni, menejerlarni, mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlashda qatnashish, ilmiy amaliy konferentsiyalar, kengash va seminarlarni shunday tashkil etishish, ular yurtimizda Olimpiya harakatlarini maksimal darajada tashviqot qilish.

Sportning sof, toza, musaffo bo'lishi uchun kurash, shu jumladan, Butunjahon dopingga qarshi kurash Kodeks talablariga og'ishmay amal qilish va bajarish.

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining Olimpiada xartiyasini bajarilishini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Olimpiya harakatini har tomonlama rivojlantirish, targ'ibot va himoya qilish.

Jismoniy tarbiya va sport vositasida O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini Olimpiya ta'limiga, jismoniy va ma'naviy tarbiyasiga ko'maklashish. O'zbekiston sportining Xalqaro miqyosda mavqesini mustahkamlash va obro'sini oshirish. Sportdagi har qanday kamsitishlik va zo'ravonlikka qarshi kurash.

O'zbekiston Respublikasi Olimpiya qo'mitasining nizomiy maqsadlarini amalga oshirish uchun:

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining tan olishi asosida va XOQning Olimpiada xartiyasiga binoan, O'zbekiston Respublikasi Olimpiya o'yinlarida, XOQ tomonidan o'tkaziladigan o'smirlar Olimpiya o'yinlarida va barcha mintaqaviy, kontinental va Butunjahon sport musobaqalarida qatnashuvini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasini Olimpiya harakatlarini sport musobaqalarida qatnashuvini ta'minlaydi, XOQ a'zolarining manfaatlarini himoya qiladi va davlat hukumat federal tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi, o'zbekistonlik har qanday tashkiliy huquqiy shaklga ega bo'lgan va

mulkchilik shakliga ega bo'lgan va qonun doirasida tuzilgan Xalqaro sport birlashmalari sport musobaqalarida qatnashuvini ta'minlaydi.

XOQning Olimpiada xartiyasi qoidalarining bajarilishiga to'sqinlik qilishi mumkin bo'lgan, siyosiy, huquqiy, diniy va iqtisodiy har qanday zo'ravonliklarga qarshilik qiladi, o'zining mustaqilligini saqlashga har qanday imkoniyatlarni ishga soladi.

O'zbekiston Respublikasining barcha sport turlari bo'yicha terma jamoalarini tayyorlash, shakllantirish, tasdiqlash, Olimpiya o'yinlari va boshqa Xalqaro sport marosimlari, komplekslarini amaldagi sport federatsiyalari va mutasaddi davlat tashkilotlari bilan kelishgan holda musobaqalarda qatnashuvini ta'minlaydi, Olimpiada o'yinlarida ishtirok etishi shart hisoblanadi. Sportchilar, murabbiylar, rasmiy shaxslar, sport turlari bo'yicha terma jamoa a'zolarini (Olimpiya delegatsiyasi) yuboradi.

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi va Olimpiada xartiyasiga binoan, O'zbekiston Respublikasi Olimpiya o'yinlarida, XOQ tomonidan o'tkaziladigan o'smirlar Olimpiya o'yinlarida va barcha mintaqaviy, kontinental va Butunjahon sport musobaqalarida sport delegatsiyasiga rahbarlik qilish, jamoani shakllantirish va tashkil qilish ishlari bilan shug'ullanadi.

Musobaqalar vaqtida foydalaniladigan forma va ekipirovkalardan tashqari barcha rasmiy forma va ekipirovkalarni aniqlash, belgilash va tasdiqlash huquqiga ega.

Sport delegatsiyasini ekipirovkasini, manzilga yetib borishi va yashashini ta'minlaydi, delegatsiya a'zolariga o'lim havfini, mehnatga yaroqsizlikni, kasallikni oldini oluvchi, tegishli sug'urtani rasmiylashtiradi, davolanish va dori-darmon sotib olish xarajatlarini qoplaydi, shu bilan bir qatorda, delegatsiya a'zolarining xulqiga javob beradilar.

Butunjahon dopingga qarshi kurash qo'mitasining tegishli Butunjahon dopingga qarshi qo'mita kodeksiga mos keluvchi dopingga qarshi kurash siyosat va XOQ qoidalarini joriy etadi va amalda qo'llaydi, shu bilan bir qatorda, a'zolikka aloqador masalalarda, moliyalashtirish, o'tkazilgan test natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi, hamda Butunjahon dopingga qarshi kurash qo'mita kodeksida ko'zda tutilgan MOKning roli va mas'uliyatini inobatga oladi.

Olimpiada hamjihatligi masalalarida ishtirok etadi. XOQ amalga oshiradigan Olimpiada marosimlarida ishtirok etadi, ushbu marosimlar qatoriga regional o‘yinlar, XOQ so‘roviga ko‘ra, komissiyalar ishida qatnashadi, Olimpiada kongresslarini tayyorlashda XOQ tomonidan tan olingan, MOQ assotsiatsiyasi tarkibiga o‘rnatilgan tartibda kiradi.

Olimpiada marosimlarini O‘zbekiston Respublikasida tashkil etishga ariza beriladigan bo‘lsa, tegishli shahar (manzil) aniqlanadi.

Olimpiada marosimlarini O‘zbekiston Respublikasi yoki boshqa davlatlarida tashkil etiladigan bo‘lsa, o‘rnatilgan tartibda nomzodlarni tavsiya etadi.

Olimpiada ramzi, bayrog‘i, shior va madhiyasi, “olimpiadachi” va “olimpiada” nomlarini olimpiada harakatini rivojlantirish maqsadida XOQ o‘rnatgan tartibda va uning oldindan belgilagan ruxsati asosida foydalanadi.

Xalqaro Olimpiada Qo‘mitasining va XOQning Olimpiada xartiyasiga binoan, O‘zbekiston Respublikasi tomonidan Olimpiya harakati, o‘smirlar Olimpiya o‘yinlari va Olimpiya o‘yinlariga takliflar kiritadi.

Ta‘lim muassasalariga Olimpiya harakati, o‘smirlar Olimpiya o‘yinlari va Olimpiya o‘yinlari haqida bilimlar tarqatadi, faoliyati Olimpiya ta‘limotini rivojlantirishga yo‘naltirilgan tashkilotlarni tuzishga va shakllantirishga yordam beradi va hamkorlik qiladi.

Olimpiya harakati bilan bog‘liq bo‘lgan Olimpiya jamiyat akademiyasi, Olimpiya muzeyi, va Olimpiya harakati, o‘smirlar Olimpiya o‘yinlari va Olimpiya o‘yinlari bilan bog‘liq bo‘lgan madaniy dasturlarni yaratadi va qo‘llab quvvatlaydi.

Sportning madaniy tarbiyaviy salohiyatini va shular bilan bog‘liq bo‘lgan ma‘naviy, estetik va boshqa insonparvarlik qadriyatlarini amalga oshirishga ko‘maklashadi, sportda halol kurash ideallari va prinsiplarini, ma‘naviy-ma‘rifiy va boshqa insonparvarlik qadriyatlarini qo‘llab-quvvatlaydi va rag‘batlantiradi.

Sportni rivojlantirish siyosatida, yuksak yutuqlarga yo‘naltirilgan har xil jismoniy tarbiya va sport federal dasturlarini amalga oshirishda ishtirok etadi.

Yagona umumo‘zbekiston sport tasnifi, jismoniy tarbiya va sport, sog‘lomlashtirish va sport marosimlarini ishlab chiqish va tashkil etishda ishtirok etadi. Sport unvonlari bilan taqdirlash va boshqa jismoniy tarbiya va sport me‘yoriy aktlari, fuqarolarni jismoniy tarbiyalash muammolari bilan bog‘liq bo‘lgan ilmiy izlanishlar va yuksak yutuqlarga yo‘naltirilgan har xil jismoniy tarbiya va sport federal dasturlarini rivojlantirish bilan shug‘ullanadi.

Olimpiya harakati, o‘smirlar Olimpiya o‘yinlari va Olimpiya o‘yinlari bilan bog‘liq bo‘lgan, yuksak yutuqlarga yo‘naltirilgan har xil jismoniy tarbiya va sport dasturlari doirasidagi XOQ a‘zolari faoliyatini muvofiqlashtiradi. Sportning milliy turlarini, xalq sport o‘yinlarini o‘tkazishni saqlashga va rivojlantirishga ko‘maklashadi. Nogironlar orasida jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlarini o‘tkazishga ko‘maklashadi.

Sportchi, murabbiy, sport arbitrlari va hakamlari, jismoniy tarbiya va sport veteranlarining manfaatlarini himoya qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ommaviy sport va yuksak yutuqlarga yo‘naltirilgan sportni rivojlantirishni maqsadidagi ko‘maklashuvlarni tashkil etishdagi jamg‘armalarda va mehribonlik tashkilotlarida qatnashadi.

Xalqaro Olimpiada Qo‘mitasi va Olimpiada xartiyasi talablariga binoan, XOQga tegishli olimpiya ramzlaridan foydalanish huquqlari, shior, bayroq, madhiya, O‘zbekiston Respublikasi hududidagi “Olimpiya o‘yinlari”ni himoya qilish choralarini ko‘radi. XOQ o‘ziga tegishli olimpiya ramzlaridan foydalanish huquqlari, shior, bayroq, madhiya va O‘zbekiston Respublikasining boshqa belgilariga ega.

XOQ va Olimpiada xartiyasi XOQga tegishli olimpiya ramzlari, shior, bayroq, madhiya foydalanish huquqlariga ega hamda O‘zbekiston Respublikasi hududidagi “Olimpiya o‘yinlari”, shu bilan bir qatorda, XOQ o‘ziga tegishli olimpiya ramzlaridan reklama va tijorat sifatida foydalanadi.

O‘zbekiston Respublikasining barcha hududlarida ayollar va yoshlarning olimpiya harakatidagi, ommaviy sport va yuksak yutuqlarga yo‘naltirilgan sportning rivojida ishtiroklarini har tomonlama rag‘batlantiradi,

qo‘llab-quvvatlaydi va ko‘maklashadi, shu bilan bir qatorda, XOQ rahbar organlari ishida va umumo‘zbekiston va mintaqaviy jismoniy tarbiya va sport marosimlarida ishtirok etadi.

Qonun doirasida o‘rnatilgan tartib asosida tadbirkorlik faoliyatining nizomiy maqsadlariga erishishni amalga oshiradi, yuridik shaxs huquqiga ega bo‘lgan xo‘jalik jamiyatlari tashkil etadi, lotareyalar, madaniy jismoniy tarbiya va sport marosimlari o‘tkazadi, shu jumladan, reklama xarakteridagi xizmatlarni ko‘rsatadi.

Qonun doirasida o‘rnatilgan tartib asosida tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshiradi, Xalqaro nodavlat tashkilotlariga kiradi, bevosita Xalqaro bog‘lanishlar va aloqalarni qo‘llab-quvvatlaydi. Tegishli kelishuv va shartnomalarni tuzadi.

Qonun doirasida o‘rnatilgan tartib asosida muruvvatlik yordami, homiylik va fuqoro hamda jismoniy va huquqiy shaxslardan yordam oladi.

Qonun doirasida o‘rnatilgan tartib asosida mehr-muruvvat yordamini ko‘rsatadi, fuqaro hamda jismoniy va yuridik shaxslarga yordam ko‘rsatadi. XOQ a‘zolaridan kirish, a‘zolik va maqsadlik badallar olish huquqiga ega.

Butuno‘zbekiston, mintaqaviy sport musobaqalarini va boshqa Olimpiya harakatlari maqsadi va shartlariga mos keladigan marosimlarni o‘tkazadi.

O‘zbekiston Respublikasining qonunlarida ko‘zda tutilgan davlat, hukumat va mahalliy o‘z-o‘zini boshqaruvchi organlarning tegishli tartibi va hajmida qarorlar chiqaradi va ishtirok etadi.

Ommaviy axborot vositalarini ta’sis etadi va nashriyot faoliyatini amalga oshiradi. O‘z faoliyati haqida erkin ravishda axborotlar tarqatadi. Jamoat hayotining har xil masalalari bo‘yicha tashabbuslar bilan chiqadi, davlat hukumat organlariga takliflar kiritadi.

O‘zbekiston Respublikasining hududlarida yoki xorij mamlakatlarida qonun doirasida o‘rnatilgan tartib asosida o‘ziniing filiallari va vakolatxonalarini ochadi.

O‘zbekiston Respublikasidagi terma jamoalarini Olimpiya o‘yinlariga tayyorlash amaliyoti jarayonida qator boshqaruv menejment funksiyalarini amalga oshirishga to‘g‘ri keladi. Xususan, XOQ xodimlari jamoalarni

shakllantirish bilan shugʻullanadilar, buning uchun sportchilarga litsenziya olish, jamoaga sportchilarni tanlab olish qoidalari va tartiblarini ishlab chiqish va sportchilarni ekipirovka qilish, joylashtirish, ovqatlantirish masalalarini hal etadilar, transport, yigʻinlarni tashkil etish, sportchilarga sport inventarlari va jihozlarga buyurtma berish va sotib olishni tashkil etadilar.

XOQ federatsiyalar bilan kelishgan holda shartnomalar tuzadi, ularga asosan, Olimpiya oʻyinlari va boshqa sport musobaqalariga jamoalarni tayyorlash va ishtirokini taʼminlash boʻyicha maʼlum moliyaviy masʼuliyatlarni oʻz ustiga oladi, oʻz navbatida, federatsiyalar maʼlum sport natijalariga erishishni oʻz zimmalariga oladilar.

Mustaqillik davrida yurtdoshlarimizning sportdagi ayniqsa, Olimpiya harakatidagi yutuqlari haqida koʻp misollar keltirish mumkin. Birgina Respublika olimpiya zaxiralari bolalar va oʻsmirlar ixtisoslashtirilgan maktabi misolida yoshlarimizning yutuqlariga nazar tashlaydigan boʻlsak, mustaqillik jismoniy tarbiya va sport rivojiga nimalar berganini yaqqol koʻrish mumkin.

8.3.1.-jadval

Respublika olimpiya zaxiralari bolalar va oʻsmirlar ixtisoslashtirilgan maktabi sportchilari qoʻlga kiritgan yutuqlar

Yil	Musobaqaning nomi	Oltin	Kumush	Bronza
1996	Suzish XXVII Olimpiya oʻyinlari	13	16	
1999	XIII Osiyo va Okeaniya birinchiligi (Dehli)	2	1	
2000	XXVII Olimpiya oʻyinlari (Sidney)	25	27	
2001	Florida shtati Ochiq birinchiligi (AQSH)	3		1
2001	Florida shtati Mutlq birinchiligi (AQSH)			2
2003	“Bregrad” Xalqaro musobaqalari (Frantsiya)	2	1	1
2004	XXVIII Olimpiya oʻyinlari (Afina)	32, 42	47	
2004	Germaniya birinchiligi (Gannover)	6		
2004	“Bregrad” Xalqaro musobaqalari (Frantsiya)	5	1	
2004	Quyi Saksoniya birinchiligi (Germaniya)	5	2	1
2005	Bergtsaben Xalqaro musobaqalari (Germaniya)	1	3	

2005	Selingor Osiyo yubiley turniri (Malayziya)	3	2	
2005	IV Suv sporti bo'yicha Osiyo birinchiligi	2	4	
2006	Suzish bo'yicha "Milo" Osiyo birinchiligi		1	1
2006	Tatariston ochiq birinchiligi		2	
2007	Osiyo birinchiligi (Indoneziya)		2	
2007	Yosh hisobidagi Osiyo birinchiligi (Xitoy)		2	1
2007	Ierusalim kubogi	1	1	1
2008	SPEEDO kubogi (Isroil)	5	5	3
2008	Qozog'iston ochiq birinchiligi	1		
2008	Ozorbayjon ochiq birinchiligi	3	3	1
2008	"Bragard" Xalqaro musobaqalari	4	3	2
2008	Isroil kubogi Xalqaro turnir	2	5	3
2009	Ozorbayjon Xalqaro turniri	10	3	2
2009	I Osiyo Yoshlar o'yini (Singapur)			1
2009	Osiyo birinchiligi (Yaponiya)	1	6	5
2009	III Osiyo o'yinlari (Vetnam)	1	1	
2009	VIII Osiyo birinchiligi (Xitoy)			1
2010	Qozog'iston birinchiligi (Qozog'iston)		1	3
2010	Xalqaro musobaqalar (Ozarbayjon)	22	7	2
	SUVGA SAKRASH			
2007	"Jastar" Qozog'iston ochiq birinchiligi		1	1
2008	Malayziya ochiq birinchiligi		1	
2009	Malayziya yoshlar gurixi birinchiligi	3		
2010	Belorussiya ochiq birinchiligi		1	1
2010	Malayziya ochiq birinchiligi	5	3	2
	SUV POLOSI			
2004	Evro Osiyo kubogi		1	
2004	Qozog'iston ochiq birinchiligi		1	
2005	Osiyo birinchiligi (Tayland)	1		
2005	Evro Osiyo kubogi	1		
2005	Ayollar Qozog'iston ochiq birinchiligi	1		
2007	Osiyo birinchiligi (Indoneziya)			1
2007	Evro Osiyo kubogi (Qozog'iston)	1		

Olimpiya harakatidagi jismoniy tarbiya va sport menejmentining mohiyati faoliyat usuli, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar darajasi, ishlab chiqarish kuchlari, jumladan, jismoniy tarbiya va sport rivojlanishiga bogʻliq holda oʻzgaradi. Ishlab chiqarish rivojlanishi va iqtisodiy murakkablashuvi bilan ularni boshqaruv masalalari ham murakkablashadi va mustaqil fan sifatida ajralib chiqadi. Ishlab chiqarish vositalarini mulkchilikning turli shakllari mavjud boʻlgan sharoitda tovar ishlab chiqaruvchilar oʻrtasida raqobat vujudga kelib, ishlab chiqarishni boshqarish, foydani koʻpaytirishga yoʻnaltiriladi. Shuning uchun hozirgi kunda jismoniy tarbiya va sport menejmentida ham tarixiy ravishda shakllangan menejmentning barcha xususiyatlari oʻz aksini topayapti.

Mamlakatimizda Olimpiya harakatiga xizmat qiladigan jismoniy tarbiya va sportning moddiy-texnik bazasini rivojlantirish yuzasidan katta ishlar amalga oshirildi. Xususan, Toshkent, Namangan, Jizzax, Fargʻona, Buxoro, Xorazm, Andijon, Samarqand, Guliston va boshqa shaharlarda xalqaro standartlarga javob beradigan qator sport majmualari qurildi. Toshkent shahrida “Oʻzbekiston”, “Yunusobod”, “Jar”, “Milliy bank”, Namangan shahrida “Pahlavon”, Jizzax, Samarqand, Andijon Fargʻona, Urgench, Qarshi, Chirchiq shaharlarida olimpiya zaxiralari kollejlari sport majmualari va boshqalar shular jumlasidandir.

Oʻtkazilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, professional sportdagi kabi Olimpiada sportlarida ham jismoniy tarbiya va sport menejmenti, jumladan, uning yoʻnalishi notijorat koʻrinishdagi tadbirkorlik katta ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro Olimpiada Qoʻmitasii, Milliy Olimpiada Qoʻmitalari, jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi Olimpiya Qoʻmitasi, XOQning Olimpiada xartiyasi koʻpchilik holatda notijorat koʻrinishdagi tadbirkorlik jamoatchilik tashkilotlari hisoblanganliklari uchun ular oʻzlarining yuridik statuslari boʻyicha notijorat tadbirkorlikni amalga oshiradilar, shuning uchun ushbu faoliyatlarda moliyaviy foyda olish asosiy maqsad hisoblanmaydi. Lekin shu bilan bir qatorda, iqtisodiy nuqtai nazardan notijorat koʻrinishdagi tadbirkorlik subyektlarining faoliyatlari FSU ishlab chiqarishdan iborat boʻlganligi uchun ularning muhim tarkibiy qismi tamoshabop xizmat hisoblanadi. Ushbu xizmatlarning sotilishi, albatta,

tegishli moliyaviy tushumlarga imkon bermaydi, Olimpiada musobaqalarini tayyorlash va o'tkazish xarajatlarini qoplay olmaydi. Shuning uchun ham Olimpiya sportidagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatlaridagi xarajatlarni qoplash uchun tamoshabinlarga chiptalar sotib olinadigan daromadlarga orqa qilinmaydi va boshqa manbalardan foydalaniladi. Ularning asosiylari televizion huquqni sotish daromadi, reklama homiylik dasturlarini joriy etish daromadi, litsenziyali dasturlarini sotish daromadi, har xil sport musobaqalari, marosimlar va o'yinlarga sotilgan chiptalardan tushgan daromad, suvenirlar va boshqa tovarlar sotish, har xil sayohlik va boshqa maishiy xizmatlar ko'rsatishdan tushgan daromadlar.

Olimpiya sportidagi notijorat ko'rinishdagi tadbirkorlik subyektlarining, ular faoliyatining muhim xususiyatlaridan biri jismoniy tarbiya va sport menejmenti elementlaridan bo'lmish marketing dasturidir. Odatda, marketing dasturlari olimpiadalar orasidagi to'rt yillik Olimpiya tsiklini o'z ichiga oladi, ularning maqsadi sportchilarni navbatdagi Olimpiya o'yinlariga tayyorgarligi va ishtirok etishlaridagi iqtisodiy masalalarni hal etishdan iboratdir. Marketing dasturlarining yuqori samaradorligini qayd etish o'rinlidir, Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi, Milliy Olimpiada Qo'mitalari, XOQning Olimpiada xartiyasi va umuman, Olimpiada o'yinlaridagi marketing dasturlarining ijrosidan yildan-yilga yuqori iqtisodiy natijalar olinayotgani ko'zga tashlanib turadi.

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi har bir Milliy Olimpiada Qo'mitalari uchun o'zlarining tadbirkorlik faoliyatlari davridagi barcha harakat me'yorlarini belgilaydi. XOQning Olimpiada xartiyasiga ko'ra har bir Milliy Olimpiada Qo'mitalari Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi oldida mavjud qoidalarga rioya qilish bo'yicha katta mas'uliyatga ega, 12/17 qoidalar Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining va XOQning Olimpiada xartiyasi, XOQga tegishli shior, bayroq, madhiya, olimpiya ramzlaridan foydalanish tartiblarini belgilaydi. Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining o'zi yuqorida keltirilgan olimpiya atributlaridan foydalanishi uchun XOQning Ijroiysi bilan oldindan kelishgan bo'lishi lozim.

Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi Xalqaro olimpiya o'yinlari mezbonlari Olimpiada Qo'mitalariga nisbatan Olimpiya o'yinlarini tayyorlash va

o'tkazish bilan bog'liq bo'lgan o'zining direktiv munosabatlarini tadbirkorlik subyekti sifatida amalga oshirib keladi. Xususan, Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi olimpiya o'yinlari mezbonlari Olimpiada Qo'mitalari uchun tijorat kontraktlari tuzishda rioya qilinishi lozim bo'lgan qo'llanmalar yaratadi. Qo'llanmalar olimpiya o'yinlari mezbonlari Olimpiada Qo'mitalarining o'yin tumorni tasdiqlashga topshirishga mas'ulaydi, olimpiya o'yinlari mezbonlari Olimpiada Qo'mitalarining rasmiy hisobotida ko'riladigan masalalar ro'yxatini belgilaydi. Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi talabiga binoan, har bir Milliy Olimpiada Qo'mitasi, olimpiya o'yinlari mezbonlari Olimpiada Qo'mitalari o'zlari tuzgan har qanday shartnomalarning haqiqiy va to'liq nusxalarini topshirishlari lozim. Xalqaro Olimpiada Qo'mitasining Olimpiada xartiyasi Milliy Olimpiada Qo'mitalarining o'z hududlarida o'tkaziladigan vaqtdagi XOQning barcha tijorat operatsiyalarining himoyasini kafolatlaydi. Xartiyadagi 12, 13, 14, 15, 16 va 17 qoidalarning rasmiy tushuntirilishidagi 12 bandga ko'ra, XOQga tegishli deviz, bayroq, gimn, olimpiya simvollaridan Milliy Olimpiada Komitetlarining o'z hududlarida XOQ tomonidan yoki uning vakolatlangan shaxsi tomonidan foydalanilishi mumkin.

Sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya va ommaviy sport insonlar salomatligini saqlash va mustahkallashdagi, aholining har xil guruhlarini sog'lom turmush tarziga jalb qilishda, qulay imkoniyatlar yaratishda tadbirkorlikning bosh ijtimoiy funksiyasi hisoblanadi. Bu uning iqtisodiy funksiyasiga va amalga oshirilishidagi tashkiliy shakliga o'z ta'sirini o'tkazadi. Sog'lomlashtirish jismoniy tarbiya va ommaviy sport sohasidagi tadbirkorlikning G'arbiy Yevropa ko'rinishi xususiyatlari, ko'pchilik tadbirkorlik subyektlarining aksariyat holatlarda, sport klubining iqtisodiyotning qaysi sektoriga tegishli bo'lishiga qaramasdan, tashkiliy huquqiy shaklda faoliyat ko'rsatishidan iborat. XI asrning boshlariga kelib Yevropa ittifoqi mamlakatlarida 700 ming sport klublari va ularda 40 mln. nafar insonlar shug'ullanib keldilar.

O'zbekiston Respublikasi sportchilari Olimpiya O'yinlarida ilk marotaba mustaqil jamoa sifatida Amerikaning Atlanta shahrida 1996 yilda ishtirok etdilar. O'zbekiston hukumati sportchilarimizni Xalqaro musobaqalar, Olimpiya, Osiyo O'yinlarida muvaffaqiyatli qatnashishlari

uchun barcha sharoitlarni yaratib bermoqda. Mustabid tuzum davrida, O‘zbekistondan yozgi Olimpiya O‘yinlarida atigi 40 nafar sportchi ishtirok etgan bo‘lsa, mustaqillikdan keyin birgina AQSHning Atlanta shahrida bo‘lib o‘tgan Olimpiya O‘yinlarida mamlakatimizning 76 nafar sportchisi qatnashib, dzyudochi Armen Bogdasarov kumush, bokschi Karim To‘laganov esa, bronza medallarini qo‘lga kiritdilar. 1994 yilda Lillixammerda o‘tkazilgan qishki Olimpiya O‘yinlarida Lina Cheryazova oltin medalga sazovor bo‘ldi.

2000 yilda Avstraliyaning Sidney shahrida o‘tgan Olimpiya O‘yinlarida esa, 77 nafar sportchi Vatanimiz sharafini himoya qilib, bokschildan Muhammadqodir Abdullaev oltin, Rustam Saidov bronza, erkin kurashchi Artur Taymazov kumush medallar sohibi bo‘ldilar.

2004 yili Afinada bo‘lib o‘tgan XXVIII Olimpiya O‘yinlarida ishtirok etgan 202 ta davlatning sport jamoalari bilan bellashgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yurtimizda Olimpiya harakatlariga, Olimpiya O‘yinlariga berilayotgan katta e‘tibor sportning barcha turlarining rivojiga hamda ko‘plab Olimpiya chepionlari yetishib chiqishi sabab bo‘layapti. Ayniqsa, sport menejmentining ushbu jarayondagi keng ishtiroki yurtimizda Olimpiya harakatlari va Olimpiya O‘yinlarining rivojiga katta turtki bo‘ladi.

Takrorlash uchun savollar

1. Olimpiya harakati nima va uning tashkilotlarini bilasizmi?
2. Olimpiya harakatidagi sport menejmentining mohiyati nimada?
3. Olimpiya qo‘mitasi va qo‘mita Nizomi nima?
4. O‘zbekistonda Olimpiya harakati va sport menejmentining rivoji qanday?
5. O‘zbekistonda Olimpiya harakati tufayli yuzaga kelgan yangi sport turlari qanday?
6. XOQ nima va Milliy Olimpiada nimani bildiradi?

IX-BOB. Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot va tashviqot ishlari

Tayanch so‘z va iboralar: Jismoniy tarbiya, sport, targ‘ibot, tashviqot tamoyillari, shakllari va vositalari.

9.1. Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillari

Mamlakatimizda sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirishga alohida e‘tibor berilmoqda.

O‘zbekiston farzandlarining nufuzli xalqaro musobaqalar, olimpiada va Osiyo o‘yinlari, qit‘a va jahon chempionatlarida yuksak natijalarni qo‘lga kiritayotgani barchamizni quvontirib keladi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning shaxsan tashabbuslari bilan respublikamizning sport salohiyati yanada oshayotgani, poytaxtda va hududlarda jahon andozalariga mos muhtasham sport majmualari, zamonaviy stadion va arenalar bunyod etilayotgani, sportchi va trenerlarga imtiyozlar berilayotgani, jismoniy tarbiya va ommaviy sport tobora ommalashib borayotgani diqqatga sazovor.

Sportning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati, uning jismoniy va ma‘naviy sog‘lomlikning asosi ekanini targ‘ib-tashviq qilish, dunyoda mamlakatimizning obro‘-e‘tiborini yanada oshirishda sportchilarimiz qo‘lga kiritayotgan g‘alabalarning rolini yoritish ommaviy axborot vositalari, xususan davriy nashrlarning e‘tiborida bo‘lishi davr talabidir.

Bu borada gazetalarimiz mavjud imkoniyatlardan nechog‘lik samarali foydalanayotgani, sahifalardan joy olayotgan materiallarning janri, uslubi, saviyasi alohida tadqiqotlar mavzusi bo‘lishi zarur.

Matbuotda faoliyat yuritayotgan jurnalistlarning ixtisoslashuvi doim ham talab darajasida emasligi, xususan, sport jurnalistlarining professional saviyasini oshirish zarurligi, yurtimizning ayrim joylarida ota-onalar, mutasaddi rahbarlar o‘rtasida sport sohasiga loqaydlik bilan qarash hollari mavjudligini alohida qayd etish zarur.

Mamlakatimizda sportni yanada rivojlantirish, uning mohiyati va ahamiyatini, bu borada amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli ishlar va bajarilishi lozim bo‘lgan vazifalarni keng jamoatchilikka yetkazish,

targʻibot va tashviqot ishlarini takomillashtirish Oʻzbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikasiyalar universitetida ochilgan “Sport jurnalistikasi” yoʻnalishida kadrlarni tayyorlash jarayonida diqqat markazida tutilmoqda.

Vazirlar Mahkamasining qarorida “Oʻzbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligiga Moliya vazirligi bilan birgalikda oʻz tasarrufidagi nashrlarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ijodiy jamoalarga malakali sport jurnalistlarini jalb etish, ularning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratib berish vazifasi” yuklatilgani diqqatga sazovor. (Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 04.11.2003 y. 484-son "Ommaviy sport targʻibotini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida" gi Qarori)*

Oʻzbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi, Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamgʻarmasi, Oʻzbekiston matbuot va axborot agentligi va "Oʻzteleradio" kompaniyasi ommaviy sport targʻiboti boʻyicha alohida faollik koʻrsatgan jurnalistlarni ragʻbatlantirish uchun yillik mukofotlar taʼsis etishgan.

Mukofotlanganlarni har yili 27-iyun –“Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kuni” bayrami arafasida eʼlon qilish anʼanaga aylangan.

Jumladan, 2018-yili ushbu tanlovda sovrindor boʻlganlar orasida Dmitriy Popov (“Sport+”), Qurolboy Kenesboyev (“Qoraqalpogʻiston sporti”), Dilshod Roʻziqulov (“Maʼrifat”), Irismuhammad Abdukarimov (“Ishonch”), Omonulla Fayziyev (“Xalq soʻzi”), Hulkar Rajabova (“Qashqadaryo yoshlar sporti”) kabi qalami oʻtkir jurnalistlarni eʼtirof etish mumkin.

Shuningdek, koʻp yillardan buyon sport jurnalistikasida oʻz ovozigaga ega Temur Nizayev (“Pravda Vostoka”), Ahadxon Abduhamidov (“Interfutbol”), Behzod Nazarov (“Futbol Ekspres”), Fazliddin Sattorov (“Arena-nyus”), Bekzod Isayev (“Sport”), Javohir Toshxoʻjayev (OʻzA) va boshqa ijodkorlarning maqolalari mushtariylar hurmatiga sazovor boʻlib keladi.

9.2. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot ishlarining xususiyatlari

Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida qonunining 9–moddasi “Jismoniy tarbiya va sportni, sog'lom turmush tarzini targ'ib etish”;

Jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish bu jismoniy madaniyat ma'lumotlarini (ilmiy asoslangan maslaxatlar, tavsiyanomalar, uslubiy kontseptsiyalar) zamonaviy ommaviy axborot vositalari yordamida axolining eng keng qatlami kundalik xayotiga jismoniy madaniyat va sportni targ'ib qilish maqsadida yoyish va ommalashtirish buyicha maqsadga yo'niltirilgan foaliyatdir.

Jismoniy madaniyat va sportni targ'ib qilish jismoniy madaniyat xarakatlari boshqarishning muxim funksiyasi xisoblanadi. Uning asosiy vazifalari:

- alohida jismoniy madaniyatga ongli munosabotlarni shakllantirish;
- jismoniy madaniyat kadrlarini (jamoatchi va shtatli) jismoniy tarbiya tizimi soxasidagi zarur nazariy bilimi bilan qurollantirish;
- jismoniy madaniyat bilan shug'ullanishni xoxlovchilarni ilmiy asoslangan uslubiy maslaxatlar va tavsiyanomalar bilan tahminlash, yosh jins, jismoniy tayyorligi, kasbi va boshka xususiyatlarini xisobga olib ishlab chiqilgan;
- vatanimizdagi ilgor ish tajribalar va xorijiy o'qitish trenirovka metodlarini keng yoritish;
- korxonalarda, o'quv yurtlarida, muassasalarda, jismoniy xo'jaliklarida sportchi – razryadlilar va yuqori malakali sportchilarni tayyorlash buyicha jismoniy madaniyat va sport tashkilotlarini ommaviy jismoniy madaniyatni rivojlantirish borasidagi ishlarini amaliyotga yoyish va tadbiq etish;
- aholining barcha qatlamida sog'lom turmush tarzini shakllantirish;
- mamlakatimiz va chet elda sodir bulayotgan jismoniy madaniyat va sportning yorqin voqealarini axoliga yetkazish.

Jismoniy madaniyat va sportni targ'ib qilish o'zining tashkiliy strukturasi ega. Ijodiy ishchi kadrlar axborotni yoyishning eng zamonaviy texnik vositalariga ega. Sobiq ittifoqdada xar yili 14-15 mln. nusxada kitob, 30 taga yaqin sport filmlari, 31 xildagi bir martalik nusxada

8 milliondan ortiq tirajda chiqqan xar kuni radio va televideniya bo'yicha eshittirishlar olib borilardi.

Tashviqot faoliyati uchun guruxdagi tashkilotlar quyidagi ishlar amalga oshiriladi:

1. Jismoniy madaniyat tashkilotlari (jismoniy madaniyat va sport qo'mitalari, kasaba uyushmasining QSJsi, idoraviy jismoniy madaniyat tashkiloti, jismoniy madaniyat jamoalari, sport klublar, jismoniy madaniyat o'quv yurtlari, sport matbuoti);

2. Davlat tashkilotlari (xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, madaniyat, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari, Vazirliklar, professional texnik tahlim davlat qumitasi, "Vatanparvar" va boshqalar).

3. Markaziy davlat va jamoat mafkuraviy axborot tashviqot tashkiloti (Respublika kasaba uyushmasi, yoshlar qumitasi, radio eshittirish va televidenie davlat qo'mitasi).

Barcha tashkilotlar, jismoniy madaniyat va sportni tashviqot qilinishi amalga oshiradigan maqsad va vazifalar, ommalarga tushuntirish ishlarini olib borishda yagona metodologik tamoyilga amal qiladi. Prezident va xukumatimiz qabul qilgan qonun va qarorida belgilab berilgan shuningdek boshqa xislatlarda xuquqiy demokratik va fuqarolik jamiyatlarda jismoniy madaniyat va sportning rivojlanishini belgilaydigan.

Targ'ibot mexanizmida muxim o'rinni ixtisoslashgan tashkilotlar va strukturaviy bo'limalar egallaydi, apparatlar xarakat qiluvchi va mafkuraviy tashkilotlar. Ularga kiradi masalan, Ibn Sino O'qituvchi nashriyotlari televidenie va radio eshittirishning sport taxririya bo'limlaridir.

Bu barcha tashkilotlar va bo'linmalar, axborot targ'ibot ishlarining uziga xos vositalari, shakllari va metodlaridan foydalanib, jismoniy madaniy bilimni aktiv targ'ibot qiladi.

Jismoniy madaniyat va sportni targ'ibot qilish bo'yicha ishlar quyidagi asosiy tamoyilar asosida quriladi: 1. Mafkuraviy, 2. Ilmiylik va ishonchlilik, 3. Differensiyallash (tabaqalash, konkretlilik), 4. Tahsirning kengligi va samaradorligi.

Mafkuraviy tamoyil asosiy xisoblanadi. U, jismoniy madaniyat va sportni targ'ibot qilish doimiy ravishda davlat, jamoat, jismoniy madaniyat

tashkilotlarining diqqat markazida turishi shart, barcha aholi o'rtasida zamonaviy jamiyatda jismoniy madaniyatning ijtimoiy roli xamon ortib bormoqda, uning mustaqil davlatning ko'p qirrali faoliyatining tarkibiy qismi sifatida ko'rsatish, ayniqsa yosh avlodlarni tarbiyalash buyicha, o'zida ma'naviy boyliklari, axloqiy pokliklar va jismoniy kamolatlari mujassamlashtirilgan.

Jismoniy madaniyatni targ'ibot qilishning mafkuraviylik tamoyillar shundan iborat, Prezident va Vazirlar Mahkamasining jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirish masalalari buyicha qonun, qaror va ko'rsatmalarini har bir fuqaroga yetkazish, har bir jamoat va davlat tashkilotiga, xalqimizning ishiga bog'liq bo'lgan, qathiyat bilan bu qarorini hayotga tadbiq etishga erishish.

Jismoniy madaniyat va sportni targ'ibot qilishda ilmiylik va ishonchlilik tamoyili muhim hisoblanadi, chunki metodik tavsiyanoma va maslaxatisiz, axborot ma'lumotsiz ularni tasavur qilib bo'lmaydi.

Jismoniy madaniyat va sportni targ'ibot qilishning mazmuni ilmiy nazariy jismoniy tarbiya tizimi orqali belgilanishi va bo'lishi kerak.

Mamlakatimiz jismoniy tarbiya tizimining asosida huquqiy demokratik va fukarolik jamiyati kurish g'oyasi jismoniy tarbiya masalalari buyicha yetishi zarur chunonchi demokratik jamiyat qurish nazariyasi, falsafa, sotsiologiyaning ilmiy ma'lumotlari, pedagogika, psixologiya, tibbiyot, biologiya va fiziologiya.

Targ'ibot ta'sirining kenglik samaradorlik tamoyili eng zamonaviy axborot vositalarining yuqori samaradorligi va natijadorligi tug'risida axolini jalb qilish, ayniqsa yoshlarni muntazam jismoniy madaniyat mahlumotlariga jalb qilish tug'risida gapiriladi.

Hozirgi paytda Toshkentdan "Sport" gazetasi, ayrim sport federatsiyalarning jurnallari nashrdan chiqmoqda.

Radio va televideniye: Jismoniy bilimlarni aholi o'rtasida yoyishida radio va televideniye katta o'rin tutadi. Mamlakatda jismoniy madaniyat va sport intensiv rivojlar tahsiri ostida sport teleeshittirishning usishi sport mavzularidagi televizion kursatuvlar xajmi tez ortib bormoqda. Bu narsa jaxondagi barcha televideniya uchun xarakterlidir. Binobarin, 1954 yildagi futbol bo'yicha jaxon chempionatini televizorda birinchi marta

kursatildi. Ularni 50 mln. kishi, 1958 yili 400 mln. kishi, 1970 yili 700 mln. kishi tomosha qildi. Myunxendagi XX Olimpiya Uyinlarini 1 milliarddan ortik tomoshabin tomosha qildi.

O‘z mazmuniga kura sport televizion va radio eshittirishlar, axborot voqealar, targ‘ibot va o‘quv – metodik bulimlariga ajratiladi.

Axborot voqealar eshittirishning bosh vazifasi – mamlakatimizda va xorijdagi sport xayotida xarakterli voqealar, qiziqarli chikishlar, operativ kursatish va izox berishdan iborat.

Targ‘ibot teleeshittirishning asosiy vazifasi – jismoniy madaniyat va sport inson xayotining ajralmas tarkibiy qismi ekanligi, ularning odamlarning soglom turmush tarzini shakllantirishdagi tahsiri, salomatlikka, ijodiy faolikka dahvat etishdir.

O‘quv – metodik eshittirishlardan maqsad jismoniy madaniyat va sport soxasidagi metodik bilimlarni targ‘ibot qilish, gigienik malakalarini shakllantirish, jismoniy madaniyat mashg‘ulotlariga muntazam o‘tkazishning barqaror odatlarni tarbiyalashdan iborat.

Kino. Sport filg‘mlarini ishlab chiqishning o‘sishi asosida, ularning turli xil shakllardan foydalanish jismoniy madaniyat va sportni targ‘ibot qilishning aloxida yo‘nalishi shakllandi, - kinotarg‘ibot yoki kino vositasidagi targ‘ibot. Bu kinofilg‘mdan foydalanib axoli o‘rtasida jismoniy madaniyat bilimlarini tarqatish maqsadidagi bir butun shakllar va metodlar mavjuddir. Kinotarg‘ibotning ta‘sirchanligi va samaradorligini – kinematografning o‘zining spetsifikatsiyasidir: insonga ko‘rish va eshitish obrazlari ta‘sir ko‘rsatishidir.

Sport kinomatografi 4 janrda rivojlanadi: badiiy, xronikali - xujjatli, ilmiy – ommabop va o‘quv – metodik. Agar bu janrlarni targ‘ibot mazmuni jixatdan qaraydigan bo‘lsak, ularda sport filg‘mlarini 2 ta asosiy guruxga ajratish mumkin: tashviqot – targ‘ibot va o‘quv – metodologik.

Birinchi guruxga badiiy, mulg‘tiplikatsion, xronikali – xujjatli va ilmiy – ommabop filg‘mlar kiradi. Bu guruxdagi filg‘mlarning asosiy vazifasi – aloxida jismoniy tarbiya va sportda to‘g‘ri munosabatlarni shakllantirish, ularning ijtimoiy, tibbiy – biologik, tarbiyaviy aspektlarini, ochib berish, jismoniy madaniyat mashg‘ulotlarining xarakterining tanlashiga,

salomatlikka, ijodiy uzoq umr ko'rishga mehnatning oshishiga ijobiy ta'sirini ko'rsatishdir.

Jismoniy madaniyat va sport ko'rgazmali targ'ib qilishda axoli o'rtasida quyidagilar qullanadi, tasviriy sanhat, grafika, skulg'ptura, fotografiya.

9.3. Jismoniy tarbiya va sportni targ'ibot qilish ishlarining turlari, shakllari va vositalari

«**Manaviyat va ma'rifat**» **jamoatchilik markazi** - 1994-yil 23-iyunda O'zbekiston Prezidentining farmoniga binoan tashkil etildi. Shu asosida O'zR VM xam qaror qabul qildi. Unga ko'ra, markaz keng omma bilan hamkorlikda ishlovchi, davlat byudjetidan mablag' bilan taminlanishi va shu bilan bir qatorda xo'jalik xisobida xam ish yurituvchi ijtimoiy tashkilotdir. Uning **vazifalari**:

«Sotsiologik tadqiqotlar, so'rovlar o'tkazish orkali o'zbek xalqining boy ma'naviy merosi, sharqona va umuminsoniy qadriyatlar asosida mamlakat, millat kelajagini belgilaydigan ilg'or g'oyalarni yuzaga chiqarish hamda xayotga tadbik etish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish» kabilar belgilangan.

Targ'ibot ishlari – eng muhim va xalqchil voqe'liklar hamda zaruriyatlarni ommaga etkazish targ'ibot ishlarning mazmunini tashkil qiladi.

Targ'ibot jonli va ta'sir ko'rsatuvchi manba hisoblanadi. «Paxtakor», «Dinamo», «Yoshlik», kabi sport jamiyatlari hamda yirik klublarning erishgan avvalgi va hozirgi yutuqlari hamda ilg'or tajribalari targ'ibot manbai bo'lib qoladi.

Respublikada JTvaS ishlarini targ'ibot qilishda gazetalar, jurnallar, nashriyotlar, O'zteleradiokompaniya va boshqa **ommaviy targ'ibot vositalarining** o'zni benihoya kattadir.

Eng muhim va jonli targ'ibot vositasi sifatida sport musobaqalari, ommaviy sog'lomlashtirish tadbirlari, jamoalarning o'rtoqlik uchrashuvlarini tashkil kilish lozim. Ularda sport tashkilotlarining rahbarlari, olimlar, faxriylar, xalqaro sport musobaqalarining sovrindorlari bilan muloqotlar uyushtirishni yaxshilash, maktab o'quvchilarining

«Kuvnok startlar» va «Umid nihollari» sport musobaqalarini mazmunan boyitib televideniya orkali namoyish qilish kerak.

Targ'ibot milliy kadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy madaniyat hamda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni aholiga etkazish, o'quvchi yoshlarning dunyo qarashlarini va ishlab chiqarishga bo'lgan munosabatlarni yoritish, tushuntirish va barcha aholining ongiga to'la singdirish quroli bo'lib xizmat qiladi.

Sport reklamalarining mazmuni yirik stadionlar, o'yin maydonlari, otchoparlar, velotrekklar, ko'cha, hiyobonlardagi sportga doir reklama, afishalar, shuningdek televideniyaning barcha kanallari tarkibida mavjud bo'lgan sport reklamalarida namoyish etiladi.

Sport inshootlari, televideniyaalarda namoyish etilayotgan reklamalarda o'tkazilayotgan musobaqalar, dongdor klublar, komandalar, sportchilar qatori sport buyumlari, jihozlari, sportchilarning iste'mol qiladigan ichimliklari va boshqa turlar ko'proq o'rin oladi.

O'zbekistonning yirik shaharlari, viloyatlarning markazlaridagi sport majmualari, stadionlar, tennis kortlari, suv havzalarida o'tkazilib borilayotgan rasmiy musobaqalar jarayonida turli xil reklamalar tashkil etilmoqda. Televidenie va radio orqali sport sohasidagi yangiliklar, sport jihozlari va boshqalarni targ'ib qilish odat tusiga aylandi. Bunday faoliyatlar sport marketingining yurtimizga qadam qo'yayotganligidan darak beradi.

Ommaviy axborot vositalari orqali jismoniy tarbiya va sportni targ'ib qilish bilan birgalikda uning taraqqiyotdagi asosiy bosqichlar, omillar ham yoritib borilmoqda. Bunda sportlotto, stadionlardagi qatnashib kelayotgan tomoshabinlarning soni, homiylarning amaliy jihatdan ko'rsatayotgan moddiy yordamlari ham o'z ifodasini topmoqda.

Ishlab chiqilgan (olingan) mahsulotlarni xaridorlarga (talabgorlar) etkazish uchun juda ko'p faoliyatlarni amalga oshirish, ya'ni harakat qilish lozim bo'ladi. Bu jihatlarni ham avvaldan maqsad yo'lida rejalashtirish talab etiladi. Bunda eng muhim bo'lgan omillar va shakllar quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- murojaat qilish;
- xabar qilish;

- ishontirish;
- mahsulotlar haqida ma'lumotlar;
- xizmat turlari;
- asosiy g'oyalar va hokazolar.

Mahsulotlarni o'tkazish uchun ehtiyojlarni kuchaytirish (rag'batlantirish) hamda tashkilotlar, kompaniyalar ramzini yaxshilash maqsadlari qo'yiladi.

Sport reklamasida asosiy maqsad, vazifalar va g'oyalarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan tadbirlar asosida quyidagi faoliyatlarni o'tkazish lozim bo'ladi:

1. Faoliyatlarni harakatlantiruvchi targ'ibotlar (matbuot, teleradio, sport inshootlari, ko'rgazma reklama, uchrashuv, xatlar yuborish va hokazolar).

2. Doimiy nashr etiladigan vositalarda (jurnal, seriyali qo'llanmalar, xabarlar va hokazolar) nashr qilish.

3. Matbuot-anjumanlar, prezentatsiyalar.

4. Maxsus nashriyotlar.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, mahsulotlarni o'tkazish faoliyati shaxsiy sotish yo'li bilan ham amalga oshiriladi. Bunda sotuvchi va boshqa xizmatchilarning qiyofalari, kiyinishlari, zeb-ziynatlari (taranish, upa-elik va hokazolar), o'zini tutish (ochiq chehra), qo'llar bilan ko'rsatish kabi harakatlar muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro Olimpiya qo'mitasi Olimpiya o'yinlarini o'tkazish jarayonlarida, xalqaro sport harakati bilan bog'liq bo'lgan barcha jarayonlarda faol ishtirok etadi. Bu o'rinda jahon chempionatlari, turnirlar, rasmiy uchrashuvlar musobaqalarda olimpiya g'oyalarini olg'a surish maqsadida turli reklamalarni qo'llaydi.

Ayniqsa, Olimpiya o'yinlari o'tkaziladigan vaqtda tashkilotchi davlatning tijorat, marketing faoliyatlariga, ya'ni Olimpiya belgilari, nishonlari va boshqa mahsulotlarni tomoshabinlar, vakillar va musobaqa qatnashchilariga sotishga yo'l ochib beradi. O'z o'rnida bu faoliyatlar olimpiya g'oyalarini targ'ib qilish faoliyatlarini amalga oshiradi.

«**Jismoniy tarbiya va sport to'grisida**»gi konun, «Sog'lom avlod uchun» farmon xamda «Navro'z», «Ekosan», «Mahalla», «Ma'naviyat va

ma'rifat» kabi jamg'arma uyushmalarini tashkil qilish to'g'risidagi qarorlarda Respublikada kechayotgan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy yangilanish jarayonlarini aholiga tushuntirish **vazifalari** yuklanadi. **Bu vazifalar ichida jismoniy tarbiya, sport va sayoxatning sog'lomlashtirishdagi mohiyatini targ'ibot qilish muhim o'rin tutadi.**

JTvaS va sayohatlarni targ'ibot qilishda jismoniy tarbiya o'qituvchilari, murabbiylar, etuk sportchilar, sport faxriylari, rahbar xodimlar ayniksa, olimlar katta faoliyat ko'rsatadilar. Ular ma'ruza o'qish, suhbat o'tkazish, sportcha chiqish va turli sport musobaqalarini tashkil qilish yullaridan keng foydalanishlari zarur. SHuningdek targ'ibot ishlarining ta'sirchanligi, ilmiyligi, xaqiqiyliigi va aholining qiziqishlarini e'tiborga olgan holda bo'lishini ta'minlash lozim.

JTvaS va sayoxat sohasidagi erishilgan yutuqlar. Eng asosiy ko'rsatkichlarning rivojlanish mikdorlari hamda inson tanasining chiniqtirish, go'zallashtirishga xizmat qiluvchi jismoniy mashqlar, turli harakatli uyinlarning mohiyatlarini targ'ib qilish, tub aholining ongiga singdirish hozirgi kunning eng muhim muammolaridan hisoblanadi. Hozirda bu muammolarni echimi ishlanmokka.

9.4. Sport tashkilotlarida targ'ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilish uslublari

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, sportga qolaversa aynan aholining salomatligini yanada tiklash maqsadida bir qancha ommaviy sportni rivolantirish va takomillashtirish borasida qonun va qarorlar joriy etdi. Shulardan biri O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining Qarori bo'lib, "Ommaviy sport targ'ibotini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" 03.07.2017 yil joriy etildi.

Ushbu qarorning joriy etilishi joylarda ommaviy sportning yanada rivojlanishi, sport inshootlarining qayta rekonstruksiya qilinib, yangi sport inshootlarining aholi extiyojlari uchun topshirilishi, chekka qishloq tumanlarda ham zamonaviy sport inshootlari va malakali murabbiylar xizmatidan foydalanish amalga oshirila boshlandi. Ayniqsa, e'tibor molik jihati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yildagi "Xotin qizlar sportni rivojlantirish to'g'risida"gi Farmoni uzoq viloyat va tuman

qishloqdagi qizlarning sport bilan yanada ko‘proq shug‘ullanishi va o‘zlarining iste’dodlarini keng ko‘lamda qolaversa, Jaxon sport arenalarida namoyish eta olish imkoniyati tuxfa etdi. Buning amaliy natijasi o‘laroq, 2006 yildan O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida “Xotin - qizlar sportni rivojlantirish” ta’lim yo‘nalishi ochilib, birinchi o‘quv yilidan Respublikaning barcha viloyatlaridan 220 nafar xotin – qizlar o‘qishga qabul qilindi.

Hozirgi kunga kelib xotin-qizlar sportni rivojlantirish borasida ulkan ishlar qilinib, ular o‘rtasida “Ayollar spartakiadasi”, “Sport malikasi”, “Sport oilasi” ko‘rik tanlovlari, milliy sport turlari bo‘yicha esa Xalq milliy o‘yinlari, joylarda milliy bayramlarimizda milliy sport musobaqalarimiz va ko‘rgazmali chiqishlar muntazam o‘tkazilib kelinmoqda.

Respublikada ommaviy sportning rivojlanishi eng avvalo bolalar sportining rivojlanishi bilan bog‘liq holda ta’riflanadi. Bu borada Respublikamizda faoliyat yuritayotgan bolalar va o‘smirlar sport maktablarining o‘rni judayam ahamiyatga molikdir. Ushbu sport maktablarida tarbiyalanayotgan shug‘ullanuvchi bolalar va yoshlar, Jahon xalqlari nigohida tan olingan “Kichik olimpiada” nomini olgan uch bosqichli “Umid nihollari”, “Barkamol avlod”, “Universiada” sport musobaqalarida o‘zlarining sport texnik taktik mahoratlarini sinovdan o‘tkazishib, sport turlari bo‘yicha terma jamoalar safiga sport zaxiralarini yetishtirib beradilar.

Aholi turar joylarida ommaviy sport ishlarini muvaffaqiyatli o‘tkazishda sport inshootlari katta ahamiyat kasb etadi. Bu inshootlar belgilangan qurilish me‘yorlari talablariga mos, bolalar va kattalarning extiyojini qondiradigan, shu turar-joy qurilishiga munosib, hamoxang bo‘lishi kerak. Bunda shu yerda yashovchi soha mutaxassislari, o‘qituvchi-murabbiylar, tuman, shahar hokimiyatlari, sport tashkilotlari hamda xomiylarning faol ishtiroklarini ko‘prok jalb qilish kerak bo‘ladi.

O‘zbekiston Prezidenti farmonlari va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari asosida aholining o‘zini-o‘zi boshqarishini tashkil qilish borasidagi tadbirlar muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Shu asosda O‘zRes «Mahalla» jamg‘armalari ish boshladi.

Oliy Majlis tomonidan tasdiqlangan **«Mahalla» hamda aholining o‘zini-o‘zi boshqaruvchi boshlang‘ich tashkilotlari - mahalla oqsoqollari kengashlari ta’ sis etildi.** Bu kengashlar tarkibiga mahallada yashovchi nurinoylar, masjid xodimlari, davlat idoralarida faoliyat ko‘rsatuvchi shaxslar, madaniyat, san’at, tibbiyot, tijorat, savdo hodimlari saylab qo‘yilmoqda. Ularning asosiy vazifalari quyidagilarni hal qilishdan iborat:

1. O‘zbekiston Prezidenti, hukumati va o‘z hududlariga qarashli bo‘lgan hokimiyatlarining farmon, qaror va ko‘rsatmalarini aholiga tushuntirish, targ‘ib qilish.

2. «Navro‘z», «Mustaqillik kuni» bayramlari va an’anaviy milliy bayram hamda marosimlarni maqsadli o‘tkazish.

3. Oilani tinch, osoyishta yashashlariga hissa qo‘shish.

4. Oilalarda Xotin-qizlarning faoliyati va farzandlar tarbiyasini yaxshilash yo‘llari.

5. Turli ommaviy-sog‘lomlashtiruvchi sport tadbirlari, xalq milliy o‘yinlarini o‘tkazishda yordamlashish.

Mahallalarda tadbirlarni hal qilishda moddiy ta’minot kerak bo‘ladi. Shuning uchun «Mahalla» xayriya jamg‘armasi tashkil etildi. Unga tushgan jamg‘arma mablag‘lari asosan quyidagi sohalarga sarflanadi:

1. Nogiron bolalar, nuroniylarga bayram arafalarida moddiy yordam va sovg‘alar qilish.

2. Kam ta’minlangan va ko‘p bolali oilalarga moddiy yordam berib borish.

3. An’anaviy bayramlar va marosimlarda zaruriyat uchun moddiy ko‘maklashishi.

4. Mahalla oqsoqollari kengashining rasmiy faoliyatlari, xo‘jalik ishlari va boshqa sohalarga mablag‘lar ajratish.

Takrorlash uchun savollar

1. Jismoniy tarbiya va sporda targ‘ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillari nimalardan iborat?

2. Jismoniy tarbiya va sporni targ‘ibot ishlarining xususiyatlari qanday?

X-BOB. Professional sport menejmenti, Professional sportchilar faoliyatini rag‘batlantirish

Tayanch so‘z va iboralar: Professional sport, umumiy sport, sport musobaqalari, musobaqalarni tashkil etish, musobaqalarni o‘tkazish, musobaqalarda qatnashish, asosiy faoliyat, tur, sifat, jarayonlar, ishtirok etish, marosim, musobaqalar, tashkilotchilar, moddiy rag‘batlantirish, xizmat haqi, ko‘zda tutish, tashkiliy tizim, sport turi, federatsiya, professional sport tashkilotlari, sport birlashmalari, mehnat shartnomalari, Amerikanacha, Yevropacha, Aralash modellar, legioner. Professional sporti, menejment, korporativ boshqaruv, sport klublari, xilma-xil faoliyat, yo‘nalishlar, shaxs, sport tashkilotlari, o‘zaro hamkorlik, ish yuritish, korporativ boshqaruv tizimi, manfaatdor shaxs, sport turlari, jismoniy tarbiya jamiyatlari, sport klublari, ta‘sischilar, hissadorlar (aktsionerlar), o‘yinchi, murabbiylar, havaskorlar, homiylar, investorlar, davlat tizimi, vakillar. Menejment, professional sport menejmenti, omillar, evolyutsiya, zamonaviy, motivatsiya funksiyasi, sportchilar, rag‘batlantirish, mexanizm, “Ijtimoiy rivojlantirish”, “Kutish nazariya” motivatsion model-lar, ilm, professional, omillar, moddiy rag‘batlantirish, rekord, sovrindor, o‘rin, stipendiya, qo‘shimcha moddiy imtiyozlar, tijoratli startlar, gonorarlar, Olimpiya sporti, pul mablag‘i.

10.1. Professional sportning mazmuni va mohiyati. Professional menejmentda korporativ boshqaruvning xususiyatlari

Professional sport umumiy sportning bir turi bo‘lib, sport musobaqa-larini tashkil etish, ularni o‘tkazish, ularda qatnashish hamda sportchi o‘zining asosiy faoliyat turi sifatida barcha jarayonlarda ishtirok etib, marosim va musobaqalar tashkilotchilari tomonidan moddiy rag‘batlantirilishi yoki xizmat haqi olishini ko‘zda tutadi.

Professional sportning tashkiliy tizimi sport turi bo‘yicha rasmiy tan olingan federatsiyaga kiruvchi professional sport ligalari, assotsiatsiyalar, ittifoqlar, professional sport klublari, professional sport guruhlar va professional sport, professional jismoniy tarbiya va sport birlashmalari bilan mehnat shartnomalari tuzgan sportchi professionallardan iborat bo‘ladi.

Jahonda professional sportning uchta modeli mavjud: amerikanacha, yevropacha va aralash.

Birinchi model uchun eng asosiy qonun foyda olishdan iboratdir, sportchilar ish haqi darajasini differentsiyalash, guruh a'zolari ish haqi fondining limitini oldindan belgilash, homiylarsiz faoliyat ko'rsatish, televizion huquqlarni sotuv narxining o'ta balandligi, yangi kirib kelayotgan klublarga qo'yiladigan katta badallar, sotilgan chiptalardan olingan daromadni taqsimlash tizimi, sport inshootlaridan foydalanilganda to'lanadigan ijara haqining pastligi va soliq imtiyozlari asosiy omillardan hisoblanadi.

Amerikanacha modelda sport tashkilotlari va ularning moliyaviy imkoniyatlarini doimiy ravishda boshqarib borishga katta e'tibor beriladi. SHunday holatlar ham uchrab turadiki, agarda guruhlar ko'zga tashlanarli darajada katta tafovut bilan boshqa guruhlar ustidan g'alaba qozonaversalar, tegishli liga rahbarlari kuchli guruhni tarqatib yuborishdek, keskin choralar ko'rganlar. (Masalan, 1920 yilda Milliy xokkey ligasida shunday bo'lgan). Amerikada guruhlarining nisbatan teng kuchli bo'lib, faoliyat ko'rsatishiga harakat qilinadi, bunday holatni ta'minlovchi mexanizm draft tizimi deb ataladi, u albatta, super klublarning paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaydi. Yevropadan farqli o'laroq, AQSHda turli sport jamoalari orasidagi moliyaviy imkoniyalarda katta tafovut uchramaydi. Bunga quyidagicha erishiladi:

- musobaqalarni tashkil etishning konstant (bir xillik) prinsipi;
- AQSH sport ligalarining draft tizimi orqali guruhlarining mohirlik darajasini ma'lum me'yorda ushlab turishi (AQSH da homiylik asosan, olimpiya va studentlik sporti bilan bog'liq, 2008 yildan boshlab draft tizimi Rossiya va boshqa davlatlarda ham qo'llana boshladi);
- chempionlarni pley – off tizimi orqali aniqlash.

Amerika sportida guruhlarining amaldagi chempionatlarda qaysi o'rinni egallaganliklari deyarli katta ahamiyatga ega emas, chunki pley – off tizimida hatto autsayderlar ham g'alaba qozonishi mumkin. Amerika professional ligalarida Yevropa, Osiyo, Rossiya, O'zbekiston va boshqa davlatlarga o'xshab, tez-tez uchrab turadigan, chempionat o'yinlari tugashidan ancha ilgari, muddatdan oldin biron-bir guruhning chempion

bo'lish holatlari uchramaydi. Shuning uchun keyingi yillarda Rossiya va boshqa davlatlarda basketbol va xokkey federatsiyalari milliy chempionatlariga qiziqishni kuchaytirish, o'yinchilar mas'uliyati va musobaqalar keskinligini oshirish maqsadida pley-off tizimidan foydalanishga harakat qilmoqdalar.

Amerika modelidan farqli o'laroq, Yevropa modeli musobaqalar o'tkazishda rotatsion prinsipga asoslangan: oxirgi o'rinni egallagan guruh oliy ligadan chiqib ketadi, o'rniga sport ko'rsakichlariga ko'ra, tanlangan boshqa guruh keladi. Tashkiliy tomondan professional liga sport turi bo'yicha milliy federatsiya tarkibiga kiradi. Ushbu xususiyatlar guruhlarni shakllantirishda, homiylik ishtirokini ta'minlashda (Evropa klublari 50 %gacha daromadlarini homiylik qo'llab- quvvatlashlari evaziga oladilar) va mahalliy hukumatning moliyaviy qo'llab- quvvatlashlarida o'z aksini topadi. Yevropada professional klublar o'z televizion huquqlarini sotishdan Amerikadagidan ko'ra, kamroq daromad oladilar. Na Amerika, na Yevropa professional sportida milliy terma jamoalar uchun sportchilar tayyorlash masalasi ko'rilmaydi. Musobaqalarni tashkil etishdagi Yevropa sistemasi milliy chempionatda ustunlik qiluvchi bir necha kuchli guruhlarni paydo bo'lishiga olib keladi.

Jahon professional sporti tadbirkorlik faoliyati qonunlari asosida rivojlanadi. Sport tomoshalari va ularga ko'mak hisoblanuvchi atributlar tovarga aylanib, sotiladigan va sotib olinadigan bo'ldi. XX asrning ikkinchi yarmida jahon sportining tezlik bilan tijoratlashuviga ko'p jihatdan Xalqaro va olimpiya sportining tijoratlashgani sabab bo'ldi. Xalqaro sport tashkilotlari va Xalqaro olimpiya qo'mitasining professional sportchilarni ilgarigi havaskorlar musobaqalarda ishtirok etishga ruxsat berganliklari ham katta omil bo'ldi.

Keyingi yillarda Rossiyada, jumladan, O'zbekistonda ham professional sporti menejmentining faol shakllanishi va rivojlanishi ko'zga tashlanib turadi, bu ko'p jihatdan O'zbekistonning ma'lum sport turlari bo'yicha Xalqaro arenada o'z mavqelarini mustahkamlab kelayotganliklari bilan bog'liq.

Masalan, Rossiyani oladigan bo'lsak, 2001-yilgi yozgi mavsumda jahon birinchiligidagi musobaqalarda oltin medallar (83 medaldan 34 tasi

oltin) bo'yicha birinchi o'rinni egallagan va AQSH (64 medaldan 23 tasi oltin) hamda Hitoy (47 medaldan 21 tasi oltin) guruhlarini ortda qoldirgan. 2008-yilgi Pekin O'yinlaridan oldin ko'rsatkichlar susaygan, 2007-yilgi jahon birinchiligidagi musobaqalarda oltin medallar AQSH 101 (45 oltin, 26 kumush va 30 bronza), Hitoy 92 (38, 28, 26), Rossiya esa uchinchi o'rinda 81 (29, 31, 21).

2005-yilda MASK futbol jamoasi UEFA kubogi musobaqalarida g'alabaga erishdi. 2008 yilda uning yutig'ini takrorlash "Zenit" Sank – Peterburg guruhiga nasib etdi, shu yilning o'zida u Chempionlar Ligasi g'olibi "Manchester Yunayted" jamoasini 2:1 hisob bilan mag'lub etib, Superkubok sohibligiga muyassar bo'ldi. 2006-yilda MASK basketbol jamoasi Yevropadagi eng kuchli jamoa degan sharaflı nomga ega bo'ldi. 2007-yilda Rossiya tennischilari keyingi to'rt yil ichida uchinchi marotaba Federatsiya Kubogi sovrindori bo'ldilar.

2007-yilda rossiyalik basketbolchilar va voleybolchi qizlar Yevropa chempionlari bo'lishdi, Rossiyaning basketbolchi qizlari jahon chempionatining oltin medaliga sazovor bo'ldilar, Futbol jamoasi esa Angliya terma guruhini 2:1 hisobda mag'lub etib, Yevropa birinchiligining final bosqichiga chiqdi va bronza medaliga sazovor bo'ldi. 2008-yilda MASK basketbol jamoasi ikkinchi marotaba Yevropa chempioni bo'ldi, xokkey terma jamoasi 15 yillik tanaffusdan so'ng yana jahon chempioni bo'ldilar va ular 2009-yilda o'z yutuqlarini ikkinchi marotaba takrorladi. Nihoyat, 2009-yilda rossiyalik sportchilar Serbiyadagi Universiadada 1-jamoa o'rini egalladilar.

Shunday xulosa qilish mumkinki, Rossiya sportchilarining ulkan g'alabalari asosan, sportning ko'proq tijoratlashgan turlari bilan bog'liq bo'lgan, ular tarkibida ham sportchi, ham murabbiy sifatida legionerlar ko'p bo'lishgan. Sportning boshqa turlarida natijalar bir muncha yaxshi bo'lmaganligini ko'rish mumkin. Jumladan, Rossiya terma guruhining Vankuver-2010 qishki Olimpiya o'yinlaridagi mag'lubiyati tasodifiy hol emas. Rossiya terma guruhi norasmiy hisob bo'yicha faqat 11-o'ringa erishdilar, xolos. Atigi 15 ta medalga erishdilar, ulardan 3 tasi oltin, 5 – tasi kumush va 7 ta bronza edi. Birinchi o'rinni 14 ta oltin medal bilan

Kanada terma guruhi, ikkinchi o‘rinni 10 ta oltin medal bilan Germaniya va uchinchi o‘rinni 9 ta oltin medal bilan AQSH egalladi.

Professional sporti menejmentining shakllanish va rivojlanish jarayoni faqatgina tashqi omillari ta‘sirida bo‘lib qolmay, balki o‘z navbatida, ichki bozor, ijodiy qadriyatlar, jamiyatdagi xukumronlik kuchlari, tarixiy an‘analar va boshqa omillar ta‘sirida bo‘lib, evolyutsion ravishda jahon miqyosida shakllanib kelgan va amaldagi professional sporti modellarining faol funksiyasi bo‘lib kelgan. AQSHning yetakchilik o‘rnini egallab kelgan jahon professional sporti modellarining baynalminallashuv jarayonlarini ham inobatga olish maqsadga muvofiqdir.

Quyidagi jadvalda professional tijorat sporti menejmenti modellarining nisbiy tahlili berilgan.

10.1.1. - jadval

Professional tijorat sporti menejmenti modellarining nisbiy tahlili

Modellar tavsifnomasi	AQSH	Evropa	Rossiya	O‘zbekiston
Sport turlari	Sportning milliy turlari.	Sportning an‘anaviy professional turlari	Sportning an‘anaviy professional turlari	Sportning milliy turlari.
Musobaqalarning asosiy turlari	Sportning an‘anaviy professional turlari.	Rotatsion (Oxirgi o‘rindagi chiqib ketadi)	Rotatsion (Oxirgi o‘rindagi chiqib ketadi)	Rotatsion (Oxirgi o‘rindagi chiqib ketadi)
Menejment	Konstantli (iqtisodiy, shou-biznes, sport prinsipi	Havaskor sport federatsiyasi bilan birlashgan	Havaskor sport federatsiyasi bilan birlashgan	Havaskor sport federatsiyasi bilan birlashgan
Huquqiy asoslar	Mustaqil, boshqa sport turlaridan	Maxsuss qonunchilik -ni mavjudligi	Xususiy huquqiy tayanchni yaratish	Xususiy huquqiy tayanchni yaratish

Moliyalash	tizimlaridan ajralgan Maxsuss qonunchilik	Xuquqiy va iqtisodiy mexanizmlar orqali	an'anasi Federal, regional, mahalliy tizimlar orqali	an'anasi mahalliy tizimlar orqali
Mulkchilikning asosiy shakllari	Nizom asosida Imtiyozlar yaratish (soliq, ijara va b.)	Asosan homiylar hisobidan	Turli xil	Turli xil
Tanlov tizimi	O'zining sport faoliyati hisobidan	Korporativ Xususiy, xissadorlik jamiyati	Mulkchilikning turli shakllari Ixtisoslashgan sport maktablari, professional sport va legionerlar	Mulkchilikning barcha shakllari Ixtisoslashgan sport maktablari, professional sport va legionerlar
Baynalmillatlashish darajasi	Xususiy va korporativ Draft sistemasi orqali o'rta va oliy sport maktablaridan va xorij "yulduz"lari Nisbatan yopiq tizim	Yuksak ko'rsakichli sport doirasi va xorij "yulduz"lar Xisobidan Legioner va trenerlarning keng ishtiroki, yuksak darajadagi baynalmillatlashuv	Yuksak darajadagi baynalmillatlashuv, yangi sport turlarining rivoji, legionerlar ishtiroki, xorij professional sport tajribasi	Yuksak darajadagi baynalmillatlashuv, yangi sport turlarining rivoji, legionerlar ishtiroki, xorij professional sport tajribasi

Jahon professional sportida guruhlar (jamoalar)ga nisbatan mulkchilikning asosan, uch xil shakli amalda qo'llanib kelinayapti, ular AQSH va Yevropada turli xil nisbatda tarqalgan. Ular qatoriga shaxsiy (individual yoki guruhli), korporativ va hissadorlik. Korporativ mulkchilik shaklida klubning egasi bo'lib, firma yoki kompaniya hisoblanadi, hissadorlik jamiyatida aktsiyalar egalari jamoaga ham egalik qiladilar. Hissadorlik jamiyatlariga rahbarlik xususiyati asosan, Yevropa professional sportiga mansubdir. Rossiya va O'zbekistonga keladigan bo'lsak, keyingi 15 yil davomida professional klublar egalarini almashtirish va jamoalarga optimal egalik shakllarini qidirish jarayoni davom etayapti va ushbu jarayon xali oxiriga yetgan emas.

Yurtimizdagi hozirgi zamon iqtisodiy sharoitlar, ya'ni bozor iqtisodiyotini rivojlanib borayotgani, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining oqibatlari va boshqalar professional tijorat sportini boshqarish munosabatlarini tubdan o'zgartirib borayapti. Professional tijorat sportini shakllanish va rivojlanish jarayoni yangidan-yangi tashkiliy -iqtisodiy prinsiplarni va subyektlar faoliyatining yangi huquqiy shakllarini qidirishni taqozo etadi. Sportning o'yin turlariga keladigan bo'lsak, bozor munosabatlariga o'tish sharoitida ko'pgina klublar o'z egalarini almashtirishga majbur bo'ldilar.

Yangi rahbarlar (egalar) uchun professional tijorat sportini boshqarish munosabatlarini va mulkchilik shakllarini isloh qilish, moliyalashtirish manbalarini qidirish, katta daromad olishga intilish asosiy masala bo'lib qoldi. Federatsiyalar va ligalar darajasida ushbu jarayon jamoalarni, milliy birinchiliklarni samarali boshqarish tizimini yaratish, tomoshabin va televideniyaning jalb etishga yo'naltirilgan musobaqalar o'tkazish jadvallarini tuzishga qaratildi. Eng e'tiborga sazovorligi 1990 yillarga kelib, egalari xususiy mulk sohibi bo'lgan klublarning yuzaga kelishi bo'ldi ("Asmaral" va "Rotor" futbol klublari). Klublarga egalik qiluvchilarning tarkibi tobora kengayib bordi, masalan, yangi sharoitda moliyalashtirish imkoniyatini yaratib beruvchi davlat xukmronlik tizimlari; homiylarning kuchli moliyaviy qo'llashiga tayangan hissadorlik jamiyatlari va korxonalar; jamiyatning siyosiy va moliyaviy qatlamlariga tegishli shaxslarni jalb etuvchi kengashlar. Professional tijorat sportini

boshqarib borish va mulkchilik shakllarini isloh qilishning eng asosiy xususiyatlaridan biri davlat sektorining yoʻnaltiruvchi rolini saqlab qolishdan iborat boʻldi, shu bilan bir qatorda, u professional tijorat sport tizimini iqtisodiy tomondan qoʻllab-quvvatlovchi omil sifatida oʻz mavqeini yoʻqotib bora boshladi. Professional tijorat sportiga va klublarga egalik qilayotgan hissadorlik jamiyatlari barcha jahon bozorlarida yuksak reytingga ega boʻlgan yirik tijorat tizimiga aylandilar.

Professional tijorat sporti menejmenti sohasida moliyalashtirish manbaining yangilarini faol qidiruvchi, klublar, federatsiyalar, ligalar va musobaqalar faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish yoʻllarini topuvchi jarayonlar shakllana boshladi. Musobaqalardan daromadlarni oshib borishi, teletrantsiyalar huquqini sotishdan kelgan daromadlarni ortib borishi, tomoshabinlarni jalb qila bilish va dastur (birinchi galda mavsumli abonementlar) chiptalarini sotish ishlaridan, lotoreyalar va totalizatorlar oʻtkazish, stadionlarda tamoshabinlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, reklama - homiylik va litsenzion faoliyatlaridan iboratdir. Buning uchun quyidagi omillar mavjud boʻlishi lozim:

- yuksak raqobatli kurash sharoitini oldindan yarata bilish, gʻolibni oldindan bilib boʻlmaslik;
- bir necha yillar davomida jadvalning moʻtaʼdilligi;
- mavsum davomida musobaqalar sonining optimal sonini aniqlash;
- transport xarajatlariga boʻladigan mablagʻ va vaqtni tejash;
- jamoalar homiylari va sportchilar uchun imtiyozli sharoitlarni yaratish.

Hozirgi kundagi professional sport rivojini legionerlarsiz tasavvur qilib boʻlmaydi, chunki legionerlar professional sportchi sifatida oʻz faoliyatlarida shaxsiy manfaat bilan jamoa manfaatini kuchli ravishda bogʻlab olib borish zarurligini kuchli xis eta oladigan shaxsdirlar.

Yurtimizda mustaqillik yillaridan boshlab, ayniqsa, bozor iqtisodiyotini rivojlanishi, professional sportini kirib kelishi tufayli xorijlik sportchilarning bizning klublarimizdagi ishtiroki ortib borayotganini koʻrish mumkin. Oʻz navbatida, bizning sportchilarimiz xorijdagi professional klublarga taklif etilayotganliklarini kuzatish mumkin.

Yangi asrning boshidagi butun dunyo professional sportining rivoji legioner professional sportchilar orqali jadal rivojlana boshladi.

Professional sport menejmentini ommalashib borishi esa yurtimizda legionerlarni taklif etishni odat tusiga kiritdi, futbol va boshqa guruhlarimizga legioner trenerlar va legioner sportchilarni taklif etilishini rivojlantirdi.

Rossiyada ham legionerlardan foydalanishning avj ola boshlashi professional sportni rivojlanishiga katta hissa qoʻshib kelayapti. Rossiyada, masalan, 2008-yilga kelib, Premer liga futbol klublarida 5 nafar xorijlik murabbiy, 200 nafar xorijlik futbolchilar taklif etildilar. Rossiyaning bazi futbol klublarida xorijlik legionerlarning soni yurtdosh oʻyinchi sonidan ham oshib ketgan edi. Legioner murabbiylar va sportchilarning jalb etilishi nafaqat milliy birinchilikka boʻlgan qiziqishni kuchli darajada oshirdi, shu bilan bir qatorda, jamoalarning oʻyin sifati ham osha boshladi, natijada musobaqalarning tomoshabopligi ham yuksalib bordi.

Bularning isboti sifatida MASK futbol jamoasining UEFA kubogi musobaqalarida gʻalabaga erishganini, 2008 yilda uning yutigʻini “Zenit” Sank – Peterburg guruhiga takrorlagani va shu yilning oʻzida Chempionlar Ligasi gʻolibi “Manchester Yunayted” jamoasini 2:1 hisob bilan magʻlub etib, Superkubok sohibi boʻlganini taʼkidlash mumkin. MASK basketbol jamoasi Yevropadagi eng kuchli jamoa degan sharaflilik nomga ega boʻldi. Rossiya tennischilari keyingi toʻrt yil ichida uchinchi marotaba Federatsiya Kubogi sovrindori boʻldilar.

2007-yilda rossiyalik basketbolchilar va voleybolchi qizlar Yevropa chempionlari boʻlgani, Rossiyaning basketbolchi qizlari jahon chempionatining oltin medaliga sazovor boʻlganligi, Futbol jamoasi esa Yevropa birinchiligining final bosqichiga chiqib, bronza medaliga sazovor boʻlganliklari shular jumlasidandir. Natijada 2008-yilda MASK basketbol jamoasi ikkinchi marotaba Yevropa chempioni boʻldilar, xokkey terma jamoasi 15 yillik tanaffusdan soʻng yana jahon chempioni boʻldilar va ular 2009-yilda oʻz yutuqlarini ikkinchi marotaba takrorlashdi.

Basketbol bo'yicha Rossiyadagi xorij legionerlari

Davr	Erkaklar	Ayollar	Erkak jamoa trenerlari	Ayol jamoa trenerlari
2004\2005	75	41	8	4
2005\2006	67	60	13	5
2006\2007	64	56	13	6
2007\2008	77	57	18	8
2008\2009	57	33	9	5
2009\2010	55	31	8	5
2010\2011	53	30	7	4
2011/2012	54	32	8	6
2012/2013	56	31	10	5
2013/2014	58	33	9	7
2014/2015	57	33	11	6

Professional sportda legionerlardan foydalanish musobaqalar-ning tomoshabopligini oshirib boradi va yetakchi jamoalarga nufuzli Xalqaro musobaqalarda yuqori o'rinlarni egallash imkonini beradi, lekin shuni doim nazarda tutish lozimki, ushbu holat ma'lum darajada mahalliy sportchilarning o'yin vaqtlarini kamayishiga, hatto yo'qolishiga olib keladi, ayniqsa, yosh sportchilarga taalluqli bo'lishi salbiy holat hisoblanadi.

Legionerlarning ishtirokini so'zsiz inkor etmagan holda, Rossiya basketbol federatsiyasi 2009 yilda o'ziga xos "legioner interventsiasiga" yo'l qo'ymaslikka qaror qildi. Buning uchun Rossiya basketbol federatsiyasi yaqin bir necha yillar davomida sportchi - legionerlar sonini qisqartirishga qaror qildi, natijada Rossiya basketbol birinchiligida qatnashadigan xorijlik o'yinchilar soni ham kamayib borganini ko'rish mumkin. Ushbu dinamikani quyidagi jadvaldan ko'rish mumkin:

Rossiya basketbol birinchiligidagi legionerlar

Davr	Klubdagi legionerlar soni	Har bir o‘yinga biriktirilgan legionerlar soni	O‘yinchilar tarkibidagi legionerlar
2004\2005	Cheklanmagan	3	3
2005\2006	Cheklanmagan	4	3
2006\2007	7	3	3
2007\2008	6	5	3
2008\2009	6	3	3
2009\2010	5	4	3
2010\2011	5	3	2
2011/2012	6	2	3
2012/2013	5	4	2
2013/2014	6	3	3
2014/2015	5	3	2

Jadvaldan shu narsa ko‘rinib turibdiki, birinchilikka taklif qilingan xorijlik o‘yinchilar limiti qisqartirib borilgan, har o‘yinga 5 nafar xorijlik sportchi taklif qilingan bo‘lsa, murabbiy maydonga 3 nafardan ortig‘ini tushura olmagan, 2012 boshlab ushbu nisbatning 5 nafarga 2 nafar bo‘lishi ko‘zda tutilgan.

Xorijlik yetuk murabbiylarning yurtimizda ustozlik qilishi albatta, katta ijobiy samara beradi, lekin ushbu faoliyatning o‘ziga yarasha kamchilik tomonlari ham mavjud. Shunday aniq an‘ana ko‘zga tashlanib turadiki, odatda, xorijlik yetuk murabbiylar yurtimizga o‘zlarining butun bir jamoasi bilan kelib ishlaydilar, buning ustiga ularning pedagogik mahorati har doim ham olayotgan ish haqlariga mos kelmaydi. Ushbu holat bir tomondan katta mablag‘ talab qilsa, ikkinchi tomondan, mahalliy mutaxassislar ma‘lum darajada o‘zlarining aniq istiqbollarini yo‘qota boshlaydilar va ularning pedagogik mahoratini jadal o‘sib borishiga to‘siqlar paydo bo‘la boshlaydi. Shuning Rossiya basketbol federatsiyasi 2009 yilda qabul qilgan qarorga ko‘ra, har bir klubda bir vaqtning o‘zida faqatgina bitta xorijlik murabbiy ishlashi mumkin. U ham bo‘lsa, Yevropa

birinchiliklarida 1\3 o‘rinlar, jahon chempionatlaridagi o‘z yurtining milliy terma guruhi bilan 1\5 o‘rinlarni yoki o‘zining klub guruhi bilan Yevropa Kuboklarida g‘olib bo‘lishi yoki finalga chiqqan bo‘lishi lozim.

10.2. Professional sport menejmentini rivojlantirish omillari.

Professional sporti menejmentida korporativ boshqaruv deganda, sport klublarining xilma - xil faoliyat yo‘nalishlariga tegishli bo‘lgan ko‘pchilik shaxs va tashkilotlarning o‘zaro hamkorlikdagi ish yuritishi tushuniladi.

Professional sporti menejmentida korporativ boshqaruv tizimiga quyidagi manfaatdor shaxs va tashkilotlar kiradi:

- jismoniy tarbiya jamiyatlari, sport klublari ta‘sischilari;
- hissadorlar (aktsionerlar);
- o‘yinchi va murabbiylar;
- havaskorlar (bolelshiki);
- homiylar va investorlar;
- davlat tizimi vakillari.

Jahon professional sporti menejmentida korporativ boshqaruvning yagona modeli mavjud emas, shuning uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlarni ajratish mumkin:

- ingliz – amerikancha model (AQSH, Buyuk Britaniya, Kanada). Boshqarish organi bo‘lib rahbarlar kengashi hisoblanadi, uning qo‘lida “nazorat” va ”boshqaruv” funksiyalari mujassamlashgan;

- nemischa model (Germaniya, Niderlandiya). Boshqarish organi ikki bo‘g‘inli tizimdan iborat bo‘lib, unga mustaqil (holis) rahbarlar va menejerlardan tashkil topgan to‘g‘ri nazorat kengashi kiradi. Uning asosiy xususiyati shundaki, “nazorat” va ”boshqaruv” funksiyalari mujassamlashmagan bo‘lib, alohida ajratilgan bo‘ladi: nazorat kengashi kompaniyaning amaldagi faoliyatini bevosita boshqaruvchi ijrochi organ ustidan bevosita nazorat funksiyasini amalga oshiradi.

Korporativ boshqaruv tizimining prinsiplari va uning sport klublari mexanizmlarining har xil tashkiliy-huquqiy shakllari o‘xshashdir. Hissadorlar va ta‘sischilarning boshqaruvdagi huquqlari tashkilotning yuqori boshqaruv organlari ishida bevosita qatnashish imkoniyatlari orqali amalga oshiriladi va quyidagilarga xizmat qiladi:

- hissadorlik jamiyatlarida – hissadorlarning umumiy majlisi;
- mas'uliyati cheklangan jamiyatlarda – ishtirokchilarning umumiy majlisi;
- jamoat birlashmalarida – majlis (konferentsiya).

Majlis , odatda, yiliga 1 marotabadan kam bo'lmashligi lozim, uning mavqei (kompetentsiyasi) qonunchilik darajasida hal etilgan, shu bilan bir qatorda, korporativ rivojlanishning boshqaruvi va sport tashkilotlarining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan quyidagi kompetentsiya bandlarini keltirish mumkin:

- kengash a'zolarini saylash va chaqirib olish, jamiyat rahbarini saylash;
- jamiyatning asosiy faoliyat yo'nalishlarini aniqlash;
- jamiyatning tashkiliy tizimini belgilash;
- ulush, aktsiya (shu bilan bir qatorda, boshqa klublar tomonidan chiqariladigan va o'z klubi tomonidan chiqariladigan) olish masalalarini hal etish;
- nizomga o'zgarishlar kiritish;
- tashkilotlar (farm - klublar), filiallar va vakolatxonalar faoliyatini yurgizish yoki to'xtatish;
- sport tashkilotlarining faoliyatini to'xtatish;
- moliyaviy zaxiralarni (shu jumladan, foydani) taqsimlash tartibini aniqlash va zararlarni qoplash tartibi.

Professional klublarini korporativ boshqaruvi odatda, vasiylik kengashlari tuzish bilan bog'liq bo'ladi, uning tarkibiga nazar tushgan insonlar jalb qilinadi (siyosatchilar, tadbirkorlar, amaldorlar), bunday insonlar pirovardida klub siyosatini belgilaydilar, hatto uning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan muhim masalalarni hal etadilar.

Vasiylik kengashi - jamoaviy nazoratchi va maslahatchi organ hisoblanadi, u o'z sport klubi nizomi asosida ish yuritadi va juda keng vakolatlarga ega. Kengash sport klublari faoliyatini nazorat qilish va ushbu maqsadda auditor tashkilotlarini jalb qilish vakolatiga ega, shuningdek, pul mablag'laridan maqsadga muvofiq foydalanishini tekshirish, sport klublari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish, ayniqsa, tashkiliy-huquqiy shaklni o'zgartirish, nizomga o'zgarishlar kiritish, bosh

murabbiyni almashtirish, o'yinchilar sotib olish va shunga o'xshashlar. Vasiylik kengashiga odatda, lavozimdagi shaxs rahbarlik qiladi, u keng xukumronlik vakolatiga ega bo'lishi lozim (tuman va shahar hokimlari yoki ularning muovinlari), yana yirik tadbirkor ham bo'lishi mumkin, ular amalda klubning egasi hisoblanadilar.

10.3. Professional sport turlari, ularning musobaqa faoliyati va Xalqaro professional sport federasiyalari faoliyati

Zamonaviy professional sporti menejmentining xususiyatlari professional sportning mazmuni va mohiyatidan kelib chiqqan holda AQSH, Kanada, Avstraliya va qator yevropalik, Lotin amerikalik va osiyolik davlatlarda shakllana boshlagan. Xorij mamlakatlaridagi eng professionallashgan sport turlari quyidagilardan iborat: futbol, xokkey, basketbol, tennis, boks.

Xorijdagi zamonaviy sport menejmenti bilan shug'ullanadigan mutaxassislarning fikrlaricha, chet ellarda professional sportning har xil turlarini boshqarish, har bir mamlakatning milliy an'analari va tarixi, moliya manbalarining yangi turlarini paydo bo'lishi, sportda vujudga kelayotgan yangiliklar, o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Tarixan professional sport menejmentining uchta modeli shakllangan:

- professional sport menejmentining amerikacha modeli;
- professional sport menejmentining yevropacha modeli;
- professional sport menejmentining lotin amerikacha modeli.

Zamonaviy professional sporti menejmentining xususiyatlari professional sportning mazmun va mohiyatidan va undagi iqtisodiy munosabatlardan kelib chiqadi. Professional sportning boshqa turdagi jismoniy tarbiya va sport faoliyatlaridan ajralib turadigan va professional sporti menejmentining xususiyatlarini belgilovchi ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

- professional sportning mustaqilligi;
- professional sportning o'zini-o'zi boshqarish xususiyatiga ega ekanligi;

- professional sportidagi mulkchilikni davlat tasarrufida emasligi yoki xususiy mulkchilikda bo'lishi;
- professional sportda xarajatlarni o'z hisobidan qoplashi;
- professional sport rivojini o'z mablag'i (foydasi) hisobiga amalga oshirish.

Professional sportning ushbu xususiyatlari undagi menejmentga ham o'ziga yarasha maxsus xususiy talablarni qo'yadi, masalan, faoliyatning biznesga, tadbirkorlikka yo'naltirilgan bo'lishi. Professional sport menejmentidagi biznes, tadbirkorlik xususiyatlari asosan quyidagi ko'pgina omillar orqali belgilanadi:

- professional sporti shakllanayotgan yurt, hudud va kontinentning xususiyatlari;
- professional sporti mavjud u yoki bu davlatning ijtimoiy va siyosiy tizimining xususiyatlari;
- aholining professional sportiga moyilligi yoki uning mentalitet xususiyatlari va boshqalar.

Ushbu va shunga o'xshash omillarning majmuasi professional sportining rivojiga bo'lgan yondashishni va professional sporti menejmenti modelini aniqlashga yordam beradi. Hozirgi zamon professional sporti menejmenti nuqtai - nazaridan sport rivojining ikki turini ko'rish mumkin: tijorat professional sporti, professional sporti tijorati.

Birinchi, ya'ni tijorat professional sportining asosini maksimal daromad va foyda olish tashkil etadi, sof sport faoliyati va sport yutuqlari esa tijorat maqsadiga erishishning yo'li hisoblanadi. Ushbu usul ko'proq amerikalik professional sportida xukum suradi.

Ikkinchi usul ko'proq Xalqaro va Yevropa professional sportiga xos bo'lib, birinchi o'ringa asosan, professional sportining rivojiga katta e'tibor beriladi. Bu yerda professional sporti biznesining yetakchi va asosiy sharti shundan iboratki, menejmentning barcha xizmatlari sport natijalariga, sport kurashining shijoatini oshirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

10.4. Professional sportda jismoniy tarbiya va sport menejmentining asoslari, sport menejerlarining o‘rni

Hozirgi zamon professional sport menejmentida tijorat va tadbirkorlikning ikki yo‘nalishini kuzatish mumkin: 1) tadbirkorlik professional sporti va 2) professional sporti tadbirkorligi. Ikkala usulning ham bozor iqtisodiyoti qonunlari asosida amalga oshirilishi ma’lum darajada ularni o‘zaro birlashishga olib keladi. SHuning uchun ham ularning daromad manbalari bir xil deyish mumkin va ular asosan, quyidagilardan iboratdir: aboniment va chiptalar sotilishidan tushgan daromad, professional sport musobaqalarini ommaviy axborot vositalarida translyatsiya qilish huquqini sotishdan kelgan tushumlar, homiyar va reklama beruvchilar mablag‘lari va boshqalar. Lekin shu bilan bir qatorda, ular orasida o‘ziga xos tafovutlar ham mavjud.

10.4.1.-jadval

Professional sportda tadbirkorlik faoliyati

Ko‘rsatkichlar	Tijorat sport tadbirkorligi	Sport tijorat tadbirkorligi
Maqsad	Foyda olish	Professional sportini rivojiga sharoit yaratish
Daromadlar Tarkibi	“Bozor manbalari” asosiy daromad hisoblanadi	“Bozor manbalari” bilan bir qatorda davlat moliyaviy manbalaridan ham foydalaniladi
Marketing turi	An’anaviy	Ijtimoiy \ etik

Professional sportda maqsadli tarkiblardagi nomutanosiblik-lardan tashqari daromadlar tarkiblarida tafovutlar bo‘ladi, masalan, professional sport tadbirkorligi olib borayotgan tashkilotlar ko‘p jihatdan va ko‘p holatlarda davlat tomonidan beriladigan moliyaviy manbalardan foydalanadilar, odatdagi davlat yordami dotatsiya yoki federal subsidiya, mintaqaviy va munitsipial organlarning moliyaviy qarzlardan iborat bo‘ladi. Tadbirkorlik professional sport namoyandalari esa, sof bozor manbalaridan daromad olish imkoniyatlarini namoyish qilib keladilar. Hozirgi davrda ular uchun eng asosiysi, eng qulay va eng ko‘p daromad keltiradigani musobaqalarni televizion translyatsiya qilish huquqini

sotishdan olinadigan daromad bo'lib turibdi. Lekin yuqorida aytganimizdek, ikkala usul namoyandalarining bozor iqtisodiyoti qonunlari asosida hamkorlikda amalga oshirib kelayotgan faoliyatlari asosiy an'anaga aylanib borayapti.

Jismoniy tarbiya va sport menejmentining professional sporti rivojiga amaliy xizmat ko'rsatuvchi kategoriyasi bu boshqaruv tsiklidir.

Boshqaruv tsikli to'rtta vazifani ado etadi, bular – rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazoratdir. Bu vazifalar moddiy boyliklar yaratish mablag' bilan ta'minlash, marketing va boshqalarga doir boshqaruv faoliyatining hamma turlarini o'z ichiga oladi.

Rejalashtirish - bu vazifa mohiyat e'tibori bilan qarorlar tayyorlash jarayonidir. Rejalashtirish bosqichlari: a) maqsadni o'rtaga qo'yish, b) mavjud imkoniyatlar shart – sharoitlarni aniqlash, v) muqobil shartlarni belgilab olish, g) eng yaxshi yo'lni tanlash, d) rejani ishga solish va bajarish.

Tashkil etish – tashkil etish vazifasi menejer va ijrochilar faoliyatini tartibga solishga qaratilgan. Bu avvalo, menejning o'z imkoniyatlariga baho berishi, o'ziga bo'ysunadigan xodimlarni o'rganib chiqish, har bir xodimning salohiyati, nimalarga qodirligini aniqlab olish, kuchlarni joy-joyiga qo'ya bilishdir va hokazo. Mana shu tashkilotchilik boshidan oxirigacha korxonaning juda aniq strukturalari doirasida o'tadi.

Motivatsiya – tayyorgarlik choralarni ko'rib bo'lganidan keyin menejer ta'minlash kerak bo'lgan, sportchilarning yuksak marralarga intilishini ta'minlaydigan, ularni ich-ichidan uyg'ontirish uchun xizmat qiladigan asosiy omildir. Shu maqsadda quyidagilardan foydalaniladi: a) rag'batlantirishdan, ya'ni tashqi omillar (moddiy va ma'naviy), xodimni jo'shqin faoliyatga undashdan, b) asl motivatsiya, ya'ni xodimda mehnatga ichki (ruhiy) rag'batlar hosil qilishdan. Bu o'rinda quyidagilar muhim bo'lib hisoblanadi: mehnatda manfaatdorlik, mehnat faoliyatiga ehtiyoj sezish, mehnat faoliyatidan qanoat tuyg'usini his qilish muhimdir. Mana shu boshqaruv vazifasini muvaffaqiyat bilan ado etish uchun menejer muloqot olib borish, aloqalar bog'lashning turli jihatlarining yaxshi bilimi, o'zida tegishli malaka va ko'nikmalarni rivojlantirib borishi shart. Boshqaruv tsiklining aylanib turishi, ma'lumki, menejer doimo boshqaruv

vazifalarini ado etib borish bilan band bo'ladi. Agar o'z jamoasi (klubi) yutug'ini ta'minlab berishni istasa, boshqaruv ishining hamma tavsilotlariga jiddiy kirishmog'i lozim.

Menejment, ayniqsa, sport menejmenti evolyutsiyasida XIX asrga kelib motivatsiya funksiyasini kiritilishi insonlarni, jumladan, sportchilarni rag'batlantirish mexanizmini yaratishda eng muhim bo'lgan yuksak siljish bo'ldi. Olimlar tomonidan motivatsiyanning bir qancha muhim modellari yaratildi: A.Maslouning "Insonlar ehtiyojini qondirish" modeli, D.Gertsbergning "Ijtimoy rivojlantirish", "Kutish nazariya"si va boshqalar shular jumlasidandir. Sport menejmentidagi motivatsion modellar ilmi hozirgi kundagi katta dolzarb masalalardan hisoblanadi, shuning uchun biz ushbu yo'nalishni kitobning boshqa maxsus boblarida ko'ramiz.

10.5.Xorijiy mamlakatlarning jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy–uslubiy asoslari

Butun dunyoda professional sportining rivojlanishi ushbu yo'nalishdagi sportchilarning keng miqyosda moddiy rag'batlantirilishi bilan bog'liqdir, rekordlar va sovrindor o'rinlar uchun berilgan stipendiyalar, qo'shimcha moddiy imtiyozlar, tijoratli startlar uchun gonorarlar shular jumlasidandir. Professional sportchilar ishtirokidagi Olimpiya sportlarida 1988 yildan boshlab har xil davlat sportchilarining katta miqdorda va doimiy ravishda oshirib borilayotgan pul mablag'i bilan rag'batlantirilib kelinayotgani yaqqol ko'zga tashlanib turadi. O'sha yili ko'pgina davlatlar o'z jahon va olimpiya chempionlari uchun quyidagi imtiyozlarni ta'sis etdilar:

Janubiy Koreya 137 ming AQSH dollari va umrbod har oyda olinadigan 1200 dollar miqdorida pensiya.

Malayziya XOQ 30 ming AQSH dollari miqdorida moddiy imtiyoz.

Braziliya 1 kg oltin, Germaniya 15 ming marka, Frantsiya 32.500 AQSH dollari, Polsha 10 ming AQSH dollari, SSSR da 1, 2, 3 o'rinlar uchun 12, 6, 4 ming rubl miqdorida moddiy rag'batlantirish birinchi marotaba amalga oshirildi. 1996 yilga kelib, Atlanta o'yinlarida ushbu raqam 5 barobarga oshirilib, 50 ming AQSH dollariga yetkazildi.

2008-yilga kelib, Rossiya hukumati o'zining Olimpiya chempioni va sovrindori yuksak unvonlariga hamda medallarga qo'shimcha mukofotlar ta'sis etdi: oltin medal uchun 100 ming yevro, kumush uchun 60 ming, bronzaga 40 ming yevro. Shu bilan bir qatorda har bir medal sohibi davlatdan qimmatbaho avtomobil olgan, mahalliy hukumat, sport jamiyatlari, federatsiyalari va homiylardan qo'shimcha rag'batlantirish mablag'lari olganlar.

Pekin o'yinlari oldidan Rossiya Prezidenti iltimosiga ko'ra, Rossiya olimpiachilarini qo'llash Jamg'armasi tuzildi, unga 11 nafar yirik tadbirkorlar ta'sischi bo'lib kirdilar (A.Usmonov, V.Potantin, R.Abramovich, O.Deripaska, V.Lisin va boshqalar). Jamg'arma dasturiga ko'ra, har bir olimpiya sportchisi ularning murabbiylari har oyda 15 ming rubldan olib turdilar.

Rasman eng kamtarin gonorar oluvchilar AQSH sportchilaridir: oltin medal uchun 25 ming AQSH dollariga erishish mumkin, lekin shu bilan bir qatorda, sportchini ko'pmillionli reklama shartnomasi ham kutadi, chunki Olimpiada g'alabaga erishish unga o'ta taniqli inson bo'lishiga kafolat beradi. Pekin Olimpiadasi oldidan eng katta sovrinni Xitoy hukumati va'da qildi, oltin medalga 1 million AQSH dollari tayinlandi.

Professional sport o'z ishqibozlarini faqatgina o'zining katta daromati bilan jalb qilib qolmay, yana boshqa muhim motivatsion omillarni ko'zda tutadi: hayotda o'z o'rnini topish, o'z imkoniyatlarini namoyish qila olishi, "dunyoni ko'rish" imkoniyati, ko'pchilik bilan muloqat qila olish imkoniyati. SHunday bo'lsaham, motivatsiya masalasida moddiy rag'batlantirish arzigulik asosiy omillik ahamiyatiga ega bulib qolaveradi.

Professional sportni rivojlantirish uning moliyaviy bazasini shakllantirish va uni kuchaytirish bilan bevosita bog'liqdir. Har qanday sohada, jumladan, professional sportda ham moliyaviy bazani shakllantirish va kuchaytirish biznes tijorat ishi, tadbirkorlik faoliyati bilan bog'liqdir.

Haqiqiy biznesning asosi tadbirkorlikdir. Tadbirkor bo'lish degan so'zni tagida biror ishni boshlash, bajarish, uddalash, ya'ni aniq tayinli ish bilan shug'ullanish degan ma'no yotadi, bunday tushuncha aynan professional sportga xosdir. Biroq biznes "sehrlitayoqcha" yoki "ochil dasturxon" degani, deb tushunganlar yanglishadilar.

Professional sport menejmentida tadbirkorlik faoliyati deganda – ishni tashkil etishga ta’sir ko’rsatadigan shart-sharoitlar va omillar borligi tushuniladi. Tadbirkorlik faoliyatining maqsad va vazifalari bevosita bozor tamoyillaridan kelib chiqadi. Ma’lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitlarida sotuvchilar o’z tovarlarini imkoni boricha ko’proq foyda beradigan qilib sotishga xaridorlar esa, bu tovarlarni imkoni boricha, arzonroq qilib harid qilishga intiladi. Ularning manfaatlari bozordagi baholar mexanizmi orqali muvozanatlashadi. SHu munosabat bilan bozor iqtisodiyotining qanday tamoyillari tadbirkorlarga xos bo’lib hisoblanadi, degan savol tug’iladi. Avvalo, xususiy mustaqillik, ya’ni avtonomiya tamoyili. Iqtisodiyotdagi hamma erkin harakat qiladigan iqtisodiy subyektlardan kelib chiqadi. Shuning uchun tadbirkor kishi amaldagi qonunlar doirasida o’z istamiga qarab ish yuritishi mumkin.

Erkinlik tamoyili, birinchidan, tadbirkorlar uchun muayyan imkoniyatlar bo’lishini, xo’jalik faoliyati erkinligini va qanday bo’lmasin biror ish bilan shug’ullanish erkinligini ko’zda tutadi.

Ikkinchidan, boshqa imkoniyatlar ham nazarda tutiladi, shartnomalar tuzish erkinligi, birlashish va raqobat qilish erkinligi bor.

Uchinchidan, tadbirkor ishi o’z mulkidan o’z xohishiga qarab, foydalanish huquqiga ega bo’ladi. Umumiy vaqtda tadbirkor qonun bilan belgilab qo’yilgan haq-huquqlarini e’tiborga olish kerak.

Takrorlash uchun savollar:

1. Zamonaviy professional sport menejmentining qanday shakllanishlarini bilasiz?
2. Xorij mamlakatlaridagi professional sport turlari qanday?
3. Professional sport menejmentining modellari qanaqa?
4. Sport menejmentida professional sportchilarni motivatsiyalashning ahamiyati nimada?
5. Professional sportda biznes tijorat ishi, tadbirkorlik faoliyati qanday?
6. Professional sportda biznesning o’z strategiya va taktikasi nimalarda namoyon bo’ladi?

1. www.menejment.com
2. www.edu.uz-Vazirlik sayti
3. www.ziyo.edu.uz-Vazirlik sayti
4. www.performance.edu.uz-Vazirlik sayti

XI BOB. Sport menejmentida axborot va kommunikatsiya

Tayanch va so‘z va iboralar: Sport, maktab, sport tadbirlari, axborot, kommunikatsiya, ommaviy sport, Murabbiylar, tarbiyachilar, hodimlar, sportchilar, rag‘batlantirish, Boshqaruv, axborot, rag‘batlantirish.

11.1. Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish. Axborot va kommunikatsiya xaqida tushuncha, Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish

“Axborot” - atamasi lotincha so‘z bo‘lib, xabardorlik, biror xodisa èki biror kishi faoliyati xaqida xabarga ega bo‘lish ma’nosini bildiradi. Axborot boshqaruv tizimiga uni rivojlantirish va takomillashtirish maqsadida faol ta’sir etish uchun zarur ma’lumotlar yig‘indisidan iboratdir. Yetarli va aniq axborotga ega bo‘lmay turib korxonani boshqarish mumkin emas.

Ishlab chiqarish axboroti boshqaruvchi va boshqariluvchi tizimlar o‘rtasida aloqa usulidir. Boshqaruvchi tizim boshqariladigan tizimdan ishlab chiqarish holati va uning xo‘jalik faoliyati to‘g‘risida axborot oladi. Boshqaruvchi tizim olingan axborot asosida boshqaruvchi tizim faoliyatiga baho beradi, boshqaruvni yanada takomillashtirish maqsadida ko‘rsatma, farmoyishlar chiqarib, boshqaruvchi tizimga ijro uchun yuboradi.

Axborot menejment tizimida alohida bo‘g‘in bo‘lib xisoblanadi. Unda qator o‘ziga xos xususiyatlarga yega bo‘lib, ular axborot boshqaruvining barcha bo‘g‘inlari, barcha vazifalarini qamrab olishga bog‘liqdir. Axborot – bu boshqaruv apparati faoliyatining xam dastlabki nuqtasi, xam natijasidir, shuningdek, amalga oshirilaètgan xarakatlar mavjudligi sharti, mustaxkamlash usulidir. Axborot ortishi bilan boshqaruv axborotining sifat ko‘rsatkichlariga bo‘lgan talab ham ortib boradi.

Menejment jaraèni boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida axborot to‘plash, uzatish va qayta ishlash, boshqaruv buyruqlari ko‘rinishida axborot berish va uni ijrochilarga yetkazishdan iborat.

Axborotning bir necha turlari mavjud, jumladan, statistik, o'preativ, iqtisodiy, xisob, moliya, taminot, kadrlar bo'yicha, texnologik, konstruktorlik, marketing, ijtimoiy va boshqalar.

Menejmentda iqtisodiy axborot alohida o'rin egallaydi, chunki u kishilarning moddiy boyliklarini ishlab chiqish, taqsimlash, ayrboshlash va iste'mol qilish jarayonidagi munosabatlarni aks ettiruvchi ilmiy-texnikaviy axborot ahamiyatini xam takidlab o'tish lozim.

Kelib chiqish manbasiga bog'liq ravishda axborot tashqi va ichki axborot turlariga bo'linadi. Tashqi axborot tashqi muxitdan olinadigan xabarlardan iborat bo'ladi. Bular jumlasiga yuqori tashkilotlar farmoyishlari, reja topshiriqlari, mahsulotni sotish shartlari xaqida axborotlar kiradi. Ichki axborot korxonada uni uning boshqaruv bo'g'inida shakllanib iste'mol qilinadi. Korxonada miqosida ular jumlasiga rejaning bajarilishi,

moddiy-texnikaviy, ta'minot, maxsulot tannarxi, kadrlar, mehnat unumdorligi xaqida axborotlar kiritish mumkin.

Yo'nalishi bo'yicha axborot – boshqarish va boshqaruvchi (rahbarlik) axboroti turlariga bo'linadi. Raxbarlik axboroti boshlang'ich axborotni qayta ishlash asosida qaror qabul qilish natijasidir. Boshlang'ich axborot doimo boshqaruv tizimining quyi darajasidan yuqoriroq darajaga qarab xarakat qiladi, rahbarlik axboroti esa teskari yo'nalishda xarakatlanadi.

Axborot vaqt o'tishi bilan turlicha ahamiyat kasb etadi. Barqarorlik darajasi bo'yicha barqaror shartli-barqaror, o'zgaruvchanturlarga bo'lish mumkin. Barqaror axborot izoq muddat davomida o'z ahamiyatini o'zgartirmaydi (korxonada, uning bo'linmalari nomi, mahsulot turi) SHartli-barqaror axborotning ahamiyati ma'lum muddat davomida saqlanib turadi. Korxonada miqosida bunday axborot turi me'or va me'oriy xujjatlarni (moddiy, mehnat sarfi, tariflar me'orlari)ni kiritish mumkin. Axborotning bunday turi korxonada bo'yicha umumiy axborotning 35%dan ko'rog'ini tashkil etadi. O'zgaruvchan axborot menejment obyektini faoliyati va unda mos xolda boshqaruv jaraenlari o'zgaruvchanligini aks ettirib, qaror qabul qilish uchun tez qayta ishlashni talab etadi.

Menejment faoliyatida, shuningdek, boshlang'ich axborotni qayta ishlash natijasida olingan xosila (ikkilamchi) axborotdan ham foydalaniladi.

Kommunikatsiya – bu axborot almashlashdir. Ana shu axborot negizida rahbar ma'lumotlar olib, samarali qarorlar qabul qiladi va ichki xodimlarga yetkazadi.

Rahbarlik faoliyati samarali axborot almashinuvni talab qiladi. Agar insonlar o'zaro axborot almashinmasa, ular birgalikda ishlay olmaydi va oldilariga qo'ygan maqsadning shakllanishi, unga erishishi qiyin bo'ladi.

Menejment faoliyatida axborot almashuvi muhim ahamiyatliligi uchun rahbar o'zini vaqtining 50%-90% ni kommunikatsiyaga sarflaydi. Axborot almashishning sifati boshqaruv qarorlariga ta'sir ko'rsatadi.

Korxonada tashqi muhit bilan aloqa bog'lashda, turli-tuman vositalardan foydalaniladi. Mavjud xaridorlar bilan ular reklama orqali bog'lanibgina qolmay, mahsulotni bozorga olib qiradigan boshqa dasturlardan xam foydalanadi.

Bozor munosabatlari sharoitida xar bir korxonada o'z vaqtida axborotni to'plash va shunga mos ravishda maxsulot ishlab chiqarishni èki xizmat ko'rsatishni tashkil etish lozim. Biroq to'planaètgan axborotlar ham bir qator talablarga javob berish kerak. SHu bois ham bozor munosabatlarining qaror topishi natijasida axborotlar sifatida yanada yuqori talablar qo'ymoqda. Axborotning sifatiga qo'yiladigan talablar quyidagilar:

- axborotning dolzarbligi;
- o'z vaqtida kelishi;
- axborotdagi ma'lumotlarning to'g'riligi;
- axborotdagi ma'lumotlarning yetarliligi;
- ma'lumotlarning ishonchliligi;
- axborot tizimining majmuaviyligi (obyekt to'g'risidagi barcha ma'lumotlarni qamrab olishi);
- ko'p marotaba foydalanishlik;
- qayta ishlash va bir tizimga kelishning qulayligi.

Boshqaruvni axborot bilan ta'minlash jaraènlari. Murabbiylar, tarbiyachilar, hodimlar va sportchilarni rag'batlantirish

Axborot yig'indisi boshqaruvning axborot tizimini tashkil etib, u boshqaruv jarayonini axborot bilan ta'minlash shaklida namoyon bo'ladi. Axborot to'g'ri, aniq, o'z navbatida, obyektiv, mazmunli va qarorlarni qabul qilish uchun tushunarli bo'lishi kerak. Axborot xajmi jixatidan kichik, mazmun jihatidan chuqur, uning matni tushunarli va sodda bo'lishi lozim. Korxonani axborot bilan to'g'ri aloqalar ko'rinishidagi turli-tuman axborot oqimlari vositasida ta'minlanib, ular aniq ishlab chiqarish vazifasini xal etish imkonini beradi.

Boshqaruv tizimini o'z vaqtida axborotlar bilan ta'minlash menejment jaraènida qabul qilinadigan qarorlarning belgilangan muddatda bajarilishini ta'minlash imkonini beradi. Korxonada va tashkilotlarning faoliyati to'g'risidagi axborotlarning yuqori pog'onalariga uzatishni va uning tashkiliy tizimi orasidagi ma'lumotlarni aylanib yurishi texnologiyasi èrdamida amalga oshiriladi. Axborotlar kerakli qaror qabul qilish uchun zarur bo'ladi. Boshqaruv tizimini axborotlar bilan ta'minlash – barcha vazifalar ichida eng muhimlaridan biri hisoblanadi. Chunki, boshqaruv tizimining samaradorligi axborotlar ta'minotiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Kommunikatsion jaraèn.

Axborotlar korxonada ichida bosqichma-bosqich, yangi vertikal kommunikatsiyalar orqali o'tadi. Axborotlar yuqori boshqaruv organlaridan pastki organlarga o'tadi. SHuningdek pastki organlardan yuqori boshqaruv bo'limlariga axborotlar oqimi keladi. Aynan ikkinchi jaraèn korxonalarda ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

Korxonada vertikal kommunikatsiyalardan tashqari, gorizontaal kommunikatsiyalardan tashqari, gorizontaal kommunikatsiyalar ham mavjud. Ma'lumki, korxonalarda turli-xil funksional bo'limlar, tsexlar va boshqa bo'limlarning mavjudligi ular o'rtasidagi axborot oqimining kerakligini anglatadi. Masalan, fundamental texnologiya asosida, korxonada turli xil maxsulotlar ishlab chiqarishi mumkin, shuning uchun ham marketing bo'limining axborot axamiyatligini saqlab qoladi va uning talablarini o'z vaqtida qondirilishini ta'minlaydi.

Kommunikatsiya – bu axborot almashinuvi bo'lib, uning asosida rahbar o'ziga kerakli bo'lgan axborotlarni olib, qaror qabul qilgach, ularni

ijrochi ishlab chiqaruvchilarga yo'naltiradi. Kommunikatsiya murakkab jaraèn bo'lib, o'zaro bog'liq ishlardan iborat. Boshqaruv pog'onalarida axborot almashinuvi eng murakkab muammolardandir. Axborotlar bilan almashuv jaraènida quyidagi 4 ta elementlarni ajratib olish mumkin:

Jo'natuvchi – bu shaxs xamma g'oyalarni jamlovchi èki axbortlarni yig'ib, ularni uzatib boruvchi.

Xabar – bu axborotlarning o'zi.

Kanal – bu axborotlarni uzatish vositasi

Oluvchi – axborotlarni qabul qiluvchi va o'zgartiruvchi shaxs.

Axborot almashuv jaraènida ular yo'naltiruvchi va oluvchi o'zaro bog'liq bir necha bosqichlarni bosib o'tishlari kerak. Ularning vazifasi

Xabarni shunday tuzish va kanallarni shunday tanlash kerakki, har ikkala tomon boshlang'ich g'oyani bilishlari, tushunishlari kerak. Bu juda murakkab, chunki har bir nuqtada axborotlar mazmuni o'zgarib èki butunlay yo'qolishi mumkin.

Amalda boshqaruvchi tizim boshqariluvchi obyektlardan ijtimoiy, iqtisodiy, tashkiliy-xududiy, texnik-texnologik ko'rsatkichlarga oid axborotlarni olib turadi. Zarurat tug'ilganda olingan axborotlar asosida boshqaruvchi tizim obyekt uchun kerak buyruqlar tayèrlaydi va uni bajarish uchun obyektga uzatadi.

Murakkab va ko'p qirrali tashkilotlarni menejment katta xajmdagi birlamchi axborotlarni ko'rib chiqishni talab qiladi. Ularga quyidagilar kiradi: statistik, oreativ – hisobot, reja-iqtisodiy, buxgalterik moliyaviy, moddiy-texnika ta'minoti, kapital qurilish, texnologik konstruktorlik va boshqalar.

11.2.Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish, boshqaruvni axborot bilan ta'minlash jarayonlari.

Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag'batlantirish

Axborot boshqaruv jarayonining asosidir, boshqaruvchining mehnati uni taxlil qilish va qayta ishlashdan iborat. Hozirgi jamiyatni "axborot jamiyati" degan fikr ham to'g'ri. Boshqaruv muammolaridan yiroq bo'lgan kishilar, hatto kichik firmaning ma'muriyati katta xajmli axborot bilan ishlashishi tasavvur qilolmaydi. Masalan, 200-300 odam ishlaydigan

o'rtta me'erdagi tijorat tashkilotidagi rasmiy va norasmiy axborot oqimi qayta ishlashini hisobga oladigan bo'lsak, unda juda katta raqam yuzaga keladi.

Korxonani boshqaruvda ishlab chiqarish muvaffaqiyatli kechishi uchun moddiy, mehnat, xom ashe, moliya resurslari qatorida axborot resurslari birlamchi amaliyega ega. Ilmiy-texnik axborot yangi texnologiyalar, ishlab chiqarish vositalarining asosi bo'lib xizmat qiladi.

Boshqaruv texnikasi va uning turlari.

Boshqaruv texnikasi – bu aqliy mehnat texnikasi, boshqaruv tizimida axborotni qayta ishlash vositasi. Texnika vositalari qanchalik takomillashgan bo'lsa, boshqaruv texnologiyasi, boshqaruv mehnatini tashkil etish va butun boshqaruv jaraeni shunchalik samarali bo'ladi. Hisoblarga asosan mamlakat iqtisodiyatini maqbul boshqarish uchun yil davomida 1000 ta elementlar arifmetik operatsiya bajarishi zarur bo'lsa, boshqaruv apparati xodimlari 10% ni bajarish qobiliyatiga ega ekanlar. Bu muammoni muvaffaqiyatli hal etish uchun boshqaruv mehnatini takomillashtirish, axborot to'plash va qayta ishlashni mexanizatsiyalash va avtomatlashtirish zarur. Boshqaruv texnikasini faqat hisoblash mashinalari bilangina bog'lash noto'g'ridir. Dastlabki texnika vositasidagi 100 yil oldin paydo bo'lgan ruchka, chizg'ichan tortib EXM va kompyuterlargacha bo'lgan texnika vositalarini quyidagi ikki guruhga ajratish mumkin: tashkiliy texnika va hisoblash mashinalari.

Tashkiliy texnika vositalariga juda turli-tuman uskuna qurollar (oddiy qurol va vosita, axborot olish va qayta ishlash, ko'chirish, ko'paytirish, aloqa vositalari va axborot uzatish, xizmat ko'rsatish, xizmat xonalari uskunalari) kiradi. Boshqaruv mehnati turli qurol va uskunalardan (qalam, ruchka, idora daftari, jadval, grafik va boshqalar) foydalanishga asoslangan. Xisoblash mashinalariga kompyuterlarni kiritish mumkin. Hozirgi kunda ularning imkoniyati juda kengayib bormoqda.

Menejment tizimida axborotlarning axamiyati.

Korxonada menejment uchun zarur bo'lgan barcha turdagi axborotlar majmui axborot tizimini vujudga keltiradi axborot tizimlari boshqarishning har qanday bosqichida bir butun bo'lib faoliyat ko'rsatadi. Ammo ular o'zining vazifasi va tarkibi bilan har hildir. Misol uchun, menejment tizimi

korxonalar faoliyati ko'lamini, texnik darajasi va soha turiga qarab har xil bo'lishi mumkin.

Hozirgi zamon taraqqiëtida korxonani axborotlar bilan ta'minlash katta ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Ishlab chiqarish jaraënida maxsulot xajmini rejalashtirishda axborotlar juda zarur. Bunda qaror qabul qilishda, yangi ilmiy bilimlarga, yangi ixtirolarni o'z ichiga olgan ilmiy-texnik axborotlar olinadi. Muntazam ravishda o'z vaqtida axborotlardan foydalanish firmani raqobatbardoshligini oshiradi. Hisobotlar tayyorlash va boshqaruv qarorlarini ishlab chiqarishning asosini axborotlar tashkil etadi.

Hozirgi zamon sharoitida yuqori samarali korxonalarda axborotlardan keng foydalanish, ularni taraqqiëti uchun juda muhim ahamiyatga egadir. Ularni qo'llash zamonaviy texnik vositalar, matn va raqamli axborotlarni avtomatlashtirilgan qayta ishlashga, korxonaning ichki axborotlari tizimida birlashtirish asosida tashkil etilgan.

Korxonalarda boshqaruv axborotlar tizimi bu turli jaraënlarni birligidan iboratdir. Axborotlar tizimi axborotlarni qayta ishlash, ichki va tashqi axborotlarni uzatish aloqa kanallaridan tashkil topadi. Boshqaruv axborotlar tizimi birin-ketish ishlab chiqarish jaraënini amalga oshirish uchun texnik vositalar ërdamida axborotlarni yig'ish, to'plash va ularni qayta ishlash uchun tashkiliy usullar, matematik, statistik va istiqbolni aniqlash usullarini qo'llash bilan birga olib borishga mo'ljallangan.

Axborotlar tizimining samaradorligini oshirish yo'llari ularni to'g'ridan-to'g'ri bir-biri bilan kelishilgan xolda ko'rish, axborotlarning qaytarilmasligi, ularni ko'p marotaba ishlatish, ularni birlashtirish ko'rsatkichlarini cheklash, axborotlar oqimini qisqartirishdan iboratdir. Axborotlar boshqaruv jaraënida quyidagi masalalarni yechish uchun keng foydalaniladi:

qarorlar qabul qilish;

ma'muriy-tashkiliy ishlar;

ilmiy tad'qiqot ishlari;

ishlab chiqarish tadbirlarini amalga oshirish uchun.

Axborotlarning avtomatlashtirilgan tizimidan foydalanish

ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Menejment axboroti juda xilma-xil bo‘lib, ma’lumotlardan tashkil topadi va ular quyidagicha tavsiflanadi:

obyekt faoliyatini boshqarishga bevosita aloqador bo‘ladi;

boshqaruvdan obyektning o‘ziga xos alohida xususiyatlarini, uning ichki va tashqi tavsiflarini aks ettiradi;

obyekt faoliyati davomida sodir bo‘ladigan vaqealarni va jaraenlarni tavsiflaydi. O‘nlab, ba’zida yuzlab mijozlar, tovarlarning keng assortimenti mijozlar bilan hisob-kitob qilish, maosh xisob kitoblari, qiymat va natural ifodasidagi tovarlarning omborxonadagi xarakatini hiisoblash, marketing, ya’ni bozorni tadqiq qilish, reklama, raqobatchilarni xatti xarakati, o‘zgaruvchan qonunlar, soliq qoidalalri, bojxona tariflari va shu kabi axborotlarni firma ma’muriyati bir yilda milliondan ortig‘ini qayta ishlaydi. Bozorning doimo o‘zgaruvchanligi ma’muriyat e’tiborining tezkorligini talab qiladi, agar shu o‘zgarish xaqidagi axborot kechiksa èki asta-sekin qayta ishlansa ularning natijasi firma faoliyatiga juda salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, 90-yillar boshida AQSHdagi 60% ishchi joylar axborotni qayta ishlash xizmatiga bog‘liq bo‘lgan va bunga milliy yalpi daromadning 70% sarflangan edi. SHu bilan birga AQSH, Yaponiya va Yevropaning yirik firma va kompaniyalari shu harajatni farqlaydi.

Takrorlash uchun savollar:

1.Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilishda axborot va kommunikatsiyaning ahamiyati qanday?

2.Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish qanday xususiyatlarga ega?

3.Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag‘batlantirish qanday axamiyatga ega?

XII BOB. Jismoniy tarbiya va sport boshqarishning davlat idoralari

Tayanch soʻzlar va iboralar: Oʻquv yurtlari, davlat idoralari, jismoniy tarbiya, sport, asosiy vazifalar, Xalq taʼlimi, Oliy va oʻrta mahsus taʼlim, Sogʻliqni saqlash, tizimi.

12.1. Oʻquv yurtlariga ega boʻlgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi asosiy vazifalari.

Mustaqil Oʻzbekiston aholisining ijtimoiy - madaniy turmush farovonligini yanada yaxshilash, ularning maʼnaviy etuk, jismonan baquvvat boʻlib kamolotga yetishishlarida davlat idoralarining faoliyatlari muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda davlatni boshqarishdagi Oliy Majlis, Prezidentlik, Vazirlar Mahkamasi, Sud va maʼmuriy idoralar tizimining afzalligidan dalolatdir. Shunga koʻra, ularning izchillik bilan olib boradigan ish jarayonlari, jumladan, aholining barcha qatlamlarini salomatligini yaxshilash bilan bogʻliq ish tajribalarda jismoniy tarbiya, sport, sayoxat va xalq milliy oʻyinlarining ham katta ahamiyatga ega ekanligini etirof etish zarur boʻladi.

Davlatni idora qilish borasida Konstitutsiyada qayd etilishicha, Oʻzbekiston Respublikasida Davlat xokimiyati xalk manfaatlarini koʻzlab va Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi xamda uning asosida kabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi (7 modda).

Oliy Majlis – Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidagi «Davlat hokimiyatining tashkil etilishi» boʻlimidagi 18 bobi Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga bagishlangan.

Oliy Majlis oliy Davlat vakillik organi boʻlib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi (76 modda). Oliy Majlisning mutloq vakolatlariga Konstitutsiyani qabul qilish, unga oʻzgartirishlar kiritish, Oʻzbekiston Respublikasi ichki va tashki siyosatining asosiy yoʻnalishlarini belgilash va davlat strategik dasturlarini qabul qilish va eng muhimi, Oʻzbekiston Respublikasining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud

hokimiyatlari tizimini va vakolatlarini belgilash kabi muhim vazifalar kiritilgan.

Prezidentlik – ko‘pgina davlatlarning tashkiliy tuzilishi, mohiyatlari va eng dekmokratik tajribalarni o‘rgangan holda O‘zbekiston Respublikasida Prezidentlik tatbiq etildi.

Vazirlar Mahkamasi - Oliy Majlis qabul qilgan qonunlarning ijrochisi Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tarkibini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tuzadi va uning Oliy Majlis tomonidan tasdiqlanishi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlangan.

Vazirlar Maxkamasi xalk ho‘jaligida barcha sohaning samarali faoliyatiga raxbarlikni, qonunlar, Oliy Majlisning boshqa qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, karorlari va farmoyishlari asosida ta‘minlaydi. Shuningdek, u amaldagi qonunlarga muvofik O‘zbekiston Respublikasi hududidagi barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bulgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Davlat idoralari - hozirgi kun sharoiti va jahondagi ilg‘or davlatlarning tajribalaridan kelib chiqqan holda sohalar, tarmoqlar, ishlab chiqarish jarayonlarining xususiyatlari xamda muassasalarning turlariga karab vazirliklar, davlat muassasalari va shunga o‘xshash rahbarlik organlaridan tarkib topgan. Masalan:

- maktabgacha tarbiya muassasalari, umuta‘lim maktablari, maxsus maktablar (nogironlar uchun), o‘qituvchilar va tarbiyachilar malakasini oshirish institutlari xamda shunga o‘xshash muassasalarga O‘zbekiston Respublikasi Xalk ta‘limi vazirligi rahbarlik kiladi.

- akademik litsey, o‘rta maxsus, kasb-hunar kollejlari, o‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlari, ilmiy-tekshirish institutlariga oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi;

- o‘rta va oliy tibbiyot o‘quv yurtlari, shifoxonalar, poliklinikalar, dorixonalar va turli davolovchi muassasalar O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni Saqlash vazirligi tomonidan boshqariladi;

- qishloq mehnatkashlarning faoliyati, dehqon xo‘jaligi va ular bilan bog‘liq bo‘lgan barcha faoliyatlar O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va Suv xo‘jaligi vazirligi zimmasidadir,

- konsernlar va shunga o‘xshash yirik konxonalarga ega bulgan davlat idoralari mazmunan tizim va tartibdagi sohalardir.

12.2. Xalq ta’limi, O‘zbekiston respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi ishtiroki

Respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo‘yicha jamoatchilik asosida faoliyat ko‘rsatuvchi sport jamiyatlari mavjuddir. Ular tarkibiga quyidagilar kiradi:

1. Respublika Kasaba uyushmalari federatsiyasi qoshidagi «O‘zbekiston» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, mehnat jamoalarida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish bilan faoliyat ko‘rsatadi. Shuningdek, uning tarkibida terma sport jamoalari, bolalar va o‘smirlar sport maktablari mavjuddir.

2. «Dinamo» sport jamiyati. Bu jamiyat, asosan, ichki ishlar idoralari xodimlari va ular bilan bog‘liq korxonalar, muassasalarda mehnat qiluvchilar bilan jismoniy tarbiya ishlari olib boradigan tashkilotdir.

3. «Yoshlik» (sobiq «Mehnat rezervlari» va «Yosh kuch» sport jamiyatlari uyushmasi) sport jamiyati o‘z faoliyatini maktab o‘quvchilari, «Talaba» sport uyushmasi, o‘rta maxsus va oliy o‘quv yurtlari talabalari bilan ommaviy sport tadbirlarini o‘tkazishda namoyon etadi.

4. «Vatanparvar» tashkiloti O‘zbekiston mudofaasiga ko‘maklashuvchi tashkilot sifatida o‘quvchi-yoshlar va ishchilar orasida sportning harbiy-texnika bilan bog‘liq turlarini tashkil etadi (parashyut, avto-motoklub, radio-texnika va hokazo).

5. Markaziy harbiy sport klubi - maxsus sport klub sifatida faoliyat ko‘rsatib, asosan, harbiy tashkilotlarda sport ishlarini uyushtirish bilan faoliyat ko‘rsatadi.

Yuqorida qayd etilgan sport tashkilotlari va klublarning maxsus nizomlari, ustavlari mavjud bo‘lib, ularda haq-huquqlari to‘la aks ettirilgan.

Jamoatchi tashkilotlar, uyushmalar – Mamlakatimizda yangi yo‘nalish bo‘yicha shakllangan va istaqlol sari rivojlanib borayotgan 20 dan ziyod jamoat tashkilotlari, uyushmalari mavjud. Ular o‘z nomlari va faoliyatlarini malum bir maqsad yo‘lida olib boradilar.

Kasaba uyushmalar – Jismoniy tarbiya, sport, sayoxat va xalk milliy uyinlarining axolininig kundalik turmush darajasiga chukur singdirish lozim buladi. Buning uchun esa jismoniy tarbiya va sport ishlarini boshkaruvchi davlat idoralariga bevosita jamoatchilik yullari bilan kumanlashish va mustakil ravishda faoliyat kursatishlari kerak. Ana shu vazifalarni amalga oshirishda Respublika kasaba uyushmalari federatsiyasi kengashi, uning tarkibidagi jismoniy tarbiya-sport jamiyati («O‘zbekiston»), shuningdek, «Dinamo», «Yoshlik», mudofaaga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti xamda ularning viloyat, shaxar, tumanlardagi quyi organlari faoliyat kursatib kelmokda.

Yuqorida ta’kidlangan barcha tashkilotlar, uyushmalarning asosiy maqsadi demokratik tamoyillar asosida barcha qonunlar, farmonlar va qarorlarni amalga oshirishga qaratilgan.

Jismoniy tarbiya jamoalarida tashkiliy, o‘quv mashg‘ulotlari, ommaviy jismoniy tarbiya va sport, uni targ‘ib qilish ishlari, “Salomatlik”, “Sog‘lom avlod uchun” dasturlari, “Alpomish” va “Barchinoy” maxsus testlari asosida boshlang‘ich jamoalarda olib boriladi.

Jismoniy tarbiya jamoasining amaliy faoliyati quyidagi yo‘nalishda olib boriladi:

- tarbiyaviy ishlar;
- tashkiliy ishlar;
- ukuv-sport ishlari;
- ommaviy jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish ishlari;
- jamoatchi xodimlar bilan ishlash;
- ommaviy targ‘ibot ishlari;
- hisobga olish va hisobot ishlari;
- moliyaviy-xo‘jalik ishlari va boshqalar.

Jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilishda jamg‘arma uyushmalarining faoliyatlari

O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi to‘g‘risida nizom

1-BOB. UMUMIY QOIDALAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi (keyingi o‘rinlarda - Qo‘mita deb ataladi) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosati amalga oshirilishini ta‘minlovchi davlat boshqaruvi organi hisoblanadi va o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga hisobot beradi.

2.Qo‘mita o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, shuningdek ushbu Nizomga amal qiladi.

3.Qo‘mita o‘z vazifalari va funksiyalarini amalga oshirishda davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorlik qiladi.

4.Qo‘mitaning o‘z vakolatlari doirasida qabul qilingan qarorlari davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, mulkchilik shakllaridan va idoraviy bo‘ysunishdan qat‘i nazar, xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi.

5. Qo‘mita, uning hududiy bo‘linmalari faoliyatini moliyalashtirish O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga amalga oshiriladi.

Qo‘mita huzuridagi O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasining ijro etuvchi apparati va uning mintaqaviy filiallari faoliyatini moliyalashtirish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

6. Qo‘mita, uning hududiy bo‘linmalari va Qo‘mita tizimiga kiruvchi boshqa tashkilotlar yuridik shaxslar hisoblanadi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tasviri tushirilgan va o‘z nomi yozilgan muhrga ega bo‘ladilar.

2-bob. Qo‘mitaning asosiy vazifalari va funksiyalari

7. Quyidagilar Qo‘mitaning asosiy vazifalari va faoliyati yo‘nalishlari hisoblanadi:

jismoniy tarbiya va sport sohasida aholining keng qatlamlarini sport bilan shug‘ullanishdan bahramand qilishga va sog‘lom turmush tarzini yuritishga, jismonan sog‘lom o‘sib kelayotgan avlodni tarbiyalashga, sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga, mamlakatning sport yutuqlarini ommalashtirishga va xalqaro sport maydonida keng e‘tirof etilishiga yo‘naltirilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish;

mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari, ta’lim muassasalari, jamoat tashkilotlari bilan birgalikda shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy tadbirlarni, xalq o‘yinlari va sportning milliy turlari bo‘yicha musobaqalarni muntazam ravishda o‘tkazgan holda aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar, qishloq aholisi orasida sport va jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishni ommalashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlarni tashkil etish;

bolalarni, ayniqsa qiz bolalarni sport bilan muntazam shug‘ullanishga keng jalb etish yo‘li bilan bolalar sportini har tomonlama rivojlantirish, bolalar sporti ta’limi sifatini oshirish, barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda bolalar sport obyektlari tarmog‘ini yanada kengaytirish, "Umid nihollari, "Barkamol avlod" va "Universiada" musobaqalarining uch bosqichli tizimi o‘yinlari o‘tkazilishini tashkil etish, shu asosda bolalarning sog‘lig‘ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta’minlash;

Milliy olimpiya qo‘mitasi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o‘yinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta’minlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag‘batlantirish, ilg‘or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari bo‘yicha milliy

chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosogʻlom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qoʻllanilishiga qarshi kurash boʻyicha tizimli chora-tadbirlar koʻrish;

ommaviy, bolalar va professional sport yoʻnalishlari boʻyicha jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tashkilotlarining, obyektlar va inshootlarning moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlash, ulardan eng koʻp darajada va samarali foydalanishni taʼminlash, respublikada sport uskunalari va inventari ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilishida ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish, jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tashkilotlarini, taʼlim va sport-taʼlim muassasalarini yuqori malakali trenerlar va boshqa sport mutaxassisleri bilan taʼminlash;

sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga koʻmaklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video- va kino materiallar yaratish.

8. Qoʻmita yuklangan vazifalarga muvofiq quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi:

a) jismoniy tarbiya va sport sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish boʻyicha:

jismoniy tarbiya va sport sohasida vazirliklar, idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari va boshqa tashkilotlarning ishini muvofiqlashtiradi;

qonun hujjatlarini takomillashtirish boʻyicha takliflarni ishlab chiqadi va ularni koʻrib chiqish uchun belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga taqdim etadi;

oʻz vakolatlari doirasida jismoniy tarbiya va sport sohasida normativ-huquqiy hujjatlarni, shuningdek sport normativlarini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

respublikada jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning holati monitoringini olib boradi, ularni mamlakatda yanada rivojlantirish bo'yicha har yillik prognozlarni shakllantiradi;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish bo'yicha maqsadli dasturlarni, dasturiy-metodik hujjatlarni hamda jismoniy tarbiya va sport sohasiga tegishli boshqa normativ hujjatlarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda tasdiqlaydi, ularning ijrosini ta'minlaydi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport, shuningdek aholini jismoniy tarbiyalash sohasida ilmiy tadqiqotlarning rivojlanishiga ko'maklashadi, ilmiy tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etadi va ushbu ishlar amalga oshirilishini muvofiqlashtiradi;

davlat boshqaruvining boshqa organlari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport namoyandalarini, shu jumladan sportchilar, trenerlar, sport faxriylarini va boshqa mutaxassislarni ijtimoiy muhofaza qilish masalalarini hal etadi;

mamlakatda sport turlarini rivojlantirishning ustuvor vazifalarini belgilaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) reestrini yuritadi, uni yuritish tartibini belgilaydi;

sport turlari bo'yicha Yagona sport klassifikatsiyasini, shuningdek u to'g'risidagi nizomni, sport turlari va sport fanlarini e'tirof etish, ular reestrini yuritish tartibini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi;

xalqaro va respublika darajalaridagi sport va jismoniy tarbiya - ommaviy tadbirlarning Kalendar rejasini shakllantiradi va tasdiqlaydi, manfaatdor tashkilotlar bilan birgalikda ularning moliyalashtirilishini va o'tkazilishini ta'minlaydi;

trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishga belgilangan tartibda ruxsatnoma beradi;

manfaatdor vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda mamlakatda sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirishga doir takliflarni ishlab chiqadi;

b) sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishni ommalashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar tashkil etilishi sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jismoniy tarbiya-sport tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari bilan birgalikda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishni ommalashtirish ishlarini tashkil etadi;

aholining keng qatlamlari orasida sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar tashkil etilishi va o'tkazilishiga ko'maklashadi;

shaharlar va tumanlarda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, shu jumladan sportning milliy turlari bo'yicha xalq o'yinlari va musobaqalar aholi, ayniqsa yoshlar, xotin-qizlar, keksa kishilar va qishloq aholisi orasida o'tkazilishini muntazamlilik asosida tashkil etadi;

O'zbekistonda sportning milliy turlarini va xalq o'yinlarini rivojlantirishga har tomonlama ko'maklashadi, sportning milliy turlari bo'yicha sport musobaqalari, xalq o'yinlari bo'yicha jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar mamlakatda va chet elda tashkil etilishi va o'tkazilishi moliyalashtirilishini, shuningdek sportning milliy turlari xalqaro sport maydonida keng targ'ib qilinishi va rivojlantirilishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

v) bolalar sportini rivojlantirish, bolalar sporti ta'limi sifatini oshirish, bolalar sport obyektlari tarmog'ini yanada kengaytirish, bolalar sog'lig'ini mustahkamlash va ularning barkamolligini ta'minlash sohasida:

jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sib kelayotgan avlodni kamol toptirishning muhim sharti sifatida ommaviy bolalar sportini rivojlantirishni, unda sog'lom turmush tarziga intilishni va sportga muhabbatni singdirishni ta'minlaydi;

bolalar sportining moddiy-texnika va resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshiradi;

iqtidorli yoshlar va sport namoyandalarining xalqaro va respublika ko'lamlarida jismoniy tarbiya va sport sohasida o'tkaziladigan ko'riklar, tanlovlar, festivallarda, boshqa anjumanlarda ishtirok etishi va safar qilinishini ta'minlaydi;

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bilan birgalikda barcha mintaqalarda, shu jumladan qishloq tumanlarida va chekka tumanlarda

"Umid nihollari", "Barkamol avlod" va "Universiada" musobaqalarining uch bosqichli tizimi o'yinlari o'tkazilishini tashkil etadi;

g) iqtidorli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini takomillashtirish, Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o'yinlarida, jahon, Osiyo chempionatlarida va boshqa nufuzli xalqaro musobaqalar va turnirlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishni ta'minlash uchun ulardan sifatli sport zaxirasini va mamlakat terma jamoalari tarkiblarini shakllantirish sohasida;

O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalari tarkiblarini va ularning eng yaqin zaxiralarini tasdiqlaydi, O'zbekiston sport delegatsiyalarini butlaydi, ularni xalqaro sport musobaqalariga va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarga tayyorlashni va ishtirok etishini ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida sport va dopingga qarshi markazlar, ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar tashkil etish bo'yicha takliflar kiritadi va ular faoliyatini tashkil etishni ta'minlaydi;

konferensiyalar, ko'rgazmalar va sport musobaqalari o'tkazadi, sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etadi;

O'zbekiston Milliy olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari) va jismoniy tarbiya va sport sohasida boshqa nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashadi;

Milliy olimpiya qo'mitasi, sport federatsiyalari va assotsiatsiyalari bilan birgalikda keyinchalik sport zaxirasini shakllantirish uchun iste'dodli va istiqbolli sportchilarni tanlash, tayyorlash va ularning mahoratini oshirishning uzluksiz tizimini o'tkazish bo'yicha kompleks tadbirlarni tashkil etadi;

xalqaro hamda respublika sport va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar o'tkazilishini, sportchilar, trenerlar va boshqa mutaxassislar ta'minotini, O'zbekiston Respublikasi sportchilarini, sport terma jamoalarini Olimpiya, Paralimpiya va Osiyo o'yinlariga, jahon, Osiyo chempionatlariga, kuboklariga va birinchiligiga va boshqa xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashni va ishtirok etishini, xalqaro tashkilotlarga a'zolik badallari to'lanishini belgilangan tartibda ta'minlaydi;

d) mamlakatda professional sportni rivojlantirishni rag'batlantirish, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda zamonaviy texnologiyalarni sport

tayyorgarligi jarayoniga joriy etish, sport turlari bo'yicha milliy chempionatlar darajasi va sifatini oshirish, xalqaro va mintaqaviy musobaqalarni tashkil etish, nosog'lom sport raqobatiga va taqiqlangan preparatlar qo'llanilishiga qarshi kurash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rish sohasida:

davlat boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, Milliy olimpiya qo'mitasi, sport turlari bo'yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda mamlakatda professional sportni tashkil etish va yanada shakllantirish bo'yicha takliflar kiritadi;

yuqori malakali sportchilarni va sport zaxirasini tayyorlash ishlarini olib boradi, idoraviy bo'ysunishidan qat'i nazar, sport maktablari, klublar va sport tayyorgarligi markazlari rivojlanishi va ixtisoslashtirilishini muvofiqlashtiradi;

xorijiy mamlakatlarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning jahon ilmiy-texnik taraqqiyoti yutuqlari, ilg'or tajribasi umumlashtirilishini, ushbu yutuqlar respublikada joriy etilishini ta'minlaydi;

sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning iltimosnomasi bo'yicha sportning alohida turlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi sport terma jamoalari sportchilarining O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari va sport federatsiyalari (assotsiatsiyalari)ning o'z mablag'lari hisobiga moliyalashtiriladigan xalqaro sport musobaqalarida va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlarda ishtirok etishini tasdiqlaydi va ta'minlaydi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida eng o'rnak ko'rsatgan xodimlarni, shuningdek O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga ko'maklashgan boshqa shaxslarni idoraviy ko'krak belgilari bilan mukofotlaydi;

sport unvonlari, sport razryadlari va malaka toifalari berish tartibini tasdiqlaydi;

sport sohasidagi ulkan yutuqlari uchun mukofotlar ta'sis etish va O'zbekiston Respublikasining faxriy unvonlarini berish to'g'risidagi takliflarni ishlab chiqadi va belgilangan tartibda kiritadi;

e) jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlash, mahalliy sport uskunalari va inventar ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish sohasida:

Oʻzbekiston Respublikasi sportchilarini va sport terma jamoalari aʼzolarini sport inventari, uskunasi hamda kiyim-bosh, anjomlar bilan taʼminlaydi;

ommaviy, bolalar va professional sport yoʻnalishlari boʻyicha obyektlar va inshootlar faoliyatini takomillashtirish va yangilarini qurish boʻyicha takliflar kiritadi, ulardan eng koʻp darajada va samarali foydalanishni taʼminlaydi;

jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tovarlarini ishlab chiqarishni tashkil etishga koʻmaklashadi;

yangi jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport inshootlari qurishni hamda ishlab turganlarini rekonstruksiya qilishni tashkil etishga koʻmaklashadi;

jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport inshootlaridan foydalanish, shuningdek ularning pasportlarini berish tartibini tasdiqlaydi;

idoraviy mansub tashkilotlarga ularning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishda va axborot taʼminotini, maslahat berish, kadrlar tayyorlash va ularniqayta tayyorlashni va yordamning boshqa turlarini jalb etishni tashkil etishda koʻmaklashadi;

j) jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar tayyorlash, ularni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish, jismoniy tarbiya-sogʻlomlashtirish va sport tashkilotlarini, taʼlim va sport-taʼlim muassasalarini yuqori malakali trenerlar va boshqa sport mutaxassislari bilan taʼminlash sohasida:

kadrlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik va yuksak axloqiylik ruhida tayyorlash jarayonini tashkil etadi, odamlarning oʻzining jismoniy, umumtaʼlim va madaniy darajasini oshirishga boʻlgan intilishini ragʻbatlantirish ishlarini olib boradi;

jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlar malakasini oshirishni, ularni qayta tayyorlashni, tajriba orttirishni va attestatsiyadan oʻtkazishni taʼminlaydi;

bolalar sporti jamoalari, mutaxassislari, shuningdek sportchilar hamda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqa vakillarning, ularning idoraviy mansubligidan qat'i nazar, xalqaro tanlovlarda, festivallarda, sport musobaqalarida va chet eldagi boshqa tadbirlarda ishtirok etish uchun tayyorlashni, jo'natishni va qabul qilishni ta'minlaydi;

z) sport sohasida davlatlararo va xalqaro sport aloqalarini kengaytirish va mustahkamlash, jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etish ishlarini tashkil etish, ommabop sport dasturlari tashkil etilishiga ko'maklashish, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlarni nashr etish va mavzuli video- va kino materiallar yaratish sohasida:

jismoniy tarbiya va sport bo'yicha ilmiy, o'quv, ilmiy-ommabop va ommaviy adabiyotlar yaratilishi va nashr etilishini, shuningdek jismoniy tarbiya va sport sohasida foto va video materiallar yaratilishini tashkil etadi;

xalqaro sport aloqalarini amalga oshiradi va rivojlantiradi, xalqaro sport hamjamiyatlari bilan o'zaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalaydi;

hamkorlik bo'yicha xalqaro loyihalarni ishlab chiqadi hamda jismoniy tarbiya va sport sohasiga xorijiy investitsiyalar va grantlarni jalb etishda ishtirok etadi, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari bajarilishini ta'minlaydi;

sport sohasida iqtidorli yoshlar vakillariga ko'maklashadi va yordam beradi, ularni o'qish uchun chet elga yuboradi;

manfaaddor tashkilotlar bilan birgalikda ommabop sport dasturlari tashkil etilishida, jismoniy tarbiya va sport sohasida ommaviy adabiyotlar nashr etilishida va mavzuli video va kino materiallar yaratilishida ishtirok etadi;

taniqli sport namoyandalarini, respublikaning va xorijiy mamlakatlarning etakchi pedagog-mutaxassislarini respublika sport ta'lim muassasalarida o'qituvchilik qilishga va mahorat darslari o'tkazishga taklif etadi.

9. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funksiyalarni bevosita, shuningdek o'zining hududiy bo'linmalari, o'ziga idoraviy mansub boshqa tashkilotlar orqali amalga oshiradi.

3-Bob. Qo'mitaning huquqlari va javobgarligi

10. Qo‘mita o‘ziga yuklangan vazifalar va funksiyalarni bajarish uchun quyidagi huquqlarga ega:

davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlaridan, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridan va boshqa tashkilotlardan Qo‘mita vakolatiga tegishli masalalar bo‘yicha hujjatlar, statistik ma‘lumotlar, hisobotlar, tahliliy ma‘lumotlar, xulosalar va boshqa axborotni so‘rash, talab qilish va olish;

jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan sport infratuzilmasini rivojlantirish va ommalashtirish uchun shart-sharoitlar yaratish doirasida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni bartaraf etish to‘g‘risidagi taqdimnomalarni majburiy tartibda ko‘rib chiqish uchun davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlariga, mahalliy davlathokimiyati va boshqaruvi organlariga yuborish;

davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni, shu jumladan mintaqalarni rivojlantirish bo‘yicha ishlar va loyihalarni moliyalashtirishga xarajatlar smetalarini ko‘rib chiqish va kelishishda ishtirok etish;

xalqaro tashkilotlarda O‘zbekiston Respublikasi manfaatlarini ifodalash va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda va xalqaro huquq normalariga muvofiq jismoniy tarbiya va sport masalalari bo‘yicha boshqa davlatlarning vakolatli tashkilotlari bilan hamkorlik to‘g‘risida shartnomalar tuzish;

olimlar, vazirliklar, idoralar, ta‘lim muassasalari va boshqa tashkilotlarning yuqori malakali mutaxassislariga maslahatlar berish, ilmiy va ekspert ishlarini olib borish, jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha dolzarb masalalarni ishlab chiqish uchun, shuningdek sportning xorijiy namoyandalarini Qo‘mita tizimiga kiradigan ta‘lim muassasalarida dars berish va mahorat darslari o‘tkazish uchun shartnoma asosida taklif etish;

belgilangan tartibda sport-ommaviy va jismoniy tarbiya-sog‘lomlashtirish tadbirlari o‘tkazilishini tashkil etish;

Qo‘mita tizimiga kiradigan idoraviy mansub sport tashkilotlari va ta‘lim muassasalari uchun zarur texnik uskuna, sport uskunasi, inventar sport formasi va boshqa zarur jihozlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

xalqaro va respublika chempionatlarini, kuboklar, turnirlar, shuningdek sport-ommaviy tadbirlarni o‘tkazishda g‘oliblar va sovrindorlarni,

nominantlarni mukofotlash uchun zarur miqdordagi medallar, diplomlar, kuboklar va sovrinlarni markazlashtirilgan tartibda sotib olish;

sportchilar, trenerlar va jismoniy tarbiya va sport sohasida mamlakatning boshqa mutaxassislariga, shuningdek sport muassasalarining sport jamoalariga respublika sport unvonlari va malaka toifalari berish, kuboklar, medallar, znachoklar, ko'krak nishonlari, diplomlar, yorliqlar va sovrinlar bilan mukofotlash;

tashkilotlarning jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish, sport va jismoniy tarbiya ommaviy tadbirlarni o'tkazishi, jismoniy tarbiya va sport namoyandalarinihar xil tanlovlar, sport musobaqalari va shu kabilarda ishtirok etishga tayyorlash uchun ularga Qo'mitaning mablag'larini ajratish;

festivallar, tanlovlar, jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish tadbirlari, sport musobaqalari va jismoniy tarbiya-ommaviy tadbirlar g'oliblari, sovrindorlari, ishtirokchilari va faxriy mehmonlarini esdalik medallari, diplomlar, kuboklar, sovg'alar bilan mukofotlash;

o'z vakolatlari doirasida konferensiyalar, seminarlar, simpoziumlar, ko'rgazmalar, yarmarkalar va boshqa tadbirlarni o'tkazish, shuningdek boshqa tashkilotlar tomonidan o'tkaziladigan shunga o'xshash tadbirlarda ishtirok etish;

jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni birgalikda ishlab chiqish maqsadida xalqaro, xorijiy va respublika tashkilotlari bilan aloqalarni belgilangan tartibda amalga oshirish;

jismoniy tarbiya va sport sohasida reklama va boshqa targ'ib qiluvchi mahsulotlarni (mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirishga yo'naltirilgan reklama, audio-video materiallar va broshyuralar, xaritalar va boshqa reklama-axborot materiallari) chop etish, ko'paytirish, yaratishga mustaqil ravishda yoki idoraviy mansub tashkilotlar orqali buyurtma joylashtirish;

Qo'mitaning markaziy apparatida va uning idoraviy mansub bo'linmalarida ishlash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishgan holda jismoniy tarbiya va sport sohasidagi etakchi xorijiy mutaxassislarni shartnoma asosida jalb etish;

jismoniy tarbiya-sport faoliyati subyektlaridan ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hujjatlariga rioya etishini talab qilish;

trenerlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsatnomalarni va jismoniy tarbiya-sog'lomlashtirish va sport inshootlari pasportlarini belgilangan tartibda berish, ularning amal qilishini to'xtatib qo'yish va to'xtatish, ushbu ruxsatnomalarni bekor qilish;

jismoniy tarbiya va sport sohasining alohida fidoyilik va mehnatsevarlikni namoyon qilgan eng iqtidorli namoyandalari va xodimlari nomzodlarini belgilangan tartibda mukofotlarga taqdim etish.

Qo'mita qonun hujjatlariga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

11. Qo'mita o'z vakolatlari doirasida belgilangan tartibda normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilishga, shuningdek boshqa vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar bilan birgalikda qo'shma qarorlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar chiqarish huquqiga egadir.

12. Qo'mita o'ziga yuklangan vazifalar va funksiyalar samarali bajarilishi uchun javob beradi.

4-Bob. Qo'mita faoliyatini tashkil etish

13. Qo'mitaga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tasdiqlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan rais boshchilik qiladi.

Qo'mita O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimga tayinlanadigan va lavozimdan ozod qilinadigan bir nafar birinchi o'rinbosarga va ikki nafar o'rinbosarga ega bo'ladi.

14. Rais:

Qo'mita faoliyatiga yakka boshchilik asosida umumiy rahbarlik qiladi hamda Qo'mitaga yuklangan vazifalar va funksiyalarning bajarilishi uchun shaxsan javob beradi, Qo'mita vakolatiga kiradigan masalalar bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

raisning birinchi o'rinbosari va o'rinbosarlarining, Qo'mitaning, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar boshqa mansabdor shaxslarining vakolatlari, vazifalari va shaxsiy javobgarligi darajasini belgilaydi;

xodimlarning belgilangan umumiy shtatdagi soni doirasida Qo'mitaning markaziy apparati va hududiy boshqarmalari shtat jadvalini, shuningdek O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan

moliyalashtiriladigan Qo‘mitaning markaziy apparati, uning hududiy boshqarmalari va idoraviy mansub tashkilotlari xarajatlari smetasini tasdiqlaydi;

Qo‘mitaning markaziy apparati va uning hududiy boshqarmalari bo‘linmalarining tuzilmasini va ular to‘g‘risidagi nizomni, shuningdek Qo‘mitaning idoraviy mansub tashkilotlari ustavlarini belgilangan tartibda tasdiqlaydi;

Qo‘mitaning markaziy apparati xodimlarini, idoraviy mansub tashkilotlar hamda viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari rahbarlarini belgilangan tartibda lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod etadi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi raisi lavozimga tayinlanishi va lavozimdan ozod etilishini kelishadi;

Qo‘mita, hududiy boshqarmalar va idoraviy mansub tashkilotlar xodimlari tomonidan bajarilishi majburiy bo‘lgan buyruqlar chiqaradi va ko‘rsatmalar beradi.

Rais qonun hujjatlariga muvofiq boshqa vakolatlarni ham amalga oshiradi.

15. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi, viloyatlar va Toshkent shahar jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari Qo‘mitaga va tegishli ravishda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklariga bo‘ysunadi va hisobot beradi.

16. Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasining Ijro etuvchi apparati O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasiga hisobot beradi.

Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi Ijro etuvchi apparatining joriy faoliyatiga rahbarlik qilishni Qo‘mita raisining o‘rinbosari - ijro etuvchi direktor amalga oshiradi. Ijro etuvchi direktor Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi nomidan ish ko‘radi, mehnat to‘g‘risidagi qonunlarga muvofiqxodimlarni lavozimga tayinlaydi va lavozimdan ozod qiladi, shtat jadvalini, ijro etuvchi apparatni va mintaqaviy filiallarni joriy ta‘minlashga xarajatlar smetasini tasdiqlaydi, Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘larini belgilangan tartibda tasarruf etadi.

17. Lavozimga tayinlash va lavozimdan ozod qilish:

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi raisi Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qori Kengashi tomonidan Qo‘mita raisi bilan kelishgan holda lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari boshliqlari tegishli ravishda viloyatlar va Toshkent shahri hokimlari bilan kelishgan holda Qo‘mita raisi tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi;

18. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi, viloyatlar va Toshkent shahri jismoniy tarbiya va sport boshqarmalari o‘z faoliyatini Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahri hokimliklari bilan kelishgan holda Qo‘mita tomonidan tasdiqlanadigan nizomlarga muvofiq amalga oshiradi.

19. Qo‘mitada rais (hay‘at raisi), uning birinchi o‘rinbosari va ikki o‘rinbosari (lavozim bo‘yicha), shuningdek Qo‘mita faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini muvofiqlashtiruvchi Qo‘mitaning tarkibiy bo‘linmalari rahbarlaridan iborat tarkibda hay‘at tashkil etiladi.

Hay‘atning a‘zolari soni va shaxsiy tarkibi Qo‘mita raisining taqdimnomasiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Hay‘at quyidagilar bilan bog‘liq masalalarni ko‘rib chiqadi:

ushbu Nizomda belgilangan Qo‘mita faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini tayyorlash va amalga oshirish;

Qo‘mita nomenklaturasiga kiradigan lavozimlarga kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo‘yish, tayyorlash va qayta tayyorlash;

ijro intizomini mustahkamlash va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlarida va Hukumat qarorlarida belgilangan vazifalar o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini ta‘minlash uchun Qo‘mitaning rahbarlari va mutaxassislarining shaxsiy mas‘uliyatini oshirish.

Hay‘at Qo‘mita vakolatiga tegishli bo‘lgan boshqa masalalarni ham ko‘rib chiqishga haqlidir.

Hay'at majlislariga Qo'mita vakolatiga kiradigan masalalar bo'yicha davlat va xo'jalik boshqaruvi boshqa organlarining, boshqa tashkilotlarning rahbarlari taklif etilishi mumkin.

Hay'at uning majlisida tarkibining yarmidan ko'pi qatnashgan taqdirda vakolatli bo'ladi. Ko'rib chiqilayotgan masalalar bo'yicha qarorlar oddiy ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi.

Hay'at qarorlari Qo'mitaning qarorlari va raisning buyruqlari bilan amalga oshiriladi.

Rais va hay'at a'zolari o'rtasida kelishmovchiliklar paydo bo'lgan taqdirda rais mustaqil ravishda qaror qabul qiladi, kelib chiqqan kelishmovchiliklar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga axborot beradi. Hay'at a'zolari ham o'z fikr-mulohazalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga xabar qilishlari mumkin.

Hay'at faoliyati tartibi uning hay'at tasdiqlaydigan reglamentida belgilanadi.

20. Qo'mitani tugatish va qayta tashkil etish qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

12.3. Sog'liqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish

Mustaqillik sharoiti davrida aholining ijtimoiy turmush darajasini tobora oshirish milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni jahon xalqlarining ilg'or madaniyati bilan boyitish «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish va boshqa sohalarda ko'maklashuvchi jamg'arma uyushmalari tashkil qilindi. Ularning qisqacha faoliyatlari bilan quyida tanishish mumkin.

«Navro'z» xayriya jamg'arma uyushmasi mustaqillik sharofati bilan yuzaga kelgan ilk tashkilotlardan hisoblanadi. U asosan har yili o'tkaziladigan bahor bayrami - «Navro'z»ni tashkil qilish, ko'pgina sohalar kabi jismoniy tarbiya va sportga ham moddiy yordam berish faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqda.

«Mahalla» xayriya jamg'armasi mahalla oqsoqollari jamoalarini birlashtiruvchi tashkilotdir. Jamg'arilgan mablag'larni kam ta'minlangan oilalar, nogironlar, faxriylarni moddiy rag'batlantirishga, shuningdek,

mahallalarda o'tkaziladigan madaniy va ommaviy sport tadbirlariga sarflaydi.

«Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatlik markazining xayriya jamg'armasi ham shu nom bilan yuritiladi. Yurtimizda milliy qadriyatlarni qayta tiklash, ma'naviy-ma'rifiy madaniyatimizni kengaytirish va boyitish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan (1993 yil, aprel) bu markaz tashkil etildi. Bu markaz ilmiy-amaliy anjumanlar, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish hamda jamg'arma hisobidan sportga moddiy yordam berishda faol ishtirok etmoqda.

«Sog'lom avlod uchun» jamg'rama uyushmasi O'zbekiston Prezidentining 1993-yil 4-martidagi «Sog'lom avlod uchun» ordenini ta'sis etish to'g'risidagi farmoni asosida vujudga kelgan xukumatga qarshi bo'lgan tashkilotdir. «Sog'lom avlod uchun» davlat dasturini amalga oshirish, ayniqsa o'quvchi-yoshlarning ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish, ularga moddiy yordam ko'rsatishda xizmatlari g'oyat kattadir.

«Ekosan» xalqaro jamg'arma uyushmasi sifatida jahondagi ko'pgina nufuzli tashkilotlar qatoriga ko'tarildi. Uning asosiy maqsad va vazifalari atrof-muhitni kuzatish, nazorat qilish, tozaliqni saqlash va tabiatni muxofaza qilishdir. Bu yo'lda Orol dengizi muammolari va shunga o'xshash o'ta muhim ishlar bilan shug'ullanib keldi. O'z navbatida sayohatchilar, o'quvchi yoshlarning ommaviy sog'lomlashtiruvchi sport tadbirlariga ham ma'lum darajada o'z hissalarini qo'shmoqda.

Yoshlar ittifoqi, talabalarning ta'lim-tarbiya, kasb-hunar, texnikani egallash, salomatlik, sport, madaniyat sohalaridagi faoliyatlarida amaliy jihatdan ko'maklashadi. U Xalqaro Kurash, Assotsiatsiyasi faoliyatida ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan tashkiliy, moddiy yordam berish ishlarida bevosita ishtirok etadi. Respublikamizda «Bolalar» xayriya jamg'armasi, «Nuroni» xayriya jamg'armasi va shunga o'xshash ko'pgina xayriya jamg'armalari mavjuddir. Ular o'z sohalarida o'tkaziladigan madaniy tadbirlarda ko'maklashadi va belgilangan tartibda moddiy yordam beradi.

Xalq milliy o'yilari markazi, uning ommaviy jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi faoliyati

Xalq milliy o'yilari markazi

1989-1991 yillar milliy qadriyatlarni o'rganish, ularni imkoniyat darajasida qayta tiklash amalga oshirilishi bilan e'tiborga sazovordir. Ayniqsa, Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarning tarkibidan o'rin olgan xalq milliy o'yinlariga e'tibor kuchaydi. Shu sababdan respublika hukumatining qaroriga asosan, 1991 yil boshida «Xalq milliy o'yinlari respublika Assotsiatsiyasi» tashkil etildi. Uning asosiy vazifasi xalq orasida keng qo'llanilib kelinayotgan milliy o'yinlarni o'rganish, ularning tarbiyaviy jihatlarni targ'ibot qilish va ommaviy tadbirlar o'tkazib borishdan iborat qilib belgilandi. Shu bilan birga, xalq milliy o'yinlarini Markaziy Osiyo va undan ham kengroq mintaqalarda musobaqa tarzida o'tkazishni yo'lga quyish belgilandi. Shunga asosan, 1991 yilning aprelida Qozog'istonda o'tkazilgan Xalq milliy o'yinlari anjumani va sport musobaqalarida yurtimiz vakillari ilk bor ishtirok etdilar.

Xalq milliy o'yinlari Assotsiatsiyasining bevosita tashabbusi va Madaniyat ishlari Vazirligi rahbarligida 1991-yil 25-aprelda Jizzax viloyatining Forish tumanida ilk bor xalq milliy o'yinlari musobaqasi o'tkazildi va u har yili bahorda (aprel-may) Forishda an'anaviy ravishda o'tkazib borildi. Bu musobaqa keyinchalik «Alpomish o'yinlari festivali» (Termiz-1998, Farg'ona-2000) nomini oldi. Xalq milliy o'yinlaridan «Ko'pkari», «Poyga», «Bo'ron», «Mindi», «To'qqiz tosh» musobaqalar dasturga kiritildi. 1999-yildan boshlab (Jizzax) har ikki yilda bir marta (2001-yilda Shaxrisabz) To'maris o'yinlari respublika festivali o'tkazilmoqda.

E'tiborli tomoni shundaki, 1991-yildan (Jizzax, Termiz, Toshkent, Farg'ona, Qarshi) buyon xalq milliy o'yinlariga bag'ishlab ilmiy-amaliy anjumanlari o'tkazib kelinmoqda. Ularda xalq milliy o'yinlarining mazmuni, ularni sport darajasiga chiqarish, shu sohada mutaxassis kadrlar tayyorlash, o'quv-uslubiy qo'llanmalar tayyorlash singari katta muammolar muhokama etilmoqda.

Sog'liqni saqlash tizimida sport tibbiyoti asoslari va uning tashkil etilishi:

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanuvchilarni tibbiy nazoratdan o'tkazish, ularni sog'liq guruhlariga ajratish, chiniqqanlik darajasini aniqlash, shunga asoslangan holda, mashq hajmi va tezligini belgilash,

mashq natijasini doimiy nazorat qilish, mutasaddi tibbiyot muassasasi shifokori hamda jismoniy tarbiya o`qituvchisi va trener zimmasiga yuklatiladi.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug`ullanuvchi toifaga ega bo`lmagan yoshlar va katta yoshdagi kishilar, bir yilda kamida bir marta, tibbiy ko`rikdan o`tishlari shart. Toifaga ega bo`lgan sportchilar, yosh sportchilar, sport maktabi o`quvchilari, hamda sport bilan shug`ullanuvchi katta yoshdagi kishilar bir yilda kamida 2 marta shifokor tekshiruvidan o`tishlari kerak.

Jismoniy tarbiya va sport bilan shug`ullanuvchilarni tibbiy xizmat bilan ta`minlash 2 turdagi tibbiyot tashkilotlarida amalga oshiriladi.

1. Shahar va tuman markazlarining maxsus belgilangan poliklinikalarida joylashgan “sport vrachlik nazorati xonasida”.

2. Viloyat markazida va katta shaharlarda joylashgan “Vrach jismoniy tarbiya dispanserlarida”.

Sport vrachlik nazorati xonasi. Bu shahar va tuman markazidagi maxsus belgilangan poliklinikalarda, shuningdek, yirik o`quv yurtlari, yirik sport inshootlari (stadion, sport zali, sport markazi) da, yirik ishlab chiqarish korxonalarining tibbiy-sanitariya bo`limida tashkil etiladi.

Vrach jismoniy tarbiya dispanseri. Bu viloyat markazida va viloyatning yirik shaharlarida joylashadi. Sog`liqni saqlash boshqarmasi rahbarligida sport tashkilotlari bilan hamkorlikda faoliyat ko`rsatadi.

Dispanserda sport tibbiyoti bo`yicha bir nechta mutaxassislikdagi shifokorlar ishlaydi, ixtisoslashgan tibbiy xonalari bo`ladi. Jumladan: Funktsional diagnostika, Fizioterapiya, Davolash jismoniy madaniyati, klinik va biokimyo laboratoriyalari.

Sport vrachlik nazorat xonasi va Vrach jismoniy tarbiya dispanseri shifokorining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Sport tashkiloti, o`quv muassasasi, korxonaning jismoniy tarbiya va sport masalalari bo`yicha mutasaddi xodimi tavsiya qilgan ro`yxat asosida, jismoniy tarbiya va sport bilan shug`ullanuvchilarni tibbiy ko`rikdan o`tkazish;

2. Ularni sog`liq guruhlariga ajratish;

3. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug`ullanishi mumkin yoki mumkin emasligi haqida tibbiy xulosa berish;

4. Sport bilan shug`ullanuvchilarning mashq hajmini (yuklamasini) belgilash bo`yicha jismoniy tarbiya o`qituvchisi va trenerga maslahat berish;

5. Musobaqa oldidan sportchilarni tibbiy ko`rikdan o`tkazish va musobaqaga qatnashish uchun xulosa berish;

6. Jismoniy tarbiya mashg`ulotlari, trenirovka va musobaqa o`tkaziladigan sport inshootlarini sanitariya-gigiyena nazoratidan o`tkazish;

7. Sport musobaqasi davrida sportchilarning ovqatlanishi, kun tartibi, mashg`ulot o`tkaziladigan va turar joylarini sanitariyagigiyena nazoratidan o`tkazish.

8. Kasallangan, shikastlangan sportchilarga birinchi tibbiy yordam ko`rsatadi, zarur bo`lsa shifoxonaga yuborishni hal qiladi.

9. Jismoniy tarbiya va sport bilan shug`ullanuvchi, kasalligi yoki shikastlanishi sababli davolanishdan qaytgach, uning sog`liq va chiniqqanlik holatini e`tiborga olgan holda, jismoniy mashg`ulot yoki sport trenirovkasiga qatnashishiga ruxsat etadi va mashq hajmini belgilash bo`yicha o`qituvchi - trenerga maslahat beradi.

10. "Sport vrachlik nazorati dispanseri" mazkur soha bo`yicha ilmiy-uslubiy markaz sifatida, poliklinika va sport inshootlarida faoliyat ko`rsatadigan "Sport vrachlik nazorati xonalari" ning shifokorlariga maslahatlar beradi.

Takrorlash uchun savollar:

1. O`quv yurtlariga ega bo`lgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi asosiy vazifalari nimalardan iborat?
2. Xalq ta`limi, Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi ishtiroki qanday?
3. Sog`liqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish qanday?

XIII-BOB. O‘zbekistonda Olimpiya harakatini boshqarish

Tayanch so‘z va iboralar: Xalqaro, olimpiya, milliy, qo‘mitasi, nizomi, bosh assambleya, kongress, sessiya.

13.1.O‘zbekiston xalqaro olimpiya harakatida O‘zbekiston milliy olimpiya qo‘mitasi

O‘zbekiston xalqaro olimpiya harakatida O‘zbekiston milliy olimpiya qo‘mitasi. XX asrning so‘nggi 15-20 yili mobaynida xalqaro sport harakatida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi (XOQ) a‘zoligiga kiigan mamlakatlar soni oshib bordi. Ayniqsa, sobiq SSSRning inqirozi tufayli sotsialistik hamjamiyatdagi davlatlar, shuningdek, ittifoqchi respublikalar mustaqil davlat sifatida XOQ tarkibidan joy olishdi. Bu jarayonlar jahon sport hamjamiyatlari, ayniqsa, XOQning demokratik tamoyillari asosida amalga oshirilishi siyosiy va tarixiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etdi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida xalqaro sport harakatida munosib o‘rin egallashga bor imkoniyatlarini ishga soldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti «O‘zbekiston kelajagi buyuk davlat» shiorini faqat yurtimizdagina emas, balki taraqqiy qilgan mamlakatlar orasida ham chuqur va keng tarqalishiga erishdi. Bunda xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari kabi jismoniy tarbiya va sport harakatiga ham alohida e‘tibor berildi.

O‘zbekiston sobiq Ittifoq davrida jahon sport hamjamiyatlariga a‘zo bo‘lgan emas. Sharq va g‘arb mamlakatlari bilan sport aloqalar u yoki bu darajada olib borilgan bo‘lsa-da, u ham faqat sho‘rolar hukumati ruxsati va nazorati ostida o‘tkazilgan.

Xalqaro sport va Olimpiya harakatining keng rivojlanishi, qit‘alarda turli xil sport musobaqalari, qit‘a o‘yinlarining o‘tkazilishi, jahon chempionatlari va Olimpiya o‘yinlarining an‘anaviy tashkil etilishi har bir mamlakatda sport turlarini rivojlantirishni qadimdan taqozo etib kelgan.

O‘zbekiston mustaqil davlat sifatida xalqaro sport hamjamiyatlariga a‘zo bo‘lib kirish maqsadida, eng avvalo, Milliy Olimpiya qo‘mitasini tashkil etdi. Bu 1992-yil 21-yanvardagi birinchi ta‘sis majlisida amalga oshirildi. XOQ xaitiyasi asosida, va jahon spoit harakatining ilg‘or

tajribalariga tayanilgan holda* MOQ nizomi (ustavi) ishlab chiqildi va qabul qilindi. O‘zbekiston Respublikasi MOQ prezidenti etib O.Nozirov saylandi. U bir vaqtda respublika Davlat sport qo‘mitasining raisi ham edi. Bu XOQ xartiyasi va O‘zbekiston Respublikasi MOQ nizomiga to‘g‘ri kelmas edi. Shunday bo‘lsada, respublika sharoiti va moddiy-texnik hamda moliyaviy ta‘minlashning ba‘zi bir sabablariga ko‘ra rahbarlik ishlari davom etdi. Avval MOQ vitseprezidenti bo‘lgan S.Ro‘ziyev keyinchalik (1994) MOQ Prezidenti etib saylandi. Bu esa xartiya va nizom talablariga to‘la asoslandi. Nizomga ko‘ra MOQ faoliyatini yurituvchi ijroqo‘m, a‘zolari, Olimpiya akademiyasi va boshqa tuzilmalar tashkil etildi. Respublika MOQ o‘zining Kongresslari va boshqa rasmiy yig‘ilishlarida eng muhim masalalarni muhokama qilmoqda. Bunda rejalarni tasdiqlash, ijrolar natijalarini eshitish, xalqaro Olimpiya harakatida ishtirok etish, olimpiya g‘oyalarini keng yoyish eng muhimi sportchilarni Osiyo, jahon chempionatlari, xalqaro tumirlar va olimpiya o‘yinlariga tayyorlash bilan bog‘liq masalalarni doimiy ravishda muhokama qilib bor- moqda. O‘zbekiston Respublikasi MOQning ichki tuzilishi va asosiy maqsad hamda vazifalari. Olimpiya bilimlari asoslari (Hamroqulov A.Q., Yunusov T.T. va boshqa, T., 2002-yil) o‘quv qo‘llanmasida to‘la ifodalangan shu sababli bu soha batafsil bayon etilmadi. Respublikaning xalqaro sport tashkilotlari bilan olib borayotgan o‘zaro munosabatlari va aloqalarida Prezident I.A.Karimovning hissasi g‘oyat kattadir. Xalqaro Olimpiya qo‘mitasining bosh shtabida Prezidentimizning Olimpiada oltin ordeni bilan mukofatlanishi, XOQ Prezidenti X.A.Samaranchning ikki marotaba yurtimizga tashrifi, (1994-1995), Arab mamlakatlari, Osiyo o‘yinlari Kengashining Prezidenti va Yunesko kabi xalqaro nufuzdagi tashkilotlarning rahbarlari, mas’ul xodimlari O‘zbekistonga kelishlari muhim voqealar bo‘ldi. Shular natijasida 1996-yil avgustda Toshkentda «Olimpiya shon-shuhrat» muzeyi ochildi. Unda mamlakatimiz sport tarixi, olimpiya harakati, sportchilarning erishgan yutuqlari o‘z ifodasini topdi. O‘tgan davrlarda muzeyni tomosha qilish uchun Fransiya, Italiya, Germaniya, Angliya, Shvetsiya, Rossiya, Bolgariya va juda ko‘p Yevropa, Osiyo Afrika, Amerika, Avstraliya qit‘alaridagi mamlakatlarning rasmiy kishilari, sayohatchilari va sportchilari kelib ketishdi. Mazkur muzey

respublika sportini taig'ibot qilishning markaziy maskanlaridan biriga aylanmoqda.

Respublika Milliy Olimpiya qo'mitasi (MOQ) xodimlari, sport federatsiyalarning rahbarlari, olimlar va boshqa rasmiy kishilar XOQ joylashgan Lozzana va juda ko'p mamlakatlarning MOQ huzurida bo'lib, Kongresslar, sessiyalar va ilmiy anjumanlarda ishtirok etmoqda.

Ayniqsa, O'zbek kurashini o'rganish va o'rgatish borasida respublika murabbiylari Hindiston, Janubiy Afrika Respublikasi, Avstraliya, Afrika, Amerika va Yevropa qit'alariga borib kelishmoqda. O'z navbatida barcha qit'alarning rasmiy vakillari O'zbekistonda bo'lib, kurash va boshqa sport turiari bo'yicha tajribalar almashishmoqda. Bu esa sportchilarning xalqaro tumirlar, o'rtoqlik uchrashuvlar va boshqa musobaqalarni tashkil qilishga zamin tayyorlamoqda.

Xuslosal qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi MOQning tashkil etilishi xalqaro sport aloqalarni yanada kengaytirish, olimpiya g'oyalarini aholi o'rtasida singdirish va eng muhimi, sportchilarni xalqaro sport musobaqalariga tayyorlashda muhim voqea bo'ldi.

Mustaqillik tufayli respublika sportchilari dastlabki yillardan boshlab xalqaro miqyosdagi rasmiy hamda nufuzli sport musobaqalarida faol ishtirok etish, yuksak g'alabalarni qo'lga kiritishga musharraf bo'lishdi.

1994-yil 11-19-aprelda Toshkentda Markaziy Osiyo respublikalari futbol jamoalarining birinchi tumiri bo'lib o'tdi. Unda O'zbekiston 4 ochko bilan oldingi o'rinni egalladi. Turkmaniston va Qozog'iston futbolchilari esa 2 tadan ochkoga ega bo'lib, keyingi 2-3-o'rinlarni egalladi.

1995-yil 3-5-sentabrda Toshkentda Markaziy Osiyo respublikalarining birinchi o'yini bo'ldi. Bunda XOQ prezidenti X.A.Samaranch tabrik so'zi bilan qatnashdi. O'yinlar dasturida tennis, og'ir atletika, boks, qilichbozlik, suzish, yengil atletika va boshqa turlar bor edi. Tennis, boks, og'ir atletika, basketbol va boshqa turlarda O'zbekiston yaxshi natijalarga erishdi. Umumjamoalar o'rtasida Qozog'iston 42 ta oltin, 37 ta kumush va 17 ta bronza, jami 96 ta medalni egallab birinchi bo'lishdi. O'zbekiston: 37, 35 va 25, jami - 97 ta medalga ega bo'lib ikkinchi va Qirg'iziston esa 11, 10, 27 - jami 48 ta medal olib,

uchinchi o'rinni egalladi. Tojikiston (1 ta oltin, 1 ta kumush, 8 ta bronza) 10 ta va Turkmaniston 23 ta (8 ta kumush, 15 ta bronza) medallar bilan keyingi o'rinlarni egalladi.

Futbol, yengil atletika, kurash, boks, tennis, basketbol, ot sporti va boshqa sport turlari bo'yicha Markaziy Osiyo respublikalari sportchilarning xalqaro tumirlari, o'zaro o'rtoqlik uchrashuvlari qizg'in bo'lib o'tmoqda. Ayniqsa, Osiyo o'yinlariga tayyogarlik va saralash rasmiy musobaqalarida O'zbekiston va Qozog'iston bilan teppa-teng bo'lib kelmoqda.

1999-yil oktabrda Bishkekda Markaziy Osiyo respublikalarining uchinchi o'yini bo'lib o'tdi. Unda sportning 9 turi bo'yicha 96 kishi qatnashdi. Umumiy hisobda O'zbekiston uchinchi o'rinni egalladi.

Shu yili kuzda Toshkentda boks bo'yicha Osiyo chempionati bo'lib o'tdi. Unda D.Yo'ldoshev, A.Raximov, T.Tuig'unov, S.Mixaylov, R.Chagayev, R.Saidovlar o'z vaznlarida oltin medalga sazovor bo'lishdi.

1994-yil 2-15-oktabrda Yaponiyaning Xirosima shahrida XII Osiyo o'yinlari bo'lib o'tdi. Unda ilk bor O'zbekiston sportchilari ham ishtirok etdi. Futbol bo'yicha respublikamiz terma jamoasi (bosh murabbiy R.Akramov) xitoylilar bilan so'nggi uchrashuvda g'olib kelib, ularning shuhrati Osiyoda keng taqildi. Respublikamiz barcha bellashuvlarda 40 ta medalni (10 ta oltin, 11 ta kumush va 19 ta bronza) qo'lga kiritdi. Sportchilar orasida A.Avazboyev (baydarka), O.Maskayev (boks), Sh.Ahmedov, N.Ripichev, E.Osmonov (o'q otish), O.Yarigina (nayza uloqtirish), k.Ganiyev (o'n kurash) va boshqalar chempionlik unvoniga sazovor bo'lishdi. 1994-2005-yilda Respublika Prezidenti kubogi uchun tennis bo'yicha xalqaro tumirlar, boks bo'yicha Osiyo chempionati (sentabr - 1996) va kurash, boks, sharqona yakka kurashlar, sport o'yinlari bo'yicha juda ko'p rasmiy musobaqalar, tumirlar Toshkentda o'tkazildi. 1991-2005-yillar davomida at-Termiziy, Amir Temur, Mirzo Bobur, Jaloliddin Manguberdi kabi ulug' allomalar, sarkardalar xotirasiga bag'ishlab o'tkazilgan kurash hamda boshqa turlar bo'yicha xalqaro tumirlar O'zbekiston sport tarixidan keng joy oldi.

Sharqona yakka bellashuvlar (karate, taekvando, ushu, kikkboxing va hokazo) bo'yicha juda ko'p yosh sportchilar (ular orasida 9-11-13 yoshli

Abdumavlonovlar ham bor) xalqaro tumirlar va jahon chempionatlarida muvaffaqiyatli qatnashib kelmoqda. Ularning mehnati va shuhrati Prezident hamda Respublika hukumati tomonidan haqli ravishda taqdirlanmoqda.

1998-yil Moskvada birinchi xalqaro yoshlar o'yini bo'lib o'tdi. Unda 131 mamlakatdan sportchilar qatnashadi. O'zbekiston yoshlari safida 109 kishi bo'lib, sportning 11- turida ishtirok etishdi. Umumjamoalar orasida O'zbekiston faxrli 13-o'rinni egalladi. Kurashchilar o'yindagi 10 ta medalning 8 tasini (1 ta oltin, 3 ta kumush va 4 ta bronza) egalladi. Dilshod Mansurov erkin kurashda oltin medal sohibi bo'ldi. 1998-yil XIII Osiyo o'yinlarida (Bangkok) respublika sportchilari muvaffaqiyatli ishtirok etadi. 41 mamlakat sportning 36 turi bo'yicha o'z vakillarini yuborgan edi. Faqat Xitoy, Yaponiya Tailand va Koreya to'la dasturda ishtirok etdi. O'zbekiston sportchilari 21 tur bo'yicha qatnashdi. Umumiy hisobda respublikamiz sportchilari 10- o'rinni egalladi.

Bu Xirosimadagi o'rindan ikki barobar past edi. Uning sababi shundaki, shtanga, gimnastika, o'q otish, tennis, sinxronli suzish, taekvando va xokkey sport turlarida o'z imkoniyatlaridan foydalana olmadilar. V.Shin boshchiligidagi M.Abdullayev, S.Mixaylov, R.Chagayev boks bo'yicha chempion bo'ldi. Suv sporti turlarida jamoalarimiz 2-3-o'rinlarni egalladi. Yengil atletikachilar O.Veretelnikov (o'n kurash) va S. Voinov (nayza uloqtirish) oltin medalga sazovor bo'lishdi. Umumiy medallar soni 40 ta edi, 6 ta oltin, 22 ta kumush va 12 ta bronza.

1999-yilda IV qishki Osiyo o'yinlarida sportchilarimiz qatnashdi.

1999-yil Xyustonda boks bo'yicha jahon chempionati bo'ldi. O'.Haydarov va M.Abdullayevlar jahon chempionati unvonini egalladi. «Yunusobod» sport majmuidagi Prezident kubogi bo'yicha 6-xalqaro tumir o'tkazildi.

2002-yil Janubiy Koreyaning Pusan shahrida XIV Osiyo o'yinlarida ishtirok etgan bokschilar, suv sporti vakllari, yengil atletikachilar va boshqa sportchilar muvaffaqiyatli qatnashdilar. Sharqona yakka kurashlar, boks, milliy kurash, futbol va boshqa sport turlari bo'yicha respublikamiz sportchilari AQSH, Angliya, Rossiya, Janubiy Koreya, Tailand va boshqa

ko'pgina mamlakatlarda turli xil tumirlar birinchiliklari hamda rasmiy musobaqalarda ishtirok etishdi. Umuman aytganda, O'zbekiston sportchilarining nufuzi jahondagi barcha mamlakatlaiga tanildi.

13.2. O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasining Nizomi. Uning tarkibiy tuzilishi: Bosh Assambleya, Kongress, sessiya.

O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasining Nizomi. Uning tarkibiy tuzilishi: Bosh Assambleya, Kongress, sessiya. O'zbekiston hah XOQ tarkibiga rasmiy ravishda a'zo bo'lmaganligi va sobiq Ittifoq o'rniga mustaqil davlatlar hamdo'stligining (MDH-SNG) tashkil etilishi tufayli 1992- yilgi Olimpiya o'yinlarida Barselonada Ittifoq MOQ (SNG) terma jamoalari tarkibida ishtirok etgan edi.

Olimpiya o'yinlarida yurtimizning 17 nafar sportchisi muvaffaqiyatli qatnashdi. O.Chusovitina va Rozaliya Galiyevlar jamoa tarkibida chempion unvoniga erishdi. Yengil atletikaning estafeta (4x100) turida qatnashgan M.Shmonina oltin medalga sazovor bo'ldi. S.Sirsov og'ir atletika bo'jjicha ikkinchi o'ringa erishdi. O'q otish sport turida ham A.Asrobayev kumush medalni. egalladi. Qili<5hbozlikda V.Zaxaxyevich bronza medalini olishga muvaffaq bo'ldi. Medal nasib etmagan boisa-da, D. Polyunin, V.Zaysev, R.Ganiyev, S.Usov, (yengil atletika); ATyurin va I.Kirsov (grebli), chim xokkey bo'yicha: A. Krasnoyarsyev, I.Mullajonov, A.Domashov kabilar yaxshi natijalar ko'rsatdi. olimpiada qatnashchilarini respublika sport jamoatchiligi qizg'in kutib oldi va ular taqdirlandilar.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, 1994-yil fevralda XVII qishki olimpiya o'yinlarida respublikamiz sportchilari mustaqil ravishda birinchi marotaba qatnashdi. Unda chang'ida akrobatik sakrash bo'yicha hamyurtimiz L.Cheryazova yana bir bor o'zining mahoratini (u jahon chempioni .hamdir) namoyish qilib, oltin nishon sovrindori bo'lib, O'zbekiston bayrog'ini baland ko'tarish va respublika madhiyasining jaranglashini ta'minladi. Bu xizmatlari uchun L.Cheryazova O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning faxriy yorliq va qimmatbaho mukofotlariga sazovor bo'ldi. Shuningdek, 1994-yil aprelida Toshkentga tashrif buyuigan Xalqaro olimpiya qo'mitasining prezidenti X. Samaranch va Respublika Prezidenti I.A.Karimovning tabrik va olqishlariga ham

sazovor bo'ldi. O'zbekiston sportchilari mustaqil jamoa sifatida 1996-yil XXVI olimpiya o'yinlarida (Atlanta, AQSH) birinchi marta qatnashdi. Unda 76 nafar sportchilar ishtirok etib, 13 sport turi bo'yicha bellashuvlarda o'zlarini sinadilar. Suv sport turlarida 17 kishi, yengil atletikada 12 kishi, suzishda 10 kishi, boks va dzyudoda 7 kishi, erkin kurashda 6 kishi, grek-rim kurashida 4 kishi, og'ir atletikada 5 kishi, gimnastikada 2 kishi (1 ayol, 1 erkak), tennisda 2 kishi, o'q otish, velosport, qilichbozlikda bittadan sportchi qatnashgan edi. Ular shahar va viloyatlar miqyosida ko'rib chiqilsa: Toshkent-37, Qoraqalpog'iston-1, Toshkent viloyati-14, Andijon-5, Samarqand-6, Faig'ona-6, Navoiy-5, Buxoro-2, Sirdaryo-2, Qashqadaryo-1, Xorazm-1 tadan to'g'ri keladi. Qolgan viloyatlardan esa sportchilar ishtirok etmadi. O'zbekiston medallar soni bo'yicha 197 mamlakat ichida 58-o'rinni egalladi. A.Bagdasarov dzyudo kurashi bo'yicha (68 kg) kumush medalga sazovor bo'lgan bo'lsa, Karim Toiaganov esa boks bo'yicha (71 kg) bronza medalini yurtimizga hadya qildi. Dzyudochi V.Shmakov 7-o'rinni, Alisher Muxtorov 9-o'rinni egalladi. Boks bo'yicha D.Yorbekov (75 kg), N.Atoyevlar 5—8-o'rinni egalladi. Boshqa sport turlarida ham sportchilarimiz yaxshi natijalarga erishib, kuchli o'zlikdan joy olishga muvaffaq bo'lganlar. Respublika hukumati olimpiya qatnashchilarini orden va medallar bilan mukofotladi. «Mehnat shuhrati» ordeni bilan A.Bagdasarov va K.To'laganov, «Do'stlik» ordeni bilan N.Atoyev, R.Ganiyev, O. Chusovitina, D.Yorbekov, «Shuhrat» medali bilan Sh.Axmedov, A.Ochilov, D.Zaxardinov, A.Shturbabinlar taqdirlandi.

Murabbiylardan S. Kuznetsova (gimnastika), X.Muhammedov (boks), V.Pyatayev kabilar faxriy yorliqlar bilan mukofotlandi. Navbatdagi olimpiya o'yinlariga tayyogarlik ishlari, eng avvalo, o'tgan o'yinlardagi xato va nuqsonlarni tugatish, egallangan tajribalarni keng qo'llash bilan amalga oshirildi. Sportchilarni Sidney (Avstraliya)da bo'ladigan XXVII olimpiya o'yinlariga tayyorlashni yaxshilashga qaratilgan Prezident farmoni (2000-yil 7-iyun) e'lon qilindi. G'oliblikni qo'lga kiritish uchun astoydil g'ayrat ko'rsatishga davlat etuvchi mukofotlar ta'sis etildi, ya'ni oltin medal uchun—100 ming, kumush medal uchun—50 ming va bronza

medali uchun 25 ming Amerika dollari belgilandi. Bu, o'z navbatida, murabbiylarning g'ayratini oshirib yubordi.

Uzoq qit'adagi (Avstraliya) Sidney shahrida XXVII olimpiya o'yinlari 2000-yil 15-sentabidan 1-oktabrigacha davom etdi. Bu o'yinlar XX asming so'nggi o'yini va olimpiya o'yinlari tarixida esa eng ko'p sportchi qatnashganligi (199 mamlakatdan 11147 kishi) bilan tilga olinadi. Bu o'yinlarda O'zbekistondan 125 kishi, shundan 77 nafar sportchi ishtirok etdi. Ular sportning 13 turida qatnashdi. Sportchilarni tayyorlashda «Dinamo» (18) - barcha medallilar ular hisobida, MHSK (26), «Yoshlik» (12), kasaba uyushmalari sport jamiyati (21) katta hissa qo'shdilar. Boshqa viloyatlar safiga Jizzax va Namangan viloyatlari ham o'z sportchilarini qatnashtirish bilan qo'shildi. Umumiy medallar soni bo'yicha O'zbekiston 41-o'rinni egalladi. Osiyo mintaqasidagi davlatlar orasida esa 7-o'rinda edi.

Boks bo'yicha sportchilarimiz g'oyat qattiq kurash olib bo'lishdi. Muhammadqodir Abdullayev (Andijon) oltin medal sovrindori bo'ldi. Kumush medal sovrindori esa erkin kurashchi Artur Taymozovga nasib etdi. Bokschilar Sergey Mixaylov (Andijon) va Rustam Saidov (Toshkent)lar bronza medallarini egallashga muvaffaq bo'ldi. Ta'kidlash lozimki, uzoq Sidneydan kelgan g'alaba haqidagi xabarni eshitib, Prezidentimiz I.A.Karimov tabrik telegrammasini yubordi. Uni olgan M.Abdullayev qayta-qayta o'qib chiqib, o'z minnatdorchiligini Prezidentga izhor etgan.

O'zbekiston qishki sport turlari bo'yicha ham o'z jamoalarini tayyorlashni davom ettirdi. 1998-yil XVIII qishki olimpiya o'yinlari Nagano shahrida o'tkazildi. Unda 72 ta davlat vakillari ishtirok etishdi, o'zbekistonlik sportchilar 13 kishidan iborat edi. Ular 14 turdan 3 tasida qatnashdi. 32 mamlakatdan qatnashgan 30 nafar figurali uchish turida T.Malinina 8-o'rinni egalladi. Chang'ida akrobatik sakrash (fristayl) turida L.Cheryazova 24 sportchi ichida 13-o'rinni egallaydi. Bunda uning avvalgi olgan jarohat asoratlari o'z ta'sirini ko'rsatgan edi. Komil O'rinboyev 50 sportchidan 28-o'rinni oldi. U erkaklar orasida figurali uchishda 24 davlatning 29 sportchisi orasida 19-o'rinda edi.

Sovrindor olimpiadachilar haqida soʻz yuritilsa, quyidagi maʼlumotlarga ega boʻlish mumkin, yaʼni: 1994-yil XXVII qishki olimpiada, Cheryazova L. 1-oʻrin. 1996-yil XXVI yozgi olimpiada, (AQSH): A.Bagdasarov dzyu-do, 2-oʻrin; K.Toiaganov boks, 3-oʻrin. 2000-yil XXVII yozgi olimpiada, (Avstraliya): M.Abdullayev boks, 1-oʻrin; A.Taymazov erkin kurash, 2- oʻrin; S.Mixaylov boks, 3-oʻrin; R.Saidov boks, 3-oʻrin; 2004-yil XXVIII yozgi olimpiada, (Gretsiya): A.Doktorashvili Yunon-rum kurashi, 1-oʻjin; A.Taymazov erkin kurash, 1-oʻrin; M.Ibragimov erkin kurash, 3-oʻrin; Oʻ.Haydarov boks, 2-oʻrin; B.Sultonov boks, 3-oʻrin. Taʼkidlash lozimki, gimnastika, suvda suzish, yengil atletika, boks va boshqa bir qator sport turlari boʻyicha ishtirok etgan iqtidorli sportchilarimiz medallarga ega boia- olmasalarda, lekin kuchli 10,6 oʻrinlar safidan joy ohb, olimpiya oʻyinlari tarixining zaivaraqlariga nomlari yozilib qoldi.

Xulosa shundan iboratki, Oʻzbekistonda sovetlar mustamlakachSHgidan ozod etilganligini 1991-yil 1-sentabrdan buyon har yili tantanali ravishda bayram qilib kelinmoqda.

Mamlakatimizning istiqloli va istiqboli «Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi»da (1992-yil 8-dekabr) batafsil ifoda etildi.

Respublikada jismoniy madaniyat harakatini yangi yoʻlga qoʻyish, sport tashkilotlarining xalqaro aloqalarini oʻrnatish hamda Markaziy Osiyo, Osiyo va jahon miqyosidagi barcha sport musobaqalarida vakillarimizning ishtiroki va gʻalabasini taʼminlash yoʻllari eng muhim vazifa qilib qoʻyildi. Bunday ulugʻvor va keng qamrovli murakkab muammolarni hal etish maqsadida 1992-yil 14-yanvarda «Jismoniy tarbiya va sport toʻgʻrisida» qonun qabul qilindi, keyinchalik u qayta ishlab chiqilib, yangi tahrirda yana (2000-yil) qabul qilindi. Respublikamiz olimpiadachilari imkoniyat darajasida yurtimiz shon-shuhratini baland koʻtarib kelmoqda. Xalqaro sport aloqalarni mustahkamlash va sportchilarning xalqaro sport maydonlarida ishtirok etishlarini taʼminlash uchun nufuzli va nodavlat maqomiga ega boʻlgan Milliy Olimpiya qoʻmitasi (MOQ) 1992-yilda taʼsis etildi. Bunday faoliyatlarini toʻla amalga oshirish yoʻlida Oʻzbekiston Respublika Vazirlar Mahkamasining qator qarorlari (1993, 1996, 1998, 1999, 2000, 2002, 2003-yil va hokazo)

qabul qilindi. Bunda «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori (1999-yil 27- may) mazmun va mohiyat jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lishi bilan bir qatorda kelajakda buyuk burilishlar yasash, yoshlarni ma‘naviy va jismoniy baikamollikka erishtirish, aholining salomatligini doimiy ravishda muhofaza qilish yo‘lida eng zarur o‘mil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Yuqorida ko‘rsatilgan ma‘lumotlar va dalillar respublikadagi iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy rivojlanish va aholining salomatligini yaxshilash yo‘lida qilinayotgan sa‘y- harakatlar nishonasidir. Xulosa qilib aytganda, sport tashkilotlari xodimlari, aholining ijtimoiy-madaniy va salomatligi bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar, mas‘ul xodimlar, ayniqsa, aholining barcha qatlamlaridagi kishilar sport inshootlaridan unumli, maqsadli foydalanishlari lozim bo‘ladi.

Zamonaviy taraqqiyotning barcha jarayonlari, shuningdek, insoniyat jismoniy madaniyati jarayoni ham aniq tashkiliy reja va boshqaruvni talab etadi. Respublikamizda aholi jismoniy madaniyatini tashkil etish va boshqarishning o‘ziga xos, takrorlanmas tizimi tashkil etilgan. Buning asosida kishilarni bolalik chog‘aridanoq jismoniy madaniyat bilan ongli shug‘ullanishni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarish, uni kishilarning keyingi hayoti davrlarida ham muntazam davom etishni ta‘minlash turadi.

Respublikamiz mustaqilligining dastlabki kunlaridan mamlakatimiz aholisini jismoniy madaniyatni tashkil etish va boshqarishga katta e‘tibor berildi. Prezidentimiz I.A. Karimov «faqat sog‘iom avlodgina buyuk kelajakni qurishga qodir» ekanligini o‘zining ma‘ruzalarida bir necha bor ta‘kidlab o‘tgan. Aholining jismoniy madaniyatini tashkil etish va boshqarishni yo‘lga qo‘yish maqsadida Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligida birinchi bo‘lib «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi qonun qabul qilindi. Shuningdek, 2000-yildan aholini salomatlik va jismoniy tayyogarlik darajasini belgilovchi «Alpomish» va «Barchinoy» salomatlik testlari kishilarimiz kundalik hayotiga tatbiq etildi. Bugungi kunda har uch yilda navbati bilan o‘tkazilayotgan «Umid nihollari», «Barkamol avlod o‘yinlari» va «Universiada» kabi uch bosqichli musobaqalar jismoniy madaniyat tizimini tashkil etish va boshqarishning ilmiy, amaliy va uslubiy asosini tashkil etadi. Bu tizim

respublikamiz o'quvchilari va yoshlarini jismoniy madaniyat bilan muntazam shug'ullanib sog'iom turmush tarzini shakllantiradi. Unumli mehnatga va vatan himoyasiga puxta tayyorianishlariga samarali xizmat qilib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 24-oktabrda qabul qilingan «O'zbekistonda bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida»gi Qarori ham jismoniy madaniyat harakatini tashkil etish va boshqarishda tub burilish yasadi. Qaroigacha maktab yoshidagi bolalaming 7-8% sport to'garaklariga qarab olingan bo'lsa, bu ko'rsatkich bugungi kunda 40% ga yetadi.

Jismoniy madaniyat bugungi kunda eng muhim ijtimoiy hodisa sifatida mamlakatimiz xalq xo'jaligi hayotida katta o'rin tutadi. Shu bois u davlat miqyosidagi tarmoq sifatida sog'liqni saqlash, maorif, madaniyat, qurolli kuchlar, ichki ishlar, xavfsizlik xizmati, mehnat va boshqa markaziy idoralarning ishidagi eng muhim muvoflqlashtiruvchi kundalik omil hisoblanib, u bo'yicha ishlar turli darajada (shahar, tuman, viloyatlar va respublika) rejalashtiriladi va boshqariladi. Ularning natijalari kundalik, haftalik, oylik, kvartal va yillik hisobotlarda aks ettiriladi.

Respublikamizda jismoniy madaniyatni rejalashtirish, tashkil etish va boshqarishda O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirligi, O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasining respublika Kengashi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi qoshidagi «Talaba» sport uyushmasi, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi qoshidagi bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasi, shuningdek, viloyatlar va tumanlar hokimliklari hoziigi. madaniyat va sport ishlari boshqarmalari asosiy idoralaidir. Ular respublikamizda jismoniy madaniyat ishlarini tashkil etish va bosh- qarishdagi yuqori tashkilptlar hisoblanadi. Jismoniy madaniyat harakatini tashkil etish va boshqarishda quyi tashkilotlarga har bir ishlab chiqarish va noishlab chiqarish korxonalarini maktabgacha ta'lim muassasalari, umum ta'lim maktablari, mahallalar, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlari kiradi. Asosiy ish aynan shu jamoalarda olib boriladi va ular respublikamiz aholisining jismoniy madaniyat taibiyasini amalga oshirib, kishilarni sog'lom turmush taiziga yo'naltirishni, uzoq umr ko'rib samaiiali hayot kechirishni ta'minlaydi. Bu jamoalarda jismoniy madaniyat ishlarini

tashkil qilish havaskorlik, yakka taitibda mashq qilish, omma bo‘lib mashq qilish va boshqa shakllarda olib boriladi.

Jismoniy madaniyat harakatini tashkil qilish va boshqarish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar o‘tkazilgan, ularning natijalari amaliy tavsiyanomalar, o‘quv qo‘llanmalar va darsliklar sifatida chop etilgan. Bularga quyidagilarni misol keltirish mumkin: T.T.Yunusov, R.A.Abdumalikov “O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni boshqarishni tashkil etish yollari”, Toshkent 1992; J.E.Eshnazarov – “Jismoniy madaniyat va sportni boshqarish”, Samarqand, 1994; K.D.Yarashev «Jismoniy taibiya va sportni boshqarish», Toshkent, Abu Ali ibn Sino nomidagi nashriyot, 2002-yil va b. Bulardan tashqari, 2000-2006-yillarda Toshkentda, Samarqandda va boshqa shaharlarda jismoniy madaniyatni tashkil etishning dolzarb muammolariga bag‘ishlangan respublika ilmiy-nazariy va ilmiy-uslubiy anjumanlarning to‘plamlarida ham ko‘plab maqolalar, tezislar joy olganki, ular ham jismoniy madaniyatni tashkil etish va boshqarish tizimini takomillashtirishga katta hissa qo‘shadi.

Bozor iqtisodiyotiga asoslangan madaniyatni tashkil etish va boshqarish o‘ziga xos xususiyatlariga ega. U, eng avvalo, kishilarni ma’lum kasb-koriga, mablag‘ga ega bo‘lishiga asoslanadi.

Ko‘plab kishilar, ayniqsa, sportchilar, murabbiylar jismoniy madaniyat sohasi bo‘yicha tadbirkorlik bilan shug‘ullanishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Xususan, jismoniy madaniyat majmualari, sport inshootlari soliqqa tortilmaydi yoki qisman tortiladi. Chunki ular respublikamiz aholisini sogiomashtirish ishlarida faol qat-nashayotgan majmualardir. Shunga qaramasdan, bugungi kunda soha bo‘yicha tadbirkoriik, tashabbuskorlik ishlari keng rivojlangan. Aksincha, bu masala chet mamlakatlarda, masalan, AQSH, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlarda yaxshi yo‘lga qo‘yilgan. AQSHda jismoniy madaniyat va sportga sarflanadigan mablag‘ning 100% o‘z-o‘zini mablag‘ bilan ta’rinlaydi va sarflaydi.

Ularda jismoniy madaniyat va sport menenjmenti (boshqaruv tizimi) va marketingi (bozor munosabatlari) yaxshi rivojlangan. Menenjment va marketing birinchi navbatda kishilarni ehtiyojini o‘iganish, reklama va

ulaiga namunali, ishonchli xizmat ko'rsat ishga asoslanadi. Kelgusida bu sohalar alohida fan sifatida shakllanib boradi.

Takrorlash uchun savollar:

1. O'zbekiston xalqaro olimpiya harakatida O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasining o'rni qanday ?
2. O'zbekiston milliy olimpiya qo'mitasining Nizomi. Uning tarkibiy tuzilishi: Bosh Assambleya, Kongress, sessiya tushunchalariga ta'rif bering?

TEST SAVOLLARI

1. Motivatsiyaga qanday tushunchalar kiradi

- a) Natijani kutish b) Qoniqish s) Majburlash d) Zaruriyat

2. Insonlar ehtiyojini ... mumkin

- a) bevosita o'lash
b) bevosita kuzatish
s) ularning malakasiga ko'ra tushunish
d) ularning o'zlarini tutishiga ko'ra tushinish

3. Vazifalarning amalga oshirish javobgarligini shaxs yoki shaxslar guruhini topshirish jarayoni

- a) Deligirovanie
b) Kommunikatsiya
s) Motivatsiya
d) Nazorat

4. K.D Yarashev tomonidan nechanchi yilda Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish nomli darslik yaratildi?

- a) 2002 b) 2003 s) 2005 d) 2001

5. Ushbu fanning asosiy huquqiy tayanchi nima hisoblanadi?

- a) Konstitutsiya
b) Federatsiya
s) Jismoniy tarbiya togrisidagi qonunlar
d) Qonun

6. Sog'lom avlod uchun o'rdeni nechanchi yil tasis etilgan?

- a) 1993 b) 1994 s) 1995 d) 1992

7. Sport menejmenti faoliyatida asosan qaysi tamoyillar amalga oshiriladi?

- a) Hamma javob to'g'ri
b) Amaliy natijalarni so'nggi yutug'iga qaratilishi
s) Uzoq muddat davomida natijaga erishishga qaratish
d) Amaliy natijalar bo'yicha

8. Jismoniy tarbiya jamoasining amaliy faoliyati qaysi yonalishlarda olib boriladi?

- a) Hamma javoblar to'g'ri
b) Tarbiyaviy va tashkiliy ishlar

s) Sogʻlomlashtirish

d) Tashkiliy

9. Nechanchi yilda “Xalq milliy oʻyinlari respublika assotsiatsiyasi” tashkil etildi?

a)1991 b)1993 s)2003 d)1994

10. Nechanchi yilda va qayerda milliy xalq oʻyinlari anjumani va sport musobaqalarida yurtimiz vakillari ilk bor ishtirok etdilar?

a) 1991 Qozogʻistonda b) 1999 Qirgʻizistonda s) 1989 Tojikiston
d) 1997 Turkmaniston

11. Xalq oʻyinlari musobaqasi ilk bora qayerda oʻtkazildi?

a) Jizzax b) Samarqand s) Navoiy d) Namangan

12. Trener- unstruktur.....

a) Aholi oʻrtasida ommaviy jismoniy tarbiya sogʻlomlashtirish mashgʻulotlarini tashkil etuvchi va amalga oshiruvchi mutaxassis.

b) Aholini jismoniy tarbiya sport vositalari yordamida sogʻlomlashtirish sportchilarni sport turi boʻyicha sport musobaqalarida qatnashishga oʻrgatish va tayyorlashga yoʻnaltirilgan faoliyat.

s) Yuqori malakali va maʼlum bir sport turi boʻyicha bevosita sportchilar bilan oʻquv mashq mashgʻulotlarini olib boruvchi ularni sport turi boʻyicha sport musobaqalarida qatnashishga tayyorlovchi mutaxassis.

d) Aholini jismoniy tarbiya sport vositalari yordamidasogʻlomlashtirish sportchilarni sport turi boʻyicha sport musobaqalarida qatnashishga oʻrgatish.

13.Qanday holatda trenerlik faoliyatini amalga oshirishga yoʻl qoʻyilmaydi?

a) Hamma javob toʻgʻri.

b) Attestatsiyadan oʻtayotgan shaxslar tomonidan trenerlik faoliyatini amalga oshirish.

s) Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar tomonidan voyaga yetmagan bolalar va oʻsmirlar bilan jismoniy tarbiya va sport mashgʻulotlarini olib borish .

d) Trenerlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslar tomonidan olib borish.

14. O‘zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti nechanchi yilda “Xotin qizlar sportini rivojlantirish to‘g‘risida ” gi farmonni imzolandi?

a) 2005 b) 2003 s) 2002 d) 2006

15. Nechanchi yildan O‘zbekiston Davlat jismoniy tarbiya institutida Xotin qizlar sportini rivojlantirish ta’lim yo‘nalishi ochildi?

a) 2006 b) 2005 s) 2014 d) 2007

16. Alpomish va Barchinoy maxsus testlarining maqsadi va vazifalari qaysilar?

a) “Alpomish va Barchinoy” maxsus testlar sog‘lomlashtirish tarzini targ‘ib qilish, aholini jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha maxsus mashg‘ulotga jalb etish

b) Amaliy ko‘nikmalarni egallash, o‘qish mehnat qilish va dam olish kun tartibida jismoniy mashqlar dan xilma xil shakllaridan foydalanish, istedodli sportchilarni aniqlashga yordam beradi

s) Hamma javob to‘g‘ri

d) Amaliy ko‘nikmalarni egallash o‘qish mehnat qilish va dam olish kun tartibida jismoniy mashqlar yordam beradi

17. “Alpomish va Barchinoy” testlari necha bosqichdan iborat?

a)3 b)4 s)2 d)6

18. “Alpomish ba Barchinoy” testining 1- bosqichi necha yoshlarni tashkil etadi?

a) 5-10 yosh b) 6-18 yosh s) 18-35 yosh d) 11-13 yosh

19. “Alpomish va Barchinoy” testining 2- bosqichi necha yoshlarni o‘z ichiga oladi?

a) 18-34 b) 18-32 s) 18-35 d) 18-36

20. “Alpomish va Barchinoy” testining 3- bosqichi necha yoshlarni tashkil etadi?

a) 35-60 b) 34-60 s) 34-61 d) 32-64

21. MOQ nechinchi yilda Toshkent shahrida chaqirilgan konfrensiya qarori bilan tashkil topgan?

a)1992-yil 21-yanvar

b)1993-yil 3-sentabr

s)1993-yil 22-oktabr

d)1994-yil 13-sentabr

22. MOQ tarkibida necha kishi saylangan?

a) 127 b) 120 s) 110

23. MOQ tarkibida necha kishi faxriy a'zolikka saylandi?

a) 11 b) 10 s) 15 d) 12

24. MOQ ning vitse prezidenti kimlar?

a) S.S. Ro'ziyev, I. P. Barabban

b) O.I.Nazirov, A. K.Xamraqulov

s) M M Usmonov

d) O. I. Nazirov, M. M. Usmonov

25. MOQ ning birinchi prezidenti kim?

a) O. I. Nazirov

b) S. S. Ro'ziyev

s) A. Akramov

d) M. M Usmonov

26. MOQ ning bosh kotibi kim bo'lgan oldin?

a) A. K. Xamraqulov

b) O. I. Nazirov

s) S. S. Ro'ziyev

d) A. R. Akramov

27. MOQ ning hozirgi bosh kotibi kim?

a) M. M. Usmanov

b) O. I. Nazirov

s) A.K. Xamraqulov

d) A. R. Akramov

28. MOQ ning Oliy Organi saylovi odatda necha yilda o'tkaziladi?

a) 1 yilda 1 marta

b) 3 yilda 1 marta

s) 2 yilda 1 marta

d) 2 yilda 2 marta

29. Olimpiya harakatiga rahbarlik necha yil muddatga saylandi?

a) 4 yil b) 5 yil s) 7 yil d) 6 yil

30. MOQ sessiyasi qanday faoliyatlar bilan shug'ullanadi?

- a) MOQ chiqargan qarorlarni tasdiqlash ularning ijrolarini muxokama qilish komissiyalarning hisobotlarini eshitish kabi faoliyatlari bilan shugʻullanadi.
- b) MOQ ning eng yirik va kengaytirilgan majlisidir unda olimpiya harakati va sport turlarini rivojlantirish bilan bogʻliq boʻlgan masalalar muxokama qilinadi.
- s) Eng ilgʻor tajribalar ilmiy tadqiqot natijalari va muomala masalalarga aloxida yondashiladi zarur boʻlsa MOQ prezidenti saylanadi.
- d) MOQ ning eng yirik va kengaytirilgan majlisidir unda olimpiya rivojlantirish bilan bogʻliq boʻlgan masalalar muxokama qilinadi.

31. Olimpiya Akademiyasi bu....

- a) Oʻzbekiston MOQ ga bevosita yordam beruvchi va olimpiya gʻoyalarini targʻib qiluvchi jamoatchilik asosida faoliyat koʻrsatuvchi tashkilot.
- b) MOQ chiqargan qarorlarni tasdiqlash ularning ijrolarini muxokama qilish komissiyalarining hisoblarini eshitish kabi faoliyatlar bilan shugʻullanadi.
- s) Toʻgʻri javob yoʻq.
- d) MOQ ning eng yirik va kengaytirilgan majlisida olimpiya rivojlantirish bilan bogʻliq boʻlgan masalalar muxokama qilinadi.

32. Oʻzbekiston Respublikasi olimpiya akademiyasi nechanchi yilda tashkil qilindi?

- a) 1987- yil 18 fevral
- b) 1989- yil 1 oktabr
- s) 1988-yil 20 yanvar
- d) 1998-yil 21 yanvar

33. Oʻzbekiston olimpiya akademiyasi rasmiy ravishda qachon taʼsis etilgan?

- a) 1993-yil 18 aprelda
- b) 1993-yil 19 yanvarda
- s) 1992- yil 21 yanvarda
- d) 1994-yil 28 aprelda

34. O‘zbekiston Respublikasi olimpiya akademiyasi faoliyati uning saylangan prezidentlari kim tomonidan boshqarilgan?

- a) Ijroko‘m direktori tomonidan
- b) Saylangan prezidentning o‘zi
- s) To‘g‘ri javob yo‘q
- d) Jamoa bilan

35. O‘zbekiston Respublikasi Olimpiya Akademiyasi olimpiya xarakatining namoyondalari jamoatchilik asosida necha kishi faoliyat ko‘rsatadilar

- a) 12 kishi b) 10 kishi s) 15 kiski d) 14 kishi

36. O‘zbekistin Respublikasi olimpiya akademiyasi o‘z faoliyatini asosan qanday o‘yinlarning ommalashtirishga qaratadi.

- a) Olimpiya, Olimpiya xarakati, olimpiya o‘yinlarining ommalashtirishga
- b) Olimpiada o‘yinlariga kiritilgan
- s) Olimpiya oyinlarini ommalashtirishga
- d) Olimpiya oyinlari qo‘mitasi

37. Yozgi olimpiada oyinlariga O‘zbekistonlik sportchilar ilk bora nechanchi yilda ishtirok etganlar

- a) 1996 b) 1993 s) 1995 d) 1997

38. Otgan davr mobaynida Atlanta Sidney Pekin va London shaharlarida otkazilgan Olimpiada oyinlarida jami nechta yurtdoshimiz vatanimiz sharafini himoya qilgan?

- a) 333 nafar b) 445 nafar s) 300 nafar d) 455 nafar

39. 1996 yil Atlanta AQSH 26 - Yozgi Olimpiada oyinlarida vatanimiz sharafini sportchilarimiz sportning necha turidan himoya qilishgan

- a) 13 turida b) 10 turida s) 9 turida d) 11 turida

40. 2004 yil Afina (Gretsiya) 28-yozgi olimpiada oyinlarida vatanimiz sharafini nechta sportchi himoya qilishgan

- a) 69 nafar b) 58nafar s) 54 nafar d) 57nafar

41. 2008 yil Pekin (Xitoy) 29-yozgi olimpiada oyinlarida vatanimiz sharafini himoya qilgan sportchilarimiz sportning necha turidan vatanimiz sharafini himoya qilgan?

a) 15 turidan b) 16 turidan s) 17 turidan d) 12 turidan

42. 2012-yil London (Buyuk Britaniya) 30 - yozgi olimpiadaa o'yinlarida vatanimiz sharafini nechi nafar sportchilarimiz ximoya qilishdi?

a) 54 nafar b) 56 nafar s) 40 nafar d) 50 nafar

43.2012-yil London (Buyuk Britaniya) 30-yozgi olimpiada o'yinlarida qatnashgan sovrindor sportchilarimiz qaysilar

a) Artur Taymazev

b) Soslan tigiyeu

s) Abdulla Tangriyev

d) A va B javoblar to'g'ri

44. Yozgi paralimpiya o'yinlariga nechanchi yilda asos solingan?

a) 1960 b) 1890 s) 1896 d) 1966

45. Nechanchi yildan boshlab olimpiada o'yinlariga mazbonlik qilgan shaharlarda (oradan ikki hafta o'tib) paralimpiya o'yinlari bo'lib o'tadi

a) 1988 b) 1960 s) 1990 d) 1996

46. 30 yozgi olimpiada o'yinlari yakunlangan 2012 - yilning 29-avgust 2 -sentabr kunlari Londonda nechinchi paralimpiya o'yinlari o'tkazildi

a) 14 b) 16 s) 30 d) 32

47. Hozirgi davrda Xalqaro Olimpiya Qo'mitasiga necha mamlakat a'zo bo'lib kelgan?

a) 200 dan ortiq b) 150 dan ortiq s) 100 dan ortiq d) 300 dan ortiq

48. Xalqaro Olimpiada Qo'mitasi ..... boshqaruvchi oliy tashkilotdir

a) Jahon sport harakatini

b) Xalqlar o'rtasida jismoniy tarbiya

s) Ommaviy sportni

d) Ommaviy harakat sporti

49. Xalqaro olimpiya qo'mitasining faoliyatini belgilab beruvchi asosiy hujjat ... hisoblanadi

a) Xartiya b) Nizomlar s) Dastur d) Dastur, Nizomlar

50. Xalqaro Olimpiya Qo'mitasining tarkibida.... Mavjud

- a) Xalqaro Olimpiya Akademiyasi
- b) MOQ
- s) Jismoniy tarbiya universiteti
- d) XOQ

51. Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi a’zolari tayinlash muddati belgilanmaydi Lekin u ..... yoshga kirsa a’zolikdan chiqib ketadi

- a) 72 b) 60 s) 55 d) 77

52. Xalqaro olimpiya qo‘mitasining rezidensiyasi qaysi shaharda joylashgan?

- a) Lozannada (Shvetsariya)
- b) Gretsiya _(Angliya)
- s) Buyuk Biritaniya
- d) Gretsiya _(Afina)

53. Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasi a’ziligiga xotin-qizlar vakili qilinib birinchi qayerlik ayol saylandi?

- a) Finlandiyalik b) Shvetsariyalik s) Amerikalik d) Rossiyalik

54. Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasinechta xalqaro sport federatsiyalari tan oldi?

- a) 32 ta b) 44 ta s) 50 ta d) 66 ta

55. Yozgi olimpiyada o‘yinlari dasturi kamida nechta sport turi bo‘yicha o‘tkaziladi?

- a) 15 ta b) 20 ta s) 10 ta d) 23 ta

56. Sportchilarning olimpiya o‘yinlari bilan bog‘liq bo‘lgan moddiy harakatlarni qaysi muassasa to‘laydi?

- a) MOQ
- b) Mezbon mamlakat
- s) Sportchilarning o‘zlari
- d) Tadbirkorlar

57. Xalqaro Olimpiya Qo‘mitasini nechta xalqaro sport federatsiyalari tan oldi?

- a) 32 ta b) 30 ta s) 25 ta d) 23ta

58. Xalqaro sport harakatining birinchi bosqichi nechinchi asrning boshlarogacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga oladi?

- a) XX b) XIX s) XXI d) XVII

59. Nechanchi yilda Parijda xalqaro sport kongressi bo‘ldi?

a) 1894 b) 1896 s) 1898 d) 1889

60. Qaysi sport jamiyat o‘rniga “yoshlar” sport jamiyati tashkil etildi?

a) “Mehnat rezervlari”
b) “Talaba ” part jamiyati
s) “Sport” jamiyati
d) Jamiyat raisi

61. “Yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyatiga necha yoshdab a’zo bolinadi?

a) 7 b) 8 s) 10 d) 9

62. “yoshlik” jismoniy tarbiyava sport jamiyatiga a’zoliciga qabul qilingan o‘quvchi yoshlar uchun kirish badali yiliga bir marotaba eng ka mish xaqqining nechi foizini tashkil etadi ?

a) 2 foiz xodimlar uchun 4 foiz miqdorida belgilanadi
b) 3 foiz xodimlar uchun 5 foiz miqdorida belgilanadi
s) 2 foiz xodimlar uchun 3 foiz miqdorida belgilanadi
d) 1 foiz xodimlar uchun 2 foiz miqdorida belgilanadi

63. O‘zbekisto “yoshlik” jismoniy tarbiya va sport jamiyati a’zolarining burchlari qaysilar?

a) Xamma javob to‘g‘ri
b) Jamiyatning ustaviga amal qilish
s) Jamiyat oldida qo‘yilgan asosiy maqsad va vazifalarni amalga oshirishga ko‘maklashish
d) Har yili a’zolic badalini to‘lash

64. Toshkentda o‘zbek kurashi bo‘yicha birinchi jahon chempionati qachon o‘tkazildi?

a) 1999 b) 1998 s) 1996 d) 1997

65. O‘zbek kurashini nechta mamlakat tan oldi?

a) 70 dan ortiq b) 60 dan ortiq s) 80 dan ortiq d) 75 dan ortiq

66. O‘zbekistonda xalqaro kurash assotsiatsiyasi nechanchi yil tashkil qilingan ?

a) 1998 b) 1999 s) 1991 d) 1997

67. O‘zbek kurashi bo‘yicha ikkinchi jahon chempionati nechanchi yil va qayerda o‘tkaziladi?

- a) 2000- yil antaliyada
- b) 2001- yil Antaliyada
- s) 2002 - yil vengriyada
- d) 1998- yil antaliyada

68. O‘zbek kurashi bo‘yicha “Islom Karimov” nomi bilan xalqaro turnir nechanchi yil qayerda o‘tkazildi?

- a) 2000- yil Angliyada
- b) 2002- yil Qozog‘istonda
- s) 2001 - yil O‘zbekistonda

69. O‘zbek kurashi bo‘yicha 3 jahon chempionati qayerda va nechanchi yilda o‘tkazilgan?

- a) 2001 yil Vengriyada
- b) 2000 yil Antaliyada
- s) 2002 yil O‘zbekistonda
- d) 2000 yil Fransiya

70. Marketing bu .....

- a) Ehtiyoj va muhtojlikni ayirboshlash orqali qondirishga qaratilgan inson faoliyatining turidir
- b) Bu ehtiyojni yoki muhtojlikni qondira olodigan hamda bozorga etiborni tortish
- s) Individ shahsning madaniy darajasiga asosan maxsus shaklga muhtojlikdir
- d) Bu ehtiyojni qondira olodigan hamda bozorga etiborni tortish

71. Marketing nimalarni o‘rgatadi?

- a) Hamma javob to‘g‘ri
- b) Bozorni o‘rganishni
- s) Tovarni taqsimninishni
- d) Tovar siyosatini

72. Marketingning asosiy tamoyillari?

- a) Hamma javob to‘g‘ri
- b) Bozorni bilish
- s) Unga moslashish

d) Bozorga ta'sir o'tkazish

73. Jismoniy tarbiya va sportda taqsimlash vazifasi necha bosqichda amalga oshiriladi?

a) 2 b) 3 s) 5 d) 4

74. Nechachi yil "Barkamol avlod yili" deb elon qilingan?

a) 2010 b) 2011 s) 2012 d) 2009

75. Nechanchi yilda Toshkent davlat sharqshunoslik instituti tarkibiga birinchilar qatorida professor hozirda akademik B.M Tursunov rahbarligida "Xalqaro menejment va marketing" kafedrasini tashkil qilgan ?

a) 1992 b) 1993 s) 1994 d) 1991

76.....yilda Italiyada gazeli menejmentda korxonani boshqaruviga tegishli bo'lgan yangi talablar ishlab chiqildi ?

a) 1100-yil b) 1200-yil s) 1300 -yil d) 1400- yil

77. Qaysi yillar Ulugbek Muhammad Tarag'ay fan va madaniyatga e'tiborni kuchaytirdi va menejmentning ilmiylik prinsioiga asos soldi?

a) 1404-1499- yil b) 1504-1599- yil s) 1604-1699- yil d) Togri javob yoq

78. 1450-1501-yillar kim adolatli boshqarishning sir sinoatlari haqidagi ta'limotni yaratgan ?

a) A.Navoiy b) J.M.Bobur s) A.Qahhor d) D.Mor

79. 1490-1530-yillarda kim Birlashgan davlat boshqaruviga asos soldi?

a) Z.M.Bobur b) A.Navoiy s) D.MOR d) A.Qahhor

80. Nechanchi yilda Amerikada D.Mor menejmentda boshqaruvini ixtisoslashtirishga chaqirdi?

a) 1500-yil b) 1600-yil s) 1700-yil d) 1800-yil

81. Qachon AQSH da ilmiy va mumtoz menejmentlarga muqobil harakat sifatida "Teylorizm"ga malum darajada qarshi turuvchi yangi nazariya "insonga munosabatlar" maktabi paydo boldi?

a) 1820-1830-yil b) 1720-1730 s) 1620-1630 d) 1920-1930

82. Nechanchi yilda Amerikada A.Moslau inson ehtiyojlari pogo'nalarini yaratdi?

a) 1935 yil b) 1835 yil s) 1735 yil d) 1635 yil

83. 1938-yilda kim boshqaruvida tashkilot nazariyasini ishlab chiqdi?

a) CH.Bernard b) A.Moslau s) A.Tayol d) A.Sperg

84. Nechanchi yili “Mustahkam oila yili” deb e’lon qilingan?

a) 2012-yil b) 2011-yil s) 2010 -yil d) 2009-yil

85 “Jismoniy tarbiya va sport haqida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni nechanchi yilda qabul qilingan?

a) 2000-yil 27-iyun b) 2001-yil 27-iyun s) 2002-yil 26-iyun d) 2000-yil 26-iyun

86. ....yilning yanvar oyida mamlakatda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning huquqiy asosi “Jismoniy tarbiya va sport to’grisidagi” qonun qabul qilindi ?

a) 1992-yil b) 1993- yil s) 1994-yil d) 1995-yil

87.....yildan iqtidorli yosh sportchilar jismoniy tarbiya institut va fakultetlariga imtiyozli ravishda oqishga kirish huquqiga ega boldilar?

a) 1993- yil b) 1994-yil s) 1992-yil d) 1991-yil

88. Nechinchi yilda lillexemazda otkazilgan qishki olimpiada oyinlarida Lina Cheryazova oltin medalga sazovor boldi?

a) 1994 -yil b) 1995- yil s) 1992- yil d) 1996- yil

89. Nechanchi yilda Toshkent shahrida “Olimpiya shon shuxrati” muzeyi tashkil etilib uning ochilish marosimida xalqaro olimpiya qo‘mitasining prezidenti X A Samaroch qatnashdi?

a) 1996 -yil b) 1997 -yil s) 1995 -yil d) 1998- yil

90. Qachon Xalqaro Kurash Assotsiatsiyasi qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risidagi farmon imzolandi?

a) 1999-yil b) 2000-yil s) 1998-yil d) 2001-yil

91.“O‘zbekisto Respublikasida xizmat ko‘rsatgan sportchi ” faxriy unvonli nechinch yili ta’s’s etildi?

a)1992-yil b)1993-yil s)1994-yil d)1995-yil

92. 1991-yilda yurtimizda faoliyat ko‘rsatuvchi nechta sport turi mavjud?

a) 52 ta b) 62 ta s) 72 ta d) 82 ta

93. 2006-yilda kelib yurtimizda faoliyat ko‘rsatuvchi nechta sport turi mavjud?

a) 70 ta b) 80 ta s) 60 ta d) 90 ta

94. Nechanchi yilda xalqaro kurash assotsiatsiya tashkil etildi?

a) 1998-yil b) 1999-yil s) 2000-yil d) 2001-yil

95. 2005 yilga kelib mamlakatimizda barpo etilgan sport inshootlar soni qanchaga yetdi?

a) 7981 b) 7983 s) 7801 d) 7905

96. Navbatdagi velosipedchilarning xalqaro ittifoqi nechanchi yilda tuzildi?

a) 1900-yil b) 1905-yil s) 2000-yil d) 1902-yil

97. Gimnastika Xalqaro Federatsiyasiga nechanchi yil asos solingan?

a) 1881-yil b) 1981-yil s) 1781-yil d) 2001-yil

98. Mamlakat sportchilari olimpiada o‘yinlarida ilk marotaba mustaqil jamoa sifatida Amerikaning Atlanta shahrida qachon ishtirok etdilar?

a) 1996-yil b) 1997-yil s) 1998-yil d) 1999-yil

99. Qachon Toshkent shahrida “olimpiya shuhrati” muzeyi tashkil etilib uning ochilish marosimida xalqaro olimpiya qo‘mitasi prezidenti X A Samavich qatnashdi?

a) 1996-yil b) 1997-yil s) 1998-yil d) 1995-yil

100. 2005-yilda 1991-yilga nisbatan stadionlar soni qanchaga ko‘paydi?

a) 257 ta b) 258 ta s) 255 ta d) 256 ta

101. .... yilga kelib chang‘ida sirpanish sport kongresida ushbu yo‘nalishda xalqaro komissiya tasis etildi?

a) 1910-yil b) 1920-yil s) 1930-yil d) 1940-yil

102. .... yilda xalqaro federatsiya tasis etildi

a) 1924-yil b) 1824-yil s) 1925-yil d) 1825-yil

103. Nima sotuvchi bilan xaridor o‘rtasida tovarni pulga ayirboshlash munosabati?

a) Bozor b) Bitim s) Talab d) Tovar

104. Marketing faoliyatining asosi ishning birinchi bosqichi qanday nomlanadi?

A) Tovar b) Bozor s) Talab d) Sotish funksiyasi

105..... – bu shunchaki bir ishtiyoq emas erkalik yoki boylik keltiradigan manba xam emas avvalo tinimsiz mexnat mashshaqati ishdir

a) Biznes b) Bozor s) Talab d) Taklif

106. Zamonaviy nazoratchi va maslahatchi organ hisoblanadi u o‘z sport klubi nizomi asosida ish yuritadi va juda keng vakolatlarga ega

a) Vositalik kengashi b) Bozor s) Biznes d) Raislik kengashi

107. Rossiya basketbol federatsiyasi..... yilda qabul qilgan qarorga ko‘ra har bir klubda bir vaqtning o‘zida faqatgina bitta xorijlik murabbiy ishlashi mumkin

a) 2009-yil b) 2010-yil s) 2011-yil d) 2008-yil

108..... Bu mahsulotning istemolchilarga qanchalik ijobiy natija keltirishidir

a) Naf b) Xarajat s) Bozor d) Biznes

109..... Bu mahsulotni ishlab chiqarish va uni sotish hamda ish haqqi to‘lashga saflanadigan mablag‘lar yig‘indisidi

a) Xarajat b) Naf s) Biznes d) Bozor

110. Eramizdan oldingi nechinchi yilga kelib gretsiyada I Xristas boshqaruvda menejment prinsplaridab foydalanish lozimligini taklif qilgan

a) 20 b) 30 s) 40 d) 50

111. 110 yilda qayerda gazeli menejmentda korxonona boshqaruviga tegishli bo‘lgan yangi talabni ishlab chiqgan

a) Italiya b) Germaniya s) Angliya d) Fransiya

112. 1404 – 1494 yillar kim fan va madaniyatga e‘tiborni kuchaytiradi va menejmentning ilmiylik prinsipiga asos soldi ?

a) Ulug‘bek Muxammad Tarag‘ay

b) Amir Temur

s) Muhammad Yusuf

d) Alisher Navoiy

113. Qachon Amerikda D Mor menejmentda boshqaruvni ixtisoslashtirishga chaqirdi?

a) 1500 b) 1400 s) 1600 d) 1700

114. XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida qayerda “ilmiy menejment” maktabi shakllana boshlagan ?

a) Amerikada b) Fransiyada s) Angliyada d) Germaniyada

115. Qayerlik olim D Makgreger “inson munosabatlari ” maktabiga asos soldi ?

a) Amerikalik b) Angliyalik s) Germaniyalik d) Italiyalik

116.U “Vaqfiya”, “Saddi iskandariy ” asarlarda adolatli boshqarishning sir sinoatlari xaqida ta’limotni yaratgan

a) A Navoiy b) A Temur s) D Mor d) M Ulug‘bek

117. Nechanchi yilda amerikaga D Dunkan kollejlari uchun darslik yozdi?

a) 1991 b) 1992 s) 1997 d) 1994

118.Menejment –bu:

A) ishlab chiqarish munosabatlari

b) tijorat munosabatlari

s) boshqaruv munosabatlari

d) bozor munosabatlari

119.Menejer - bu:

a) boshqaruv apparatida muayyan lavozimni egallagan shaxs.

b) uch kishidan kam bo‘lmagan qo‘l ostida ishlovchiga ega bo‘lgan raxbar.

s) ishlab chiqarishni tashkil qilish va boshqarish sohasidagi mutaxassis.

d) ishlab chiqarishni tashkil qilish va boshqarish bo‘yicha professional. bilimlarga ega bo‘lgan yollanma boshqaruvchi.

120. Menejer va tadbirkor o‘rtasida qanday farq bor?

a) birinchisi buyruq beradi, ikkinchisi bajaradi.

b) birinchisi yollanma boshqaruvchi, ikkinchisi uning faoliyatini nazorat qiluvchi.

s) birinchisi yollanma boshqaruvchi, ikkinchisi esa mulk egasi.

d) ular o‘rtasida hech qanday farq yo‘q.

Glossariy

Adaptatsiya - (lot. adaptatio - to'g'rilanmoq, moslanmoq, sozlanmoq) - adaptatsiya; sezgi organlarining turli sharoitlarga moslashuvi.

Analiz - (yunon.analysis - parchalash, bo'Mish) - analiz, tahlil; tekshirish, obyektini fikran tarkibiy qismlarga ajratib tadqiq qilish usuli; aksi sintez.

Analizator - tashqi va ichki muhitdan keladigan ta'sirlarni qabul qilib olib, fiziologik jarayon bo'lgan qo'zg'alishni psixik (ruhiy) jarayonga, ya'ni sezgilarga aylantiruvchi asab mexanizmlari tizimi.

Antipatiya - (yunon. antipatheia - ko'ngilsizlik, xushlamaslik, yoqtirmaslik) -antipatiya, mas., sportchining sport mashg'ulotida mashqqa, raqibiga, jamoadoshlariga yoki biror kimsaga nisbatan bo'Mgan salbiy munosabatidan kelib chiqadigan va uni ifodalaydigan yoqimsiz hissiyot.

Affekt - (lot.affectus - ruhiy hayajon, ehtiros) - affect, sportchida tez va kuchli paydo bo'Mib, shiddat bilan o'tadigan qisqa muddatli emotsional holat. Mas., affekt holatidagi sportchining ruhiyati keskin o'zgaradi, ixtiyorsiz harakatlar paydo bo'ladi, ong doirasi torayadi, xulqini nazorat qilish qobiliyati yo'qoladi.

Autogencha mashq - sportchilarni fikran ichki imkoniyatlaridan foydalangan holda aniq bir maqsadga yo'naltiruvchi mashq. Bu uslub nemis psixolog olimi I. G. Shuls tomonidan ishlab chiqilgan.

Biotok - miyada paydo bo'ladigan elektromagnit to'lqinlari.

Didaktika - (yunon. didaktikos - o'rgatuvchi) - didaktika, pedagogikadagi ta'lim nazariyasining qonun va qoidalarini o'rganuvchi soha, ta'lim nazariyasi haqidagi fan.

Dinamika - (yunon. dinamikos - o'zgarish, o'sish, rivojlanish sur'ati) dinamika, voqea, hodisa, jarayon va sh.k.dagi jo'shqinlik.

Ehtiros - muayyan faoliyat turiga kuchli intilish bilan bog'liq bo'lgan emotsional holat.

Emotsiya - (lot. emovco - hayajonlantiraman, iztiroblayman) - emotsiya, his-tuyg'u, kechinma; bu termin o'rnida o'zbek tilida "hissiyot"termini ishlatiladi. Hissiyot shaxsning voqeilikka bo'lgan o'z munosabatini his qilishdan kelib chiqadigan, uning ehtiyoj va qiziqishlari bilan bog'liq bo'lgan yoqimli va yoqimsiz kechinmalaridir.

Emotsional xotira - voqelikdagi narsa va hodisalardan, o'z-o'zimizga bo'lgan munosabatimizdan kelib chiqadigan yoqimli va yoqimsiz kechinmalarini esda qoldirish va esga tushirishdan iborat xotira turi.

Emotsional holat - sportda: sportchining emotsional kuchi, tezligi va barqarorligi bilan belgilanadigan, voqelikka bo'lgan munosabatida ifodalanadigan kechinmalari. E. h.ga kayfiyat, ehtiros, ruhlanish, affekt kabilar kiradi.

Endokrin reaksiya - ichki qayta ta'sir ko'rsatish.

Enish (ing.) - yugurish musobaqalarining va poygalaming hal qiluvchi qismi; shunday musobaqalarning oxirgi punkti; marra.

Harakat - kishi va narsalarning o'z holatini o'zgartirishi, tik turishga nisbatan qarama-qarshi holat.

Harakat tezligi - ma'lum masofada birinchi harakatning boshlanishidan uni tamom qilguncha sarflangan vaqt.

Hislarning manbalari - shaxsda muayyan hissiyotni keltirib chiqaruvchi obyektiv va subyektiv sabablar, narsa va hodisalar, ehtiyoj va intilishlar majmui.

Instinktiv - instinktga xos, instinct ravishda yuz beradigan; g'ayrihuuriy.

Kinestetik sezgilar - gavdaning fazodagi holatini, ayrim organlarning harakatlarini aks ettiruvchi sezgi turi.

“Kooperatsiya” uslubi - sport faoliyatida sportchilarning o'zaro munosabatlarida ziddiyat, to'qnashish holatlarining paydo bo'lish mexanizmlarini o'rganuvchi uslub.

Maksimal - eng katta, eng ko'p, to'liq, mukammal; yuqori.

Malaka - ongli faoliyatning ko'p takrorlanishi yoki ko'p mashqlar natijasida hosil bo'lgan tez, rejali, to'g'ri, kam jismoniy va asabiy kuch sarflagan holda bajariladigan harakatlar.

Manyovr harakatlar - sportda: sportchining raqibiga zarba berish uchun qulay vaziyat topib ustamonlik bilan qilgan harakati.

Motiv (lot. moveo-harakatlantiraman) - motiv; odamni muayyan xatti-harakatlarga undaydigan bosh sabab.

Optimizm (lot. optimus - eng yaxshi) - optimizm; xushchaqchqlik, tetiklik, kelajakka ishonch bilan to'lib toshgan ijobiy xarakter hissiyotlari yoki emotsional holat.

Obyekt (lot. objektum - buyum, narsa) - obyekt; tashqi moddiy bir qismi, inson, subyektning bilish hamda faoliyat predmeti.

Parametr (grek.) matematik formulaga kiradigan va o'zining ma'lum qiymati shu tenglama bilan ifodalangan munosabatlardan muayyan biriga olib keladigan miqdor; sportda: sportchining asosiy xususiyatlarini miqdoriy xarakterlaydigan tushuncha.

Periferik asab tizimi (yunon.periperia - atrof, chet) - markaziy asab tizimini ta'surotni qabul qilib oladigan retseptorlar hamda javob ta'sirini qaytaruvchi organlar (mushak, bezlar) bilan bog'laydigan sezuvchi asab tizimi.

Psixika (yunon.psychikos - ruhiy jonga oid) - psixika; miyaning obyektiv olami alohida yo'sinda (sezgi, idrok, tasavvur, fikr, hissiyot, irodaviy harakatlar tarzida) aks ettirish qobilyatiga ega bo'lgan alohida xususiyati.

Psixik holatlar - shaxsning obyektiv voqelikdagi narsa va hodisalarga, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatini ifodalovchi ijobiy hamda salbiy emotsional kechinmalari; mamnuniyat va g'azab, ishonch va ishonchsizlik kabi hislar.

Psixik hodisalar - psixik hayotning sezgi, idrok, xotira, hayol, tafakkur kabi har biri alohida olingan aniq shakllari.

Reaksiya - reaksiya; organizmning muayyan tashqi yoki ichki qo'zg'ovchilarga nisbatan qaytaradigan javob harakati. Psixik reaksiya - tashqi yoki ichki taassurotga javob sifatida paydo bo'ladigan har qanday psixik jarayon.

Sotsiometriya uslubi - ijtimoiy mazmundagi savollar orqali sport jamoasi, guruhlar va jamoa a'zolari o'zaro munosabatlari xususiyatlarini o'rganuvchi uslub. Bu uslub amerikalik mikrosotsiologik Djon Mareno tomonidan ishlab chiqilgan.

Stixiyali - kishilarning irodasidan, xohishidan tashqari tabiiy ravishda yuzaga keladigan, idora qilib bo'lmaydigan.

Trening xizmati - (ing. training - o'rgatish, tarbiyalash, mashq qildirish) sportchining o'z faoliyatini aniq tasavvur etishi, harakat va xotirasini mustahkamlash hamda jamoadoshlari o'rtasida kechadigan munosabatlarni yaxshi o'rganish maqsadida o'tkaziladigan mashg'ulotlar tizimi, mashq, mashg'ulotlar rejimi.

Tonus - tonus; organizmning yoki biror a'zoning hayotiy faollik darajasi.

Qiziqish - shaxsning muayyan narsa yoki hodisaga ega bo'lishga, bilishga faol va barqaror yo'nalishidan iborat individual xislati yoki faoliyat motivi.

Vaqt reaksiyasi - sportchining startdan o'tilib chiqish yoki tepilgan to'pning harakat tezligi; sportchining dastlabki zo'r berib bajargan harakat shiddati.

Xarakter (yunon. charaktir - belgi, nishon, xislat) - xarakter; ijtimoiy muhit ta'sirida tarkib topib, shaxsning atrofdagi voqelikka va o'z- o'ziga bo'lgan munosabatida ifodalanadigan, uning muayyan sharoitlardagi xatti-harakatlarini belgilab beradigan barqaror individual psixik xususiyatlar yig'indisi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

O‘zbek va rus tillaridagi adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoev Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O‘zbekiston” NMIU, 2016 y.
2. Sh.Mirziyoev Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. “O‘zbekiston” NMIU,2016 y.
3. Mirziyoev.Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent “O‘zbekiston” – 2017 y.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida,(O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6-son, 70-modda)
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-son qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 y. dagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “2008 yilda Respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2009 yilda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning eng muhim ustuvor vazifalari to‘g‘risida”gi Qarori. 2009 yil 13 fevral //“Xalq so‘zi” gazetasi, 17 fevral.
8. Aaker D.A. Strategicheskoe rnochnoe upravlenie / D. A. Aaker; per. s angl. pod red. Yu. N. Kapturevskogo. - SPb: Piter, 2002.
9. Avdasheva S.B. Teoriya organizatsii otraslevx rnkov/ S. B. Avdasheva N. M. Rozanova. – M.: Magistr, 1998.
10. Agaptsov S.A. Indikativnoe planirovanie kak osnova strategicheskogo razvitiya promshlennogo predpriyatiya / S. A. Agaptsov, A.I.Mordvintsev, P. A. Fomin, L. S. Shaxovskaya. – M.: Vssh. shk., 2002.

11. Berkinov B.B., Tashmatov R.X. O‘zbekistonda fermer xo‘jaliklari va ularga xizmat ko‘rsatuvchi bozor infratuzilmalarini rivojlantirish istiqboli / Ilmiy-ommabop risola. – T.: TDIU, 2008. - 37 b.
12. Borodin V. M. Teoreticheskie osnov optimizatsii upravleniya
13. Gulyaev V.G. Organizatsiya turistichekoy deyatelnosti. – M.: Nolidj, 2006.
14. Gulyamov Z.T., Akbarov F.S. Osnov menejmenta i yego osobennosti v usloviyax formirovaniya rnka v Uzbekistane. –T.: TGAI, 2006.
15. Gulyamov Z.T. Menejer karerasini rivojlantiruvchi omillar. –T.: TGAI, 2001.
16. Gulyamov Z.T. Ismatova D. O‘zbekiston Respublikasida bozor iqtisodiyotini rivojlanishida bozor jamg‘armasining tutgan urni. –T.: TGAI, 2001.
17. Gulyamov Z.T. Ismatova D. O‘zbekiston Respublikasida bozorni rivojlanishida banklarning ahamiyati. –T.: TGAI, 2001.
18. Gulyamov Z.T. Kamaev D. Problem razrabotki effektivnoy metodiki strategicheskogo planirovaniya. –T.: TGAI, 2002.
19. Gulyamov Z.T. Jumabaev S. Analiz praktiki ispolzovaniya sovместnogo ispolzovaniya kodov. –T.: TGAI, 2002.
20. Dolgov S.I. Globalizatsiya ekonomiki: novoe slovo ili novoe yavlenie. – M.: Ekonomika, 1998. – 215 s.
21. Dolinskaya M.G. Marketing i konkurentosposobnost promshlennoy produktsii / M. G. Dolinskaya, I. A. Solovev. – M., 1991.
22. Dunaev O.N. Strategicheskiy menedjment: ucheb. posobie/ O. N. Dunaev, Ye. Yu. Kuznetsova; IPK UGTU. – Yekaterinburg, 2000. – 220 s.
23. Dey D. Strategicheskiy marketing / D. Dey. – M.: EKSMO - press, 2002.
24. Donald Dj. Bauesoks, Deyvid Dj. Klass Logistika. Integrirovannaya tsep postavok. – M., 2005.
25. Yegorov A.Yu. Kompleksny analiz v sisteme marketingovoy deyatelnosti / A. Yu. Yegorov. – M., 2004.
26. Yefremov V.S. Strategiya biznesa. Kontseptsii i metod planirovaniya:

ucheb. posobie. – M.: Finpress, 1998. – 192 s.

27. Jarikov Ye.S. Uroki psixologa dlya rukovoditelya. – M., 2011.
28. Zinnurov U.G. Problem otsenki konkurento-sposobnosti tovaroproizvoditeley / U. G. Zinnurov, L. R. Ilyasova. –Ufa: Ekonomika i upravlenie, 1997. – № 4.
29. Zubkov V. Vjivet li v Rossii svoya aviatsiya? / V. Zubkov. –M.: Rossiyskaya Federatsiya segodnya, 2003. – № 16. – S. 2-3.
30. Zurabov A. Ne predstavlyayu, chtob Rossiya ostalas bez svoix krlev. – M.: Rossiyskaya Federatsiya segodnya, 2003. – № 16. – S. 22-25.
31. Ikramov M.A., Saakyan A.K. Menedjment. RIS SZTU. Sankt-Peterburg, 2009.
32. Ikramov M.A., Saakyan A.K., Xodjaeva M.Ya. Osobennosti formirovaniya kontseptsii upravleniya aviapredpriyatiem v usloviyax perexodnogo perioda. – Sankt-Peterburg, 2010.
33. Isxodnaya informatsiya i opisanie zadach konferentsii / Dokumentatsiya Vsemirnoy aviatransportnoy konferentsii «Problem i vozmojnosti liberalizatsii». Monreal. 24-29 marta 2003 g.

Xorij tilidagi adabiyotlar:

1. Ampuero, M. Solving the Measurement Puzzle: How EVA and the Balanced Scorecard Fit Together // Goranson J., Scott J. The Cap Gemini Ernst & Young Center for Business Innovation. Issue 2 “Measuring Business Performance”, 2008. – P. 46.
2. Ansoff, H. L. Corporate Strategy / H.L. Ansoff. - N.Y.: McGraw-Hill, 2005.
3. Airline industry trends since September 11th: Aviation information and Research / IATA. - 2003. - 27 p.
4. Annual report 2002 / Fraport, 2003. - 132 p.
5. Annual report 2002 / Lufthansa, 2003. – 175 p.
6. Annual review of civil aviation 2002 // IS AO J. - 2003. - № 6. - P. 2-44.
7. Bowen, Brent D., Airline Quality Rating, National Institute for Aviation Research / Brent D. Bowon, Dean E Headle, Jacqueline R. Luedtke Nat. Inst. Rep. Wichita; Kansas, 2001.

8. Chandler A. D., Jr. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise / A. D. Chandler. - Cambridge, MA: MIT Press, 2002.
9. Das T. K., A Resource-based Theory of Strategic Alliances/T. K. Das, B. Sh. Teng // - J. of Management. - 2000. - Vol. 26, № 1. - P. 37-38.
10. Drucker P.R. Entrepreneurship in Business Enterprise / P.R. Drucker // J. of Business Policy. - 2010. -Vol.1, №1. - P. 3-12.
11. Drucker P.R. The Theory of the Business/ P.R. Drucker// Harvard Business Rev. - 1994. - Sept., Oct. - P. 98-104.
12. Freeman R. E. Straregis Under Management: A Stakeholder Approach / R. E. Freeman. - L.: Pitman, 2004.
13. Gunther A. The airline industry / A. Giinther, P. Hoffmann, A. Lorenz; Intern. Business Studies Univ: of Applied Sciences. - Dresden, 2001.
14. Oliver E. Willimson. Transaction cost Economics: the Governance of contractual relations// Journal of Law and Economics, 1979. -22(2), oct..- P.246-2
15. Hamel G. Competing for the Future / G. Hamel S. K. Prahalad / Boston: Harvard Business School Press, 2004.

MUNDARIJA

	KIRISH	3
I-BOB	Sport menejmentining asosiy tushunchalari	
1.1.	Sport menejmentining boshqaruv prinsiplari.....	7
1.2.	Sportda menejmentning vazifalari.....	18
1.3.	Menejment usullarining mazmuni, mohiyati.....	28
1.4.	Sport menejmenti asosiy usullarining tavsifi.....	34
1.5.	Sport menejmentida ma'muriy-buyruqbozlik usullari...	43
1.6.	Sport menejmentida iqtisodiy usullar.....	54
1.7.	Menejmentning ijtimoiyruhiy usullari.....	67
II-BOB	Jismoniy tarbiya va sportni boshqarishning nazariy asoslari	
2.1.	Sportda hozirgi zamon boshqaruv tizimining shakllanishi.....	70
2.2.	Sport menejmenti zamonaviy tizimini belgilovchi omillar.....	82
2.3.	O'zbekistonda sport tashkilotlarininr huquqiy asoslari...	95
2.4.	Sport tashkilotlarining bozor iqtisodiyoti sharoitidagi xususiyatlari.....	98
III-BOB	Sport tashkilotlarida menejment madaniyati va rahbarlik uslublari	
3.1.	Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish fanining maqsadi va vazifalari.....	119
3.2.	Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi qonun hamda qarorlar boshqarishning asosiy manbalari.....	140
IV-BOB	O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tuzilishi	
4.1.	O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni va uning asosiy mazmuni.....	147
4.2.	O'zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya sport Vazirligining tashkiliy tuzilishi va taraqqiyoti.....	148

4.3.	O‘zbekiston Respublikasi jismoniy tarbiya va sport vazirligining ichki tuzilishi.....	149
4.4.	O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligining tarkibiy tarmoqlari.....	150
V-BOB	O‘zbekiston Respublikasi viloyat jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining tarkibiy tuzilishi	
5.1.	Jismoniy tarbiya va sport boshqarmalarining faoliyatlari.....	154
5.2.	Jismoniy tarbiya va sportni tashkil etishning ilmiy asoslari.....	158
VI-BOB	Jismoniy tarbiya va sport sahosining me’yoriy huquqiy asoslari	
6.1.	Davlatni idora qilish bo‘yicha barcha faoliyatlarda Prezidentlik tizimi, Oliy Majlis hamda vazirliklar va jamoat tashkilotlarining o‘rni.....	174
6.2.	Boshqarish tamoyillari. Boshqarish tizimlari, ilmiy boshqarish, boshqarish usullari tushunchalarining umumiy ta’rifi.....	182
VII-BOB	Sport menejmentida axborot ta’minoti va boshqaruv qarorlari	
7.1.	Sport menejmentining axborot ta’minoti.....	186
7.2.	Sport menejmentida jarayonlarni axborot bilan ta’minlash.....	194
7.3.	Boshqaruv qarorlarining mohiyati va ularga qo‘yiladigan talablar.....	194
7.4.	Sport menejmentida boshqaruv qarorlarini qabul qilish	198
VIII-BOB	Sport turlarini rivojlantirishda sport menejmentning ro‘li	
8.1.	Sport menejmentining maqsadlari.....	207
8.2.	Xalqaro sport aloqalarining rivojlanishida menejment va marketingning o‘rni.....	216
8.3.	Olimpiya harakati rivojida sport menejmentining o‘rni	220

IX-BOB	Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot va tashviqot ishlari	
9.1.	Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot va tashviqot ishlarining maqsadi, vazifalari va asosiy tamoyillari.....	243
9.2.	Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot ishlarining xususiyatlari.....	245
9.3.	Jismoniy tarbiya va sportni targ‘ibot qilish ishlarining turlari, shakllari va vositalari.....	249
9.4.	Sport tashkilotlarida targ‘ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilishning uslublari.....	252
X-BOB	Professional sport menejmenti	
10.1.	Professional sportning mazmuni va mohiyati. Professional menejmentda korporativ boshqaruvning xususiyatlari.....	255
10.2.	Professional sport menejmentini rivojlantirish omillari..	266
10.3.	Professional sport turlari, ularning musobaqa faoliyati va Xalqaro professional sport federatsiyalari faoliyati....	268
10.4.	Professional sportda jismoniy tarbiya va sport menejmentining asoslari, sport menejerlarining o‘rni....	270
10.5.	Xorijiy mamlakatlarning jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy–uslubiy asoslari.....	272
XI-BOB	Sport menejmentida axborot va kommunikatsiya	
11.1.	Sport maktablarida ommaviy sport tadbirlarini tashkil qilish. Axborot va kommunikatsiya haqida tushuncha...	275
11.2.	Murabbiylar, tarbiyachilar, xodimlar va sportchilarni rag‘batlantirish, Boshqaruvni axborot bilan ta’minlash jarayonlari.	279
XII-BOB	Jismoniy tarbiya va sport boshqarishning davlat idoralari	
12.1.	O‘quv yurtlariga ega bo‘lgan davlat idoralari va ularning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi asosiy vazifalari.....	283
12.2.	Xalq ta’limi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining jismoniy tarbiya va sport ishlarini tashkil qilishdagi	

	ishtiroki.....	285
12.3.	Sogʻliqni saqlash vazirligi tizimida jismoniy tarbiya va sportni tashkil qilish.....	301
XIII	Oʻzbekistonda Olimpiya harakatini boshqarish.....	
BOB		
13.1.	Oʻzbekiston xalqaro olimpiya harakatida Oʻzbekiston Milliy olimpiya qoʻmitasi.....	306
13.2.	Oʻzbekiston Milliy olimpiya qoʻmitasining Nizomi. Uning tarkibiy tuzilishi: Bosh Assambleya, Kongress, sessiya.....	311
	Test	319
	Glossariy	334
	Foydalanilgan adabiyotlar	338

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

N.N.AZIZOV

SPORT MENEJMENTI

DARSLIK

Ta'lim yo'nalishi 5610500 – sport faoliyati faoliyat turlari bo'yicha

Nashr.lits. AIN^o 283, 11.01.16.

«ILMIY TEXNIKA AXBOROTI - PRESS NASHRIYOTI»

Toshkent sh, Farg'ona yo'li, 222/7

Ofset qog'ozi. Bichimi 60x84/16

Times garniturasida ofset usuli. Shartli bosma tabog'i 21,5

Buyurtma № 54. Adadi 100 nusxada

«Munis design group» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

100000 Toshkent sh., Buz-2 mavze, 17-A uy.